قەشقەر ئەدەبىياتى

2

1985

ئاتاغلىق مۇقام ئۇستىسى —— تۇردى ئاخۇن ئاكا

قەشقەر ئەدەبىياتى

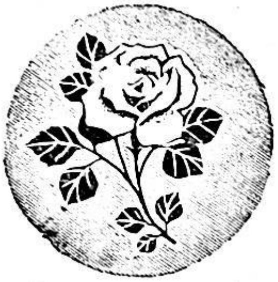

1983- يىل 2- سان

12 - يىل نەشرى

قەشقەر ۋىلايەتلىك

ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيەت ئىشخانىسى

بۇ ساندا

«ھەزرىتى موللام» مازىرىنى نۇقتا قىلىپ، ئوپالدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن دوكلات …………… 1
قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 7
بىزدە دۇر …………………… (شېئىر) ……………… ئابدۇراخمان ناۋايى 13

× × ×

ئاتاقلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئۇن ئىككى مۇقام (ماقالە) ……………… ئەمەتجان ئەخمەدى 15
ئوچمەس يۇلتۇز …………………… (ئوچېرك) ……………… ئابلا ئەخمەدى 26
خەيىرلىك كېچە …………………… (ھېكايە) ……………… ئابلىمىت سابىر 46
غەزنىچى …………………… (درامما) ……………… قۇربان ئىمىن 51
مۇقام ئوغلى ھەققىدە داستان …………… (داستان) ……………… سەمەت دۇگايلى 58
مۇقامچى ئوغلىمەن …………………… (شېئىر) ……………… قادىر سىدىق 72

× × ×

ۋاپادارلىق كويى …………………… (ئەدەبىيات ئاخبارات) ……………… ئابلىز ئومەر 73
ئانا قەدرى …………………… (ھېكايە) ……………… ئابلىمىت ھاجى 80
ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرى …………… (فېلىيەتون) ……………… ئابلىمىت باتۇر 95
كورەلمەسلىك …………………… (ھېكايە) ……………… ئابدۇرۇپ پولات 96
ۋەتىنىم، كۆلدۈڭ جانان بولۇپ …………… (شېئىر) ……………… مومىن سەيرى 104
ئەلنەغمىچىلەرگە مۇخەممەس …………… (») ……………… ياسىن يۇسۇپ 105
شېئىرلار …………………… (») ……………… مەتىمىن زىبىئۇللا 107
غەزەل …………………… (») ……………… ئومەرجان روزى 109
شېئىرلار …………………… (») ……………… يالقۇنجان ئىسلام 110
قوغۇن ھەققىدە چۆچەك …………… (») ……………… ئوبۇلقاسىم ئابدىرەھىم 112
باھار قۇشاقلىرى …………………… (») ……………… ئابلىكىم روزى 114
،، مەدەنى ،، دوستۇم …………………… (ساتىرا) ……………… ئومەر ئىمىن 118
ئىككى شېئىر …………………… (شېئىر) ……………… روزى رازىق 119
يۇرتۇمدا ناخشا …………………… (») ……………… ئەخمەت مۇساق 120
ئوچمەس ناخشا چولپىنىنى ئەسلەش …………… (نەسىر) ……………… ئەيسا قادىر 121
«قىزىل بايراق قاداش» ھېكايىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن …………… ئاتىكە زەمىر قىزى 122
مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر
مۇكاپاتلاندى …………………………………… مەتتوختى ئىسمايىل 125
ۋىلايىتىمىزدە ئۇسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى …………… تۇرغۇن ھىلىم، ئابدىغىنى ئىسمايىل 126

«ھەزرىتى موللام» مازىرىنى نۇقتا قىلىپ، ئوپالدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن دوكلات

مەملىكىتىمىزنىڭ 11 - ئەسىردىكى مەشھۇر ئالىمى - مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدا ھازىرغىچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان تۈرلۈك كۆز قاراش ۋە پەرەزلەر يەنىلا كەڭ جامائەتچىلىكنى تولۇق قانائەتلەندۈرەلمەي كەلمەكتە. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدا تېخىمۇ ئەتراپلىق ئىزدىنىش مەقسىتىدە بىز ئالىمنىڭ « دىۋان » دا ئۆز يۇرتى توغرىلىق بەرگەن ماتېرىياللىرى ئاساسىدا قەشقەرنىڭ ئوپال رايونىدا 1982 - يىلى 18 - ۋە 19 - دېكابىر كۈنلىرى نۇقتىلىق ھالدا بۇ ھەقتىكى رىۋايەتلەر، نەق تارىخىي يادىكارلىقلار بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. بۇ ئىككى كۈنلۈك تەكشۈرۈشتە، گەرچە بۇ مۇنەۋۋەر ئالىمنىڭ ئىزلىرىنى ئىزدەشتە كېچىككەن بولساقمۇ، لېكىن خەلقىمىزنىڭ مۇشۇنچە ئۇزاق جەرياندىمۇ ئۆز ئىچىدىن چىققان بۇ ئۇلۇغ ئالىمنى ئۇنتۇمىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق. بىز سۆزلەشكەن كىشىلەر « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە 1 - تومى نەشىر قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنى كۆرگەن، ياكى مۇنداق كىتابلارنى كۆرەلەيدىغان كىشىلەر ئەمەس. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۆزلىرىنى ئەزەلدىن « ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ شەيخلىرى دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان ئاددىي خەلق، بىر قىسمى ساۋاتسىز، بىر قىسمى كونىچە ئوقۇغان كىشىلەر. ئۇلار بىزگە ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىغانلىرىنى، كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى بايان قىلىپ بېرىشتى. بىز بۇ ماتېرىياللارنى دەسلەپكى قەدەمدە رەتلەپ چىقتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە سۈنئىي ھالدا قوشۇلغان ياكى ئېلىنىۋېتىلگەن، شۇنىڭدەك تەسۋىرلەش يۈزىسىدىن مۇبالىغە قىلىنغان ھېچقانداق ئەھۋال يوق. پەقەت بەزى ئەپسانىۋى يېپىنچىلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلدۇق.

تۆۋەندە ئۆزىمىز ئىگىلىگەن ماتېرىياللارغا ئاساسەن بۇ ھەقتىكى پىكىرلىرىمىزنى بايان قىلىمىز.

I

مەھمۇت قەشقەرى « دىۋان » يازما نۇسخا 44-بەت، 1-2-قۇرلاردا «ازغ» (ئازىغ-*aziq*) سۆزىنى ۋە «دىۋان» يازما نۇسخا 49-بەت، 7-قۇردا « أبل *opal*» سۆزىنى «اسم قرية لغا مېنىڭ يۇرتۇمنىڭ نامى » دېگەن ئىبارە بىلەن تەرىپلىگەن. مۇندىن باشقا قەشقەر ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ ھەممىسىنى « قەشقەر ئەتراپىدىكى بىر يېزا » دېگەن ئىبارە بىلەن تەرىپلىگەن. مانا بۇ ئالىمنىڭ ئۆز يۇرتىنىڭ قەشقەر ئوپال ۋە ئوپالنىڭ « ئازىق » يېزىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا بەرگەن ئېنىق مەلۇماتى. ئالىمنىڭ ئۆز يۇرتى توغرۇلۇق بېرىلگەن بۇ مەلۇماتقا نىسبەتەن گەرچە بەزى مۇجمەل قاراشلار، ھەتتا بەزى بۇرمىلاشلار بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىدە ئۆزىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى ھەققىدە ئەسىرلەر بويى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مۇھەب-

بەت ۋە ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان چىنلىقتا ئۇيغۇن رىۋايەتلەر بىلەن ئەستىقلىنىۋاتقان بۇ تارىخىي ھەقىقەتنى يالغانغا ياكى يوققا چىقىرالمايدۇ. گەرچە ئەسىرلەر ئۆزىنىڭ رەھىمسىزلىكىنى كۆرسىتىپ، نۇرغۇنلىغان نەرسىلەرنى يوقاتقان، نۇرغۇن نەرسىلەر، ۋەقەلىكلەر ئۇنتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئوپال ئازىق كەنتىدە تۇغۇلغانلىقى ھەققىدىكى پاكىتلار ۋە ئۇنىڭ ھاياتىغا ئائىت بەزى مۇھىم ۋەقەلىكلەر ھازىرمۇ دات يېقىن كېلەلمەيدىغان ئالتۇندەك پارلاپ تۇرۇپتۇ.

II

ئوپال قەشقەرنىڭ 45 كىلومېتىرچە غەربى جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان رايون. ھازىر قەشقەر كونىشەر ناھىيىسىگە قارايدۇ. ئۇ پامىرنىڭ شەرقى ئېتىكىگە جايلاشقان، ھاۋاسى ساپ، تەبىئى مەنزىرىسى گۈزەل بىر جاي. خۇددى يىللارنىڭ ھەر قانداق گۈزەللىرىگىمۇ رەھىم قىلماي ئۇلارنى قېرىتىپ سەت قىلىۋەتكىنىدەك، كىلىماتنىڭ ئۆزگىرىشى ئەسىرلەر داۋامىدا ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ يارىتىلىشىدىكى ھۆسنى-جامالىنىنى ئاساسەن ساقلاپ كېلىۋىتىپتۇ، شۇڭا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «قەشقەر خان تۇرىدىغان شەھەر، قەشقەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقتىن خاقان ئەفراسىياپ شۇيەردە تۇرغان»① دىگەن بايانلىرى ھېچقانداق مۇبالىغە ئەمەس. بۇنىڭ ئىچىدە ئوپالمۇ بار، ئەلۋەتتە.

ھازىرقى ئوپالدا «خان بېغى» ياكى «سۇلتانىباغ» دىگەن جاي ۋە ئۇنىڭدا «تەكيەگاھ-خانلارنىڭ چەتئەل ئەلچىلىرىنى كۈتىدىغان مەخسۇس مېھمانخانىسى» دىگەن جاي ئىسىملىرىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى، شۇنىڭدەك «قاراخان پاشا مازىرى» «ھەزرىتى پاشايىم مازىرى» ۋە قاراخانىلارنىڭ خان ئەۋلاتلىرىدىن بولغان «سۈپ تېكىن 7 سەبۇك تېگىن مازىرى»، «ئوپ تېگىن 7 ئالىپ تېگىن مازىرى». «قىلىچ بۇغراخان مازىرى» قاتارلىق مازارلارنىڭ بولۇشى ئومۇمەن ئوپالنىڭ قاراخانىلار جەمەتى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتلىك جاي، قاراخانىلار جەمەتىگە تەۋە كىشىلەرنىڭ باغۇ-بوستانلىرى ۋە زىيارەتگاھلىرى جايلاشقان يەر بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

«ئازىق» كەنتى ئوپالنىڭ غەربى شىمالىغا «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەخمىنەن 300 - 400 مېتىرچە جەنۇبىدىكى «ئازىق دارىسى» دىگەن ئېقىننىڭ ئاغزى (كېيىنكى چاغلاردىكى ئىسمى سوسەر ئاغزى) غا جايلاشقان. «ئازىق» كەنتىدىن 90 ياشلىق داۋۇت زۇمۇنىنىڭ دادىسىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ ئېيتىپ بېرىشىچە، كەنتنىڭ ئەسلى ئىسمى «ئازىق كەنتى» بولۇپ، بۇرۇن سوسەر ئاغزىدىن بىر قېتىم سەل كېلىپ، سۇ بېسىپ كېتىپ، قۇم سالغانلىقتىن «قۇمباغ» دەپمۇ ئاتالغان.

سوسەر ئاغزىنىڭ سۈيى ھازىر ئازىيىپ كەتكەن، پەقەت ئۇنىڭ تۇتقان ئورنىدىن بىر زامانلاردا چوڭ ئېقىن بولغانلىقىنى مولچەرلەش مۇمكىن، سوسەر ئاغزىغا ئىچكىرىلەپ 400 مېتىرچە كىرگەندە ئوڭ تەرەپتە (يەنى ئېقىننىڭ شىمالى لىۋىدە) «نورۇز بۇلاق» دىگەن بۇلاق بار.

«نورۇز بۇلاق» نىڭ قارشى تەرىپى (يەنى ئېقىننىڭ جەنۇبى لىۋى) بۇرۇن «ئازىق تىكەن دائىرىسى (ئېقىنى)»

① «دىۋان» ئۇ. 1 - توم 447 - بەت، يازما نۇسخا 173 - بەت.

دىيىلىدىكەن. ھازىر « ئاق تىكەن دائىرىسى»
دىيىلىدىغان بوپتۇ. بۇ يەردىكى « ئازىق تىـ
كەن » بىلەن « ئاق تىكـەن » ئـۇلارنـىـڭ
چۈشەندۈرۈشىدە ئوخشاش بىرلا نەرسـە بـو-
لۇپ، ئۇنىڭ ئۇششاق، قىزىل مېۋىسى بولـ
دىكەن، بۇ مېۋىنى ئېيىق يەيدىكـەن. بـۇ-
نىڭغا قارىغاندا ئالىمنىڭ يۇرتى بـولـغـان
« ئازىق » كەنتىنىڭ ئىسمى « ئازىق تىكەن
دارىسى - ئېيىق تىكەن ئېقىمى » بىلەن مۇ-
ناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىش خا-
تا بولمىسا كېرەك.

III

« ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ تەزكىرى-
سىنى 1956 - يىلى ھازىرقى قەشقەر كونىشەھەر
مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى ئىسما-
يىل ئىبراھىم (ئەسلى ئوپاللىق) مەھەمە-
مەت چوڭ سا دىگەن كىشىدىن يۇسۇپ بەگ
مۇخلىسقا ئېلىپ بەرگەن. گەرچە بۇ تەزكىرە
قولىمىزدا بولمىسىمۇ، بۇ تەزكىرە ئوپال تە-
ۋەسىدە ئومەر داموللام، قۇداخۇن خەلپە-
تىم قاتارلىقلار تەرىپىدىن ئۇلارنىڭ تالىپلە-
رى ئارىسىدا كوپ ئوقۇلغاچقا قولاقتىن -
قولاققا ئاڭلىنىپ خەلققە ياد بولۇپ كەتكەن.
مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىزنى ئۇنىڭ ئاسا-
سىي مەزمۇنى بىلەن تەمىنلىدى.

« ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ شەيخلە-
رىدىن بىز سوزلەشكەن باۋۇدۇن قارى، ئوس-
مان قارى ۋە مەھەممەت رېھىم شەيخلەر (بۇ
توغرىلىق شەيخلەرنىڭ نەسەپ جەدۋىلىگە
قاراڭ) ھەممىسى ئوزلىرىنى « ھەزرىتى
موللام » شەيخلىرىنىڭ ئەۋلاتلىرى دىيىشـ
دۇ. باۋۇدۇن قارىنىڭ بوۋىسى تۇردى ھاجىم
شەيخ تەرىپىدىن يېزىلغان « سۇلتان سۇتۇق
بۇغرا خان تەزكىرىسى » دىن مەلۇم بول-
شىچە، بۇ دەۋردە خان جەمەتىنىڭ مازارلىرى-
غا خان تەرىپىدىن مەخسۇس شەيخ، جارۇپ-
كەش (قەبرە سۈپۈرگۈچى) تەيىنلىنىپ، بۇ-
لار شۇ مازارنىڭ ۋەخپىلىرى بىلەن تەمىنلى-
نىپ تۇرغان، مۇنداق شەيخلىق ئاتىدىن با-
لىغا مىراس قالغان.

« ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ شەيخ-
لىغىمۇ خۇددى شۇنداق. بۇ مازارنىڭ شەيخ-
لىغى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى « موللام بېغى »
دەپ ئاتىلىدىغان كىچىك كەنتنىڭ ھەممەيې-
رى بۇ ئەۋلاتقا مىراس ۋە « ئەۋلادى ۋەخف
يەنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا قالىدىغان ۋەخف»
قىلىپ بېرىلگەن. 1947 - يىلى 10 - ئاينىڭ
12 - كۈنى باشقىلار تەرىپىدىن بىر مەزگىل
تارتىۋېلىنغان. شەيخلىقنى «ھەزرىتى موللام»
شەيخلىرىنىڭ ئەۋلاتلىرىغا قايتىدىن ئېلىپ
بېرىش ھەققىدە ئوپال مەھكىمە ئى شەرئىيە
تەرىپىدىن چىقىرىلغان ھوكۇمنامە بۇنىڭ
دەلىلى. شۇنىڭدەك باۋۇدۇن قارىنىڭ7 ئا-
تىسىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاخىرىدا «شەيخ» سو-
زىنىڭ قوشۇلۇپ ئېيتىلىشىمۇ، بۇلارنىڭ
شۇ مىراس قالغان شەيخلىقنى داۋاملاشتۇر-
غۇچىلار ۋە ئەۋلادى ۋەخفىدىن بەھرىمەن بو-
لۇپ كەلگۈچىلەر ئىكەنلىكىنى كورسىتىدۇ.

« ھەزرىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ ھەمـ
مىسىلا «ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ ئەسلى
ئىسمى مەۋلانە شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبـن
ھۇسەيىن دەيدۇ. مەۋلانا ئالىملىقىغا قا-
رىتىلغان، شەمسىددىن ھورمەتلەش نۇقتىسى-
دىن بېرىلگەن ئۇنۋان، مەھمۇدىيە
مەزكۇر شەخسنىڭ ئوز ئىسـ
مى ۋە ئەخلاقلىقىغا قارىتىلغان.
ھوسەيىن - دادىسىنىڭ ئىسمى، دەپ تەرىپـ
لىنىدۇ .

قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ خانلىرىغا "شەمـ
سىددەۋلە-دولەتنىڭ قۇياشى"دەپ نام بېرىلگەن-

لىگى بۇ يەردىكى " شەمسىددىن ـ دىنىنىڭ قۇياشى " دىگەن نام بىلەن سېلىشتۇرۇلسا، دەۋرىگە نىسبەتەن مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىگە بۇ ئۇنۋاننىڭ بېرىلىشىنىڭ تەبىئىيلىگى ئۆز ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

« ھەزرىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ: "موللام ئالىم كىشىكەن، توت ئەتراپقا ئىلىمنى شۇ تاراتقان ئىكەن؛ ئەرەپ، پارىس، تۈركى، رومانى... قاتارلىق 8 ـ 9 تىلنى بىلىدىكەن. ئىراق، ئىران تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان مۇدەررىس بولغان ئىكەن، ئەڭ ئاخىرىدا مەن يۇرتۇمغا قايتىسام، دەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ، مۇشۇ مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىسە (ھازىر بۇ مەدرىسىنىڭ تاملىرىنىڭ ئىزناسى قاپتۇ ـ) دە مۇدەررىس بولغان ئىكەن، كېلىپ 8 يىلدىن كېيىن 97 يېشىدا ۋاپات بوپتۇ، ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغان كىشى بولغاچقا، ئۇلۇغلاپ « ھەزرەت » دىيىلىدىكەن » دىگەن رىۋايەتلىرى ئومۇمەن مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھاياتىغا نىسبەتەن مەنتىقى جەھەتتىن ئۇيغۇن كېلىدىغان رىۋايەتلەر ھىساپلىنىدۇ.

IV

« ھەزرىتى موللام تەزكىرىسى »دە گەرچە بەزى دىنىي ۋە ئەفسانىۋى تەركىپلەر بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي نۇقتىلىرى رىئاللىققا ئۇيغۇن دەپ تونۇيمىز. يەنى بىز بۇ تەزكىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك جايلىرىدىن ئالىمنىڭ ئاتىسى، ئانىسى، ئۆزىنىڭ قايسى يول بىلەن سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكى قاتارلىق جەھەتلەردە ھازىرغىچە ئىلىم دۇنياسىغا مەلۇم بولمىغان ماتېرىياللارغا ئىگە بولدۇق، مەسىلەن، ئالىمنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىننىڭ بارسخان ھاكىمى بولغانلىغى (بۇ ئەھۋال بىزگە « دىۋان »دىن مەلۇم) تەزكىرىدە " ئەمرى شەب " بولغان دىگەن مەزمۇن بىلەن مەلۇم.

شۇنىڭدەك، ئالىمنىڭ ئانىسى بۈبى رابىيە (ھازىر ئۇنىڭ مازىرى بوبى رابىيە بەسرىم " دېيىلىدىكەن . ئىراقتا ئوتكەن بۈبى رابىيە بەسرىنىڭ بۇ يەردە بولۇپ قېلىشى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، ئىسىملىرى ئوخشاش بولغاچقا، " بەسرى " دىگەن لەقەپنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن ئاخىرىغا قوشۇپ قويغان بولسا كېرەك) ئىكەنلىگى ۋە ئۇنىڭ ئېقىللىق، ئۇقۇمۇشلۇق قىز ئىكەنلىگى تەزكىرىدە ھۈسەيىننىڭ شىكاردىن قايتىپ بۈبى رابىيەنىڭ دادىسى خوجا سەيپىدىن بىلەن ئوي چولپاندا (بۇ مەھەللە ھازىرمۇ شۇنداق ئاتىلىدۇ) باغدا ئانار ئۈزۈپ يۈرگىنىدە ئۇنىڭغا كوزى چۈشكەنلىگى ۋە ئادەمنى كىرگۈزۈپ سۇ سورىتقاندا، بوبى رابىيەنىڭ سۇ ئورنىغا ئانارنى سىقىپ بەرگەنلىگى، شۇ چاغدا ھوسەيىننىڭ خەلقىقە ئانار سېلىغى سېلىپ، سۇ ئورنىغا ئانار ئىچسەك بولىدىكەن، دىگەن ناتوغرا پىكرى بوبى رابىيەگە ئايان بولۇپ، بۇ ھەقتە ھوسەيىنگە تەنبىھ بەرگەنلىگى، ئاخىرىدا ھوسەيىن ئوردىغا بېرىپ بۈبى رابىيەگە كىشى قويغاندا رابىيەنىڭ ھوسەيىنگە " نىمە ئىلىم ۋە ھۈنەر بىلىدىكەن ؟» دەپ شەرت قويغانلىغى ۋە ھوسەيىننىڭ بۈبى رابىيەگە ئويلىنىش ئۈچۈن ئىلىم ـ ھۈنەر ئۆگەنگەنلىگى قاتارلىق ۋەقەلىكلەر بىلەن بېرىلگەن.

بۈبى رابىيە ھوسەيىن بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن ھەم ئۇنىڭ دولەت ئىشىنى تاشلاپ قويىۋاتقانلىغىنى "بېشىڭىزدىكى تەۋەڭ سىڭايان بولۇپ، نان ئوگىتۇرۇلۇپ كېتەي دەۋاتىدۇ » دىگەن ئىشارە بىلەن بىلدۈرىدۇ ۋە ھوسەيىنگە ئىلىم ـ ھۈنەر ئۆگىنىش، خەلقنىڭ دەردى ئەھۋالىغا يېتىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىدۇ.

ھوسەيىن خەلقنىڭ ئەھۋالىنى بېلىش

ئۇچۇن پۇقراچە ياسىنىپ، شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، يامان ئادەملەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ قالىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئۆزى ئۆگەنگەن ھۈنەر تۈپەيلىدىن قۇتۇلۇپ چىقىدۇ.

بۇلار تۇرمۇش قۇرۇپ بىر يىلدىن كېيىن مەھمۇد تۇغۇلىدۇ. بۇبى رابىيە زېرەك، ئۇقۇمۇشلۇق ئايال بولغاچقا، ھوسەيىنمۇ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ئاچچىق ساۋاقلار ئارقىلىق ئىلىم - ھۈنەرنىڭ قەدرىگە يەتكەچكە، بالىسى مەھمۇتنى كىچىكىدىن ئىلىم - ھۈنەرگە ھەۋەسكار قىلىپ تەربىيىلەيدۇ. مەھمۇد كىچىكىدە ئۆيدە، كېيىن قەشقەردە ھوسەيىن ئىبنى خەلەف كاشغەرى① قاتارلىق دەۋرىنىڭ ئاتاغلىق ئالىملىرىدىن ئىلىم ئالىدۇ.

نىمىس تارىخچىسى پىرىستاك ئېيتقاندەك، مىلادى 1058 - يىللىرى ئوردىدا قىرغىنچىلىق يۈز بەرگەندە بەختىكە يارىشا ئامان قالغان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قايسى يول بىلەن سىرتقا چىققانلىقى ھازىرغىچە رۇشەنلەشمىگەن مەسىلە ئىدى. بۇ رىۋايەتلەردە ئۇنى « مۇق يولى » (پامىردىكى « مۇغ » قەلئەسى ئارقىلىق ئۆتىدىغان يول، بۇ پارسچە " مورغ - قۇش " دىگەن سوزدىن ئېلىنغان بولۇپ، "قوش يولى" دىگەن بولىدۇ) بىلەن كەتتى، دىيىلگەن. بۇ پامىرنىڭ ئادەتتە كىشىلەر ئىنتايىن ئاز ماڭىدىغان، قۇشلارلا ئۆتەلەيدىغان ئۆتكەللى بولۇپ، بۇ يەردىن ئۆتكەن كىشىلەرگە قەشقەردە ئالاھىدە پالانى موق، پۇستانى مۇق دەپ لەقەم بېرىلىدىكەن (بۇ يول ئوپالنىڭ يېنىدىن ئۆتىدۇ). ئوپال خەلقىنىڭ مىڭ يىل مابەينىدە بۇ « مۇق يولى » نى ئەستىن چىقارماي كېلىشى ئالىمنىڭ بۇ قىرغىنچىلىقتىن قۇتۇلۇشىدا ئاساسلىق ئامىلىنىڭ شۇ يولدىن ماڭغان بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

بۇنى تەستىقلايدىغان يەنە بىر رىۋايەت شۇكى، مەھمۇت قەشقەرى كەتكەندىن كېيىن ئانىسى بۇبى رابىيە ئۇزاق كۈتىدۇ، بالىسى ئۇزۇن يىللارغىچە كەلمىگەندىن كېيىن شۇ «مۇق يولى» غا قاراپ بالىسىنى ئىزلەپ ماڭىدۇ، ئاخىرى بالىسىنىڭ يولىدا ۋاپات بولىدۇ (بۇبى رابىيەنىڭ مازىرى ھازىرقى ئوپالنىڭ غەربىي جەنۇپ تەرىپىدە، پامىرغا ئۆتىدىغان چوڭ يول بويىدىكى "كورۇك بېشى" دىگەن يەردە).

V

يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتىمىزدەك، شەيخلەرنىڭ رىۋايىتىچە، مەھمۇت قەشقەرى ئىراق، ئىران تەرەپلەردە ئۇزۇن يىللار ئىلىم تەھسىل قىلغان ۋە مۇدەررىسلىك قىلغان، ئەسەرلەر يازغان. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئوپالغا قايتىپ كېلىپ 8 يىل مۇدەررىسلىك قىلغان. ئالىمنىڭ قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى پائالىيەتلىرى توغرىسىدا شۇنداق دىيىلىدۇ: "موللام ھەر نورۇز ئېيىدا ئۆز تالىپلىرى بىلەن « نورۇز بۇلاق» قا چىقىپ بۇلاقتا نورۇزلۇق غەزەللەر يېزىپ تاشلىشىپ سەيلە قىلىشىدىكەن، تالىپلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىملىرىمۇ شۇ يەردە ئۆتكۈزۈلىدىكەن» شۇندىن بۇيانقى ئاز كەم مىڭ يىل داۋامىدا (تاكى يېقىنقى زامانلارغىچە) قەشقەر ۋە يەكەن ئەتراپىدىكى ئۆلىمالار « ھەزرىتى موللام»نى "ئىلىمگە ھوددىگار پىرىم"دەپ تونۇشقان ۋە ئۆزلىرى يېتىشتۈرگەن تالىپلارغا ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئۇنۋانى بېرىش مۇراسىمىنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ، « نورۇز بۇلاق» تا ئۆتكۈزۈپ، ھەزرىتى موللامغا دۇئا - تەك-

① شەيخ ئىمام زاھىد ھوسەيىن بىن خەلەف كاشغەرى ھەققىدە «دىۋان» ئۇيغۇرچە 1 - توم، 456 - بەتكە قارالە، بۇ زاتنىڭ مازىرى قەشقەر قازىرىق دىگەن جايىدا دىيىلىۋاتىدۇ.

بىر قىلىپ ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئېلىش ئادەت بولۇپ قالغان. شۇنداق قىلمىسا، ئۇ تالىپ- نىڭ ئىلمى ئالغا باسمايدۇ، دەپ قارىلىدىكەن.

بۇ بۇلاقنىڭ «نۇزۇر بۇلاق» دەپ ئاتى- لىشى يۇقۇرقى رىۋايەتتىن مەلۇم. بۇ بۇلاق هازىرمۇ شۇنداق ئاتىلىپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ- خەلقىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى ئالىم مەھمۇت قەشقەرى هاياتىنىڭ تىرىك گۇۋا- چىسى سۈپىتىدە هازىرمۇ بۇلدۇقلاپ قايناپ تۇرۇپتۇ.

VI

خۇلاسە

بىز مەھمۇت قەشقەرىنىڭ « دىۋان »دا ئۆز يۇرتى توغرۇلۇق بەرگەن بايانلىرىغا، « هەز- رىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ مازارىنىڭ ئىس- مى " مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇتبىن هوسە- يىن " دەپ بەرگەن ئاغزاكى مەلۇماتى، تەز- كىرىدە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى هوسە- يىن بىلەن ئانىسى بۇبى رابىيە هەققىدىكى ۋەقەلىكلەر ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «مۇق يولى» دىن چىقىپ كېتىپ، دۇنيانى سايا- هەت قىلغانلىقى، كېيىن ئۆز يۇرتى ئوپالغا قايتقانلىقى ۋە 97 يېشىدا ۋاپاتبولغانلىقى، بۇبى رابىيەنىڭ بالىسىنىڭ يولىغا قاراپ، شۇ يولدا بالىسىنى ئىزلەپ كېتىۋېتىپ ۋا- پات بولغانلىقى ۋە بۇ مازارنىڭ هازىرمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغانلىقى قاتارلىقھەم- مىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئوخشاش چىقىدى- غان، چىنلىققا ئويغۇن بولغان رىۋايەتلەرگە ئاساسەن، مەھمۇت قەشقەرى ياشىغىنىدا ئۆز ۋەتىنىگە قايتقان ۋە يۇرتى ئوپالدا ۋاپات بولغان دەپ قارىدۇق ھەم « هەزرىتى مول- لام » مازىرى ئەمەلىيەتتە مەھمۇت قەشقەرى- نىڭ مازىرى دىگەن خۇلاسىغا كەلدۇق.

مۇناسىۋەتلىك يولداشلارنىڭ ۋاقىپ بو- لۇشى ۋە ئويلىنىپكۆرۈشىنى ئۈمىتقىلىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىج- تىمائى پەنلەر ئاكادىمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتوتىدىن:

ئىبراهىم مۇتىئى،
مىر سۇلتان ئوسمانوۋ.

بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە بىللەقاتناشقانلار:

قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدىنى يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدىن:

مەھەممەت زۇنۇن
مەھەممەت ئىمىنسايىت

قەشقەر مىللى تىبابەتچىلىك كەسپى بو- لۇمىدىن :

ئابدىرىشىت سابىت.

قەشقەر كونىشەر ناھىيىلىك مەدىنىيەت يۇرتىدىن:ئىسمايىل ئىبراھىم.

1982 - يىل 30- دىكابىر، قەشقەر.

قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسىنى ئىنقىلاپ بېكىتىش يۈزىسىدىن قەشقەر مەمۇرى مەھكىمىسى تەرىپىدىن چاقىرىلغان سوھبەت يىغىنىغا قاتنىشىپ، پارتىيە ـ ھوكۇمەت رەھبەرلىرىمىزنىڭ سوزى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك دوكلات، مۇلاھىزەلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چوڭ تەسىراتقا ئىگە بولدۇم، خۇرسەنلىك ۋە پەخىرلىنىش ھىس قىلدىم. چۇنكى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىدىن، بولۇپمۇ ئىسلام دىنىغا ئىشىنىدىغان ئاز سانلىق ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدىن مەھمۇت قەشقەرىدەك ئاتاغلىق ئالىمنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىزنىڭ يۈكسەك ئىپتىخارىمىز ۋە شەرىپىمىزدۇر. بۇ، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ھوكۇم سۈرگەن مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەر ۋاقتىدا مەيدانغا چىقماي، بۈگۈنكى كۈندە، ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ئۇلۇغ ھوكۇمىتىمىزنىڭ غەمخورلىقى ئاستىدا تەتقىق قىلىنىپ، تارىخ سەھىپىسىدە يېزىلىپ، ئوتتۇرىغا چىققانلىقى ئۈچۈن پارتىيە ۋە ھوكۇمىتىمىزگە رەھمەت ئوقۇيمەن، مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسەرلىرىدە "ئوپال ـ بۇ مېنىڭ يۇرتۇمنىڭ ئىسمى" دىگەن، مەنمۇ ئوپالدىن ئوسۇپ چىققانلىقىم ئۈچۈن، پېشقەدەملەردىن ئاڭلىغانلىرىم ۋە ھىس قىلغانلىرىمنى كوپچىلىك بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

ئوپال گۇڭشېنىڭ ھازىرقى 5-دادۇيىدە (كونا ئاتالغۇسى بويىچە موللام بېغى كەنتىدە) بىر مازار بولۇپ، «ھەزرىتى موللام» دىگەن ئىسىم بىلەن مەشھۇر بولغان. بۇ كىشىنىڭ دەپنە قىلىنغان گۈمبىزى ئېگىز بىر دوڭدە بولۇپ، ئالدىدا نۇرغۇن ئۈژمىلىك باغلار بار ئىدى. ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە كونىشەر ناھىيىسىگە قاراشلىق ئوپال، بولاقسۇ، تاشمىلىق قاتارلىق جايلاردىن ئەر ـ ئاياللار ھەزرىتى موللامنىڭ ئۈژمىسىنى يەيمىز دەپ، داقا ـ دۇمباق بىلەن سەيلى ـ تاماششەگە كېلىپ مازارنى زىيارەت قىلىپ، باغدا مەشرەپ، نەغمە ـ ناۋا قىلىپ كوڭۈل ئېچىشاتتى. بۇ تاماششە ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە كۈنىدە بولۇپ، "شەنبە سەيلىسى" دەپ ئاتىلاتتى.

«ھەزرىتى موللام»نىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدە «ھەزرىتى موللامنىڭ تېغى» دەيدىغان قىزىل بىر تاغ بولۇپ، ئۇ گەج چىقىدىغان جاي ئىدى. ئۇ تاغنىڭ ئالدى تەرىپىدە "ئەژدەرھا ئۈگىسى" دەيدىغان بىر ئوڭكۈر بار ئىدى (ھېلىمۇ بار). كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە ھەزرىتى موللامنىڭ ۋاقتىدا شۇ ئورۇندا ئەژدەرھا بولۇپ، موللام بېغى كەنتىنىڭ خەلقى ۋە مال ـ مۈلۈكلىرىنى دەم تارتىپ يۇتۇپ كېتىپ، پۇخرالار ئېتىز ـ ئېرىق ئىشى بىلەن خاتىرجەم شۇغۇللىنالمىغانلىقتىن، خەلق ھەزرىتى موللامدىن ئەژدەرھانى يوقۇتۇش ئۈچۈن دۇئا تەلەپ قىلىپ، شۇ ئارقىلىق ئەژدەرھانى ئولتۈرگەن ئىكەن. خەلقنىڭ ئېتىقادى مازارغا بەك ئارتۇق ئىدى. ھەزرىتى موللامنىڭ ئىسمىنىڭ نىمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەي «ھەزرىتى موللام» دىگەن لەقەب بىلەن ئاتىلىپ،

كېيىنكى زامانلاردا شۇ مازارنىڭ كونا شەيخلىرى تەرىپىدىن بۇ كىشىنىڭ ئىسمى ھەزرىتى مەۋ-
لانا شەمسىددىن ئەللام ئىكەن دەپ تونۇلغان. ئەمما ئۇ ۋاقىتتا مەھمۇد بىن ھۇسەيىن كاشغەرى-
نىڭ ئىسمى مەيدانغا چىقمىغانلىقىدىن شەمسىددىن ئەللامە دېيىلگەن. مەھمۇت دەپ ئاتالمىغان ئىكەن.

مەن بۇندىن 50 يىل بۇرۇن مازارنىڭ كونا شەيخلىرىنىڭ قولىدا شۇ مازارنىڭ بىر تولى-
يە سىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ تولىيە بە دولەت (ياقۇپ بەگ) نىڭ قەشقەرگە ھاكىم بولغان دەۋ-
رىدە تامامى قەشقەر ئەتراپىدىكى مازارلارنىڭ تولىيەلىرىنى يىغقانلىقى ئۈچۈن ھەزرىتى مول-
لامنىڭ كونا تولىيەسىدىن بىر نۇسقە كۆپىيە قالدۇرغان ئىكەن. ھەزرىتى موللامنىڭ بۇ تولى-
يەسىنىڭ كىرىش سوزىنى شۇنداق دەپ يازغان: «ھەزرىتى موللام مولەققەب (لەقەب) ئىسمى- مەۋلانا
شەمسىددىن ئەللام مەھمۇدىيە دۇرمەنكى پاتمانلىق (سانى ئىسمىدىن چىقىپ قاپتۇ) يېرىمىنى ۋەخف
قىلدىم، مەندىن كېيىن مېنىڭ ئەۋلادىمدىن كىم مازىرىمغا شەيخ، موتەۋەللە بولسا مەزكۇر زى-
مىنى تېرىپ - ساتمىغان، مۈلۈك قىلىپ ئالمىغان، مىراس قىلىپ ئالمىغان شەرت بىلەن زى-
مىندىن چىققان مەھسۇلاتنى × ئوق قىلىپ شەيخ × ئوق يەيدۇ، موتەۋەللە × ئوق يەيدۇ. × ئوقنى شى-
كەستىلىرىغا (رېمونت دىمەكچى) سەرپ ئېتىدۇر، قەبرەمنى زىيارەت قىلغىنى يېراق - يېقىن-
دىن كەلگەنلەرگە سەرپ ئېتىدۇ» دىگەن مەزمۇندا شەرت باغلىغان ئىكەن. مەن ئۇ
ۋاقىتدا ئۇ تولىيەدىكى مەۋلانا شەمسىددىن ئەللام مەھمۇدىيە دىگەن ئىسمىنى مۇنداق ھىس قىلى-
غان ئىكەنمەن. مەۋلانا شەمسىددىن ئىسمى بولسا ئەللام مەھمۇدىيە دىگەننى ئەشۇ شەمسىددىن
دىگەن ئىسىمگە مەدھىيە - سۈپەت ئوخشايدۇ دەپ تونۇغان ئىكەنمەن. ھازىر ئەمدە مەھمۇد كاش-
غەرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەسرىدە ۋە بەزى باشقىلار تەرىپىدىن ئىگەللەنگەن دېلىل - پاكىتلارغا قارى-
غاندا مەن مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئۆزى ھەزرىتى موللام ئىكەنلىكىنى تونۇپ ئىقرار قىلدىم، شۇ
ئىكەن دەپ بىلدىم، راستلىقىغا ئىشەندىم. ئۇ ماتېرىيالدا "يۇرتۇم ئوپال، ئازىق كەنتى" دىيى-
لىپتۇ. بۇمۇ توغرا دەپ تونۇيمەن. ھەزرىتى موللامنىڭ غەربى جەنۇپ تەرىپىدە سوسەر دەيدىغان
بىر جىلغا بولۇپ ئۇنىڭ ئاغزى سوسەر ئاغزى دەپ ئاتالغان. ئۇ يەرنىڭ ئىسمى بۇرۇن سو-
سەر ئىزىق دەپ ئاتالغان بولسىمۇ كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە كېيىن سوسەر ئاغزى دەپ ئاتالغان.
سوسەرنىڭ ئىككى تەرىپى يار، ئوتتۇرىسى ئورمانزارلىق، چوپزارلىق، يايلاق بولۇپ ئوتكەن.

ئۇ يەر، بۇ يەردىن بۇلاق سۈيى سىزىپ چىقىپ، ئاياغ بىر دەريا بولۇپ، شۇ ئېغىزدىن چىققان
سۇ 6 -، 5 - دادۇينى پۇتۇن، 7 - دادۇينىڭ نىسپىنى سۇغۇرىدۇ. ياز ۋاقىتلىرىدا تاغدا يامغۇر
يېغىپ بىرەر ئىككى مىڭ تاشلىق كەلكۈن سەل كېلىپ جىلغا ئەتراپىدا ئۈرگۈن يەرلەرنى ۋەي-
ران قىلىپ كېتىدىغان، ئۈرگۈن دەرەخلەرنى، چوپزارلىقتا ئوتلاۋاتقان ھايۋانلارنىمۇ ئېقىتىپ
كېتىدىغان ئىشلار بار ئىدى. ئۇ سوسەرنىڭ ئاغزى دەھەن بولغانلىقىدىن سوسەر ئاغزى دەپ ئا-
تىلىپ قالغان. مەن، سوسەر ئاغزى ئەمەس، شۇسەر ئاغزى دىگەنمىكىن دەپ ھىس قىلىمەن.

چۈنكى بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتالغۇلىرىمىز ئەرەبى، پارس، ھەتتا خەنزۇچە ھەر تۈرلۈك لوغات-
لار بىلەن مۇرەككەپ بولغانلىقىدىن بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتالغۇسىدا "شۇ" دىگەن ئاز-
دىكى سۇ بولۇپ، "سەر" پارس تىلىدا باش دىگەن مەنادا بولۇپ سۇ بې-
شى باشلىنىپ كېلىدىغان ئاغزى دىگەن بولامدىكىن دەپ ئويلايمەن.

ماتېرىيالدا سۇلتان باغىنىڭ دارىسى دېگەن، ئۇ ھەم قەدىمدىن شۇنداق دەپ ئاتالغان،
ھېلىمۇ شۇ ئاتالغۇ بىلەن ئاتىلىدۇ.

مەھمۇد كاشغەرى مۇق يول بىلەن قاچقان دېيىلىپتۇ. مۇق يول دېگەن سۆزمۇ توغرا. ئا-
زاتلىقتىن بۇرۇن "مۇق قورۇل» دەپ ئاتىلاتتى. مۇق سوۋېت زېمىنىگە ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوغرى
يول بولۇپ، ئۇ يەردە خەلقلەر ئوغۇرلۇقچە ئۆتۈپ كېتىدۇ دەپ توساپ ياتىدىغان چېرىكلەر دۇ-
جۇرلۇق قىلىپ ساقلايتتى. ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇ ئەمەلدىن قالغان.

يەنە ماتېرىيالدا "سوسەر ئاغزىنىڭ ئۇ تەرىپىدە خوجا سەيپىدىن دېگەن مازار بار، ئۇ يەر-
نى قۇمباغ دەيدۇ» دېيىلىپتۇ، بۇمۇ توغرا. مېنىڭ ئۇسۇپ چىققان يېرىم شۇ قۇمباغ دېگەن يەر.
كونىلاردىن ئاڭلىشىمىزچە: قۇمباغ دېگەن بۇرۇن كەلكۈن سۇ كېلىپ قۇم بېسىپ كەتكەنلىكتىن
قۇمباغ دەپ ئاتالغان. خوجا سەيپىدىن ھەزرىتى موللامنىڭ شاگىرتى دېيىلگەن. ئۇپالدا يالغۇز
سەيپىدىن مازار ئەمەس، ئون نەچچىدىن كوپرەك مازار بار. كونىلاردىن ئاڭلىشىمىزچە: ھەممە-
سى ھەزرىتى موللامنى پانا تارتىپ ئەگىشىپ كەلگەن دەيدۇ. ئۇپالدىكى مازارلارنىڭ ئىسمى تو-
ۋەندىكىچە: ھەزرىتى موللام، ئىماملىرىم، خوجا سەيپىدىن، خوجا قونداق، مازار توغراق، قېلىچ
بوغرا، ئېلى تېكىن، سوبۇكتېكىن، كەكە ساقال ئاتام، قارا ساقال ئاتام، قارا تاش مازار، قى-
زىل مەسچىت ئاتام، ئالمىلىق ئاتام، بولغونۇچ ئاتام، ھەزرىتى پاشاھ، بۇبى رابىيە بەسرىيىم
قاتارلىق مازارلاردۇر. بۇلاردىن ئاز سانلىق مازار يۇرت ئىچىدە بولسىمۇ، تولىسى يۇرتنىڭ
ئۈستىدە. خۇددى يۇرتنى مۇھاسىرىگە ئالغانغا ئوخشاش ئۇپالنىڭ تۆت ئەتراپىدا ئورۇنلاشقان.
خەلق ئارىسىدا ھەر قايسىنى ئۆزىگە لايىق ھۆرمەتلەيدۇ، ئۆزىگە لايىق خۇسۇسىيىتى بار. ھەز-
رىتى موللامنىڭ تېغىدىن ئازاتلىقتىن بۇرۇن دېخانلار تېرىلغۇ يەرگە ئوغۇت قىلىمىز دەپ كو-
لاپ توپا ئالغان. بەزى يەردىن تاشتىن ئويۇلغان كوزا، چىنە، گۈل ئويۇلغان ئوي سايمانلىرىمۇ
چىققان. ھەتتا تاملىرى گەجدىن سۇۋالغان ئوي-ئىمارەتلەرمۇ چىققان. بۇ ئۇپال چەت دۆلەت-
لەرگە چېگرا بولغانلىقتىن ئوپۇلات قورۇل، يودۇغباش قورۇل دەيدىغان، قورولچى ساقلايدىغان
جازا بار ئىدى.

تاغدىكى ئەژدەرھانىڭ ئۆۋىسى دېگەن ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىدا تاغ ئۈستىدە توققۇز قازناق
دەپ يەر ئاستى كاما بار ئىدى. بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا (مەكتەپتە ئوقۇيدىغان ۋاقتىمىزدا) ما-
زارغا چىقىپ شۇ توققۇز قازناقنىڭ يۇقۇرى بېشىدىن كىرىپ ئۈنىڭدىن بۇنىڭغا ئۆتۈپ ئويناپ
ئاياغ، بېشىدىن چىقىپ ئوينايتتۇق. ھەزرىتى موللامنىڭ ئاستىدىكى بىر مەھەللىنىڭ شەرق تە-
رىپىنى كونا قورغان دەيتتى. شۇنىڭدەك بازار قورغان، ھولجىگدە قورغان دەيدىغان جايلار بار
ئىدى. ئىككى جاينى قەدەم جاي دەپ ئاتىلىدۇ. بىرسى 1 - دادۇيدە، يەنە بىرسى 3 - دادۇيدە.
بۇ ھەزرىتى موللام ئۆز ۋاقتىدا ئىلىمگە توشقان بىر كىشى بولۇپ، كوپ كىشىلەر ئۇنىڭدىن
تەربىيە ئېلىپ موللا بولغان. ھەر يىلى ياز ۋاقىتلىرىدا ئۇپال گۈزەل، ھاۋالىق بولۇپ، بولۇپمۇ
ھەزرىتى موللام جايلاشقان ئورۇن ئېگىز-ھاۋالىق بولغاچقا ئەتراپ جانىبىدىن ئوقۇغۇچى - تا-
لىپلار كېلىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، دىنىي كىتابلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ، مەلۇم مۇددەت ئىستى-
قامەت قىلىپ، تەربىيە ئېلىپ، مەنىۋى ئىجازەت ئېلىپ كېتەتتى. تەربىيە ئالىدىغان تالىپلار

يالغۇز ئۇپال ئەمەس، ئاقسۇ، كۇچا، خوتەن، يەكەن، قاغىلىق، مارالۋېشى قاتارلىق ۋىلايەت، ناھىيىلەردىن قەشقەرگە ئوقۇش ئۈچۈن كېلىپ ياز كۈنلىرىدە ئۇپالغا چىقىپ ھەزرىتى موللامدىن تەربىيە ئېلىپ كېتەتتى. ئىلمى ئالغا باسمىغان شاگىرتلارنى ئۇستازى ھەزرىتى موللامغا بېرىپ تەربىيە ئېلىپ كېلەڭلار دەپ بۇيرۇيتتى. ئۇلار كېلىپ مەلۇم مۇددەت ئىستىقامەت قىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆز ئالدىغا ئىلمى ئالغا بېسىپ موتالىئەسى چىقىپ كېتەتتى. جۈملىدىن مەنمۇ ھەزرىتى موللامدىن تەربىيە ئالغان. ياش ۋاقتلىرىمدا ئىلمىم ئالغا باسماي ھەزرىتى موللامغا چىقىپ تومۇز كۈنلىرىدە روزى تۇتۇپ قىرىق كۈن ئىستىقامەت قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇشۇم ئالغا بېسىپ ساۋادىم چىققان. ھەتتا شۇندىن كېيىن دىنىي خىزمەتلەرگە مۇيەسسەر بولدۇم. ئەۋۋەل مەھەللەمدە كىچىكرەك مەسچىتكە ئىمام بولدۇم. ئۇندىن كېيىن ھەزرىتى موللامنىڭ ئۆزىدىكى ھازىرقى مەسچىت جامەگە ئون يىلدەك خەتىپ بولدۇم. ئەڭ ئاخىرىدا قازىلىق خىزمىتىگە مۇيەسسەر بولدۇم. مەن بۇنى ھەزرىتى موللامنىڭ تەربىيىسىدىن بولدى، ھەزرىتى موللامنىڭ مەدەت - ياردەم قىلغانلىقىدىن بولغان دەپ تونۇيمەن.

ئىسلام دىنىمىزدا خۇدادىن بولەك كىشىگە ئىبادەت قىلىپ چوقۇنۇش، خۇدادىن باشقا كىشىدىن مەدەت ئىستىئانەت سوراش ئېتىقات جەھەتتىن ئىسلام دىنىگە خىلاپ بولسىمۇ، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىپلەرنىڭ مەزمۇنىچە خۇدا، قانداق كىشى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆز پەزىلى - كەرەمىنى خالىغان كىشىنىڭ ۋۇجۇدىغا قويغان. ھەر بىر كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىگە لايىق قابىلىيەتلەرنى خەلق ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ھەزرىتى موللامنىڭ ۋۇجۇدىدا شۇنداق پەزىلەت ۋە ئۇلۇغ تەربىيىنى قويغانلىقىنى ھېچ كىشى ئىنكار قىلالمايدۇ. بۇنىڭدا شەك - شوبھە يوق.

مۇندىن 50 يىل بۇرۇن يېڭىسارلىق پالتاخۇن خەلىپىتىم دېگەن بىر ئالىم كىشىدىن شۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ ئادەم ھەر يىلى يېڭىساردىن ھەزرىتى موللامغا كېلىپ مەلۇم مۇددەت تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئادەم شۇنداق دېگەن: مەن يېڭىساردا ئوقۇيدىغان ۋاقتىمدا «مەسنىۋى شەرىپ»كىتاۋىنىڭ بىر مەنىسىنى تاپالمىدىم. يېڭىساردىكى ئۇستازلىرىممۇ تاپالمىدى. يەكەنگە بېرىپ، يەكەندىكى ئالىملاردىن سورىسام ئۇلارمۇ تاپالمىدى. ئۆزۈم ھەيران بولۇپ يۈرۈپ بىر كۈن كېچىسى چۈشۈمدە "بۇنىڭ مەنىسىنى ھەزرىتى موللام بىلەتتى» دىدى. چۈشۈمدىن ئويغۇنۇپ ھەزرىتى موللام دېگەن نەدە دەپ خەلقتىن سورىسام ئۇپال دېگەن يەردە ھەزرىتى موللام دەپ بىر مازار بار ئىدى، دىدى. مەن ئۇپالغا كەلمىگەن ئىكەنمەن. ئىزدەپ سوراپ ئۇپالغا كېلىپ ھەزرىتى موللامدا قىرىق كۈن ئىستىقامەت قىلدىم. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇخلاپ قويسام ئۆزىچە دىلىمغا تاپالمىغان مەنا ئېنىق بولۇپ چۈشۈپ، دىلىم يورۇپ قاپتۇ. قايتىپ كېلىپ يېڭىسار، يەكەندىكى ئالىملەرگە سېلىپ باقسام ئۇلار چۈشۈنۈپ ئاپىرىن ئوقۇپ كەتتى. شۇندىن بېرى مەندىن بىر كىشى سىلە كىمدە ئوقۇغان دەپ سورىسا، مەن ھەزرىتى موللامدا ئوقۇغان، ئۇستازىم ھەزرىتى موللام دەيمەن دېگەن ئىدى.

مەن يۇقۇرىدا "ھەزرىتى موللام ئەژدەرھانى ئۆلتۈرگەن دېگەن پاراڭ بار ئىدى» دېگەن ئىدىم، ئەمما قانداق ئۆلتۈرگەنلىكىنى، ھەزرىتى موللامنىڭ قانداق ۋاپات بولغانلىقىنى بىلمىگەن ئىدىم. مەن ئازاتلىقتىن 3 - 4 يىل بۇرۇن ئۇپالنىڭ ھول جىگدە كەنتىدىكى مەممەت چوڭ

دىگەن ئادەمنىڭ قولىدا ھەزرىتى ئىماملىرىمىنىڭ ئىسمى (ئىمام مالىك ئەژدەر، ئىمام مالىك
ئەستەر) دىگەن مازارنىڭ تەزكىرىسىنى كورگەن ئىدىم. ئۇ تەزكىرىدە مۇنداق دىگەن: ئىمامىلى -
رىم - سەمەر قەنتىنىڭ دەبىدىن كەلگەن ھەزرىتى موللامنىڭ شاگىرتى ئىدى. ھەزرىتى موللام
ئالىم كىشى ئىدى. ئىماملىرىم ئەھلى غازات كىشى ئىدى. ئىماملىرىم دائىم كاپىرلار بىلەن جەڭ
قىلاتتى دىگەن. يەنە شۇ تەزكىرىدە «ھەزرىتى موللام موللام بېغى خەلقىنى ئەژدەرھانىڭ ھالاك
قىلىشىدىن قۇتقۇزۇش ئۇچۇن ئىككى يېڭىغا ئىككى دانە قىلىچنى باغلاپ ئەژدەرھاغا مۇق بىلە
بولغان. ئەژدەرھا دەم تارتقاندا ئىككى ياندىكى باغلىغان قىلىچ ئەژدەرھانىڭ ئىككى جاۋغ -
يىنى تىلىپ ئىككى بولەك قىلىپ ھالاك بولغان. ھەزرىتى موللاممۇ ئەژدەرھانىڭ زەھرىنىڭ
تەسىرىدىن ۋاپات بولغان» دىيىلگەن.
كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە: ھەزرىتى موللام، شاگىرتى ئىمام مالىك ئەكبەرگە بۇيرىغان ئىمام
مالىك ئەكبەر ئەژدەرھانى ھالاك قىلغان. ئىمام مالىك ئەكبەر مېنى كوك ئىنەكنىڭ سۇتىدە
يۇيۇڭلار دىگەن ئىكەن، كوك ئىنەكنىڭ سۇتى يېتەرلىك بولماي بەزى ئەزايىغا يەتمىگەنلىك -
تىن ئىمام مالىك ئەكبەر ۋاپات بولغان ئىكەن (ئەژدەرھانى ئولتۇرگەنلىكى ئۇچۇن ئىمام ما -
لىك ئەكبەرنى - ئىمام مالىك ئەژدەر دەپ ئاتىلىپ كەلگەن دىگەن سوز بار) ئەگەر كوك ئىنەك
سۇتى تولۇق يەتكەن بولسا زەھەرنىڭ تەسىرىنى تارتىپ ئېلىپ ھايات قالىدىكەن دىگەن سوز-
لەرمۇ بار ئىدى. يەنە ئوپالنىڭ 1-داۋىينىڭ ئايىغىدا قاراباش دىگەن بىر مەھەللە بار. بۇ مەھەللە
بىلەن ئىماملىرىم مازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرلا جىلغا بار. ئۇ تەرىپى ئىماملىرىم، بۇ تەرىپى
قارا باش دىگەن مەھەللە. شۇ مەھەللىدە يارنىڭ بېشىدا ئىنگىز بىر دوڭ بار. مەن پېشقەدەم
ئادەملەردىن ئاڭلىغان ئىدىم. مۇشۇ ئىنگىز دوڭ بۇرۇن قالماقنىڭ شەھرى ئىكەن، ئۇنىڭ باش -
لىقىنى قارا باش دەيدىكەن، ئىماملىرىم شۇ قالماقلار بىلەن غازات قىلغان ئىكەن. شۇڭلاشقا بۇ
مەھەللىنىڭ ئىسمى «قارا باش» دەپ ئاتىلىپ قالغان ئىكەن دەيدۇ. ھەزرىتى
موللام مازىرىنىڭ ئالدىدا ھەزرىتى موللام دەرس ئوتكەن مەدرىسە دەيدىغان بىر
ئىنگىز دوڭ مەيدان بار ئىدى، ئەمما تاملىرى بار ئىدى، توپىسى ئۇچۇق سەينا ئىدى. ھەزرىتى
موللام شۇ يەردە دەرس ئوتكەن دەيدىغان سوزلەر يېقىنغىچە بار ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن دى -
خانلار توپىلىرىنى ئېلىپ، ئولگەن ئولۇكلەرنى دەپنە قىلىپ، تاملىرى يوقۇلۇپ قەبرىستانلىق
بولۇپ كېتىپتۇ.
ماتېرىيالدا بۇبى رابىيە مەھمۇد كاشغىرىنىڭ ئانىسى ئىكەن دىيىلىدى. بۇ توغرىدا ئاتا-
بوۋامدىن ئاڭلىغانلىرىمنى پىكىر قىلىمەن:
بۇبى رابىيە بولسا ئوپالنىڭ ھازىرقى 7 - داۋىي 8 - شودۇيىدە. بۇرۇن قۇمباغ بۇبى
رابىيە بەسىرىم دەيتتى. مېنىڭ ئاتا - بوۋامنىڭ ئويى شۇ بۇبى رابىيەنىڭ ئالدىدا، بۇنىڭغا
مېنىڭ ئاتا - بوۋام شەيخ بولۇپ كەلگەن. مەن چوڭ بولسام دادام شەيخ ئىكەن. دادام 40 -
يىللىرى ۋاپات بولغان، دادامنىڭ ئىسمى زىكرىيا شەيخ. دادامدىن بۇرۇن دادامنىڭ دادىسى قا-
دىر ھاجىم شەيخ بولغان ئىكەن. چوڭ دادامدىن بۇرۇن، چوڭ دادامنىڭ دادىسى ئوسمان شەيخ
ئىكەن. ئوسمان شەيخدىن بۇرۇن دادىسى تەلەي شەيخ ئىكەن. شۇكۇر باي دىگەن كىشىنىڭ
ئوغلى ئىكەن. دادامنىڭ ئېيتىشىچە بۇبى رابىيە بەسىرىم مازار بولسا ئەسلىدە بەسىرە دىگەن
شەھەردىن كەلگەن ئىكەن. ۋاپات بولۇپ شۇ ئورۇنغا دەپنە قىلىنغان ئىكەن. ئاتا - بوۋامدىن
مۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم: خەلقلەر ئوز ۋاقتىدا بۇ مازارنىڭ ئۇلۇغلىقىنى بىلمەيدىكەن. شۇكۇر

باي دېگەن بىزنىڭ بوۋىمىز ئىكەن. ئۇزى چارۋىدار ئادەم ئىكەن. بىر كۈنى ماللىرىنى باققىلى ھەيدەپ ماڭسا مازارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مال قەۋرىنى ئايلانماي بىر تېكى ئويان، بىر تېكى بۇيان ئىككى بولەك ئايرىلىپ مېڭىپتۇ، ئەتىسى يەنە شۇنداق بولۇپتۇ، ئاندىن ھە، بۇ مازار ئۇلۇغ مازار ئىكەن. بىر تىلسىز ھايۋان ھۆرمەت قىلىپ ئايلاپ ئۆتمىدى دەپ شۈكۈر باي بوۋىمىز تامىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ، ئۈستىنى يېپىپ، چوڭ ئوغلى تەلەي شەيخنى ئىگە قىلىپ قويغان ئىكەن. بۇرۇن بۇبى رابىيەنىڭ ئالدىدىكى يولدىن ئۆتكەن ئادەم ئۇلاغلىق بولسا، مازارنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە ئات - ئۇلاغلىرىدىن چۈشۈپ، بەلكى قامچىسىنى بوينىغا سېلىپ توبە قىلىپ ئۆتىدىكەنمىش. ئاتتىن چۈشۈپ ئۆتمىسە، ئات مۈدۈرۈپ يىقىلىپ بىر ھادىسىگە يولۇقىدىكەنمىش. بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ خاسىيىتىدىن بىزنى تۇمشۇغلۇق چوقۇماي، قاناتلىق قاقماي يەنە بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىماي كەلگەن. بىز بۇبى رابىيە بەسىرىمدىن كۆپ تەربىيە ئالغان، مەندىن كېيىن قالساڭلار بۇ مازارنى ھەرگىز تاشلىماڭلار، ئوبدان ئىخلاس بىلەن تىلەنىڭلار» دەپ ماڭا تەربىيە بەرگەن.

بەزىلەرنىڭ ئاغزىدا مۇنداق بىر پاراڭ بار ئىدى: بۇبى رابىيە بەسىرىم ھايات ۋاقتىدا خانە كەئبىگە بارىمەن دەپ پىيادە بارغان ئىكەن. خانە كەئبىگە ئۈچ كۈنلۈك يەر قالغاندا بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ بۇ ھىممىتى خۇداغا مەقبۇل بولۇپ خانە كەئبىگە سەن ئالدىغا بار دەپ ئەمرى قىلىپ خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن خانە كەئبە جايىدىن تام - تورۇسلىرى بىلەن كۆچۈپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ، رابىيە بەسىرىمگە قارشى ھاۋادا مۇئەللەق تۇرغان ئىكەن. يەنە بۇبى رابىيە بەسىرىم ئۆزى ئايال بولغان ئۈچۈن بۇۋىلىك دېگەن نىسبەت ئاياللارغا شۇ كىشىدىن قالغان بولۇشى كېرەك. جۈملىدىن مېنىڭ چوڭ ئانام (دادامنىڭ ئانىسى) ھاشى بۇۋىم دېگەن رابىيە بەسىرىمدىن روھانە تەربىيە ئېلىپ، بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ ئىجازىتىنى ئېلىپ، ئاتاغلىق بۇبى بولۇپ مەزلۇم خەلقلەر (ئاياللار - دېمەكچى. ت) ھەر شەنبە كۈندە ئەتراپى جانىبلاردىن ئاياللار ھوزۇرىغا كېلىپ خەتمە ئوقۇپ تەربىيە ئېلىپ كېتىدىكەن.

مەن چوڭ بولسام چوڭ ئانامنىڭ ئوپال، بولاقسۇ، توققۇزاق، بەشكېرەم ھەتتا شەھەر قاتارلىق بىر نەچچە ئورۇندا تەربىيىلىگەن بۇبى ئايال شاگىرتلىرى بار ئىكەن. مېنىڭ ئانامنىمۇ ھەپىزە بۇبى دەيتتى. ئوپالدا ئاتاقلىق بۇبى ئىدى. خانىقارى بار ئىدى. ئانامدىن كېيىن ئاچام خىلىچەخانىغا قالغان ئىدى. ئاچام 1958 - يىلى ۋاپات بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ خاتۇنۇم ئايخان بۇۋىم دەپ ئاتىلىپ 1962-يىلى ۋاپات بولدى. شۇندىن كېيىن بۇۋىلىك نىسبەت بىزدە ئەمەلدىن قالدى.

چوڭ ئانام ھاشى بۇۋىم ئۆز ۋاقتىدا شەھەر ئىچى چاسا گۈگشى كونا ئوردا يۈسۈپ ھاجىم بىتەلەي دېگەننىڭ مەھەللىسىدە ئولتۇرۇپ بۇۋىلىك قىلغان ئىكەن. شەھەر ئاياللىرىنىڭمۇ چوڭ ئانامغا ئىخلاسى بار ئىكەن. كونا ئوردىلىق شاھ نىسىپ ئاخۇنۇمدىن مەن: „سىلىنىڭ چوڭ ئانىلىرى ھاشى بۇۋىم فازىل، كارامىتى بار مەزلۇم ئىدى، ھازىرقى زاماننىڭ ئىككىنچى بۇبى رابىيەسى دېسە بولىدۇ، سىلە شۇنىڭ نەۋرىسى» دەپ مەدھىيە قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. چوڭ ئانام شەھەردە ۋاپات بولۇپ بۇ يەردە دەپنە قىلىندىغان ھەدىگەرلىكى بولمىغانلىقى ئۈچۈن شۇ ۋاقىتتا قەشقەرنىڭ قازى كالانى ئابدۇقادىر قازى كالان ئاخۇنۇم ھەزرىتى ئاپپاقتىن بىر كەشلىك يەر ئېلىپ شۇ يەرگە دەپنە قىلغان ئىكەن.

مانا بۇ يۇقىرىدىكى ماتېرىياللارغا قارىغاندا مەھمۇت كاشغەرىنىڭ ئوپاللىق ئىكەنلىكى، ھەزرىتى موللام مەھمۇت كاشغەرىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكى، بۇبى رابىيە ئۇنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكى شۈبھىسىزدۇر.

بىزدە دۇر

ئابدىراخمان ناۋايى

ئى ئۇلۇغ دەنايى ئالىم ئويپال① دىيارىڭ بىزدەدۇر،
تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئىزىز تۇپراق ماكانىڭ بىزدەدۇر.

خەلقى ئالەم مۇشتەرى، قايىل بولۇپ ئالقىشلىغان،
ئىلمۇ - ئىرپان دەستۇرى، مەشئەل چىراغىڭ بىزدەدۇر.

ئۇگۇنۇپ ئۇندىن جاھان تاپقان ئەقىل-ئىدرەك قۇۋۋەت،
تۇتىيا دىللەرگە مەلھەم، شىرىن كالامىڭ بىزدە دۇر.

ئونتى ئومرۇڭ ئەل - ۋەتەن، خەلقىڭ ئۇچۇن تەر ئاقىزۇپ،
ئىلمى - ھىكمەت قىبلىگاھى، ئالتۇن مازارىڭ بىزدەدۇر.

مەرىپەت دەرياسىدا تىنماي ئۇزۇپ گوھەر سۇزۇپ،
ئەل ۋە ئەۋلادىڭ ئۇچۇن يازغان كىتاۋىڭ بىزدەدۇر.

ئوتكىلى مىڭ يىل بولاپتۇ، ئۇنتۇماس خەلقىم سىنى،
ھورمىتىڭ، شوھرەت ئەقىدىڭ ئىشقى پىراقىڭ بىزدە دۇر.

مەرىپەت ئىشقى يولىدا چول كىزىپ ئاشتىڭ داۋان،
ئەل ئۇچۇن مەڭگۇ تەۋەرۇك مىھنەت ئىجادىڭ بىزدەدۇر.

يىگنە بىرلەن تاغ قېزىپ، گوھەرنى يىققان بىز ئۇچۇن،
ھىممىتىڭ، جەبرۇ جاپايىڭ،كەشپىياتىڭ بىزدەدۇر.

شەمسىددىن بىننى ھوسەينى مەۋلانە مەھمۇت قەشقەرى،
بۇبى‌رابىيە سەيپىدىن ئول بوزوروك ۋارىڭ بىزدە دۇر.

ئەي كەرەملىك شاھى سۇلتان - ئالىم، ئەدىپلەر تاجىسى،
سەن تۇغۇلغان ھەم يېتىلگەن «ئازىق» دا جايىڭ بىزدە دۇر.

---

① تويپال - ھازىر ئوپال دەپ ئاتىلىدۇ

سۈپ-سۈزۈك ئاققان زىلال، ئابى ھايات كەۋسەرنى كور،
ئوتلىمى چاڭقاش داۋاسى شەرۋەت بۇلاغىنىڭ بىزدە دۇر.

كەلسە مېھمان ھەر تەرەپتىن ئالدىغا مەمنۇن چىقىپ،
كەڭرى داستانلارنى سالغان «تەكىگايىڭ» بىزدە دۇر.

ھەر يىلى كەلگەندە نوروز «نوروز بۇلاق» دا بەزمە-توي،
نەزمە - ئەشئار قايىنىغان گۈلسەيلىگاھىڭ بىزدە دۇر.

«ئويدە چولپان» «خان بېغى» ھەم ئۈستىدە موللام تېغى،
سەن ياشاپ ئوتكەن بۇ يەردە، سۈيگەن نىگارىڭ بىزدەدۇر.

قەدىردانىم، مېھرىبانىم ئالىم ئەزىزان قەشقىرى،
«ئۈژمىلىك» ھەم مىۋە زارلىق «مەسچىت» مۇنارىڭ بىزدە دۇر.

ئوچمىدى نامىڭ تۇرۇپتۇ، ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە،
نەۋرىلەر تۇققان - قېرىنداش، پۇشتى گارىڭ بىزدە دۇر.

قەشقىرى مەخمۇت دىمەككى - ئالەمشۇمۇل ئالىم دىمەك،
ئۇستازىمىز ھەم پەخرىمىز، بۇ ئىپتىخارىڭ بىزدە دۇر.

بارىكاللا ئەي ئۇلۇغ زات، تارىختا نامىڭ ئوچمىگەي،
«رونار» قىلىپ ئاستۇق بۈگۈن «تۈركى دىۋانىڭ» بىزدەدۇر.

كومپارتىيەم بەرگەچ مەدەت، ئالىم بۈگۈن تاپتىڭ نىجات،
مەرتىۋەڭ ئوسمەكتە تاغدەك، بەختى پانايىڭ بىزدە دۇر.

ئەمدى بۇ ئوپال دىيارى، شەھرى ئىزىمىدىن بولغۇسى،
كەلسە دوستلارنى كۈتەرمىز، مېھمان سارايىڭ بىزدە دۇر.

ھەزرىتى مەۋلانا ئالىم، بولدى بۈگۈن باغرىڭدا توي،
گۈل چېچەكلەرگە ئورالغان، نەۋ باھارىڭ بىزدە دۇر.

ئا، ناۋايى ئىھتىرام ھورمەت بىلەن گۈل دەستە تۇت،
مەرھابا ئەي...پېشۋايىم، چارى باغىڭ بىزدە دۇر.

1983 - يىل، 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى.

ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئون ئىككى مۇقام

ئەمەتجان ئەخمىدى

بۇ يىل، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر سەنئەت ئەربابى، ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا تۇغۇلغانلىقىغا بىر ئەسىر بولۇپ ئاشتى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ سوتسىيالىزىم دەۋرىدە ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە يەتكەنلىگىنى كۆرگىنىمىزدە مەرھۇم تۇردى ئاخۇن ئاكىنى تولۇپ - تاشقان ئىپتىخار ۋە ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن ئەسلىمەي تۇرالمايمىز.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 1881 - يىلى 5 - ئايدا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىكى بىر مۇقامچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ 70 يىللىق ھاياتىنى ئۇيغۇر خەلق ئەل نەغمىسى ۋە مۇقامشۇناسلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئازاتلىقتىن كېيىن، مەتبۇئات يۈزىدە تۇردى ئاخۇن ئاكا توغرىسىدا بەزى خەۋەر ۋە تونۇشتۇرۇشلار ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ ماقالىلاردا ئاددىلا ھالدا تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ”خەلق سازەندىسى“ دېيىش بىلەن ئۇنى ”ئون ئىككى مۇقام“ نى ساقلاپ قېلىشتا تۆھپە قوشتى دەپلا قويۇش بىلەن كۇپايىلەنگەن. لېكىن، بۇ كىشىنىڭ ھەقىقى ئائىلە تارىخى، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىلىرى ۋە ئۇنىڭ مۇزىكا ساھەسىدىكى تۇتقان ئورنى تىلغا ئېلىنماي كەلگەن ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1980 - يىلى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان نۇر مەھەممەت دولەت، ئابدۇشۈكۈر مەمتىمىنلەرنىڭ «ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن ئاكا» دىگەن ماقالىسىدىلا تۇردى ئاخۇن ئاكىغا بىر قەدەر ئەتراپلىق، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، توغرا باھا بېرىلدى.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجىسى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» 16 - ئەسىردىكى سولتان ئابدىرىشىتخان دەۋرىدە (بۇ كىشى 1570 - يىلى ۋاپات بولغان) ئاتاغلىق مۇقامشۇناس ۋە مەشھۇر شائىر قىدىرخان (بۇ كىشى 1572 - يىلى ئالەمدىن ئۆتتى) بىلەن مەشھۇر مۇقامچى مەلىكە ئامانىساخان قاتارلىقلار تەرىپىدىن تۇنجى قېتىم چوڭ ئىسلاھ قىلىنىپ تەرتىپكە سېلىنىدى. بۇ ئىسلاھات ۋە تەرتىپكە سېلىشلاردا 3 نوختا ئاساس قىلىنىپ، بىرىنچىسى، 10 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە داۋام قىلغان ۋە ئىنتايىن كەڭ تېررىتورىيىگە تارقىلىپ كەتكەن ئۇيغۇر مۇقاملىرى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللى - تەبىئى ئاۋاز خۇسۇسىيەتلىرى دائىرىسىدە قايتىدىن رەتلەندى. ئىككىنچىسى، «ئون ئىككى مۇقام» دىكى ھەر بىر مۇقامنىڭ ئاھاڭلىرى «چوڭ نەغمە»، «داستان»، «مەشرەپ» دىن ئىبارەت 3 چوڭ قىسىمدىن تەركىپ تاپقان مۇقام شەكىللىرى ئارقىلىق ھەر قايسى مۇقاملارنىڭ كۈي شەكلى بويىچە مۇقام ئاھاڭلىرى يۈرۈشلەشتۈرۈلۈپ قېلىپقا سېلىنىدى. ئۈچىنچىسى، مۇقام مۇزىكىلىرى دىنىي تەسەۋۋۇپ

بىر قەدەر چۈشىنىكسىز ئىبارىلار بىلەن تولغان شېئىرىيەتلەردىن ئازات قىلىنىپ ئۆز دەۋرىدە كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە ئۇيغۇر - تۈرك شېئىرىيىتى بويىچە تېكىستلەشتۈرۈلدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى زامانىدىن - زامانىغا ۋارىسلىق قىلىپ ساقلاپ قالغان هازىرقى «ئون ئىككى مۇقام» ئەنە شۇ 16 - ئەسىردە ئىسلاھ قىلىنىپ، تەرتىپكە سېلىنغان ۋە يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن مۇقامنىڭ ئۆزىدۇر.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 5 ئەۋلات - يەنى تۇردى ئاخۇن ئاكا، ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇن، بوۋىسى قاۋۇل ئاخۇن (قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى)، چوڭ بوۋىسى هاشىم ئاخۇن (هاشىم ساتار)، ئۇنىڭ ئاتىسى ئىبراهىم ئاخۇن (ئىبراهىم قالۇن) لارنىڭ هەممىسى دىگىدەك ئۇيغۇر ئەلنەغمىچىلىرىنىڭ ئىچىدە ئالاهىدە هۆرمەتكە سازاۋەر ئۆز زامانىسىدىكى مەشهۇر مۇقامشۇناسلاردۇر. ئۇلار «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ بۆشىكى بولغان جەنۇبى شىنجاڭ رايونلىرىدا بىر نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نى ئىزچىل ئۆگىنىپ ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ بېيىتىپ، تەرەققى قىلدۇرۇپ ئۇنى كەڭ دائىرىدە تارقىتىشتا ئالاهىدە خىزمەت كۆرسەتتى. ئەڭ ئاخىرى ئۇلارنىڭ بەشىنچى ئەۋلادى بولغان تۇردى ئاخۇن ئاكا «ئون ئىككى مۇقام»دىن ئىبارەت مۇزىكا - سەنئەت بايلىقىنى بىزنىڭ دەۋرىمىزگە هەدىيە قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ تارىخىدا مەڭگۈ نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇنتۇغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىت.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بىرىنچى ئەۋلادى - چوڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسى ئىبراهىم ئاخۇن (ئىبراهىم قالۇن)، ئىككىنچى ئەۋلادى - چوڭ بوۋىسى هاشىم ئاخۇن (هاشىم ساتار) ئەينى زامانىدىكى ئەڭ مەشهۇر خەلق مۇقامچىلىرىدىن بولۇپ مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ساهەسىدە خېلى داڭقى بار كىشىلەردىن بولغان. ئۇلار ئۆز ئالدىغا مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماستىن كۆپلىگەن شاگىرتلارنى يېتىشتۈرۈپ، خەلق ئىچىدە ئالاهىدە ئابرويغا ئېرىشكەن. ئۇلارنىڭ هەر بىرى ئۆزىنىڭ 60 يىلدىن ئارتۇق هاياتىنى مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئالەمدىن ئۆتكەن.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئۈچىنچى ئەۋلادى - بوۋىسى قاۋۇل ئاخۇندۇر. بۇ كىشى ئاتىسى ۋە بوۋىسىنىڭ مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ ئۇيغۇر مۇزىكا قوراللىرىنى چېلىشنى، ئەلنەغمە ناخشىلىرىنى، مۇقاملىرىنى ياخشى ئۆگەنگەن. بولۇپمۇ مۇزىكىچىلىق ساهەسىدە ئۇنىڭ بىلمەيدىغان بىرەرمۇ مۇزىكا قوراللىرى بولمىغان. ئۇ ئاتىغى بار چالغۇچىلاردىن بولۇپ، ئادەتتە كىشىلەر ئۇنى "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" دىگەن نام بىلەن ئاتاپ كەلگەن. "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" ئۆزى ساۋاتسىز كىشى بولسىمۇ زېهنى ئۆتكۈر، هوشيار، ئېقىللىق كىشى بولغان. ئۇ، ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىنى چېلىشنى، «ئون ئىككى مۇقام» نى، هېسابسىز خەلق ناخشىلىرىنى چوڭ بوۋىسىدىن ياد قىلىپ ئۆگىنىۋالغان. ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاهىدىلىكى، ئۇ قالۇن چېلىش ماهىرى بولۇپ، مۇقامنى قالۇن چېلىپ تۇرۇپ ئېيتىشقا ئادەتلەنگەن. كېيىنكى چاغلاردا مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ساهەسىدە داڭ چىقارغان بىر تۈركۈم كىشىلەر مۇشۇ "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" نى ئۆزلىرىگە ئۇستاز قىلىپ ئۇنىڭدىن مۇزىكا چېلىشنى، مۇقام ئېيتىشنى ئۆگەنگەن.

شۇ ئارقىلىق ئۇ، نۇرغۇنلىغان شاگىرتلارنى يېتىشتۈرۈپ قاتارغا قوشقان، قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى ئۆز ۋاقتىدا خەلق ئىچىدە مەشھۇر بىر خەلق سەنئەتكارى بولۇپ خەلقنىڭ چوڭ ئىززەت - ئىھتىرامىغا ئىگە بولغان. ئۇ، 60 يىللىق مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ھاياتىنى پەقەتلا خەلق ئىچىدىكى چوڭ - كىچىك سورۇنلاردا ئۆتكۈزۈپ، 85 يېشىدا ۋاپات بولغان.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تۆتىنچى ئەۋلادى - ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇن. ئۇ، ئۆز زامانىسىدا جەنۇبى شىنجاڭدىكى مۇزىكانتلار، مۇقامچىلار ئىچىدىكى ئەڭ بىلىملىك، ئەڭ ئاتاغلىق مۇزىكاشۇناس، مۇقامشۇناسلاردىن بولۇپ ئۇنىڭ داڭقى پۈتۈن شىنجاڭغا مەشھۇر.

تەۋەككۇل ئاخۇن 5 ياش ۋاقتىدىن تارتىپ 15 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا قەشقەر شەھرىدە دىنى مەكتەپتە ئوقۇغان بولۇپ، مەكتەپنى ئەلا پۈتتۈرگەن. 15 يېشىدىن تارتىپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق، شاگىرت تەربىيىلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ، ناۋايى، سۇبۇرى، پۇزۇلى، ھوۋەيدا ۋە باشقا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ بېيىت - نەزمىلىرىنى كۆپ ئوقۇغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۇ داۋاملىق پايدىلىنىپ، مۇقامنىڭ چۈشۈنىكسىز بولغان بەزى تېكىستلىرىغا ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنى سېلىپ ئوقۇغان ۋە كەڭ تۈردە تارقاتقان. ئۇ مۇزىكا چېلىشنى، مۇقام ئېيتىشنى ئاتىسى قاۋۇل ئاخۇندىن پۇختا ئۆگەنگەن بولۇپ «ئون ئىككى مۇقام» نى تارقىتىشتا مۇھىم رول ئوينىغان. ئۇ، ئۇيغۇر چالغۇ قوراللىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگىدەك چېلىشنى ئۆگەنگەن. بولۇپمۇ ساتار چېلىشتا ئالاھىدە ماھىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ داڭقى ھەممە جايغا پۇركەتكەن. بۇ كىشى مۇزىكانتلار، مۇقامچىلار ئىچىدىكى ئوقۇمۇشلۇق زىيالى بولغانلىقى ئۈچۈن جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى ئىززەت-ھۆرمىتى خېلى يۇقۇرى بولغان.

تەۋەككۇل ئاخۇن قەشقەر ۋە يېڭىساردىكى چاغلىرىدا كۈندۈزلىرى چوڭ - كىچىك توي - تۆكۈن، ئولتۇرۇشلارغا قاتناشسا، ئاخشاملىرى شۇ جايلاردىكى "سانايىنەپىسە" (سەنئەت ئۆمەكلىرى) نىڭ كەچكى پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىپ، كەسپى جەھەتتىن ئۇستازلىق قىلغان. يەكەندە بولغان چاغلىرىدىمۇ بۇ ئىشلارنى داۋاملاشتۇرغان. شۇ جەرياندا ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى ۋە مۇقام ئاھاڭلىرىدىن پايدىلىنىپ كونسېرت ۋە سەھنە ئەسەرلىرىگە مۇزىكا ۋە ناخشا ئىشلەپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە بىر تۈركۈم چالغۇ ماھىرلىرىنى ۋە مۇقامچىلارنى تەربىيىلەپ چىققان، بۇلارنىڭ ئىچىدە قەشقەرلىك ئاكا - ئۇكا ھېلىم ئاخۇن، سېلىم ئاخۇن، يەكەنلىك سېيىتۋالدى قاتارلىق كىشىلەر بولۇپ ئۇلار مۇشۇ تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ ھەمسورۇنلىرى، يەنە بىر تەرەپتىن شاگىرتلىرى ئىدى. بۇلار «ئون ئىككى مۇقام» نى ھەر قايسى جايلارغا تارقىتىشتا زور ھەسسىلەرنى قوشۇپ، ئۇستازىنىڭ ئىشلىرىغا داۋاملىق ۋارىسلىق قىلىپ ئاخىرى ئۇلارمۇ ئالەمدىن ئۆتتى.

تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ تۇردى ئاخۇن، ئىمىن ئاخۇن ئىسىملىك ئىككىلا ئوغلى بولۇپ، تەۋەككۇل ئاخۇن بۇلارغىمۇ كىچىكىدىن تارتىپلا مۇزىكا چېلىشنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشنى ۋە مۇقام ئوقۇشنى ئۆگەتكەن. ئۇلارنىڭ ھەر قايسى يېتىلىپ كەسىپ ئەھلىگە ئايلانغاندىن كېيىن ئۇلارغا مۇستەقىل ئۆز ئالدىغا مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق كەسپى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىش ئۈچۈن «دۇكان» ئايرىپ بېرىپ چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن ئاكىنى يەكەن ۋە خوتەن تەرەپلەرنى ماكان تۇتۇشقا، كىچىك ئوغلى ئىمىن ئاخۇننى قەشقەر، ئاقسۇ تەرەپلىرىدە ماكان تۇتۇشقا ئو -

روۇنلاشتۇرغان. بۇ ئىككى ئاكا - ئۇكا خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئۇچراشماي مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ھايات كەچۈرگەن.

مۇزىكاشۇناس، مۇقامشۇناس سەنئەتكارلارنىڭ پېشىۋاسى بولغان تەۋەككۇل ئاخۇن ئۆز ۋاقتىدا تەڭدىشى يوق بىر مەشھۇر سەنئەت ئەربابى ئىدى. كېيىنكى مەزگىللەردە مۇدھىش كونا جەمئىيەتنىڭ رەھىمسىز پەنجىسى ئىلكىدە ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ كورلىقى، زالىملارنىڭ زورلىقى تۈپەيلىدىن راھەت - پاراغەتتىن، رەھىم - شاپائەتتىن بەھرىمەن بولالماي ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىنى ناھايىتى خار - زارلىق ۋە سەرسانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ، 88 يېشىدا ئالەم بىلەن ۋىدالاشتى.

بەشىنچى ئەۋلات — تۇردى ئاخۇن ئاكا، ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا 6 ياشقا تولا - تولماي تۇرۇپ ئۇيغۇر چالغۇ قوراللىرىنى رەسمىي ئۆگىنىشكە كىرىشكەن بولۇپ، 12 ياشقا كىرگەندە «ئون ئىككى مۇقام»نى ئۆگىنىشكە باشلىغان. ئۇ، شۇ چاغدىن باشلاپلا بىر تەرەپتىن ئاتىسىدىن مۇقام ئۆگەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىسىغا ئەگىشىپ، مۇقامغا داپ چېلىپ بەرگەن. ئۇ، ئاتىسىغا «داپەندى» لىك قىلىش ۋەزىپىسىنى 4 يىل داۋاملاشتۇرغان. ئۇ، كىچىكىدىنلا ناھايىتى زېرەك، ئەدەپ - ئەخلاقلىق، كىچىك پېئىل بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ئاتىسى ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتى، نەگە بارسا ئۇنى ئېلىپ باراتتى. كەڭ خەلق ئاممىسىمۇ ئۇنىڭغا ھېرىسلىق قىلىپ ياخشى كۆرەتتى، كىشىلەر ئۇنىڭ مۇشتۇمدەك تۇرۇپ ئاتىسى ئېيتقان مۇقام نەغمىلىرىگە ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن داپنى تەڭكەش قىلغىنىنى كۆرگەندە "يارايسەن ئوغۇل بالا - يارايسەن!…" دېيىشىپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئاپىرىن ئېيتىشاتتى. ئاتىسى نەغمىدىن توختىغانلىرىدا بەزىلەر ئۇنى قولتۇقىدىن كۆتۈرۈۋېلىپ باش ئۈستىدە پىقىرىتىپ، بىر نەچچە ئايلاندۇرغاندىن كېيىن تىك دەسسىتىپ، ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇشاتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 16 ياشقا كىرگىچە ئاتىسىغا «داپەندى» لىك قىلىپ، مۇقامنىڭ نەغمىلىرىنى خېلى دېگەندەك ئۆگىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئاتىسى ئۇنىڭ «داپەندى» لىكىنى ئىنىسى ئىمىن ئاخۇن (بۇ كىشىمۇ نامى چىققان خەلق مۇقامچىلىرىدىن بولۇپ، 65 يىل ئۆمۈر كۆرۈپ، 1947 - يىلى قەشقەردە ئالەمدىن ئۆتكەن) تاپشۇرۇپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنى تەمبۇر چېلىپ ئۆزى بىلەن مۇقام ئېيتىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 20 ياشقا كىرگەندە ئاتىسىنىڭ تەشەببۇسكارلىقى ۋە قېتىقىنىپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆگىنىپ بولۇپ، ئاتىسى ھەر قانداق سورۇندا قايسى مۇقامنى ئېيتقىن دېسە، شۇ ھامان ئۆزى باللىغۇز ئېيتىپ بېرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئاتىسى ئۆز ئوغلىنىڭ بۇ ھالىتىدىن ناھايىتىمۇ خۇرسەن ۋە مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى 20 يېشىدىلا ئۆز قولى بىلەن ئۆيلەپ قويدى ۋە ئۆز ئالدىغا سازەندىلىك قىلىپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا «دۇكان» ئايرىپ چىقىشقا رۇخسەت قىلدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 1901 - يىلى 6 - ئايدىن ئېتىبارەن چوڭ ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچۈرۈپ تاكى 1938 - يىلى يازغىچە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق ۋىلايەتلىرىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق نۇرغۇن ناھىيە، يېزىلارنى بىر قانچە

نوۋەت ئارىلاپ ئۆز ئالدىغا مۇزىكا ۋە مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ، ئۇيغۇر چالغۇ قو-
راللىرىدىن داپ، تەمبۇر، دۇتتار، چاڭ، قالۇن، ساتار، راۋاپ قاتارلىقلارنى چېلىشنى مۇكەممەل
ئۆگەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنراق ۋاقىت چالغىنى ساتار ئىدى. ساتار چېلىپ مۇقامچىلىق قى-
لىش ئارقىسىدا خەلق ئىچىدە چوڭ شوھرەت قازاندى.

1937- يىلغا كەلگەندە قەشقەردىكى ۋە قەشقەرنىڭ باشقا ناھىيىلىرىدىكى ئۇيغۇر مەدەنى
ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىغا قاراشلىق سانايىنەپىسلەردە يېڭى - يېڭى ناخشىچىلار ۋە ئارتىستلار،
يېڭى - يېڭى مۇزىكانتلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئەينى ۋاقىتتا تۇرمۇش ئېھتىياجى تۈپەيلى-
دىن قەشقەردىن ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەنجان شەھرىگە داۋۇت ئاخۇن، سەمەت ئاخۇن-
لارنى ئېلىپ بارغان ئەلنەغمىچى ئابلاراخۇن ئاكام ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرمۇش كەچۈرۈش
جەريانىدا ئۆزبەك خەلقىنىڭ ناھايىتى كۆپلىگەن خەلق ئاھاڭلىرىنى ۋە ئىجادى ئاھاڭلىرىنى
ئۆگىنىپ قەشقەرگە قايتىپ كېلىش بىلەن ئۇلار جامائەتچىلىك ئارىسىدا تارقىتىشقا باشلايدۇ.
ئۇلار ھەر قايسى جايلاردىن ياش مۇزىكانتلارنى، ناخشىچىلارنى تاللاپ قەشقەردە، يەكەندە ئىك-
كى قېتىم مەخسۇس مۇزىكا كورژىگى ئېچىپ بىر تۈركۈم مۇزىكانت، ناخشىچىلارنى يېتىشتۈرۈپ
چىقىدۇ. بۇشۇ مەزگىلدىكى مۇزىكا ۋە ناخشىچىلىق ساھەسىدە بىر يۈكسىلىش ھەركىتى بولۇپ ھې-
ساپلىنىدۇ. مۇزىكانتلارنى يېتىشتۈرۈشتە، باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىپ
ئۆز ئارا ئۆگىنىشتە ئابلاراخۇن ئاكا بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى (داۋۇت ئاخۇن، سەمەت ئاخۇن-
لار) ئالاھىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىغانلىقىنى تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر مۇزى-
كىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىسى ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن شۇنىمۇ كۆرمەي
بولمايدىكى، بۇ ھەركەتنىڭ نەتىجىسى كېيىنچە ئەكسى تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، ئۇيغۇر خەلق
ئاھاڭلىرىنى، ئۇيغۇر خەلق مۇقاملىرىنى بارا - بارا چەتكە قېقىپ، ناخشا-مۇزىكىلاردا "ئۆز بېك-
لىشىش" دولقۇنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ قويدى. «مۇزىكا كورژىگى» نى پۈتتۈرۈپ چىققانلارنىڭ
ئۆگەنگەن ناخشىلىرى، مۇزىكىلىرى پۈتۈنلەي ئۆزبېكچە ئاھاڭلار بولغىنى ئۈچۈن خېلى ئۇزۇن
بىر مەزگىلگىچە قەشقەر، يەكەن قاتارلىق جايلاردىكى سەھنە ئالدى، سەھنە كەينىنى كۆپرەك دېگىدەك
ئۆزبېكچە ئاھاڭلار قاپلاپ كەتتى. ھەتتا ئادەتتىكى توي - تۆكۈن، ئائىلىۋى ئولتۇرۇشلاردىمۇ ئۆز-
بېكچە ناخشا - مۇزىكىلار ئورۇنلىنىدىغان، چېلىنىدىغان بولۇپ ئۆزبېكچە ئاھاڭلارنى ئوقۇمايدىغان
خەلق سەنئەتكارلىرىمۇ بىر مەزگىل سەھنىدىن، سورۇنلاردىن چەتكە قېقىلغاندەك بولدى. بۇنىڭ-
لىق بىلەن ئۇيغۇر مۇزىكا - ناخشىچىلىقىنى ۋە مۇقامچىلىقىنى "كۆمۈلۈپ قالدى ياكى بىر ئې-
زىدا توختاپ قالدى" دېگىلى بولمايدۇ-ئەلۋەتتە. گەرچە بۇ شىنجاڭنىڭ قىسمەن رايونىدا يۈز
بەرگەن ئەھۋال بولسىمۇ، بۇنىڭ تەسىرى ئانچىلا ياخشى بولمىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا قەشقەر، يەكەننىڭ مۇزىكا تەرەققىياتىدىكى بۇ خىل نۇقسانىنى كۆرۈپ
كۆڭلىدە بىئاراملىق ھېس قىلدى. نۇرغۇن يىللار جاپا - مۇشەققەت بىلەن ئەجرى سىڭدۈرۈپ ئۆ-
گەنگەن ئۇيغۇر خەلق مۇقاملىرىنىڭ ۋە مۇزىكا - ناخشىلىرىنىڭ بۇ جايلاردىكى رولى كۈندىن-
كۈنگە تۆۋەنلەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ، يېڭىسار ناھىيىسىدىن قەشقەرگە كېلىپ قاسىم تۇر-
دى قاتارلىق ھەمسوھبەتلىرىگە: "ئۆزبېكچە ناخشا - مۇزىكىلارمۇ ياخشى، چالساق، ئېيتساق
بولىدۇ، لېكىن پۈتۈنلەي بۇنىڭ بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكا - ناخ-

شا ئاھاڭلىرىنى ، مۇقاملىرىنى تاشلاپ قويساق بولمايدۇ» دىگەن چاغلىرىمۇ بولغان .
1939- يىلى كۈزدە تۇردى ئاخۇن ئاكا يېڭىساردىن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن بىلەن قا-
ۋۇل ئاخۇن (ھازىر مەدەنىيەت نازارىتى مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسىدا ئىشلەۋاتىدۇ) نى ۋە پۇ-
تۇن بالا - چاقىسىنى ئېلىپ بېرىپ قاغىلىق ناھىيىسىگە ماكانلىشىپ ئاز ئۆتمەي يەكەنلىك
«ھەسەن تەمبۇر»، قاغىلىقلىق ھېيتاخۇن چاڭچى ، مەشھۇر «داپەندى» موللا نىياز قاتارلىقلارنى
ئەتراپىغا يىغىپ ئۇيغۇر خەلق ئەلنەغمىلىرىنى ۋە «ئون ئىككى مۇقام» نى يەنە بىر قەدەم ئىل-
گىرىلىگەن ھالدا چوڭ - كىچىك سورۇنلار ئارقىلىق خەلق ئىچىگە كەڭ تارقىتىشنى داۋاملاش-
تۇردى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قاغىلىقتا كوچۇپ بارغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر باشقا جايلار-
غا تارقالغاندىن كېيىن، ھەر قايسى جايلاردىكى خەلق ئەلنەغمىچىلىرى ئۆزلىگىدىن قاغىلىققا
كېلىپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغىلى تۇردى. ئۇلار تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئۇنىڭ-
دىن مۇقام ئۆگىنىش، ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە نەغمە قىلىش ، تۈرلۈك سورۇنلاردا بىرگە بولۇپ
ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ، بىر مەزگىل بىرگە
تۇرمۇش كوچۈرۈشۈپ كەلدى. يۇقىرىقىلاردىن باشقا قەشقەرلىك جۇماخۇن (مەشھۇر داستانچى) ،
مەشھۇر قالۇنچى خۇداۋەدى ئاخۇن ، يېڭىسارلىق مەشھۇر ساتارچى قۇۋان نىياز ، قەشقەرلىق قا-
سىم ئەلنەغمە، سېتىۋالدى ئەلنەغمىلەرمۇ تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ شاگىرتلىرى ۋە ھەمسۆھ-
بەتلىرىدۇر. بۇلار خەلق ئىچىدىكى مەشھۇر سەنئەتكارلاردىن بولۇپ بۇلارنىڭ كوپچىلىگى تاڭ
نۇرىنى كورەلمەيلا ئالەمدىن ئۆتتى.
گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان مۇدھىش كونا جەمىيەتتە، ئۇيغۇر خەل-
قىنىڭ مىڭلىغان يىللاردىن بۇيان ئابىھاياتىنى ئۇزىدە ساقلاپ كەلگەن « ئون ئىككى مۇقام »
دىن ئىبارەت بۇ سەنئەت چەشمىسى قۇرۇپ كېتىشكە، خانىۋەيران بولۇشقا يۈز تۇتقان ئىدى. شىما-
لى شىنجاڭدا بولسا، « ئون ئىككى مۇقام » نى ئۆز ئەينى ۋە پۈتۈنلىگى بىلەن (« چوڭ نەغ-
مە »، « داستان »، «مەشرەپ» لىرىبويىچە) تولۇق بىلىدىغان بىرەرمۇ ئادەم قالمىغان ئىدى.
مۇقامنىڭ « داستان »، « مەشرەپ » لىرىنى بىلىدىغانلار تېپىلسىمۇ بارماق بىلەن سانىغۇچى-
لىكلا ئاز قالغان. جەنۇبى شىنجاڭدا بولسا، « ئون ئىككى مۇقام » نى تولىغى بىلەن بىلىدى-
غان ئادەملەر بارا - بارا ئازىيىپ، پۈتۈنلەي تۈگەپ كېتىش گىرداۋىغا كېلىپ قالغان. قىسقى-
سى « ئون ئىككى مۇقام » ھايات - ماماتلىق پەيتىگە دۇچ كەلگەن ئىدى. مۇشۇ مەزگىللەر
ئىچىدە قاغىلىقتا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان يۈكسەك ماھارەتكە ئىگە، تالانتلىق مۇقامشۇناس تۇر-
دى ئاخۇن ئاكا ئېغىر تۇرمۇشنىڭ قاتمۇ - قات مۇھاسىرىسى ئىچىدە قالدى. ئېتىۋار ۋە ئىززەت-
كە نائىل بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە ھاكىمىيەت ئىگىلىرى، يۇقۇرى تەبىقە
كىشىلىرى تەرىپىدىن چەتكە قېقىلدى. ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمۇ بارغانسېرى ناچارلىشىپ
گاھىدا ئاچ، گاھىدا يېرىم ياتا توق دىگەندەك ناھايىتى بەك غۇربەتچىلىكتە ئۆتتى. بەزىدە با-
لا - چاقىلىرىنىڭ قوسىغىنى تويغۇزۇشقا ھىچ قانداق بىر ئامال قىلالمىغان چاغلاردا بىر قانچە
قېتىم ئۆزىنىڭ چېلىۋاتقان ساتارى بىلەن دىپىنى گورەخانىغا گورەگە قويۇپ، ۋاقىتلىق بولسى-
مۇ بالا - چاقىلىرىنى قۇتقۇزۇۋالغان ئىدى. يەنە شۇ چاغدا " گاداي - گادايىنىڭ قاياشى " دى-
گەندەك ئەنە شۇ ئاددى خەلق ئاممىسى ئۇنىڭ ساتارى بىلەن دىپىنى ۋە ئائىلىسىنى قۇتقۇزۇ-

ۋالغان ئەھۋاللار خىلى كوپ بولغان. ئۇ مۇشۇنداق تۇرمۇش ئازاۋى ئىچىدىمۇ ئوز ھاياتىنى ساتارى بىلەن ناخشا ئوقۇپ تاڭ نۇرىغا تەلپۈنگەن ئىدى.

ئاخىرى شەرق قىزىرىپ ئازاتلىق تېڭى جىلۋە قىلدى. « ئون ئىككى مۇقام » نىڭ قەدىمقى ئانا ماكانى بولغان شىنجاڭ تاڭ نۇرى ۋە باھار ئىللىقلىقىغا چومدى. ئۇزۇن يىللىق تارىخ جەريانىدا شەكىللىنىپ تەكەممۇللەشكەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى « ئون ئىككى مۇقام » نى بىباھا غەزىنە ئورنىدا ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ساقلاپ كەلگەن قەدىردان تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ بەخت نۇرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى. ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ مۇزىكىلىق تەپەككۇرىنىڭ جەۋھىرى بولغان « ئون ئىككى مۇقام » مۇ يېڭى ھاياتقا ئېرىشتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا قۇتقۇزۇۋېلىندى، « ئون ئىككى مۇقام» قۇتقۇزۇۋېلىندى!

ئازاتلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلىقى ۋە تۇرتكىسى ئارقىسىدا ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى « ئون ئىككى مۇقام » نى توپلاش، رەتلەش، ئۆگىنىش خىزمىتىگە ئىنتايىن كوڭۇل بولۇندى ۋە پېشقەدەم تۇردى ئاخۇن ئاكىغىمۇ غەمخورلۇق قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتى يېڭىۋاشتىن ئۆز ئورنىنى تاپتى. 1950 - يىلى يازدا، سابىق يەكەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى ۋە پېشقەدەم سەنئەت ئەربابى مەرھۇم قاسىمجان قەمبىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن تۇردى ئاخۇن ئاكا جاھالەتلىك كونا جەمئىيەتتە كومۇلۇپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن « ئون ئىككى مۇقام » نى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، سىمغا ئېلىش ۋە ئۆگىتىش خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىندى. تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي ئېلىمىزنىڭ مۇزىكا تارىخىدا مەڭگۈ خاتىرىلىنىشكە ئەرزىيدىغان بۇ ئۇلۇغۋار ئىشقا بەل باغلاپ رەسمى كىرىشتى.

1950 - يىلى 7 - ئايدا، تۇردى ئاخۇن ئاكا چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇننىڭ داپنى تەڭكەش قىلىپ بېرىشى بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، 1951 - يىلى 12 - ئايغىچە بولغان بىر يېرىم يىل ئىچىدە « ئون ئىككى مۇقام » نىڭ ئاساسى قىسىملىرىنى ۋە 100 دىن ئارتۇق خەلق ناخشىلىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۈن ئالغۇ سىمغا بەردى.

1951 - يىلى 12 - ئايدا ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كېلىپ، يەكەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىگە « مۇزىكا ئۇستازى » دىگەن سالاھىيەت بىلەن رەسمى ئىشتاتقا قوبۇل قىلىنىپ، 1954 - يىلغىچە ئىشلىدى. ئۇ بۇ جەرياندا شاگىرت يېتىشتۈرۈشكە ئەستايىدىل بېرىلىپ، قىتتىقىنىپ ئۆگىتىش ئارقىلىق خېلى كوپ ياش مۇزىكانتلارنى ۋە مۇقام ئېيتقۇچىلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ چىقتى. يەنە ئۇ ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇندىن ئۆزىگە مىراس قالغان « باھارىم چىمەنزارىم » قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق تەرتىپكە سېلىنغان، رەتلەنگەن ۋە ئىجات قىلغان ناخشىلارنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلدى. ئۇ ئۆزى « ھەممە دىخانلار بىر ئائىلە »، « دوستلۇق » قاتارلىق 10 نەچچە يېڭى مەزمۇنغا ئىگە ناخشىلارنى ئىجات قىلىپ، رەتلەپ چىقىپ ئەمەلىي ھەركىتى ئارقىلىق شۇ مەزگىلدىكى يەر ئىسلاھات كۈرىشىگە ئاكتىۋال پوزىتسىيە تۇتۇپ، قىزغىن ئاۋاز قوشتى.

1954 - يىلىنىڭ بېشىدا تۇردى ئاخۇن ئاكا بىلەن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن ئىككىنچى

قېتىم يەنە ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، 1955 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 2 يىل ۋاقىت ئىـ
چىدە ئۈرۈمچىدە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئېپتىخارى ، مىسلىسىز خوشاللىغى ۋە جۇشقۇن
ھاسارىتى بىلەن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇننىڭ داپىنى تەڭكەش قىلىشى ئارقىلىق «ئون ئىككى
مۇقام» نى ئون ئالغۇ لىنتىسىغا پىلاستىنكىغا باشتىن ـ ئاياق، چېلىپ ـ ئېيتىپ بېرىپ ئۇزۇن
يىللاردىن بۇيان ئارزۇ قىلىپ كەلگەن مۇرات ـ مەقسىدىگە يەتتى، پارتىيىمىزنى، ھوكۇمىتىمىز-
نى ۋە كەڭ خەلق ئاممىسىنى خۇشاللىققا چومدۇرۇپ رازى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىز ـ
زەت ـ ھورمىتى كەڭ جامائەتچىلىك ئىچىدە تېخىمۇ ئاشتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقىچە ساقلاپ كەلگەن ۋە 1954 ـ يىلدىن 1955 ـ
يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئون ئالغۇ لىنتىسىغا ئالدۇرغان بىرىنچى قول ماتىرىيالىنىڭ نەق «ئون ئىككى مۇ-
قام» ئاھاڭلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1 ـ راك مۇقامى ـــ 34 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 21 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

2ـ چەبىبيات مۇقامى ـــ 33 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 20 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى5 ئاھاڭ).

3 ـ مۇشاۋىرەك مۇقامى ـــ 39 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 22 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 9 ئاھاڭ).

4 ـ چارىگاھ مۇقامى ـــ 32 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 16 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 8 ئاھاڭ).

5 ـ پەنجىگا مۇقامى ـــ 39 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 24 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 5 ئاھاڭ).

6 ـ ئۆزھال مۇقامى ـــ 35 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 21 ئاھاڭ، داستانى 6 ئاھاڭ، مەشرىپى 6 ئاھاڭ).

7 ـ ئەجەم مۇقامى ـــ 21 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 10 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

8 ـ ئوشاق مۇقامى ـــ 37 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 20 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 7 ئاھاڭ).

9 ـ بايات مۇقامى ـــ 19 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 8 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

10 ـ ناۋا مۇقامى ـــ 27 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 16 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

11 ـ سىگاھ مۇقامى ـــ 20 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 10 ئاھاڭ، داستانى 6 ئاھاڭ، مەشرىپى 4 ئاھاڭ).

12 ـ ئىراق مۇقامى ـــ 9 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 6 ئاھاڭ، داستانى يوق، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

«ئون ئىككى مۇقام» غا ئورۇنلاشتۇرۇلغان نەغمىلەرنىڭ ئومۇمى سانى 345 نەغمە (ئاهاڭ) بولۇپ، بۇنىڭغا مۇقاملارنىڭ يىغىندى جەۋھىرى بولغان «ئابۇچەشمە» (كوزياش بۇلاقلىرى)دىگەن مۇقامدىكى 15 نەغمىنى (ئاهاڭنى) قوشقاندا مۇقاملار تەركىۋىدىكى پۈتكۈل نەغمىلەرنىڭ (ئا - هاڭلارنىڭ) ئومۇمى سانى 360 نەغمىدىن (ئاهاڭدىن) تەركىپ تاپىدۇ.

«ئون ئىككى مۇقام» دىكى هەربىر مۇقامنىڭ ئوزى چوڭ 3 يۈرۈش ئاهاڭلارغا بولۇنگەن بولۇپ، هەر بىر مۇقامنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى ۋە ئاساسلىق نەغمىلىرىنىڭ هەممىسى دىگىدەك ئۇنىڭ بىرىنچى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ مۇقاملارنىڭ بىرىنچى قىسمى «چوڭ نەغمە»، ئىككىنچى قىسمى «داستان»، ئۈچىنچى قىسمى «مەشرەپ» دەپ ئاتىلىدۇ. چوڭ نەغمە قىسمى «تەزە»، «نوسخا»، «جۇلا»، «سەنەم»، «چوڭ سەلىقە»، «كىچىك سەلىقە» «پەشرۇ»، «تەكىت» قاتارلىق تارماقلارغا بولۇنگەن، داستان، مەشرەپ قىسىملىرىمۇ 1 -، 2 -، 3 - ... قاتارلىق تارماقلارغا بولۇنگەن بو- لوپ، هەر بىر تارماق نەغمىنىڭ كوپچىلىگىدە مەرغۇل، چۇشۇرگىلەر بار.

بىز ئازاتلىقتىن بىرى تاكى هازىرغا قەدەر تۇردى ئاخۇن ئاكا بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇن ئالغۇ لىنتىسىدىكى «ئون ئىككى مۇقام» دەك، مۇقامنى بىر قەدەر تولۇقراق بىلىدىغان بە - رەر مۇ قامچىنى ئارىمىزدا ئۇچرىتالمىدۇق. گەرچە ئازاتلىقتىن بۇرۇن ۋە كېيىن كوپلىگەن مۇقام- چىلار ئوتكەن بولسىمۇ بۇلارنىڭ بەزىلىرى مەخسۇس «چوڭ نەغمىچى» (مۇقامنىڭ «چوڭ نەغ - مە قىسمى» نى ئېيتىدىغانلار) بولۇپ مۇقامنىڭ «داستان»، «مەشرەپ» قىسىملىرىنى بىلمەيدۇ، ياكى چالا بىلىدۇ. بەزىلىرى مەخسۇسلا «داستانچى» (مۇقامنىڭ «داستان قىسمى» نى ئوقۇي - دىغانلار) بولۇپ «چوڭ نەغمە»، «مەشرەپ» قىسىملىرىنى بىلمەيدۇ. ياكى چالا بىلىدۇ. بەزىلىرى مەخسۇسلا «مەشرەپچى» (مۇقامنىڭ «مەشرەپ قىسمى» نى توۋلايدىغانلار) بولۇپ قالغان قىسمى- نى بىلمەيدۇ ياكى دوراپ ئوقۇيدۇ. قىسقىسى بىرىنى بىلسە - بىرىنى بىلمەيدۇ. بىز بۇ ئەھۋال - لارنى ئازاتلىقتىن كېيىن هەر قايسى جايلاردىكى پېشقەدەم مۇقامچىلارنىڭ ئۇن ئالغۇ لىنتىسىغا ئېلىنغان قولىمىزدىكى نەق پاكىتلىق ماتېرىياللاردىن ئېنىقلاپ چىقتۇق. بۇنىڭدىن تۇردى ئا - خۇن ئاكىنىڭ «ئون ئىككى مۇقام»نى باشقىلارغا نىسبەتەن ياخشى، پۇختا ۋە تەلتوكۇس ئوگەن- گەنلىگىنى كورىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئېيتقان مۇقامى ئوزىگە خاس يېقىملىق، گۇزەل ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئاسانلا ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ 75 يې- شىدا ئاۋاز لىنتىسىغا بەرگەن «ئوشاق مۇقامى» مۇقەددىمىسىنىڭ ئاۋاز دائىرىسىدىن قارىغاندا، ئاۋاز دائىرىسى كەڭ ۋە بەكمۇ ئىگىز بولۇپ ئاڭلىغان كىشىلەرنى هەقىقەتەن هاڭ - تاڭ قالدۇ- رىدۇ. ئۇنىڭ ساز چالغان بارماق قوللىرىمۇ ناهايىتى تېز، ئەپچىل، جاراڭلىق ئاۋازلارنى چى- قىرىشقا ماهىر ئىدى. ئۇ، ساتارنى خۇددى ئىسكىرىپكا چالغاندەك نەپىس، تېز، جاراڭلىق چا- لاتتى. شۇڭا ئۇنى جامائەتچىلىك "مۇزىكىنىڭ باشىسى" دەپ ئاتىشاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇزۇن يىللار داۋامىدا مۇزىكا، ئەلنەغمە ۋە مۇقام بىلەن شۇغۇللىنىپ كەل- گەنلىگى ئۈچۈن ئۇيغۇر خەلق ئاهاڭلىرىغا ئىنتايىن باي ئىدى. ئۇ ئۈرۈمچىدە مۇقامنى ئاۋاز لىنتىسىغا بېرىۋاتقان ۋاقتىدا ئالاهىدە ئايرىم ۋاقىت چىقىرىپ، سابىق شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئومىكىنىڭ مۇزىكا دۇيىگە خېلى كوپ مۇقام ئاهاڭلىرىنى ئۆگىتىپ قويغان.

1955 - يىلى 12 - ئايدا ئۈرۈمچىدىن قايتىپ بېرىپ، يەكەندىن قەشقەرگە يوتكۇلۇپ

«جەنۇبىي شىنجاڭ سەنئەت ئۆمىكى» (ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى) دە مۇزى-
كا ئۇستازى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ يەردىمۇ ئۇ، ناھايىتى كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن ئىشلەپ بىر مۇل-
چە ياش مۇزىكانتلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى. مۇقامدىكى ئاھاڭلاردىن پايدىلىنىپ شۇ مەزگىلدىكى
ئىجتىمائىي ھەركەتلەرگە ماس كېلىدىغان كونسېرت ئاھاڭلىرىنى رەتلەپ سەھنىلەشتۈردى. ئىش
قىلىپ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا نېمە ۋەزىپە تاپشۇرسا ئۇنى شەرتسىز تولۇقى بىلەن ئاشۇرۇپ
ئورۇنلىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئۆمرىنى نەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىققا بېغىشلىغان-
دىن تاشقىرى مۇزىكا تەرەققىياتى ئۈچۈنمۇ ئىنتايىن كۆڭۈل بولۇپ كەلدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا
1954 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزالىقىغا سايلانغان ئىدى. ئۇ،
1956 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش-
نىڭ 2 - قېتىملىق «ئەزالار يىغىنى» غا قاتناشقاندا، ياش مۇزىكانتلاردىن تەركىب تاپقان
30 كىشىلىك بىر مۇقام ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىش، دۆلەت شىتاتىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرىمۇ
مۇقامنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى زامانغا ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىپ سەھنىلەشتۈرۈش،
ئىمكانىيەت بولسا مەخسۇس مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان بىر ئورگان تەسىس قىلىشتىن ئىبارەت
بىر مۇنچىلىغان ئىجابىي پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئارزۇ - ئارمانلىرى
ئەمەلگە ئېشىشتىن ئىلگىرى (1956 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى) قەشقەر شەھىرىدە ئۇ،
بەختكە قارشى تۇيۇقسىزلا ئالەمدىن ئۆتتى، بۇ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئۈچۈن چوڭ بىر
يوقىتىش بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىز قەدىردان بىر سەنئەت پېشۋاسىدىن ئايرىلدۇق.

خەلقىمىزنىڭ مەشھۇر سەنئەت ئەربابى، ئاتاقلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكىدىن
گەرچە بىز ئايرىلىپ قالغان بولساقمۇ ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن «ئون ئىككى مۇقامى»
بىز ئۈچۈن بىباھا قىممەتكە ئىگە تارىخىي مىراس بولۇپ قالدى. بىز بۇ سەنئەت بۇلىقى-
دىن كەڭ تۈردە پايدىلىنىپ كەلدۇق ۋە كەلمەكتىمىز. ئۇ، كىشىلەر قەلبىدىن يەنىمۇ چوڭقۇر
ئورۇن ئېلىپ ئۇيغۇر ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدا ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ئەبەدىي نۇر
چاچقۇسى.

ئازاتلىقتىن بۇيان پارتىيىمىزنىڭ پارلاق مىللىي سىياسىتىنىڭ نۇرى ئاستىدا ئۇيغۇر
خەلقىنىڭ كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ بىر تۈركۈم ئاھاڭلىرى ناخشا،
ئۇسسۇللۇق مۇزىكىلارغا ۋە چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبىللىرى ھەم مۇزىكا سىمفونىيە-
لىرىگە سىڭدۈرۈلگەندىن تاشقىرى، «غېرىپ - سەنەم»، «تاھىر - زۆھرە»، «پەرھاد - شى-
رىن»، «رابىيە - سەئىدىن» قاتارلىق تارىخىي داستانلارغا سىڭدۈرۈلۈپ، ئوپېرا تىياتىرلىرىدا
سەھنىلەشتۈرۈلدى ۋە كىنو ئېكرانلىرىدا كۆرسىتىلدى. يېڭى مەزمۇندىكى دەۋرىمىزنى كۈيلەي-
دىغان بىر مۇنچىلىغان ناخشا - ئۇسسۇللۇق دىراما ۋە سەھنە ئەسەرلىرىدە مۇقام ئاھاڭلىرىنى
ئەينەن سىڭدۈرۈش ياكى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىشلىگەن ئاھاڭلارمۇ سەھنىلەردە كەڭ تاماشىبىن-
لارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلماقتا. مۇزىكا ئىجادىيەتچىلى-
رىنىڭمۇ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇ تۈگىمەس بۇلاق «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىدىن پايدى-
لىنىپ ھەر شەكىل، ھەر خىل مەزمۇندىكى ئىجادىي توھپىلىرىنى ئۈستىنى - ئۈستىلەپ كەڭ خەلق

ئاممىسىنىڭ بەھرىمەن بولۇشىغا تەقدىم قىلماقتا. بۇ رەڭگا - رەڭ گۈللەرنىڭ تەكشى ئېچىلىشى، خوش ئاۋاز بۇلبۇللارنىڭ بەس - بەستە سايرىشىغا ئوخشاش بۇنداق گۈزەل ۋە يېقىملىق مەنزىرە ھەممە كىشىنى ھاياجانغا سالماي قويمايدۇ.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىمىز ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىچىلىقىنىڭ قان تومۇرى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان ئورگان - ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارەت مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسىنى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەخسۇس شتات ئاجرىتىپ بەردى.

بۇ ئىشخانا ھازىر تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئون ئالغۇ لىنتىسىدىكى «ئون ئىككى مۇقام» نى بىر - بىرلەپ ئۆگۈنۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن تەتقىق قىلىش بىلەن تەكرار ئاھاڭلىرىنى رەتلەپ، بىر مۇقامدىن - بىر مۇقامغا ئالمىشىپ كەتكەن ئاھاڭلارنى ئۆز ئورنىغا سېلىپ، ئۇنىڭ نامۇۋاپىق تېكىستلىرىنى يېڭىلاپ، قايتىدىن ئون ئالغۇ لىنتىسىغا ئېلىپ كەڭ ئاممىغا ئاڭلىتىش خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە خەلق ئىچىدىكى ھازىرغىچە ساقلىنىپ كېلىپ يىغىۋېلىنمىغان مۇقام ئاھاڭلىرىنى كەڭ دائىرىدە قېزىپ چىقىپ، يىغىۋېلىش - توپلاش ۋە ئۇنى رەتلەش، ئۆگۈنۈش خىزمىتىنى باشلىۋەتتى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل بۇرۇن كۆڭلىدە مەۋج ئۇرغان ئارزۇ - ئارمانلىرى بۈگۈنكى كۈندە ئەمەلگە ئېشىپ تامامەن رىئاللىققا ئايلاندى.

بىزنىڭ ئۇلۇغ ۋە گۈللەپ ياشناۋاتقان ۋەتىنىمىز «توتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» تىن ئىبارەت پارلاق ۋەزىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۈزۈن سەپەرگە ئاتلىنىپ كۈرەش قىلىۋاتقان بىر مۇھىم پەيتتە، ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ تۈرلۈك پوتلىكاشاڭلاردىن بوسۇپ ئۆتۈپ، سوتسىيالىزم دەۋرىدە ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكىنى خۇشاللىق بىلەن كۆرگىنىمىزدە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر سەنئەتكارى، ئاتاقلىق مۇقامشۇناس، مەرھۇم تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ ئۇيغۇر خەلق مۇقامچىلىقىنىڭ پىر - ئۇستازى. بىز ئۇنىڭدىن ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ئۆگىنىمىز. ئۇنىڭ جاپا - مۇشەققەتتە باش ئەگمەيدىغان روھىنى ۋە مۇقامچىلىققا بېغىشلىغان مۇھەببىتىنى ئۆرنەك قىلىپ، ئۇنىڭ تۈگىتەلمىگەن ئىشلىرىنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپ، كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزنى 4 تە زامانىۋىلاشقان، يۈكسەك ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئىگە دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشقا تۆھپە قوشۇش - ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ شەرەپلىك بۇرچىمىزدۇر.

ئوچمەس يۇلتۇز

(ئوچېرك)

ئابلا ئەخمىدى

1

1937 - يىلى باشىياز.

شەھەر دەرۋازىسى ئېچىلىش بىلەن نەگىلا يولغا چىققان ئەسكى جىنازىدەك شالاقلاپ كەتكەن يار - يار ھارۋا سەككىز تاشقا يېتىپ كەلگەندە، ئەتتىگەنلىك شەپەق قىزىل دەر-ياسىنىڭ پوتىكاپتەك لايقا سۇۋىنى قىپ - قىزىل قان رەڭگە بويىغان ئىدى. ھارۋىغا ئوخشاشلا ھالدىن كەتكەن ئاق بوز ئاختا دەم ئالدىغا مۇدرەپ، دەم كەينىگە تىرەجەپ، پاتقاقلىق كاتاڭ يولدا ھارۋىنى ئاران - ئا-ران سورەپ كېتىپ باراتتى. جۇل - جۇل ئاق ماتا يەكتىگىنىڭ بىر پېشى بەلۋېغىغا قىس-تۇرۇلغان، تامبىلىنىڭ پۇشقاقلىرى تىزىغىچە تۇرۇلگەن ھارۋىكەش گەۋدىسىنى يېرىم ئې-گىپ، ئۇلۇك مۇرىسى بىلەن ھارۋىنى مۇرىدەپ، ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى تۇنجى خېرىدارلىرىنى تېزراق مەنزىلگە يەتكۈزۈپ قويۇشقا ئالدى-رايتتى. مېھمانلارنىڭ بىرى يىگىرمە ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ئىككىنچىسى ئەللىك ياشلاردىن ھالقىغان مويسىپىت ئىدى. ياشرا-قى ھارۋىنىڭ ئۇلۇك تەرىپىدە پۇتلىرىنى ساڭ-گىلاتقىنىچە چوقايغا مەھكەم يېپىشىپ ئولتۇ-راتتى. مويسىپىت كىشى بولسا، ئەتراپقا

ئالاق - جالاق نەزەر تاشلىغىنى ھالدا، لاڭ-گاگزىغا مەھكەم چاپلىشىپ ئولتۇراتتى. شاللىقلار، زەيكەشلەردىن كوتىرىلىۋاتقان قارالاي پۇرىغى بىلەن ئاتنىڭ بەدىنىدىن كوتىرىلگەن قاڭسىق تەر ھىدى، ئۇلارنىڭ كوڭلىنى ئاينىتىپ، ئىچىنى سىقاتتى. يول بويىدىكى قېرى سوگەتلەرگە ئۇۋا تۈزگەن شاخ سانىغۇچلار شاختىن - شاختا سەكرى-شىپ، ئۈزمەي ۋىچىرلايتتى.

قاياقتىندۇر ئۇچۇپ كەلگەن بىر جۇپ سېغىزخان يولنى توغرى كېسىپ، ھارۋىنىڭ ئۈستىدىن دىگىدەك ئوتۇپ كەتتى. مويسىپىت سوز باشلىدى:

— بالام روزاخۇن، سەن ئىلگىرى تۇردا-خۇننى كورگەنمۇ؟

— كورگەن، - يىگىت بېشىنى كەينىگە قىيا بۇرىدى - دە، كېسىپلا جاۋاپ بەردى، - مەن تېخى ئۇنىڭغا داپەندىلىكمۇ قىلغان دىسلە!

— ئوھوي، مۇنداق دىگىن؟ بۇ گەپچە سەنزە، تۇرداخۇن بىلەن قەدىناس ئىكەن-سەن - دە؟

— شۇنداق دىسەممۇ بولىدۇ. تۇرداخۇن

ئاكام ھەر قېتىم قەشقەرگە كەلگەندە، بىزنىڭ ئۆيدىن بولەك يەرگە چۈشمەيدۇ.

بۇ ئىككى نەپەر يولۇۋچى كېيىنى قىلىۋاتقان كىشى - ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن داڭلىق مۇقام ئۇستىسى تۇردى ئاخۇن ئەلنەغمە ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا 1881-يىلى قەشقەر كونىشەر ناھىيىسىنىڭ بۇلاقسۇ رايونى بارىن يېزىسىنىڭ توت كول كەنتى ① دە تۇغۇلدى. ئۇ، ئۇسمۇرلۇك چېغىدىن باشلاپلا دادىسىنىڭ كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلاپ، سازچېلىش، ناخشا ئېيتىشنى تىرىشىپ ئۆگەندى. جاپالىق مەشق قىلدى. يىگىرمە ياشلارغا كىرگەندە، ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى - ئون ئىككى مۇقامنى خېلى تولۇق دەستىگە ئالدى ۋە دادىسى تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بىلەن بىللە بۇلاقسۇ، ئاقتو، يېڭىسار، قەشقەر شەھرى قاتارلىق جايلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ، توي - تۆكۈن، مەشرەپلەردە نەغمە قىلىپ، زور شوھرەت قازاندى. ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە يۈز بەردى: بىر كۈنى، پۈتۈن بارىنى دىر-دىر تىترىتىدىغان دىنى مۇتەئەسسىپ غوجام قۇلى ئاخۇنۇمنىڭ مۇقام ئاڭلىغۇسى كېلىپ، تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بىلەن تۇردى ئاخۇننى چاقىرتىپ ئادەم ئەۋەتتى، تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى قەتئىي رەت قىلدى. چۈنكى، غوجام قۇلى ئاخۇنۇم تولىغان باي، شۇنداقلا ئىنتايىن زالىم ئادەم بولۇپ، يىل بويى ئوتتۇز- قىرىق نەپەر يىللىقچى، دىدەك بوسوغىسىدىن كەم بولمايتتى. ئەگەر ئۇ تالا - تۈزگە چىقىپ قالغىدەك بولسا، يۈرت - جامائەت تاكى بۇ "زات" ئالدىلىرىدىن ئۆتۈپ، كەتكىچە يول بويىدا سەجدىگە باش قويغاندەك تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، يەر سۈيۈشكە مەجبۇر ئىدى. تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بۇگۈنگە قەدەر ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىگىلمەي كەلگەن ئىدى. ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ئىگىلگىسى، ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ نەغمە قىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ئاچقۇسى كەلمەيتتى. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ بۇ "گەدەنكەش" لىكى پۈتۈن ئائىلىسىنى خانىۋەيرانچىلىق كوچىسىغا تاشلىۋەتتى: غوجام قۇلى ئاخۇنۇمنىڭ "يارلىق"ى بىلەن ھېچقانداق يولەنچۈكى بولمىغان تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن يۇرتتىن قوغلاندى. ئۇ، يۇرت ئارىلاپ يېڭىسارغا بېرىپ، لاۋادىكى توپىلاڭ ھاجى دىگەن كىشىنىڭ ھويلىسىدا خوشنا ئولتۇردى ۋە ئومرىنىڭ ئاخىرىغىچە يېڭىساردا ياشاپ، شۇيەردە ئالەمدىن ئۆتتى. تۇردى ئاخۇن بولسا، يېڭىساردا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ساتارنى قولتۇغىغا قىستۇرۇپ يەكەن، پوسكاملاردىن ئۆتۈپ، قاغىلىققا بېرىپ توختىدى. ئەي كېپەخان ئاتچى دىگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن ئوي - ئوچاقلىق بولدى. ئارىلاپ - ئارىلاپ يېڭىسار، قەشقەرلەرگىمۇ كېلىپ تۇردى. ھەر قېتىم قەشقەرگە كەلگەندە، قەدىناس دوستى، داڭلىق ئەلنەغمە قاسىم ئاخۇننىڭ ئۆيىگە چۈشەتتى. بىر خون②دا نەغمە قىلاتتى. ئۇنىڭ تۇققىنىنىڭ ھويلىسىدىن ئاجرىتىپ بېرىلگەن بىر ئېغىزلىق ئۆيدە

---

① گېزىت - ژورناللاردا تۇردى ئاخۇن ئاكا توغرىسىدا ئېلان قىلىنغان بەزى ماقالىلاردا ئۇنىڭ قەشقەر يېڭىسار ناھىيىسىدە تۇغۇلغانلىقى ئېيتىلغان. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى، قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىنىڭ پىشقەدەم سازەندىسى روزى ھوشۇر بۇ ماقالىلاردا يېزىلمىش بارلىقىنى تەكىتلەيدۇ. مەن بۇ يەردە روزى ئاخۇن ئاكىنىڭ مەلۇماتىنى ئاساس قىلدىم — ئاپتور.

② خون- ئوچتىن بەشكىچە سازەندىدىن تەركىب تاپقان گۇرۇپپا.

يېتىپ - قوپاتتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ قېتىم قەشقەرگە كېلىش سەپىرىدە يېڭىشەردىكى داڭلىق ساتارچى جۇماخۇن ئەلنەغمىنىڭ ئۆيىگە چۈشكەن ئىدى. بۇ خەۋەر قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، خوشاللىقىدىن كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. قەشقەر شەھىرىدىكى يېگىرمە خون ئەلنەغمىنىڭ خوشاللىقىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، بۈگۈن تاڭ سۈزۈلمەستىلا داڭلىق تەمبۇرچى قوناخۇن ئاكا بىلەن ياش چاڭچى روزاخۇننى يېڭىشەرگە چىقارتىپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنى چاقىرىپ كېلىشكە چىقارتتى. هارۋىدا كېتىۋاتقانلار ئەنە شۇلار ئىدى.

ئۇلار تازا قىزغىن پاراڭلىشىپ كېتىۋاتقاندا، يېڭىشەر تەرەپتىن ئۇچقاندەك چېپىپ كەلگەن بىر توپ ئاتلىق چېرىك هارۋىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئات تۇياقلىرىدىن چاچرىغان پاتقاق لاي ئۈستىۋاشلارنى بۇلغىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ھەققىدىكى تەرىپلەر چېرىكلەرنى قاغاشتا ئالماشتى.

چاچكا مەھەللىدە، هارۋا يېڭىشەرگە يېتىپ كەلدى. يېڭى مەھەللىدىكى گۆرەخانىلار ئالدىدا، مال ئىگىلىرىنىڭ گۆرۈكەشلەر بىلەن باھا تالىشىپ تاكاللاشقىنى؛ شوپاڭلاردىن مەسلەرنىڭ

"ئاق كىگىز، قارا كىگىز،
رەڭدە بويىغان كىگىز.
ئىككىمىزنىڭ بويى تەڭ،
دوپپاڭنى ماڭا كەيگۈز.
يۇمۇلاق - يۇمۇلاق، خېنىم يۇمۇلاق،

سېنىڭ پاڭزاڭغا مەن ئامراق..." دەپ قىزغىن - تاغىل ۋاقىراشلىرى قەدەمدە دېگەندەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي، هارۋا توختىدى. ئىككەيلەن هارۋىكەشنى رازى قىلىۋېتىپ، شەھەر دەرۋازىسى تەرەپكە يول ئېلىشتى. كېتىۋېتىپ، روزاخۇن ئۇشتۇمتۇت توختاپ قالدى. ئۇ، ساماۋەرخانا ئالدىغا قويۇلغان كارۋاتتا ئوزى يالغۇز ئولتۇرغان تۇردى ئاخۇن ئاكىنى كورۇپ قالغان ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ئاق پىشما، يۇمۇلاق يۈزلۈك ئادەم بولۇپ، ئاق چوتا يەكتەك ئۈستىدىن زەيتۇنرەڭ بەلۋاغ باغلاپ، سىرتىغا كەيگەن سىماۋى رەڭلىك چەكمەن تونىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن؛ سەرپۇش تۇمىقىنىڭ بىر چېتىنى بىلىنەر - بىلىنمەس قىستۇرۇپ، ئۇڭ قېشى ئۈستىگە باسۇرۇپ كەيگەن بولۇپ، چوڭ - چوڭ قوي كوزلىرى يېرىم يۇمۇقلۇق ئىدى. قىسقا، يارىشىملىق ساقال - بۇرتى ۋە بەلۋىغىغا ئېسىۋالغان جەگۋا قوش بىلەن ساقال تاغىغى ئۇنى تېخىمۇ سولەتلىك كورسەتتەتتى.

— قوناخۇن ئاكا، — دېۋەتتى هاياجىنىنى باسالماي قالغان روزاخۇن ئۈنلۈك ئاۋازدا، — تۇردى ئاخۇن ئاكام ئەنە.

— قېنى؟ — خىيالەتتە كېتىۋاتقان قوناخۇن ئاكا روزاخۇنغا سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. روزاخۇن قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ:

— ئەنە، ئاۋۇ ساماۋەردە ئولتۇرىدۇ، — دېدى.

هەر ئىككەيلەننىڭ چىرايىغا كۈلكە يامىرىدى. ئۇلار كۈلۈمسىرىگەن هالدا ساماۋەرگە يېقىنلاشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

كۈتۈلمىگەن بۇ سالامدىن سەل تېڭىرقاپ قالغان تۇردى ئاخۇن ئاكا، يەردىن ئۈنۈپ چىققاندەكلا قېشىدا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ ئىككەيلەنگە غىل - پاللا بىر كوز يۈگۈرتتىدە، گويا بىر كىم كەينىدىن ئىتتىرگەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! — دېدى سالامنى ئىلىك ئېلىپ، — مەن تېخى ئوخشاتتىممىكىن دەپتىمەن. ئوبدان تۇرلىمۇ غوجام، قۇناخۇن؟

— خۇداغا شۇكرى، ئوزلىرىچۇ؟

— ئەلهەمدۇلىللا.

تۇردى ئاخۇن ئاكا سىنچى كوزلىرىنى روزاخۇنغا بىر سىكۇنتچە تىكتى — دە، ئۈنلۈك تووۋلىۋەتتى:

— هوي هوشۇرلاقكامنىڭ ئوغلى روزاخۇنغۇ سەن! چوپ — چوڭلار يىگىت بولۇپ قاپسەن ئەمەسمۇ! داداڭ تېچلىقتۇ؟ قاسىماخۇنچۇ؟

— دادام...

روزاخۇن كوزلىرىگە غىلىلدە ياش ئېلىپ، يەرگە قارىدى. قۇناخۇن ئاكا ئالدىراش چۈشەندۈردى:

— هوشۇرلاقكام ئالەمدىن ئوتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان چىرايىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ ئاۋازى تىترەپ كەتتى:

— ئەلهوكمىلىللا، — دېدى ئۇ، قولىنى دۇئاغا كوتىرىپ، — رەخمەتلىكنىڭ ياتقان جايى جەننەت بولسۇن! ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر. قاچان شۇنداق بولدى؟

— بەش يىل بولدى.

— كورسىلەماۋۇ قىسمەتنى! رەھمەتلىك ئالتۇندەك ئادەم ئىدى! هەي... تاشنىڭ خېتى يامغۇر سۇيى بىلەن يۇيۇلۇرمۇ؟ گەر بەندىگە قازا يەتسە، بەندە قېچىپ قۇتۇلۇرمۇ؟! بۇنداق قىسمەت هەممە ئادەمنىڭ بېشىدا بار. لېكىن...

ئۇ، بىر هازا شۈك بولۇپ كەتتى. كېيىن بىردىن ئاۋازىنى كوتىرىپ سورىدى:

— سەن داداڭنىڭ ئىزىنى باساي دەمسەن، يا؟...

— باسمامدىغان، باستى! — قۇناخۇن ئاكا ئالدىراش جاۋاپ بەردى، — چاڭنى تولۇق دەستىگە ئالغاندىن تاشقىرى، چوڭ نەغمىگە شۇنداق كېلىشتۇرۇپ داپ چالىدۇكى، بەئەينى دادىسىنىڭ ئوزى!

— بەللى، يىگىت بولىپسەن — دە، يىگىت! تۇردى ئاخۇن ئاكا بىر كۇلۇۋېتىپ، ئوز ئوزىنى ئىزاهلىدى، — بەزىلەر ئوغۇل بالىنىڭ هەممىسىنى يىگىت دەۋېرىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس! يىگىت دىگەن قانداق بولىدۇ، بىلەمسەن؟ كىم ئاتىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئاتىسىنىڭ يولىنى تۇتسا، يىگىت دىگەن شۇ. بولمىسا، ئۇنداق ئوغۇلدىن مېغىزى يوق چىگىت ياخشى!

ئۇچەيلەن تەڭلا قاقاهلاپ كۇلۇپ كېتىشتى. كۇلكە ئارىسىدا، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىككەيلەننى كارۋاتقا تەكلىپ قىلدى. نان، چاي بۇيرۇتتى. چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ، قەشقەر شەهرىدىكى ئەلنەغمىلەرنىڭ هال كۇنى، ئولۇك — تىرىكلەر توغرۇلۇق سوئال — جاۋاپلار بولدى. بۇ ئىككەيلەننىڭ ئوزىنى چاقىرغىلى چىققانلىقىنى ئۇققاندا، تۇردى ئاخۇن ئاكا تېخىمۇ هاياجانلىنىپ كەتتى:

— رەخمەت، تۇققانلىرىم، رەخمەت! — دېدى ئۇ، ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، ئىككەيلەنگە هورمەت بىلەن ئىگىلىپ، — هەربىرلىرىنىڭ ماڭا شۇنچىلا ئىززەت — ئىكرام كورسەتكەنلىرىگە يارىشا، تۇزۇكرەك بىر ئىش قىلىپ بېرەلىسەم كاشكى...

تۇردى ئاخۇن ئاكا خېلى ئۇزۇن ئوزرەخالىق ئېيتتى.

— هە، چايغا بېقىشىلا، «قۇرۇق چايدىن كاچات ياخشى» دەپتىكەن. مەنمۇ تېخى ناشتا قىلمىدىم. قوساقنى ئوبدان تويغۇزۇپ يولغا چىقايلى.

— ......

ئۇلارپاراڭلاشقاچ چاي ئىچىشىۋاتقاندا، ئاكا-
ئۇكا مۇقامچى جۇماخۇن، قۇناخۇن ئاكىلار
كىلىپ قىلىشتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۆزىنىڭ
قەشقەرگە كىرىپ كەتمەكچى بولىۋاتقىنىنى
ئېيتقاندا، جۇماخۇن ئاكا:
— ئوبدان بوپتۇ، — دىدى دەرھال ماقۇل-
لۇق بىلدۈرۈپ، — كىرسىلە. كىرىپ، يار-بۇ-
دەرلەر بىلەن دىدارلاشسىلا. بولسا، مەنمۇ
بىللە كىرسەم بەكمۇ ئوبدان بولاتتى...
—رەخمەت، ئاۋارە بولمىسىلا! ھېلىمۇئۆز-
لىرىنى ئاز ئاۋارە قىلمىدىم...
— قايىش دىگەن نىمىكەن ئۇ! سىلە بى-
لەن بىز بىر - بىرىمىزنىڭ ئىززىتىنى قى-
لىشمىساق، كىم بىزنى ئىززەتلەيدۇ؟! مىنىڭ
ئورنىمدا ئاكام ئۆزلىرى بىلەن كىرسۇن.
— رەخمەت تۇققانلار، رەخمەت!

....

2

يول — يەنە شۇ بايىقى قاتاڭ، پاتقاق -
لىق يول. ھاۋا تىنجىق. سىسىقچىلىق دەس-
تىدىن نەپەس ئالماقمۇ تەس.
يولدا كىتىۋاتقىنى - چىلان تورۇق ئاي -
غىر قوشۇلغان ياسىداق مەپە. مەپىنىڭ ئال-
دىدا تۇردى ئاخۇن ئاكا پۈتلىرىنى ساڭگى -
لاتقىنى ھالدا، ئەتراپتىكى ھەر بىر نەر -
سىگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن كۆز تىكىپ،
مەردانە قىياپەتتە ئولتۇرۇپتۇ. پات - پات
بېشىنى كەينىگە بۇراپ، مەپە ئىچىدىكى
كەسپداشلىرىغا قاراپ، ئۇلاردىن سوئال
سورايدۇ ياكى ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ
بېرىدۇ. مەپىكەش بولسا، ھەدەپ قامچى -
سىنى قارسىلدىتىپ، مەپىدىن ئىككى قەدەم-
چە نېرىدا يۈگۈرۈپ دىگىدەك كىتىپ بارىدۇ.
بۇ مەپە - كەسپداشلارنىڭ تۇردى ئاخۇن
ئاكىغا بولغان چەكسىز ھورمىتى، شۇنداق -
لا، چەكسىز سىغىنىشىنىڭ بەلگىسى ئىدى!

....

مەپە كولدۇرمىلىرىنى جالدىرلىتىپ، قۇم
دەرۋازىدىن كىرىپ، قاسقان بازىرى، زەر-
گار بازارلىرىدا چاك چىقىرىپ، ساندۇق با-
زىرىدا توختىغاندا، ساندۇقچىلىق دۇكانلى-
رىنىڭ ئالدىدا قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولتۇر-
غانلار ئىچىدىن غۇنچە بوي، ساقال - بۇ -
رۇتىغا ئاق سانچىغان بىر كىشى ئىتتىك
ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىراش مەپە ئالدىغا
يېتىپ كەلدى. مەپىدىن بىرىنچى بولۇپ
يەرگە چۈشكەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭ
باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قۇ -
چاغلىشىپ تۇرۇپ سوزلەپ كەتتى:
—قاسىم ئاخۇنۇم، غوجام، تىچ تۇرلىمۇ؟
ئوي ئىچى، بالا - چاقىلىرى ئېسەندۇ؟
— ھارمىغايلا، تۇردى ئاخۇن! ياخشى،
بىزنى تولا تەقەززا قىلماي، بۇگۇنلا
كىرىپلا؟
—كىرمەمدىغان، غوجام! ھېلىغۇ ئىززد -
تىمنى قىلىپ، ئالدىمغا ئادەم چىقارتىشىپلا،
ئۆزۈممۇ بۈگۈن بولمىسا، ئەته كىرىشكە ته -
رەددۇتلىنىپ قويغانتىم، دىسىله!...
گۈررىدە ئولىشىپ كەلگەن كەسپداشلار
تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ گىپىنى ئۈزۈپ قوي -
دى. قەدىناس دوستلار، كونا-يېڭى كەسپ-
داشلار ئوز ئارا تېچلىق - ئامانلىق سوراش-
قاندىن كىيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا ساندۇق-
چىلىق دۇكانلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئالدىغا قو -
يۇلغان ئورۇندۇققا باشلاندى. كەسپداشلار
ئۇنىڭ ئەتراپىنى چورىدەشتى.
گەپ ئارىسىدا، پىشقەدەم ساتارچى مول-
لانىكام سورىدى:
—ئۇكام تۇردى ئاخۇن، - دىدى ئۇ، -ئۆز-
لىرى بۇ قېتىم قاغىلىقتا بەك ئۇزۇن تۇرۇپ
قاللىغۇ؟ نەچچە يىلنىڭزى شىرىن-سۇخەن-

سوھبەتلىرىنى تازىمۇ سېغىنىپ كەتتۇق .

— ھەي ، نىمىسىنى دەيلا ، — تۇردى ئا — خۇن ئاكا يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى ، — ئادەم بالا — چاقىلىق بولغاندا ، بوسۇغا ئاتلاپ چىقمىغىمۇ تەسكە چۈشىدىكەن . بىر كۈننىڭ ۋاخ ھەر بىرلىرىنى ياد ئېتىپ تۇرسامۇ ، بۇ تەرەپلەرگە كېلىشكە ئىرادە بولمىدى . خۇدايىم بۇيرۇسا ، بۇ قېتىم قەشقەردە ئۇزۇنراق تۇرۇپ ، ھەر بىرلىرىدىن ناھايىتى جىق نەرسىلەرنى ئۆگۈنۈپ كېتىش نىيىتىم بار .

— بىزدە ئۆگەنگىدەك نىمە بار دەيلا ؟ ! — قاسىم ئاخۇن ئاكا گەپكە ئارىلاشتى ، — بىزنىڭ ئۆزلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈشىمىزمۇ ، ئۆزلىرىدىن ئون ئىككى مۇقامنى قىيامىغا يەتكۈزۈپ نەغمە قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىش ئۈچۈن تۇرسا ، تېخى بىزدىن ئۆگىنىمەن دىگەنلىرى نىمىسى؟ ئادەمنى خىجىل قىلمىسىلا ، ئۇنداق!

— بەللى ، بەللى ! ماۋۇ گەپنى كورسىلە تېخى ! ... قەشقەر دىگەن ئون ئىككى مۇقامنىڭ يۇرتى . ھەر بىرلىرى — ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئاچقۇچلىرى . ئەگەر ئۆگىنىش توغرا كەلسە ، ھەممىمىز بىر — بىرىمىزدىن ئۆگەنسەك بولىدۇ . مانا شۇ چاغدا ، پىر — ئۇستازلىرىمىزنىڭ روھى-پاكىمۇ مۇرات — مەقسەتلىرىگە يېتىدۇ ...

تۇردى ئاخۇن ئاكا ناھايىتى ئۇزاق سوزلىدى . ئۇزىنىڭ قاغىلىق، پوسكام، يەكەن ، مەكىتلەردە ئوتكۈزگەن ئېچىنىشلىق تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرىنى ھىكايە قىلىپ بەردى . ئۇ يەرلەردىكى مۇقام ئۇستىلىرىنىڭ ئون ئىككى مۇقامنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ نەغمە قىلىش يولىدا كورسەتكەن تىرىشچانلىقلىرىنى تەكرار — تەكرار تىلغا ئېلىپ ئوتتى . گەپ ئارىسىدا

چاخچاق ، كۈلكىلەرمۇ ئۈزۈلمىدى. ئارىلاپ — ئارىلاپ چاناقلارغا ياش قاپلىنىپ ، كوڭۈللەر بۇزۇلۇپمۇ تۇردى .

داмазدىگەرگە ئەزان چىققاندا ، قاسىم ئا — خۇن ئاكىنىڭ تەكلىۋى بىلەن ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى — دە ، ساتار ، داپ، تەمبۇرلىرىنى قولتۇغىغا قىستۇرۇشۇپ، ھېيتكا جامەسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چوڭ كوچىغا قاراپ يول ئېلىشتى . ئۇيان — بۇيان ئوتۇشۇپ تۇرغان يولۇۋچىلار يىگىرمە نەچچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان بۇ سازەندىلەر توپىغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىشىپ، كوزلىرى بىلەن ئۇلارنى خېلى يەرگىچە ئۇزۇتۇپ قېلىشتى . ھەممە نەرسىگە ئالاھىدە قىزىققىدىغان كىچىك باللار بولسا ، تاكى ئۇلار باغ كوچىسىنىڭ ئىگىز ئېرىق بېشى تەرەپتىكى ئېغىزىدىن كىرىپ كەتكىچە ، ئۇلاردىن بىر — دەممۇ ئايرىلمىدى .

×

تاملىرى ئاقارتىلمىغان كەڭ — كۇشادە ئايۋاننىڭ سۇپىسى كەسپداشلار بىلەن تولغان ئىدى . توردە تۇردى ئاخۇن ئاكا ، ئۇ — نىڭغا ياندىشىپ قۇناخۇن ئاكام، موللانىكام، خۇداۋەردى ئاخۇن ئاكىلار ئولتۇراتتى. باشقىلارمۇ ياش — قورامىغا بېقىپ ، ئوز لايىغىدا جاي ئېلىشقان ئىدى . سۇپىنى لىق ئالغان داستىخان ھەمەك ، كاكچا نانلار بىلەن تولغان ئىدى . ساھىپخان قاسىم ئاخۇن ئاكا چاي قۇيۇش ، نان ئۇشتۇش ، مېھمانلارنى مەزەگە ئېغىز تىگىشكە زورلاش بىلەن ئالدىراش ئىدى . قىزىق چاخچاقلار ، كۈلكىلەر داستىخاننىڭ پەيزىنى ئاشۇراتتى.

كوز باغلاندى . تۇۋرۇككە ئورنۇتۇلغان چىراقپايە ئۇستىگە قوندۇرۇلغان ساپال چىراقتا ئوت يېقىلدى . ئوي ئىچى غۇۋا يو —

رۇق. چىگىت يېغىدىن چىققان قاگىسىق ئىس
شادىلىق تۈگىلۈككە قاراپ ئاقاتتى . ئۇي
شۇنداق ئىسسىپ كەتكەن ئىدىكى ، سىرتتىن
تاسادىپى كىرىپ قالغان ئادەم گويا هاممامغا
كىرىپ قالغاندەك هېس قىلىشى تۇرغان گەپ.
تەئەججۈپكى ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ سىد -
لىق - سىپايى ، شىرىن سۇخەن سوزلىرىگە
مەغۇل بولغان بۇ كەسپداشلار ئۇزلىرىنى
گويا باش كۇزنىڭ گۇزەل ئەتتىگىنى جەن -
نەتتەك ساپ هاۋالىق چاهار باغدا سەيلە -
ساياهەت قىلىۋاتقاندەك ئازادە ، خوشال -
خورام سىزىشەتتى .

—قاسىم ئاخۇنۇم ، غوجام ، نىمانچە كا -
يىپلا ؟ - دىدى تۇردى ئاخۇن ئاكا سېمىز .
قوي گوشىنىڭ شورپىسى كەلتۈرۈلگەندە تە -
كەللۇپ بىلەن تىزلىنىپ ، - بۇ ... بۇ ...
ئادەمنى خىجىل قىلىپ ، مۇنداق قىلمىسىلا
بولاتتى ! ...

— تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكام بىلەن ئۇزلى -
رىنىڭ بىزگە قىلغانلىرىنى ئەسلىسەك، كۇن -
دە بىر توگە سويۇپ ئالدىلىرىغا چىقسىقمۇ
ئەرزىيتتى . قانداق قىلىمىز ؟ قولىمىزنىڭ
قىسقىلىغىدىن مۇشۇنچىلىك ئىش قىلالىدۇق.
كەم كورمەي ، قول كەلتۈرۈپ بەرسىلە!

—شۇنداق قىلسىلا ، تۇردى ئاخۇن!

—شۇنداق قىلسىلا، تۇردى ئاخۇن ئاكا!

—خوش ، قېنى ، نان سالىلى!

تۇشمۇ - تۇشتىن كوتىرىلگەن تەۋەججۇ -
ئىلتىجالار ئالدىدا ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەه -
ۋالدا قالغان تۇردى ئاخۇن ئاكا :

—رەخمەت ، غوجام ، رەخمەت ! هەر بىر -
لىرىنىڭ مۇشۇنداق مېهماندوستلىقى ، دەر -
يادەك كەڭ كوڭلى - كوكسىنى دىمەسەم، ماڭا
قەشقەردە نىمە بار ؟ ! - دەپ كۇلدى - دە ،
ناننغا قول ئۇزاتتى .

داستىخان يىغىلغاندا ، ئاللىقاچان خۇپ -
تەنگە ئەزان چىققان ئىدى . قىزىغى شۇكى ،
خا، ساهىپخان ، خا ، مېهمانلار سورۇننى يى -
غىشتۇرۇش نىيىتىدە ئەمەس ئىدى.

" ئۇلار زادى نىمە قىلماقچى ؟ "

بۇ سوئالغا سورۇن ئەهلى جاۋاپ بەرسۇن:

— تۇردىئاخۇن ئاكا ،-دىدى ياش سا -
تارچى ۋارىس ئاخۇن ئۇزۇندىن بۇيان كوڭ -
لىگە پۈكۈپ كەلگەن بىر سوئالغا جاۋاپ تې -
پىشنىڭ تازا ياخشى پۇرسىتى كەلگىنىگە ئىچ -
ئىچىدىن خوشاللىنىپ ، - ئون ئىككى مۇ -
قامنى كىم ئىجات قىلغان ؟

بۇ غەلىتى سوئالدىن بەزىلەر كۇلدى. بە -
زىلەر بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويۇشتى .
تۇردى ئاخۇن ئاكا بولسا ، بۇ يىگىتكە بىر
پەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن ، هەر بىر
سوزىنى دانە - دانە قىلىپ ، ئەستايىدىل
جاۋاپ بەردى .

— بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئون ئىككى
مۇقامنى ئەۋلىيا - ئەنبىيالار ئىجات قىلغان -
مىش . راست شۇنداقمۇ ؟ بۇ ماڭا قاراڭغۇ.
دادامنىڭ ئېيتىشىچە ، هەربىر مۇقامنى يۇز -
لەپ-مىڭلاپ سادەندە ئىجات قىلغان ئىكەن.
يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن بىردىن - ئىككى -
دىن جۇغلىنىپ ئون ئىككىگە يېتىپتۇ . دا -
دامنىڭ ئۇستازى ئېخان تۇغلۇق ئون ئىككى
مۇقامنى ئەڭ تولۇق بىلىدىغان زات ئىكەن. ئې -
زىق هاجىم ،هېلىم ئاخۇن ، سېلىم ئاخۇن ،
مەهەممەت موللا (كاروشاڭ ئاخۇنۇم) ، ئە -
مەت ئاخۇن ئىش بېشى ، ئورايىمانىكام ،يۇ -
سۇپ غوجىكام ، موللا تۇردىكاملار مۇ ئەشۇ
زاتنى ئۇستاز تۇتقان ئىكەن . مانا بۇ ئول -
تۇرغان هەممىمىز شۇلارنىڭ شاگىرتلىرى .
ئىلىدا مەهەممەت موللىنىڭ ، يەكەندە سې -
تىۋالدى ئاخۇننىڭ شاگىرتلىرى بار . ئارى -

مىزدا قاسىم ئاخۇن ، قۇناخۇن، موللانىكامـ
لاردەك تولغان مۇقام ئۇستىلىرى ئولتۇرۇپ ـ
تۇ . ياش سازەندىلىرىمىز ئۇلاردىن كوڭۇل
قويۇپ ئۆگۈنىدىغان بولسا ، ئوزلىرىمۇ ئىـ
جات قىلسا ، كىم بىلىدۇ تېخى ، يەنە
قىرق ـ ئەللىك يىلدىن كېيىن ، مۇقام ئون
توت ـ ئونبەشكە يېتەمدۇ ؟ !

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئاجايىپ كەمتەرلىكى
كوپچىلىكتە ئۇنىڭغا نىسبەتەن تېخىمۇ چوڭقۇر
هورمەت تۇيغۇسى قوزغىدى . كۇسۇلداشلار ،
پەس ئاۋازدا ماختاشلار تەرەپ ـ تەرەپتىن
ياغماقتا ئىدى .

قاسىم ئاخۇن ئاكا سورىدى :

ــ ئۇزۇندىن بۇيان « ئابۇ چەشمە » دىـ
گەن بىر مۇقام بارلىغىنى ئاڭلايمىز . لېـ
كىن ، ئۇنىڭغا نەغمە قىلغان ئادەمنى كورۇپ
باقمىدۇق . شۇ هەقتە بىلىدىغانلىرىنى دەپ
بەرسىلە قانداق ؟

ــ ئوبدان ، دەپ بىرەي غوجام ، دەپ
بەرمەمدىغان ! ـ تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ مۇـ
قام توغرىسىدىكى قىياسلىرىنى سوزلىگەنـ
دىن كېيىن كۇلۇپ تۇرۇپ مۇنداق دىدى :ـ
« ئابۇچەشمە » نى ئون ئىككى مۇقام تۇۋ ـ
قان . مىسالەن دىسەم: « مۇشاۋىرەك » هەمـ
مە مۇقاملارنىڭ ئانىسى . ئۇنى ياخشى بىلـ
گەن ئادەم باشقا مۇقاملارنى ئاسان ئۇگىنەـ
ۋالالايدۇ . ئون ئىككى مۇقامنى ياخشى بىلـ
گەن ئادەمنىڭ « ئابۇ چەشمە » نى بىلمىـ
گى تەس ئەمەس .

تۇردى ئاخۇن ئاكا سوزىنى تۈگەتكەندە،
كوپچىلىك كەينى ـ كەينىدىن ئىلتىماس قىـ
لىپ ، ئۇنى « ئابۇچەشمە » گە نەغمە قىلىپ،
ناخشىسىنى ئېيتىپ بېرىشكە كوندۇردى .

ئون نەچچە داپ، بىردەك تۇزۇلگەن سەكـ
كىز ساتاردىن ياڭرىغان يېقىملىق ساداغا ئە
گىشىپ « مۇشاۋىرەك » مۇقامىنىڭ چوڭ نەغـ
مە ، داستان ، مەشرەپلىرى كېچە ئاسمىنىـ
غا سىڭىپ كەتتى . مۇقام ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ، تۇردى ئاخۇن ئاكا قانائەتلەنگەن
هالدا مۇنداق دىدى :

ــ باياتىن مەن دىمەپمىدىم ؟ ناهايىتى
ئوبدان نەغمە قىلىشىدىكەنلە . مۇشۇنداق
نەغمە قىلساق پادىشاغىمۇ يارايدۇ ، دىيىشـ
سىلە ! مەن بەزى سازەندىلەرنى كورگەن :
ئۇلار ئوزى چېلىۋاتقان پەدىنىڭ، ئېيتىۋاتـ
قان ناخشىسىنىڭ مەنىسىنى چۇشەنمەمدىكىن
تاڭ ، بىرسى " غىت " قىلسا ، بىرسى غات
قىلىپ ، تىڭشىغۇچىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇ ـ
دىكەن ...

ئۇنىڭ بۇ گېپى هەممەيلەننى كۇلدۇرۇ ـ
ۋەتتى . ئوزىمۇ قوشۇلۇپ كولۇپ كەتتى .
كۇلكە سەل بېسىققاندىن كېيىن :

ــ ئەن ـ نەغمە دىگەن پەتنۇستا خونچىلاپ،
مېهماننىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقىدىغان مەزە
ياكى گېزەك ئەمەس . بەلكى سازەندىنىڭ
قوسىغىدىكى غەزىنە ، ـ دىدى ئۇ سوزىنى
داۋام قىلىپ ۋە كوپچىلىككە سوئال نەزىـ
رىدە قاراپ قويدى . كوپچىلىك ئۇنىڭدىن
كوز ئۇزمەي، ئۇنىڭ يەنە نىملەرنى دىيىـ
شىنى تەقەززالىق بىلەن كۇتمەكتە ئىدى ، ـ
ـ سەن ئەشۇ غەزىنىنى كوتۇرۇپ سورۇنغا كىـ
رىسەن ـ دە، داستىخانغا توكىسەن . بۇ چاغـ
دا هەممە ئادەمنىڭ كوزى ساڭا تىكىلىدۇ .
قۇلىغى ئاغزىڭدا، سازىڭدا بولىدۇ . سىلىق،
يېقىملىق چالساڭ ، رەخمەت ئوقۇيدۇ . داپ
هېيتكادا تاراڭلاپ ، ساتار ياۋاغدا غىتىلدايـ
دىغان بولسا ، ئىشىنىڭ پىشقىنى شۇ ـ سىنى
تىللىشىدۇ ، قاغىشىدۇ . شۇڭا مەن دەيمەن،
ئادەم ئۇچ ئىشتا سىلىق بولمىسا بولمايدۇ :
بىرى، سەتىراچ سىلىق هۇنەر قىلمىسا، چوپـ

قەدىمىز قالىدۇ؛ ئىككىنچىسى، ئەلنەغمە سىلىق نەغمە قىلمىسا، ئاڭلىغۇچىنى بىزار قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، مۇئامىلىدە قوپال ئادەم ھەر قانچە غەنى بولغىنى بىلەن، ئەل ئىچىدە ھۆرمىتى بولمايدۇ ... ھە، ئەمدى «ئابۇ-چەشمە» نى باشلامدۇق؟

— باشلايلى!

تۇردى ئاخۇن ئاكا ساتارنى تۈزۈپ، نەغمىگە يەڭگىل ناخۇن ① قىلدى. ھەممە كۆزلەر ئۇنىڭ قولىدا، قۇلاقلار ساتاردىن ياڭرىغان يېقىملىق سادادا ئىدى. ئۆيىدە تىرناقنىڭ ساتارنىڭ تارىغا تەككەندە چىققان ئاۋازدىن بولەك ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. نەغمە تۈگەپ، ئوتكۈنچى نەغمىگە كۆچكەندە تۇردى ئاخۇن ئاكا ئورنىدىن تۇردى-دە، قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ساتارنى ئۇنىڭغا ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى.

— غوجام، قاسىم ئاخۇنۇم، — دېدى ئۇ چوڭقۇر ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن، — ئۆزلىرى ساتارنى ئالسىلا. مەن داپ چالغاچ مۇقام ئوقۇي ...

ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغان قاسىم ئاخۇن ئاكا ئۆز نۆۋىتىدە بۇ قەدىناس دوستىغا چەكسىز ھۆرمەت ۋە ئېھتىرام كورسۇتۇپ، خېلى ئۇزۇن تەكەللۇپ قىلدى، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تەكرار-تەكرار ئىلتىجاسىنى نائىلاج قوبۇل قىلىپ، ساتارنى قوش قوللاپ قولىغا ئالدى. ئىككەيلەن يانمۇ-يان ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بارماقلىرى داپ ئۈستىدە ئويناشقا باشلىدى. ساتارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇڭلۇق سادا چىقاردى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوتلۇق نەپەسى كەسپداشلارنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىۋەتتى:

ماڭا روشەن بولۇر ئالەم، جامالىڭ جىلۋىدار ئولسە،
يورۇق ئەتمىش قاراڭغۇ كېچىنى ئول ئاي ئاشكار ئولسە.
ئەجەپ مۇيىلىك بايابان ئىشقى دەشتىدە تا-پاۋەت يوق،
كوروپ ئەيلەر پىغان بۇلبۇل، چىمەنلەرلا-لىزار ئولسە.
كىشىدىن يانسە دولەت، ئالتۇن ئالسا بولغۇسى تۇپراق،
كۆل ئالسا بولغۇسى ئالتۇن، كىشىنىڭ بەختى يار ئولسە.
....
ناۋايى يىغ تىلىڭ، ئادەمگە ھەر تۈرلۈك بالا تىلدىن،
ئولۇم بەھراق تىرىكلىكتىن، كىشىكىم شەرمسار ئولسە.

×

بۇ كېچە گويا بىر باشلىنىش بولدى. ئەتىسىدىن ئېتىۋارەن، ئەلنەغمىلەر نۆۋەت بىلەن مۇقام كېچىلىكى ئوتكۈزۈپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قوسىقىدىكى "غەزىنە" نى داستىخانغا توككۈزدى. ئۇزلىرى بۇ كەمگىچە كەمكۆتە ئوقۇپ كەلگەن مۇقام تېكىستلىرىنى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوقۇغىنى بويىچە تولۇقلىۋېلىشتى. ئاھاڭلارنىڭ ئارىلىشىپ كەتكەن جايلىرىنى رۇسلىۋېلىشتى. قايتا-قايتا چېلىش، تەكرار-تەكرار ئوقۇش نەتىجىسىدە، ئون ئىككى مۇقام كەسپداشلارنىڭ كوڭۇل دەپتىرىگە ئوچمەس قىلىپ پۈتۈلدى.

شۇنداق كېچىلەرنىڭ بىرىدە، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۆزى ئىجات قىلغان مۇقام—«بولومە»گە

① ناخۇن قىلىش — بارماق بىلەن چېكىپ چېلىش. ساتار ئادەتتە كامانچە بىلەن چېلىنىدۇ. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئىنتايىن كەيپى چاغ بولغان ۋاقىتلىرىدا ئا-دەمنىڭ زوقى كەلگەندەك ناخۇن قىلىدىغان ئادىتى بار ئىدى.

نەغمە قىلىپ، داخشىلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ، كەسپداشلىرىنى تېخىمۇ قايىل قىلدى.

3

كۆز كۈنلىرى ئىدى. قوغۇن-تاۋۇز، شاپتۇل، توغاچ، ئۈزۈم، ئەنجۈر تازا مەي باغلاپ پىشقان بۇ كۈنلەردە، قەشقەردە باغ سەيلىسى، توي - تۆكۈن قىزىپ كەتتى. سازەندىلەرمۇ گويا ئەتىۋا مېھماندەك، قول - قولغا تېگىشمەيدۇ. شەھەردىن دەرۋازا سىرتىغا قاراپ ئۇچقان مەپە توپلىرى كۈنبويى ئۈزۈلمەيدۇ. ساندۇق بازىرى ساندۇق سېتىۋالغۇچى خېرىدارلاردىن كۆرە، سازەندىلەرنى تويغا، چايغا تەكلىپ قىلىپ كەلگەن توي-مەرىكە ئىگىلىرى، بايۋەچچىلەرنىڭ چاي پۇلى، باغاقلىرىنى ئېلىپ كەلگەن چاپارمەنلەر بىلەن تولۇپ كېتىدۇ.

ساندۇق بازىرى دېگىنىمىز قانداقتۇر قاينام - تاشقىن بازارمۇ ئەمەس، بەلكى گوداڭ كوچىسى ئاغزىدىكى كونا بانكا بىلەن جادان كوچىسى ئاغزىدىكى ياغاچ سارىيى ئارىلىقىغا جايلاشقان بىر نەچچە دۇكاندىن ئىبارەت. دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقنىڭ ئۈستى يېپىلغان بولۇپ، يىل بويى قار-يامغۇردىن خالى. ساندۇقچىلارنىڭ «تاق-تۇق، تاق-تۇق» قىلىپ يەڭگىل ئۇرغان بولقا ئاۋازى بىردەممۇ ئۈزۈلمەيدۇ. دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقتا قاتار-قاتار قىلىپ بىر-بىرىنىڭ ئۈستىگە دەستىلىۋېتىلگەن ھەر خىل چوڭ - كىچىكلىكتە، ھەر خىل نۇسخىدا ياسالغان ساندۇقلار بۇ يەرنىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق. ساندۇق بازىرى ئىكەنلىكىدىن بەلگە بېرىدۇ. بۇ يەر شۇنداقلا سازەندىلەرنىڭ جەم بولۇش مەركىزى. تويدىن، مەشرەپتىن، باغ سەيلىسىدىن يانغان سازەندىلەر ئۇدۇللا مۇشۇ يەرگە كېلىپ، بىر - بىرى بىلەن دىدارلىشىدۇ. ئەتە نەگە بارىدىغانلىقى ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدۇ. بۇ - ئۇلارنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيانقى ئادىتى.

بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى: تۇردى ئاخۇن ئاكا ساندۇق بازىرىدىكى ئىككى چېتى ئېگىز ئۆسكەن سىرۋادان تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان تارغىنا ئېرىق بويىدا كەسپداشلىرى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتى. كۈتۈلمىگەندە، پۇتلىرى ئىنچىكە، كۆزلىرى كىيىكنىڭ كۆزلىرىدەك ئويناپ تۇرىدىغان، ئىگەر - جابدۇقلىرى كۈمۈش بىزەكلەر بىلەن بېزەلگەن ئاۋغان ئېتىغا مىنگەن ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى دەل تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىدا ئېتىنى توختاتتى. ئات ھەدەپ چاپچىپ تۇراتتى.

— تۇردى ئاخۇن، - دېدى ئۇ ھاكاۋۇرلۇق بىلەن، - ئىككى قېتىم ئادەم ئەۋەتسەم، ئەتىكى سەيلىمىزگە داخىل بولمايدىغانلىقلىرىنى ئېيتىپلا. قانداق قىلىقلىرى بۇ؟ ھەر قانداق ئادەمدىن جىقراق چاي پۇلى بەرگۈچىلىكىمىز بار جۇمۇ!...

— مېنىڭمۇ مىڭ مارتە نەغمە قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ سەيلىسىنى قىزىتىپ بەرگىم بار ئىدى، - تۇردى ئاخۇن ئاكا مۇلايىملىق بىلەن ئۆزرە ئېيتتى، - بىر كەمبەغەل كاسىپنىڭ مەرىكىسىدە نەغمە قىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ قويۇپتىكەنمەن. «كەمبەغەلنىڭ كۆڭلى خۇدانىڭ ئۆيى» دەپتىكەن. ئۇنى رەنجىتسەم ئەپلەشمەس...

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ گېپى تېخى ئۈزۈلمەستىن، ھېلىقى كىشى بوراندەك گۆكىرىدى:

— نېمە؟ ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان سولتەك!... چۇ!... ئۇ قانداق ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق ئۇشتۇمتۇت كۆزدىن يوقالدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى - دە، تاماكا ئو-

راشقا باشلىدى. ھەممەيلەن چوڭقۇر سۈكۈتكە
چۆمگەن ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا تاماكىنى
قاتتىق ـ قاتتىق بىر نەچچە قېتىم شورىۋالـ
غاندىن كېيىن، مەسخىرىلىك كۈلۈپ، غەزەپ
بىلەن تۆكۈردى.

ـ كورۇشلىمۇ بۇ نائەھلىنىڭ ئەلپازىنى!ـ
دىدى ئۇ، كوپچىلىككە قىيا بۇرۇلۇپ، ـ قو-
سىغىغا كىرىپ چىقسام، ھەممە ئادەمنى ئوزىـ
گە ئوخشاش پۇل دىسە ئانىسىنىڭ ئەمچىكىـ
نى كىسىدۇ، دەپ ئويلايدىكەن ـ دە!

ئۇ، تاماكىسىنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق
شورىدى. شۇ چاغ كىمدۇر بىرى چاخچاق
قىلدى:

ـ بۇ گەپچىزە، ئوزلىرىنىڭ پۇل بىلەن
خوشى يوق ئىكەن ـ دە!

ـ مانا، مانا... كورسىلە غوجام، بۇ گەپـ
نى! پۇل بىلەن خوشى يوق ئادەممۇ بولامـ
دۇ؟ لېكىن، پۇلنى دەپلا ھالال لەۋزىنى ھاـ
رام قىلغان بىلەن بولمايدۇ ـ دە!

ـ دىگەنلىرىڭىز راست، ـ دىدى چاخچاق
قىلغان كىشى تەن بەرمەي، ـ ئەمما ئۇ كىـ
شىنى ئىككى ئېغىز يالغان گەپ بىلەن يولـ
غا سېلىۋەتكەن بولسىلا، كوڭۇللىرى بۇنچە
ئازار يىمەيتتى ـ دە! كىم بىلىدۇ، ئەتە تۇـ
رۇپ، ئوگۈنلۈككە ئۇ...

ـ يالغان گەپ قىلىش؟ نىمە دەۋاتقانلىـ
رى بۇ، غوجام! ھېلىقى ئۇ نائەھلى ئىكەن، پادىـ
شانىڭ ئالدىدا بېشىم كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ،
يالغان سورلىيەلمەيمەن دىسىلە! بۇ ـ ماڭا
دادامنىڭ نەسىھىتى.

ھەممەيلەن قايىل بولغان ھالدا، بىر ـ
بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋېلىشتى. تۇردى
ئاخۇن ئاكا مىيىغىدا كۈلۈپ تۇرۇپ سوزىـ
نى داۋام قىلدى:

ـ دادام ماڭا مۇنداق بىر ھىكايىنى سوز-

لەپ بەرگەن ئىدى، ـ دىدى ئۇ، ـ بۇرۇنقىـ
سىدا بىر ئەر ـ خوتۇن ئوتكەن ئىكەن، ئۇـ
لار قىرىق نەچچە ياشقا كىرگەندە، بىر ئوـ
غۇل كورۇپتۇ. بالا ئىككى ياشقا كىرگەندە
ئانىسى ئالەمدىن ئوتۇپتۇ. ئون ياشقا كىرـ
گەندە، دادىسىمۇ قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قاپـ
تۇ. "بالام، ـ دەپتۇ بىر كۈنى ئوغلىنى يەـ
نىغا ئولتارغۇزۇپ، ـ مەن بولالمايدىغان
ئوخشايمەن. بىساتىمدا ساڭا مىراس قالدۇرـ
غىدەك ھېچ نەرسەم يوق. مانا بۇ بىلەيزۈك
دۇنانىڭ تەۋەرۈكى ئىدى. ياخشى كۈنىڭ
يامىنىغا كەلگەندە، دەردىڭگە دال بولار، ـ
دەپ بىر پاي ئالتۇن بىلەيزۈكنى ئۇنىڭ چاـ
پىنىنىڭ ئوڭ يېڭىگە تىكىپ بېرىپتۇ ھەم،ـ
بۇنى ھېچكىمگە كورسەتمەي ساقلا. ئومرى
يالغان گەپ قىلما. يالغان گەپ قىلىشقا دا-
دەتلەنسەڭ، جىنىڭغا زامىن بولسەن..."دەپ
تاپىلاپتۇ ـ دە، جان ئۈزۈپتۇ. بالا يىغلاـقاخـ
شا دادىسىنى يەرلىگىدە قويۇپتۇ. بىر نەچچە
يىلغىچە ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئىش ـ كۈشىنى قىـ
لىپ بېرىپ جان بېقىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىـ
دە ئۇ، ئالا خورجۇنىنى مۈرىسىگە سېلىپ، جاـ
ھانكەزدىلىككە بەل باغلاپتۇ. يۇرتتىن چىـ
قىپ، نەچچە كېچە ـ كۈندۈز يول مېڭىپ،
بىر دەشتى ـ باياۋانغا كېلىپ قاپتۇ. قاياقـ
قا مېڭىشىنى بىلمەي تۇرغىنىدا، ئالدى تەـ
رىپىدىن چاڭ ـ توزاڭ كورۇنۇپتۇ. بىر چاغـ
دا قارىسا، چاڭ ـ توزاڭ ئارىسىدىن بۇلـ
ماقتەك سېمىز ئاتلارغا مىنگەن، يۈزىگە سۈـ
پەر تارتىپ، قوللىرىدا ئايپالتا، قىلىچ، قالـ
قان كوتەرگەن سەككىز نەپەر قاراقچى چىـ
قىپ كەپتۇ. ئۇلاردىن يوشۇرۇنۇشنىڭ ئاماـ
لى يوق ئىكەن. يىگىت غەمگە پېتىپ تۇرـ
غىنىدا، قاراقچىلار ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ،
ئاتلىرىدىن چۈشۈپتۇ. قاراقچىلارنىڭ باشلىـ

ﻐى يىگىتنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ:
"جانغا تۇرامسەن، مالغىمۇ؟ » دەپ سوراپتى-
كەن، يىگىت: "جانغا تۇرىمەن» دەپ جاۋاپ
بېرىپتۇ. "ئۇنداق بولسا، يېنىڭدا نىمە بول-
سا ھەممىسىنى ئالدىمىزغا قوي! - دەپ ۋا-
قىراپتۇ قاراقچىلارنىڭ باشلىغى، - بولمىسا
ھازىرلا كاللاڭنى ئالىمىز!» يىگىت بەلەيزۇ-
گىنىڭ مېھرىدىن كەچكىسى كەلمەي، بىر
مۇنچە يالغان گەپلەرنى توقۇپ، قاراقچىلار-
نى ئالداپ قۇتۇلماقچى بولۇپتۇ. قاراقچى-
لار ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ئاختۇرۇپ، خور-
جۇندىكى قېتىپ كەتكەن ناندىن بولەك ھېچ
نەرسە تاپالماپتۇ. ئاخىر، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋې-
تىپ، يولىغا راۋان بولماقچى بولۇشۇپتۇ.
بۇ چاغدا يىگىت دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى ۋە
ئۆزىنىڭ "جانغا تۇرىمەن» دىگەن ۋەدىسى-
نى ئېسىگە ئاپتۇ - دە، يېگىنى سوكۇپ،
بەلەيزۇكىنى قاراقچىلارنىڭ باشلىغىغا ئۇ-
زۇتۇپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان قاراق-
چىلار باشلىغى ئۇنىڭدىن: "باياتىن ھېچ
نەرسەم يوق دەۋاتاتتىڭ، ئەمدى نى-
مىشقا بۇنى ماڭا بېرىۋاتىسەن؟
ياكى مۇشۇنى بەرسەم، جېنىم ئامان قالار-
مىكىن، دەپ ئويلاۋاتامسەن ؟ » دەپ سو-
رىغان ئىكەن، يىگىت: "ياق، ئۇنداق ئويلى-
غىنىم يوق. بەلەيزۇكنى سىلەرگە بەرسەم-
مۇ، بەرمىسەممۇ، ئۆلتۈرگىڭلار كەلسە، ئۆل-
تۈرۋېرىسىلەر. رەھىم قىلساڭلا ئۆلتۈرمەي-
سىلەر. مەن مۇنداق ئىككى نەرسىنى ئويلۇ-
دۇم: بىرى، دادام رەھمەتلىكنىڭ: ئۆمرى
يالغان گەپ قىلما، يالغان گەپ جېنىڭغا
زامىن بولىدۇ، دىگەن ۋەسىيىتىنى ئويلۇدۇم.
ئىككىنچىسى، باياتىن سىز: جانغا تۇرام-
سەن، مالغىمۇ دەپ سورىغاندا، مەن: جان-
غا تۇرۇمەن، دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدىم.
كېيىن ۋەدەمگە تۇرماي، بەلەيزۇكنى سى-
لەردىن يوشۇردۇم. شۇڭا سىلەر مېنى ئۆل-
تۈرمەكچى بولىۋاتىسىلەر. يالغان گەپ
قىلغان، ۋەدەمدە تۇرمىغان گۇناھىم ئۈچۈن،
مېنى قېتىم ئۆلتۈرسەڭلارمۇ ھەق! مەندەك
بىر يالغانچىنى دۇنيادىن قۇرۇتقان
ئەجرىڭلار ئۈچۈن مانابۇ بەلەيزۇكنى سىلەر-
گە تۇتۇمەن ... » دەپ كوزىگە ياش ئالغان
ئىكەن، قاراقچىلار باشلىغى تەسىرلەنگىنىدىن
كالا بوكىرىگەندەك بوكىرەپ يىغلاپ، يىگىتنى
مەھكەم باغرىغا بېسىپتۇ ۋە يەتتە نەپەر ئوغ-
لى بىلەن تەيەممۇم قىلىپ، ئىككى رەكئەت
نەپلە ناماز ئوقۇپ، مۇندىن ئىلگىرى قىل-
غان گۇنالىرىغا توۋە - تەسەۋۋۇپ قىپتۇ.
مۇندىن كېيىن ئىككىنچىلەپ يول توسۇپ قا-
راقچىلىق قىلماسلىققا قەسەم ئىچىپتۇ. يە-
تىم يىگىتنى ئۆزىگە سەككىزىنچى ئوغۇل قى-
لىپ، كېيىنكى ئۆمرىنى ھالال ئىشلەپ ئوت-
كۈزۈپتۇ.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ھىكايىسىنى تۈگۈتۈپ،
يەڭگىل نەپەس ئالدى - دە، ئەتراپىدىكى-
لەرگە سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى. كوپ-
چىلىك چوڭقۇر ئويغا چوككەن ئىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا مەنىلىك قىلىپ مۇن-
داق دىدى:

— دۇنيادا ئادەمدىن ئۇلۇغ نەرسە يوق.
مەيلى باي، مەيلى گاداي بولسۇن، ھەم-
مىسى ئوخشاشلا ئادەم. ئادەمدە لەۋزى ھا-
لاللىق، ئوزىنىڭمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا ئا-
دەم ئىكەنلىگىنى بىلىشتىن ئۇلۇغ خىسلەت
يوق ...

×

ئەنە ۋەقەدىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئا-
كىنىڭ كەسپداشلار ئارىسىدىكى ئابرويى
كۇنسېرى ئوستى. گەرچە ئۇ يەنىلا نەچچە

يېرىگە ياماق چۈشكەن سىماۋىچەكمەن توندىن، كېزىگىنىڭ مويى چۈشۈپ كەتكەن سەرپۇش تۇمىغىدىن ئايرىلمىغان بولسىمۇ، گېپى - گەپ، سوزى - سوز ئىدى. «چاي پۇلى»، «ئورۇمە» دىگەنلەرنىڭ كوپ قىسمىنى هال - كۇنى ناچار، بالاجانلىق كەسپداشلىرىغا بېرىۋېتەتتى. كۇنبويىچامەنىڭ بوسۇغىسىدا بويۇن قىسىپ ئولتۇرۇدىغان يېتىم - يېسىر، غېرىپ - غۇرۋالارمۇ ئۇنىڭ سېخى قولىدىن ئوزىنىڭ رىسقىنى تېپىپ يەيتتى ...

كېيىنچە ئۇ، ئەلنەغمىلەرنىڭلا ئەمەس، شەهەرنىڭ نامرات هۇنەرۋەن - كاسىپ، هوپىگەرلىرىنىڭمۇ دىلكەشدوستى، كوڭلىدىكى ئادىمىگە ئايلىنىپ قالدى. تاشمىلىق، بۇلاقسۇ، ئاقتۇ، يېڭىشەر، يېڭىسارنىڭ چەت - ياقا يېزا - كەنتلىرىدىمۇ ئۇ چالغان ساتارنىڭ مۇڭلۇق ئۇنى مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان دىخان - چارۋىچىلارنىڭ مۇڭ - زارىغا تەڭكەش بولدى. بەزى سازەندىلەر ماڭسا - ماڭسا تۈگىمەيدىغان بۇ يوللار، هەپتىلەپ - ئايلاپ نەغمە قىلسا ستىم تولغىدەك پۇل كورمەيدىغان بۇ سورۇنلار توغرۇلۇق گەپ ئاچقاندا، تۇردى ئاخۇن ئاكا:

— پىر - ئۇستازلىرىمىزدىن هېچكىممۇ پۇلنى دەپ نەغمە قىلغان ئەمەس، - دەيتتى كېسىپ، - سىلىمۇ بىلىشىلا: ئەلنەغمىدىن شاهزادە چىقمايدۇ، شاهزادىدىن ئەلنەغمە چىقمايدۇ. بىز پۇل تېپىپ ئاسمانغا چىقىپ كەتكىنىمىز بىلەن، يەنىلا ئەلنەغمىنىڭ نەسلى. پانى ئالەمدىن دىلى سۇ ئىچمىگەن كەمبەغەلنىڭ دىلىنى مۇقام شارابى بىلەن سۇغۇرۇش — پىر - ئۇستازلىرىمىزنىڭ يولى. بىز ئۇلارنىڭ يۈزىگە ئاياق باسمىغىنىمىز تۈزۈك!...

4

ئوردام① سەيلىسىدىن يانغان ئۈچ نەپەر ئېشەكلىك دوۋە - دوۋە خاماللاردەك تىزىلىپ كەتكەن قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ توپ - توغرا يېرىم كۈن يول ماڭغاندىن كىيىن، بارخانلار ئارىسىدا يەككە - يىگانە چوخچىيىپ تۇرغان، ئەتراپى ئېگىز سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن ئورالغان، ئادەمنىڭ زوقى كەلگىدەك بۈك - باراقسان مۆۋىلىك باغ ئالدىغا كېلىپ ئېشەكلىرىدىن چۈشۈشتى. بۇلار — تۇردى ئاخۇن ئاكا، مەهەممەت شىرىپ ئاقساقال ۋە روزاخۇنلار ئىدى.

هاڭغىر قاي ئېچىلغان يوغان ئەگىندىن چىقىپ كەلگەن خىزمەتكار سىياقىدىكى ئادەم روزاخۇننىڭ قولىدىكى ساتار بىلەن تەمبۇرنى كورۇپ دەرهال كەينىگە ياندى ۋە ئۇزۇن ئوتمەي، قاش - كوزى كىلىشكەن، پەرىلەردەك گۈزەل، توينغا جابدۇغان خان - ئاغىچىلاردەك ئازادە كيىنگەن، ياش - قورامى بىر - بىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان بىر جۈپ جۇۋان چىقىپ كەلدى - دە، سۇلكەتلىك سالامدىن كىيىن، ئۇلارنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. هېلىقى خىزمەتكار سىياقىدىكى كىشى ئېشەكلەرنىڭ چۇلۋۇرىنى قولىغا ئالدى. ئۈچەيلەن ياش - قورامى بويىچە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئىچكىرىگە ئاياق باستى. هويلا شۇنداق كەڭ، شۇنداق ياسىداق ئىدىكى،

---

① ئوردام—يېڭىشەر ناهىيىسىنىڭ هاراپ گوڭگىسى بىلەن يېڭىسار ناهىيىسىنىڭ ساغان گوڭگىسى ئارىلىقىدىكى قۇملۇقتا جايلاشقان قەدىمىي دىنىي زىيارەتگاه. بۇيەرگە قاراخانىلارنىڭ ئىسلام دىنىنى بىرىنچى بولۇپ قوبۇل قىلغان هوكۇمدارى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان (ئابدۇكىرىم سۇتۇق بۇغراخان) نىڭ ئوغلى ئەلى ئارسلانخان دەپنە قىلىنغان. ئەلى ئارسلانخان مىلادىيە 998 - يىلى بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان خوتەنلىك ئۇيغۇرلار بىلەن مۇشۇ جايدا بولغان دىنىي غازاتتا شېهىت بولغان.

ماڭسا ـ ماڭسا باش ـ ئايغىغا چىقىپ بول ـ
غىلى بولمايدىغان بۇ قوم دېڭىزىنىڭ قاق ئوت ـ
تۇرىسىغا بۇ ھەشەمەتلىك ھويلىنىڭ قاچان ،
كىم تەرىپىدىن ، قانداق بىنا قىلىنغانلىقىغا
ئادەمنىڭ ئەقلى ھەيران ـ ھەس قالاتتى .
مانا : ئەگىننىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئىككى ئا ـ
دەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان، ھەر شېخى ئون
غۇلاچ يەرگە سايە تاشلاپ تۇرغان ئىككى تۈپ
ئۈژمە دەرىخى، توت تەرىپى مەغەز گۈللە بە ـ
لەن ئورالغان چاققانىغىنا كول، كول بويىدا
شاھ سوپا. سۇپىنىڭ بىر چېتىگە كانارا ئور ـ
نىتىلغان بولۇپ، بورداق قوينىڭ گوشى ئې ـ
سىقلىق تۇرۇپتۇ. خام كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ،
سىلىق سۇۋالغان ئاشپەزلىك ئوچىقىدىكى قا ـ
زانغا توت پاي قاسقان قوندۇرۇلغان. قاس ـ
قاندىن پۇرقىراپ ھور چىقىپ تۇرۇپتۇ. ئو ـ
چاق ئەتراپىدا ئىككى ئادەم تىمىسقاپ يۈرۈپ ـ
تۇ. ئۇيانراقتا ـ پېشايۋانغا تۇتاشتۇرۇلغان
بېدىشتە ساڭگىلاپ كەتكەن ھەر خىل، ھەررەڭ ـ
دىكى ئۈزۈملەر كوزنىڭ يېغىنى يەيدۇ. كۈن
پېتىش تەرەپتىكى كۈڭگۈرىلىق تامدىن ھويلىغا
نەزەر تاشلاپ تۇرغان ئۈرۈك، شاپتۇل، تو ـ
غاچ، ئامۇت دەرەخلىرى ۋە بۇ دەرەخلەردە
بەس ـ بەس بىلەن سايراۋاتقان سوپى ـ
سوپىياك، كاككۇك، تورۇلغىلارنىڭ يېقىملىق ئا ـ
ۋازى جەننەتنى ئەسكە سالىدۇ . ئۈزۈندىن ـ
ئۈزاقتا سوزۇلغان پېشايۋان ئوتتاشتەك گى ـ
لەملەر بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇلغان. گىلەم
ئۈستىگە قوش ـ قوش بەقسەم يېكەندازلار
سېلىنغان. مۇنداق قارىغاندا، بۇ ھەشەمەتلىك
خانىدان قانداقتۇر داغدۇغىلىق مەرىكىگە تە ـ
رەددۇت قىلىۋاتقاندەك كورۈنەتتى.

ئۈچەيلەن پېشايۋانغا يېقىنلاشقاندا، جۇ ـ
ۋانلاردىن بىرى كەلكەتتەك يورغىلاپ ، مېھ ـ
مانخانا ئىشىكىگە كەلدى ـ دە، ئىچكىرىگە
بويىنىنى سوزۇپ:

ـ مېھمانلارنى ئويگە باشلامدۇق، پېشاي ـ
ۋانغىمۇ؟ ـ دېدى.

ـ ئويگە باشلاڭلار! ـ دېگەن بوغۇق سادا
چىقتى ئىچكىرىدىن.

ـ ئويگە ئېلىپ قىلىشسىلا، ـ دېدى
جۇۋانلار ئىشىكنىڭ ئىككى قاسنىقىدا تۇرۇپ.

ئۈچەيلەن ئويگە كىرىشتى. كوزنى چاقنا ـ
دەك ئىسىل جاھازلانغان بۇ ئوينىڭ تورىدە ـ
قەۋەت ـ قەۋەت كورپە ـ يېكەندازلار ئۈستى ـ
دە بورداقتا سالغان توڭگۇزدەك سېمىز، تو ـ
گىدەك ئۈستىخانلىق بىر ئادەم جۇپ مامۇق
ياستۇقتا بىر يېنى بىلەن يانپاشلاپ، پۇتلى ـ
رىنى ئۈزۈن سۇنغىنى ھالدا داڭلىپ ياتاتتى.
ئۇنىڭ ئاياق تەرىپىدە ئون يەتتە، ئون سەك ـ
كىز ياشلار چامىسىدىكى ئاددىلا كىيىنگەن،
ئورۇقتىنا بىر چوكان بېشىنى يەردىن ئۈستۈن
قىلماي ئولتۇراتتى.

ـ ئاخىر كەپسىلەر، ـ دېدى ھېلىقى كىشى
ئورنىدىن قوزغىلىپمۇ قويماستىن، ـ تازاھار ـ
دۇق يەتكەندۇ ؟ ئولتۇرۇڭلار ! ھە، ئۈستۈن ـ
رەك چىقىڭلار! كورپىگە ئوتۇڭلار، كورپىگە! ـ
ئاندىن جۇۋانلارغا ۋاقىرىدى، ـ ئاۋۇ بالى ـ
نىڭ قولىدىكى سازنى ئېلىش!

بۇيرۇق دەرھال ئورۇنلاندى: ساتار بىلەن
تەمبۇر دېرىزە تەكچىسىگە يولەپ قويۇلدى .
تۇردى ئاخۇن ئاكاملار يېكەندازدىن جاي ئې ـ
لىشتى.

قىسقىغىنا ھال ـ ئەھۋال سوراشتىن كېيىن
داستىخان سېلىنىپ، چاي ـ مەزە، تىترەپ
تۇرىدىغان پېتىر مانتا كەلتۈرۈلدى. داستى ـ
خان يىغىلغاندىن كېيىن، سازەندىلەر پېشاي ـ
ۋانغا تەكلىپ قىلىندى. « تاماق » لەقەملىك
ھېلىقى كىشىمۇ سىپايىلىق بىلەن ئويدىن

چىقىپ، قاق ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بولۇنگەن پىشايۋان سۇپىسىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىگە سېلىنغان قېلىن توشەك ئۈستىدە يانپاشلىدى. ئۇرۇق چوكان بولسا ئۇنىڭ ئاياق تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئاچقۇچتەك ئۇرۇق، نازۇك قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ھەم گوشلۇك، ھەم تۈكلۈك پاقالچاقلىرىنى ئاۋايلاپ تۇتۇشقا باشلىدى. ساتار، تەمبۇر بىردەك سازلىنىپ، داپەندىنىڭ بارماقلىرى داپنى زۇۋانغا كىرگۈزگەندە، ھويلا بىردىن - ئىككىدىن كىرىپ كەلگەن يالاڭتوش، يالاڭئاياق بوۋايلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشلار بىلەن تولۇپ كەتتى. شاھ سۇپىنىڭ ئاستى - ئۈستى، كولنىڭ ئەتراپى، ھەتتا ئەگىننىڭ سىرتىمۇ بوش ئەمەس ئىدى. ئىلگىرىكى قېتىملاردا پىشايۋاننى لىق ئېلىپ ئولتۇرىدىغان يۇرت كاتتىلىرىدىن بىرەرسىمۇ كورۇنمەيتتى.

ناخشا - ساز تازا ئەۋجىگە چىققان چاغدا، باياتىن قاسقان ئەتراپىدا تىمسقاپ يۈرگەنلەردىن بىرى تولدۇرۇپ مانتا تىزىلغان ساپال تەخسىلەرنى كوتۈرۈپ كېلىپ، ئاۋۇ يالاڭتوشلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇشقا باشلىدى. ھېچكىمدىن " چۇرۇق " قىلغان ئاۋاز چىقمايتتى.

كوز باغلىناي دىگەندە، ئولتۇر - قوپنىڭ ھەممىسى دىگىدەك مانتىغا ئېغىز تىگىپ بولدى. خىزمەتكارلار، ئاشپەزلەرمۇ ئۇدۇل كەلگەن يەردە يۇكۇنۇشتى. بۇ ھالنى كورگەن تۇردى ئاخۇن ئاكاسا تارنى شۇنداق ئىشتىياق بىلەن چېلىپ، ناخشىنى ئاجايىپ ئىسسىق نەپەس بىلەن ئېيتتىكى، نامراتلىق، مەھكۇملۇق دەستىدىن يۈرەك - باغرى خۇن بولۇپ كەتكەن ئەشۇ بىچارىلارنىڭ قەلبىنى ئەسىر قىلىپ، ۋۇجۇدىنى يەر بىلەن بىر تۇققان قىلىۋەتتى.

"دۇنياغا كېلىپ رەنجى بالالار كورۇپ ئوتتۇم،
ئول رەنجى بالا دەشتىدە مەن ئورگۇلۇپ ئوتتۇم.
يۈردۇم بۇ ئەدەم دەشتىدە دائىم لەبى تەشنا،
بادەخى جىگەر پارا سۇپەت، كوزى خۇن ئوتتۇم.
ھەيرەتتە چىمەن ئىچرە كېزىپ خەستە ھوۋەيدا،
سۇرئەت ئىلەچۇن بادى سابادىن بۇرۇن ئوتتۇم..."

"ۋادەرىغا، سەددەرىغا، كەتتى ئومرۇم بىلمىدىم،
يەل بىلەن يامغۇر مىسالى ئوتتى ئومرۇم بىلمىدىم.

....
..................................."

" ئۇشاق "، " پەنجىگاھ " مۇقاملىرى ئاخىرلاشقان چاغدا، ئاللىقاچان ئىككىنچى توخۇ چىللىغان، " تاماق " خاقىراپ ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى. " سېكىلەك " (تۇردى ئاخۇن ئاكا ھېلىقى ئۇرۇق چوكاننى شۇنداق ئاتايتتى) تېخىچە ئوز ئىشىنى داۋام قىلىۋاتاتتى. كوزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ياش مونچاقلىرى قارا چىراقنىڭ يورۇغىدا گۈلچىچەككە قونغان شەبنەمدەك يالتىرايتتى. ئۇدۇل كەلگەن يەردە زومچەك - زومچەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن يالاڭتوشلەرنىڭ چىرايىنى كورگىلى بولمايتتى...

تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتتىق بىر " ئۇھ " تارتىپ، ساتار بىلەن كامانچىنى تامغا يولەپ قويغان چاغدا، تەرەپ - تەرەپتىن تەڭلا كوتۇرۇلگەن " ئۇھ " تارتىشلار كېچە ئاسمىنىغا سىڭىپ كەتتى.

×

— كېتەيلى، — دىدى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئەتىسى چۈش مەھەلدە ھەمرالىرىغا، — " ئاچچىق، ئاچچىق " دىسە، بۇ يەرنىڭ نىمىسىگە قاراپ شۇنداق ئاتىشىۋالغاندۇ؟ دەپ

ئۇيلاپ يۈرۈپتىكەنمەن. بۈگۈن ھەممىنى بىلدىم: بۇ يەردىكى بىچارىلارنىڭ يىگىنى زەھەر، كەيگىنى كېپەن ئىكەن ئەمەسمۇ!

ھېچنەرسىنى چۈشەنمىگەن ھەمرالار ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىشكەندە، ئۇ:

— ئاۋال بۇ دوزاقتىن كېتەيلى، يولدا ماڭغىچە ھەممىنى دەپ بېرىمەن، — دىدى.

بىرەر ھەپتە تۈرمىچى بولۇپ كەلگەن بۇ سازەندىلەرنىڭ بىر كۈنمۇ تۈرمىدىن كېتىشكە تەرەددۇتلانغىنىدىن خەۋەر تاپقان "تاماق" قاتتىق سارايسىمگە چۈشتى. ئۇ، تۈردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ ھېچبولمىسا يەنە ئىككى كۈن تۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى. تېخىمۇ ياخشى كۈتۈشكە، قايتاشىدا ئوبدان رازى قىلىشقا ۋەدە قىلدى. لېكىن تۈردى ئاخۇن ئاكا قاپىغىنى زادى ئاچماستىن، ئۇنىڭ تەلىۋىنى قەتئىي رەت قىلدى. ئىلاجىسىز قالغان "تاماق" ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىشكە مەجبۇر بولدى ۋە ئۆزىنىڭ ئاجايىپ سېخىلىقىنى كۆرسىتىپ قويۇش نىيىتىدە، دوغا بەگنىڭ تەڭگىسى① دىن بەش سەرنى پەتنۇستا سېلىپ، تۈردى ئاخۇن ئالدىغا قويدى. تۈردى ئاخۇن ئاكا بولسا، ھېچقاچان قىلمايدىغان قىلىقنى قىلىپ، ئۇ پۇلغا رازى بولماي "تاماق" بىلەن خېلى ئۇزۇن تاكاللاشتى. ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغان "تاماق" ئەمدىلا ھويلىسىغا كىرگەن، ئەمما تېخى جىڭلاپ ئوتكۇزۇۋېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمىگەن تىكمە بىر تاغار بۇغدايىنى قوشۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى...

ئۇلار يولغا چۈشتى. "تاماق" نىڭ "جەننەت" ى قەۋم بارخانلىرى ئارىسىدا كۆزدىن يوقالغانغا قەدەر ھېچكىممۇ چىش يېرىپ بىر ئېغىز گەپ قىلمىدى. باش ئۈستىدە ھاۋىنىڭ چاقىدەك ئېسىلىپ تۇرغان تومۇز قۇياشى بۇ بىپايان قۇملۇقنى تونۇردەك قىزىتىۋەتكەن ئىدى. ھەممەيلەن چىلىق - چىلىق تەرگە چومگەن بولۇپ، ئاران نەپەس ئالاتتى. ئېشەكلەر ھاسىرايتتى، دەممۇ - دەم خارتىلدايتتى، پۇشقۇرايتتى.

ئاخىر، تۈردى ئاخۇن ئاكا گەپ باشلىدى:

— كوردىڭلارمۇ بۇ دەيۈزنىڭ نىيىتىنىڭ يامانلىقىنى! — دىدى ئۇ، چىشلىرىنى غەزەپ بىلەن غۇچۇرلىتىپ. — بىز نەغمە قىلىپ بەرسەك، ئۇ جازانىخور ئوڭدا يېتىپ، كوكىمىزنى سېتىپ يەيدىكەن ئەمەسمۇ!

ئۇنىڭ سوزلىرىدىن ماۋۇلار ئايان بولدى: "تاماق" ئاچچىق تەۋەسىدىكى بۇ قۇملۇقنىڭ خاقانى بولۇپ، شۇ ئەتراپتىكى نەچچە يۈز ئويلۇك نامرات دېخاننىڭ ھايات - ماماتى ئۇنىڭ چاڭگىلىدا ئىكەن. ئۇنىڭ جازىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن يۇرتنى تاشلاپ، سەرگەردانلىق كوچىسىغا كىرىپ كەتكەن دېخان ئائىلىسىنىڭ سانىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدىكەن. ئۇ تېخى مۇنداق بىر ھىلىنى ئويلاپ تېپىپتۇ: ئەتىيازدىن كۈزگىچە ھەپتىدە، ئايدا بىرەر قېتىم ئەلنەغمە تەكلىپ قىلىپ "تۇنەك" ئوتكۇزۇدىكەن. ناخشا - سازغا ئىشقىۋاز نامرات دېخانلار يىراق يوللارنى بېسىپ، ئۇنىڭ ھويلىسىغا ياغىدىكەن ۋە ناخشا - ساز ئاڭلىغاچ، بەش - ئوندىن مانتىنى ئېغىر جازانە ھېساۋىغا نىسى يەيدىكەن - دە، پۇلىنى ئومىدا ياكى كۈزدە ئاشلىق تولەيدىكەن. "تاماق" نىڭ بۇ يول بىلەن قىلغان تاپاۋىتى سازەندىلەرگە تولىگەن چاي پۇلىدىن نەچچە ئون ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن. تۈردى ئاخۇن ئاكىلار كەلگەن چاغلاردا بولسا، پۈتۈن يۇرت ئۇنىڭ قارمىقىغا ئىلىنىدىكەن.

كوردىڭلارمۇ بۇ دەيۈزنىڭ يامانلىقىنى! —

① دوغا بەگنىڭ تەڭگىسى — قەشقەرنىڭ يەرلىك كۈمۈش پۇلى.

دىدى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىچ ـ ئىچىدىن خۇرسىنىپ،ـ سەن كۇن بويى نەغمە قىلىپ، ئۇنىڭ كوڭلىنى ئاچىسەن. ئۇ بولسا ساڭا تۇيدۇرماستىن كوكۇڭنى سىيتىپ پۇل تاپىدۇ. ئونلاپ يىللىقچى، بىر قانچە دىدەك ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ... تېخى بىر جىنىغا ئۇچ خوتۇن ـ ئىككىسى تالالىق، بىرى ئوي ئىچىلىك ...

ئۇ سەل توختاپ سورىدى:

ـ دىققەت قىلدىڭلىمكىن، ھېلىقى " سىكىلەك " توختىماي كوز يېشى قىلىپ چىقتى؟

ـ ھەئە، بىچارىنىڭ دىلى بەكمۇ ئۇزۇكتەك كورىنىدۇ.

ـ توغرا بايقاپسىلەر. ئۇنىڭ دادىسى جازانىغا بوغۇلۇپ قېلىپ، ئۇنى ئەنە شۇبادىك قوساقتا كىچىك خوتۇنلۇققا بەرگەن ئىكەن. ئۇ بىچارە كۇندۇزى ئاۋۇ خېنىملارغا دىدەكلىك، ئوينىڭ يۇندە ـ يۇمبۇشلىغىنى قىلسا، كېچىسى باش توخۇ چىللىغىچە " تاماق " نىڭ ئۇچىسىنى تۇتۇپ چىقىدىكەن. شۇڭا بۇ ئويدىكىلەر ئۇنى كەمسىتىپ: " خامانلىق خوتۇن " دېيىشىدىكەن. ھەي تەڭشەلمىگەن جاھان ... ھەي تەڭشەلمىگەن جاھان!...

"ئالىمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ، زامانەڭنى تار؛ ئىتلىرىڭنى خار ياراتتىڭ، مۇشۇكلىرىڭنى زار " دىگەن شۇ ـ دە!

ئۇ بېشىدىن تۇمىغىنى ئېلىپ، بەلۋىغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئوتتۇرىدا پاكىز چۇشۇرۇلگەن بېشى ۋە يۇز ـ كوزىدىكى تەرنى ئېيتتى. ئوچۇق كوكرىگىنى تۇمىغى بىلەن بىر نەچچە قېتىم يەلپىپ قويۇپ، يەنە بېشىغا كەيدى. ئاندىن:

ـ ئەتىگەن بىر يىللىقچىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، يۇرىگىمنى بورە تاتىلىغاندەك بولۇپ كەتتىم. ئىلگىرىمۇ بىر نەچچە قېتىم بۇ يەرگە كېلىپ، ئۇنىڭغا نەغمە قىلىپ بەرگىنىمگە مىڭ پۇشايمان قىلدىم. دەسلەپ بىر تىيىنمۇ ئالماي كىتەيلى، دىگەن يەرگە كەلگەن ئىدىم، كېيىن ئويلانسام پەقەت ئەپلەشمەيدىكەن... ئۇ خەقنى قاخشاتسۇنۇ، سەن نەمىشقا ئۇنى قاخشاتمايسەن!؟ جازانىخورنىڭ بىر تال مويىنى يۇلغىنىم ـ يۇلغان! دىدىم ـ دە، ئومرۇمدە قىلىپ باقمىغان ئەسكىلىكنى قىلىپ، ئۇنى چىقىرىتىۋەتتىم!ـ دىدى.

ـ ئوبدان قىلىلا، تۇردى ئاخۇن!ـ مەھەممەت شىرىپ ئاقساقال سوز قاتتى،ـ ئۇنىڭچە بولسا، بىر تىيىنمۇ بەرمىسە. ئۇنداق خەقنىڭ يىلىگىدە سۇ ئىچىدىغان پېخسىقتىن ئالمىغان پۇلنى كىمدىن ئالىمىز!؟

ـ ... ...

ـ قد ـ خ ـ خ ـ خ ! ...

ئىشىككە ھەيۋە قىلغان سادا ئۇچەيلەننى تەڭلا كەينىگە قاراشقا مەجبۇر قىلدى: بوغداي ئارتىلغان ئېشەك ئىگىسىدەكلا ئورۇق ۋە ھالسىز بولۇپ، ئۇلاردىن ئەللىك قەدەمچە ئارقىدا قالغان ئىدى. ئىگىسى تىنماستىن ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلاتتى، ساغرىسىدىن تۇتۇپ، ئالدىغا ئىتتىرەتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ئېشىگىنى توختاتتى. ھەمرالىرىمۇ توختاشتى.

ـ ھەر قايسىلىرىنى يولدىن قويۇدىغان بولدۇم ـ ھە! ـ دىدى دىخان ئوزىنى ئاقلاپ،ـ بۇ جانۋار بەك قېرى، ئۇنىڭ ئۇستىگە خەقنىڭ... ھەي... قەشقەرگە يېتىپ بارغىچە ئولۇمىمنى كورسىتىدىغان بولدى ـ دە!

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. توت ئېشەك قاتىلىشىپ يۇرۇپ كېتىشتى. كېتىۋېتىپ، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭ ھال ـ كۇنىنىڭ قانداقلىغىنى سورىدىغان ئىدى، ئۇ مۇندىن ئۇچ ـ توت يىل ئىلگىرى "تاماق" تىن جازانىغا

ئىككى چارەك ئۇرۇقلۇق بۇغداي ئالغانلىقى، بىر نەچچە قېتىم مۇقام ئاڭلاپ ئىسسىق مانتا يېگەنلىكى؛ شۇنىڭ بىلەن تۈگمەس قەرزگە بوغۇلۇپ قالغانلىقىنى چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن:

— ئۈچ يىلنىڭىزى تۆلەيمەن، تۆلەيمەن، تۆلىگەنسېرى قەرزىم ئاۋۇپ، يەتمىش چارەككە يېتىپتۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قەددى بارغانسېرى پۈكۈلۈپ، ھازىرلا ئىشەكتىن يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى. سىياقىدىن بىراق ئۇنيىگىرمە ياش قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۈزمەي "ئۇھ" تارتاتتى. كۆزلىرىدە ئوت چاقنايتتى. ئۇ، بىردىن قەددىنى رۇسلىدى-دە، ئىشەكتىن چۈشتى. ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمىگەن ھەمراھلىرى ئىشەكلىرىنى توختۇتۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتىنى ھەيرانلىق ئىلكىدە كۈزىتىشكە باشلىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا قويۇن يانچۇقىدىن باياتىن "تاماق" تىن ئالغان "چاي پۇلى" نى چىقاردى.

— ئۇكام، — دېدى ئۇ، دىخانغا يېقىنلىشىپ، ئاۋازى ئادەتتىن تاشقىرى تىترەيتتى، — بۇنى دەرتلىرىڭگە دەرمان قىلسىلا. بۇغداينىمۇ ئۆيلىرىڭگە ئېلىپ كەتسىلە.

— بۇ... بۇ... ھەربىرلىرى...

— تۇردى ئاخۇن ئاكا دىخانغا بىر نەچچە ئېغىز كۆڭۈل كوتىرىدىغان گەپلەرنى قىلىپ قويۇپ، دەرھال كەينىگە ئۇرۇلدى - دە، ئېشىگىگە مىندى.

بۇ كۈتۈلمىگەن ئىلتىپاتتىن پۈتۈنلەي خۇدىنى يوقاتقان دىخان يا رەھمەت ئېيتىشنى ۋە ياكى ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ، ئالقىنىدا پاقىراپ تۇرغان تەڭگىلەرنى قايتۇرۇپ بېرىۋېتىشنى بىلەلمەي، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا قانداقتۇر غايىپ قول تەرىپىدىن ياسالغان ھەيكەلدەك قېتىپلا قالغان ئىدى...

يېرىم سائەت چامىسىدا جىم - جىت مېڭىشقاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتتىق بىر ئۇلۇغ كىچىك تىندى - دە، ھەمراھلىرىغا بۇرۇلۇپ، ئۆزىگە يات بىر ئاۋازدا سۆزلەپ كەتتى:

- نىمە دىگەن تەڭشەلمىگەن جاھان-ھە، بۇ! بەزىلەر كۆنبويى ئويدا يېتىپ، ھەسەل بىلەن ھالۋا يىسۇن؛ يەنە بەزىلەر كېچە-كۈندۈز تەر توكۇپ ئىشلەپمۇ قەرزدىن قۇتۇلالمىسۇن!... ئەي خۇدا، ئالەمدىكى بۇ ناھەقچىلىقنى قاچانمۇ كورەرسەن!؟

ئۇ بىر ھازا جىم بولۇپ كەتتى. ئېشەكلەر گويا قوقاس ئۈستىدە كېتىۋاتقاندەك، پۇتلىرىنى ئاۋايلاپ يوتكەيتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، ئەتراپقا تازا سىنچىلاپ بىر نەزەر تاشلىدى-دە، توۋەندىكى مىسرالارنى يۇقۇرى ئاۋازدا تەلقىن قىلدى:

يارايدۇ ماڭا ھىجران ئىلكىدىن پەريادلار قىلسام،
بېرىدىپ ھەق ئالدىغا، دەستى پەلەكتىن دادلار
قىلسام.
ئەگەر دادىمغا يەتمىسە، چىقىپ ئىشىق چاقماقىن.
پەلەكنىڭ ئويىگە ئوتلار يېقىپ بەربادلار
قىلسام...

بۇ ياڭراق خىتاپ گويا ئافراسياپنىڭ نەئرىسىدەك، سان - ساناقسىز قۇم بارخانلىرى ئۈستىدە چېقىن چېقىپ، قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان بۇ بىپايان جەزىرىنى دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ تەڭسىز ئالەمنى ئوڭتەي - توڭتەي قىلۋېتىشكە دەۋەت قىلماقتا ئىدى...

ئەشۇ ۋەقەدىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا بىر قىسىملا بولۇپ قالدى. ئولتۇرسا-

قوپسا زاماندىن زارلايتتى. كەسپداشلىرى بىلەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئون ئىككى مۇقام توغرىلىق مۇڭدىشىش، ياش سازەندىلەرگە ئۆگىتىش، پىشقەدەم سازەندىلەر بىلەن تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى ئۈستىدە قايغۇرۇش ئۇنىڭ بىردىن - بىر دىل خوشلۇغى ئىدى.

1940 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، شىڭشىسەينىڭ زالىملىغى چېكىگە يېتىپ، قەشقەر شەھىرىنى قاتتىق ۋەھىمە قاپلاپ كەتتى. كۈندە دىگىدەك قولغا ئېلىنىشلار، ئۆلتۈرۈشلەر بولۇپ تۇردى. بۇ هال تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ غەزىۋىنى مىڭ گەز ئورلىتىۋەتتى. ئۇ، قەدىناس دوستلىرى بىلەن خوشلۇشۇپ، قاغىلىققا قايتىپ كەتتى ۋە شۇ كەتكىنىچە، تاكى ئازاتلىققا قەدەر قەشقەرگە ئاياق باسمىدى.

خاتىمە

ئۇزۇن يىللار ئەتۇر چوگىلىگەن پەلەكنىڭ چاقى ئاخىر ئۆز ئىزىغا چۈشتى: سانساقسىز ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە، ۋەتىنىمىزدە ئازاتلىق تېڭى ئاتتى. ئەمگەكچى خەلق ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلاندى، پىشقەدەم مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ ھەقىقىي يوسۇندا ئۆز قەدرىنى تاپتى. پارتىيە ۋە خەلق هوكۈمىتى ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى-ئون ئىككى مۇقام مۇزىكىلىرىنى توپلاش ۋە رەتلەش ئىشىنى ئىنتايىن مۇهىم بىر خىزمەت سۈپىتىدە تۇتتى. 1950 - يىلى يەكەن ۋالىسى (ئەينى ۋاقىتتا يەكەن ۋىلايەت ئىدى)، پىشقەدەم سەنئەت ئەربابى يولداش قاسىمجان قەمبىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئون ئىككى مۇقامنى سىنىغا ئېلىش خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىندى. شۇ يىلى 8 -، 9 - ئايلاردا ئۇرۇمچىدە ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىر قىسىم ناخشىلىرى دەسلەپكى قەدەمدە سىنىغا ئېلىندى. 1955 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلۇش ئالدىدىن قىلىنىۋاتقان داغدۇغىلىق خىزمەتلەر ئىچىدە ئون ئىككى مۇقامنى قايتىدىن لېنتىغا ۋە سىنىغا ئېلىش ئىشى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بۇ ئىشتا تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئون ئىككى مۇقامنى ساتار چېلىپ ئېيتىپ بېرىشى، ئۇنىڭ ئوغلى هوشۇر ئاخۇننىڭ داپ چېلىپ بېرىشى ئاساس قىلىندى. بۇ خىزمەتكە يەنە مەشهۇر داستانچى روزى تەمبۇر، مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپەتتا، ئاتاغلىق ناخشىچى ئابدۇۋېلى جارۇللا يۇپ، مۇزىكا شۇناس يولداش ۋەن تۇڭشۇلار يېقىندىن قاتناشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يوقۇلۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان بۇقىممەتلىك تارىخىي مەدىنىي مىراسى تەل-تۆكۈس قۇتقۇزۇپ قېلىندى. تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ تەلتۆكۈس مۇرات - مەقسىدىگە يەتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ ئۇچمەس توھپىسى ئۈچۈن، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ يۈكسەك هورمىتى ۋە ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشتى. 1952 - يىلدىن تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يەكەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكى (هازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى) دە رەسمىي مۇقام ئۇستىسى بولۇپ خىزمەت قىلدى. بۇ جەرياندا ئۇ، دادىسى تەۋەككۇل ئاخۇن ئا-

كىدىن مىراس قالغان «باھارىم - چىمەنزارىم» قاتارلىق 30 نەچچە ناخشىنى خەلققە تەقدىم قىلدى. «ھەممە دىخانلار بىر ئائىلە» قاتارلىق مۇزىكىلارنى ئىجات قىلدى.

ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى - ئون ئىككى مۇقام تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان، خەلقىنىڭ ئون ئىككى مۇقامدىن ئىبارەت بۇ قىممەتلىك تارىخى مەدەنىي مىراسىنى ساقلاپ قېلىشتا ئۆچمەس خىزمەت كۆرسەتكەن مۇنەۋۋەر مۇقامشۇناس، مۇقام سازەندىسى ۋە مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئون ئىككى مۇقام قۇتقۇزۇلۇپ ئىككى ئاي ئۆتكەندە، يەنى 1956 - يىلى 6- ئاينىڭ 8-كۈنى 76 يېشىدا بەختكە قارشى ئالەمدىن ئۆتتى ۋە ئۇزىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە، قەدىناس دوستى، مۇقامشۇناس قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ھەزرەت توغاچلىق مازىرىدىكى قەۋرىسى يېنىغا دەپنە قىلىندى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، يولداش ۋەن تۇڭشۇننىڭ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىشى نەتىجىسىدە، ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىغا بېغىشلانغان مۇھىم سوۋغا سۈپىتىدە 1965 - يىلى مۇزىكا نەشرىياتى ۋە مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 2 قىسىملىق كىتاب بولۇپ نەشر قىلىندى. يېقىندا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تاپشۇرۇقىغا ئاساسەن، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى مەرھۇمغا ئالاھىدە خاتىرە مەقبەرىسى تۇرغۇزۇش ئىشىغا ھىددى تۇتۇش قىلماقتا.

خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى گويا بىر ئۆچمەس يۇلتۇزدەك، ئەۋلاتلار قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!

خەيرلىك كېچە

(ھېكايە)

ئابلەممەت سابىر

ئاقۋاش تاغ چوققىسى قىزغۇچ رەڭلىك تاج كەيگەندەك جۇلالىنىشقا باشلىدى. كەچ كىرگەن بولسىمۇ چەكسىز سايدىن تومۇز تەپتى تېخى كەتمىگەن، ئىسسىق شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. چىلان ياغىچىدەك يالتىراپ تۇرىدىغان ئۇزۇن دەستىلىك ساتارنى ئېشىكىنىڭ ئالدىغا قويغان، ئۇزۇن قاشلىرى قىرودەك ئاقارغان بوۋاي كۈن ئولتۇرغاندا ساي ئىچىدە قورايدەك كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بۇ كونا ئۆتەڭگە يېتىپ كەلدى. جاپالىق سەپەر ئۇنىڭ ئاجىز گەۋدىسىگە ھاردۇق يەتكۈزگەن بولسىمۇ كۆزلىرى شۇنچە روشەن ئىدى.

تاملىرى شورىداپ، قارا بوران دەرۋازىسىنى بىر تەرەپكە قىيسايتىپ قويغان خارابە مەنزىلگاھ بىردەمدىلا ئادەمگە تولۇپ ئاۋات جايغا ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى. چاكارلار سەپەردىن قىزىق كەلگەن ئاتلارنى يېتىلەپ سوۋۇتاتتى. ھارۋىكەشلەر بولسا توپا باسقان ئوقلىرىنى ياغلاپ، بۇزۇلغان ئولتاڭلارنى ئوڭلايتتى. سودىگەرلەر تاغار - تاغار ياڭاق، يېمىشلەرنى، تايلىق بەقەسەم، ئەتلەس - شايىلارنى ئۆتەڭنىڭ ئىگىز سۇپىسى ئۈستىگە بېسىۋەتكەن بولۇپ، ئۆزلىرى بولسا ئىسلىشىپ كەتكەن ھوجرىلارنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى يەلپۈشەتتى. بېشىغا ئۇزۇن قارا كۆرپە تۇمىقىنى كەيگەن ئۆتەڭ خوجايىنى قېرى ئايال چوڭ قازانغا تاشلانغان بىر قوينىڭ گۆشىنى بالدۇرراق پىشۇرۇش ئۈچۈن چالما ئوچاق ئىچىگە يانتاق، شىۋاقلارنى ئالدىراش تىقىماقتا ئىدى.

بوۋاي ئېشىكىدىن چۈشۈپ، ساتارنى قولتۇقىغا قىسقان ھالدا ئۆتەڭ ئىچىگە مېڭىۋىدى، ئۆتەڭ خوجايىنى ۋاقىرىدى:

— بوۋاي ئاۋال ئۆتەڭ ھەققىنى تۆلەۋېتىڭ.

بوۋاي ئاق بوز يەكتىكىنىڭ پېشىدا ساڭگىلاپ تۇرغان يانچۇقىغا قولىنى سالدى - دە، ساقلىنىپ قالغان بىر تەڭگە پۇلنى چىقىرىپ خوجايىنغا ئۇزاتتى.

— بوۋاي بۇ نىمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — قۇدۇق سۈيى توختاپ كەتكىلى 3 يىل بولدى. يولۇچىلار ئىشلىتىدىغان سۇنى يېرىم كۈنلۈك جايدىن قاپاقتا توشۇپ كېلىۋاتىمىز. سىزنىڭ بۇ پۇلىڭىز بىر قېتىملىق چاي ھەققىغىمۇ يەتمەيدۇ.

بووۋاينىڭ يۈزىنى قىزىللىق باستى. ئە-
گەر ئۇنىڭ يانچۇقىدا يەنە بىر نەچچە تەڭگە
پۇل بولسا ئىدى، چەكسىز باياۋاننى باغرىغا
بېسىپ پۇل ئۈچۈن ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ
خوجايىنغا ھەممىنى تاشلاپ بەرگەن بولاتتى.

— خوجايىن خېنىم، بارى شۇ ئىكەن.
ھوجرىلار يېتىشمىسە، ئوگزىدە بولسىمۇ يېتى-
ۋېرىمەن.

خوجايىن ئايال كىرلىشىپ كەتكەن قاش-
لىرى ئاستىدىكى يوغان كوزلىرىنى بووۋاي-
دىن ئالدى-دە، ئۈنچىقمىدى. بۇ ئۇ-
نىڭ باش كوزىنىڭ سەدىقىسى ئورنىدا بو-
ۋايغا بىر كۈنلۈك قونالغۇ بېرىشكە رازى
بولغىنى ئىدى.

بووۋاي ئېشىگىنى ئوتەك چېتىدىكى توغ-
راق ياغىچىغا باغلىغاندىن كېيىن كېچە-
كىپ قالغان ئەسرى نامىزىنى ئوقىدى ھەمدە
ھوجرىلاردىن يىراقتا تام ياقىلاپ ئولتۇرۇش-
قان ئادەملەر يېنىغا بېرىپ چالما ئۈستىگە
ئولتۇردى. ئۇلار يالاڭياق جونداق كىيىم-
لەرنى كىيىۋالغان بولۇپ ھوجرىلار ئالدىدىكى
سېمىز، شايى كوينەكلىك سودىگەرلەرگە ئوخ-
شمايتتى. بەزىلىرى توپتەك چىگىۋالغان
كىچىككىنە توشىگىنى بېشىغا قويۇپ سوزۇ-
لۇپ يېتىشاتتى. بەزىلىرى، يېرىلىپ
كەتكەن پۇتىنىڭ ئالقانلىرىنى ياغ بىلەن
داغلايتتى.

— بالام قەيەرگە كېتىۋاتىسەن؟ — سو-
رىدى بووۋاي چاچلىرى ئوسكەن قارامتۇل
بالىدىن.

— قەشقەرگە، — دېدى بالا بېشىنى كوت-
رىپ، — قەشقەر تۇرمىسىدا ئاكامنىڭ سو-
لىنىپ ياتقىنىغا 3 يىل بولدى. پۇلى بارلار
ئالىۋالغان قايتىپ كەلدى. بىچارە ئاكام

زەي تۇرمىدا ھازىرغىچە يېتىۋاتىدۇ. كورۇش-
كىلى كېتىۋاتىمەن.

— سەنچۇ؟ — دېدى بووۋاي بالىنىڭ يې-
نىدا ئولتۇرۇپ پۇتىنى داغلاۋاتقان ياش
يىگىتكە قاراپ.

— مەنمۇ قەشقەرگە بارىمەن. ئاڭلىشىمچە
قەشقەردە مەدىكارچىلىق خېلى پۇلغا يارايـ-
دىكەن، قىش چۈشكىچە ئاز-تولا ئىشلەپ
كىيىم-كېچەكلەرنى غەملىۋالايمىكىن دەپ
ماڭدىم.

— بالا-چاقاڭ يوقمۇ؟

— ئويلەنمىدىم، — دېدى يىگىت، — جا-
ھاننىڭ ھەممە يېرى قاتتىقچىلىققا تولۇپ
كەتتى. بىزدەك دوپپىسى چۈشسە خۇدانىڭ
زېمىنىغا چۈشىدىغان يېلىڭ ئادەملەرنىڭ
ئويلىنىشىگە نىمە قۇدرىتى دەيسىز؟

— بۇ دەرت-ئەلەملەرنى بىز تارتىپ
تۈگەتسەك بولاتتى، — دېدى بووۋاي چوڭقۇر
تىنىپ، — ئاتا-بووۋىلارنىڭ قان-يېشى
ئاخىرى سىلەرگىمۇ مىراس بولۇپ قالدى.

قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قې-
لەن تاپىنىدىكى پىچاق
بىسىدەك ئېچىلىپ تۇرغان يورۇق ئىزىگە
قىزىق ياغنى تېمىتىۋاتقان ھېلىقى يىگىت
بېشىنى كوتىرىپ مېھرىۋانلىق بىلەن بووۋاي-
غا قارىدى:

— بووۋا، سىزمۇ بىزگە ئوخشاش دەرتمەن
ئوخشىمامسىز؟

— شۇنداق، يۇرتتىن ئايرىلغان سەرگەر-
دانمەن. يەكەن، قاغىلىق تەرەپكە كېتىۋاتى-
مەن، — بووۋاي ئورۇق بارماقلىرى بىلەن
چەچمە ئاق ساقىلىنى سىلىۋالغاندىن كېيىن
داۋام قىلدى، — يۇرتىمىزنى موللا ئىشان
قاپلاپ كەتتى. ئۇلار مېنى ئادەم تۇپلاپ،
ئەلنەغمە قىلىپ كىشىلەردىن دىيانەتنى كو-

تەردىڭ، دەپ مىچىت ئالدىغا بىسىپ 40 دەرە ئۇردى. كېيىن ئىشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ سازايى قىلماقچى بولغاندا كىشىلەر قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. ئاخىرى ئانا يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

— بەدنىيەت ئىپلاسلار، — دىدى يىگىت غەزەپلىنىپ، — ئۇلار چەبولسا ھەممە كىشى مۇللا، ئىشانلارغا ئايانىپ كەتسە، كۈن بويى ئۇيدىن چىقماي تائەت-ئىبادەت قىلسا..... مۇتەئەسسىپلىك كۈچەيگەن بۇ كۈنلەردە ياشاش ھەقىقەتەن تەس.

ئۇلار بىردەمدىلا سىردىشىپ قېلىشتى. يولۇچىلار بوۋاينىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ قېتىپ كەتكەن نانلىرىنى چىقىرىشتى — دە، بىرلىكتە كەچلىك تاماق يېيىشتى.

كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. ئوتەڭ خوجايىنى بىر تىزىق پىلىكنى مايلىشىپ كەتكەن چويۈن چىراققا سېلىپ يېقىپ قويدى. ئۇنىڭ ئىرى بولسا ئوۋلاپ كەلگەن سىمىز كىيىكنى مۈرىسىدىن ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئەندى سودىگەرلەر ھوجرا ئالدىدا بەدەشقان قۇرۇپ تەڭنە بىلەن كەلتۈرۈلگەن گوشنى پارچىلاپ يېيىشمەكتە ئىدى.

— ھازىر چۈچۈك تاۋىرى بۇياققا كەلمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ھوكۇمەت ئۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتكەنمىش. يەنە بىزنىڭ شاتاۋارلىرىمىز بازارنى ئىگەللەيدىغان بولدى، دىدى بىر سودىگەر.

— ئوتكەن ئايدا ئۇرۇمچىگە بىر ھارۋا سەگەز بېرىپتىكەن، ئاڭلىغان خەۋەرگە قارىغاندا ئۇرۇمچىنىڭ سودىگەرلىرى ھارۋىدىن چۇشۇرمەيلا تالاپ كېتىپتىمىش.

— ھە، بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، — دىدى باشلىرى پاقىراپ تۇرغان سودىگەر بىر تال سوگەكنى غاجاۋتىپ، — ھازىر پۇل پاخاللىشىۋاتقان چاغ. بىر دوۋە قۇرۇق قەغەزنى تۇتۇپ قېلىپ، ۋەيران بولىدىغان ئاقىۋەتتىن ھەزەر قىلمىسىمۇ بولمايدۇ.

ماغدۇرى ئۈزۈلۈپ تامغا يۆلىنىۋالغان يولۇچىلار ھېچنەرسىنى چۈشەنمىگەندەك، ئۇلارغا كوز تىكىپ ئولتۇرۇشاتتى.

— بوۋا، ئۇ نىمىلەر ئوزىنىڭ گېپىنى قىلىدۇ، — دىدى بىرسى بوۋايغا يېقىنلىشىپ، — بىزمۇ بىردەم ساز چېلىپ كوڭلىمىزنى ئېچىپ ھاردۇغىمىزنى چىقارمايمىزمۇ.

— توغرا دەيسەن — دىدى بوۋاي بىردىن ئۇنىڭ گېپى دىلىغا يېقىپ. چۈنكى ئۇنىڭ بۇ سۇيۇملۇك دىلكىشىنى قولىغا ئالمىغىنىغا 3 كۈن بولغان، شۇڭا دىل پىراقى خۇددى بۇلاق سۇيىدەك ئېتىلىپ تۇراتتى، — ئۇلار تىللا، تەڭگىلەرنى جىرىڭلاتسا، بىزمۇ ناخشا-سازلىرىمىزنى جاراڭلىتايلى.

ئۇ ساتارنى قولىغا ئالدى. ساتارنىڭ پەدىلىرىگە زوقمەنلىك بىلەن تىكىلدى — دە، ئۇرۇق بارماقلىرى بىلەن كامالچىنى سىلىق سۇركىدى. مۇڭلۇق ساتار ھايات لەززىتىنى ئالغاندەك، دولقۇنلۇق سادا ئاستا كوتىرىلىپ چىقتى.

ئاسماندا ئاي ئاستا ئۈزەتتى. يىراقتىن مەنزىلگە قاراپ كېلىۋاتقان كارۋانلار قوڭغۇرۇغىنىڭ ھارغىن ئاۋازى ئاڭلىناتتى. بوۋاي پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ داستان قىسمىنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن قولىدىكى كامالچىنى لەرزان سۇركىدى — دە، جولا ھەم سەنەم قىسمىغا كوچتى. ساتار جىمجىت سەھەردىكى تاغ كەكلىگىدەك پىغانلىق سايراپ كەتتى. ئۇ بىردەم گەۋدىسىنى ئىگىپ پەدىلەردىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ مۇڭزارىنى ئاڭلىماقچى بولغاندەك

قىلاتتى. بەزىدە گەۋدىسىنى كوتىرىپ كوكـ
سىنى كېرەتتى ـ دە، چىرايىدا خوشاللىق
كۆلۈمسىرەش پەيدا بولاتتى.

ــ بوۋا، ئاتىڭىزغا رەھمەت، ئەجەپمۇچا لـ
دىڭىز، سۇنغان كوڭۈللەرنى ياشارتىپ، دىلـ
لارنى ئېرىتىپلا تاشلىدىڭىزغۇ، ـ دېدى بىرـ
سى كوز يېشىنى ئېيتىپ.

شۇنداق، بىز كەمبەغەللەر دەردىمىزنى ناخـ
شا، مۇزىكا بىلەن چىقىرىمىز، بۇ ناخشىلار
ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن قالغان. نۇرغۇن ئۇيـ
غۇر قىز ـ يىگىتلىرى بۇ ناخشىلار بىلەن ئوـ
زىنىڭ مۇرات ـ مەقسەتلىرىنى، ئارزۇ ـ ئارـ
مانلىرىنى ئىپادىلىگەن. پۈتۈن ئالەمگە مەشـ
ھۇر ناخشىلار، ـ دېدى بوۋاي.

ــ بوۋا، سىز بۇ نەغمىلەرنى قەيەردىن
ئۆگەنگەن؟ ـ سورىدى يەنە بىرى.

ــ مەن ساتارنى ئاتامدىن ئۆگەنگەن. ئۇ
مۇشۇ ساتارى بىلەن پۈتۈن دۇنيانى كەزگەن
ئىكەن. كېيىن ئۇ ماڭا مىراس بولۇپ قالـ
دى. مەنمۇ مۇشۇ ساتار بىلەن ھاياتنى كۆيـ
لەپ ئومرۇمنى ئوتكۈزدۇم.

ــ بارىكاللا بوۋاي، تۇغۇلىشىڭىزمۇ ناخـ
شا بىلەن، ھاياتىڭىزمۇ ناخشا ـ ساز ئىچىدە
ئوتكەن ئىكەن ـ دە.

ــ شۇنداق، ناخشا ـ مۇزىكا مېنىڭ كۈچـ
قۇدرىتىم، دىل ئارامىم، مەن ئۇنىڭدىن بىر
كۈنمۇ ئايرىلالمايمەن.

بوۋاي بىر پىيالە چاي ئىچتى ـ دە، پىـ
شانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى ئېيتتى. ئادىـ
تى بويىچە ئوشاق مۇقامىنى باشلىدى. ئۇنىڭ
ئىسسىق قېنى دولقۇنلۇق دەريادەك ئوركەشـ
لەيتتى. ئەمدى ئۇ، ساتار ئاۋازىغا تەڭكەش
قىلىپ ئۇنلۇك ئاۋازىنى قويۇۋەتتى. ئەتراپـ
تا ئوزىنى بىسىپ جىمجىت ئولتۇرغان كىشىـ
لەر دەرھال جۇر بولۇشتى. ۋەيرانە ئوتەڭـ
نىڭ ئاسمىنىدا ئونلىغان كىشىلەرنىڭ دولـ
قۇنلۇق كۈيى جاراڭلاشقا باشلىدى.

ــ تەخسىر، ـ دېدى ھوجرا ئىچىدە ئولـ
تۇرغان سودىگەرلەرنىڭ بىرى يېنىدىكى سېـ
مىز سودىگەرگە قاراپ، ـ بۇ قېرى ئادەم
سۈرەتلىك شەيتانمۇ نېمە؟ مەن ئومرۇمدە
ئەلنەغمىلەرنى كوپ ئاڭلىغان. لېكىن بۇـ
نىڭدەك يېتىشكەنلىرىنى كورمىگەن ئىكەنمەن.

ــ زامانى ئاخىرىدا، ـ دېدى سېمىز سوـ
دىگەر، ـ بۇنداق چول ـ جەزىرىدىكى يالغۇز
ئوتەڭدە كۆنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇنداق مەشـ
رەپنىڭ قىزىپ كېتىشى كىمنىڭ خىيالىغا
كەلگەن؟

ئۇلار ئاخىر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ھوجـ
را دېرىزىسى ئالدىغا كېلىشىپ مەشرەپ مەيـ
دانىغا قاراشتى. بۇ چاغدا كونىراپ كەتكەن
چەكمىنىنى سىلىۋەتكەن يىگىتلەرنىڭ بىرسى
ئۇسسۇلغا چۈشكەن ئىدى. ئۇ قارىداپ كەتكەن
قوللىرىنى لاچىن قاناتلىرىدەك ئوينىتىپ سوـ
رۇن ئىچىنى ئايلانماقتا ئىدى. بوۋاينىڭ
بولسا كوزىگە ياش كەلگەن بولۇپ، ئاپپاق
ساقاللىرى ئۈزلۈكسىز تىترەيتتى.

ــ تەخسىر، سىلىنىڭ قەشقەردىكى ساماـ
ۋەرخانىغا مۇشۇنداق ئەلنەغمىچىلەردىن بىرـ
سى تازا لازىم جۇمۇ، ـ دېدى ھېلىقى سوـ
دىگەر بوۋاينىڭ ئالدىغا ئورۇمە قىلىپ چۈشـ
كەن پۇللارغا كوزى قىزىرىپ.

بۇ گەپ سېمىز سودىگەرگە يېقىپ قالدى.
چۈنكى بۇنداق ئەلنەغمىچى بولغاندا ساماـ
ۋەرخانا بازار تېپىپلا قالماستىن، مۇشۇنداق
بىر قېتىملىق مەشرەپ بىلەنلا كىشىلەرنىڭ
يانچۇغىدىكى بىر تالاي پۇلنى سۇزىۋالغىـ
نى بولاتتى، شۇڭا ئۇ ئىختىيارسىز ھوجرىدىن
چىقتى.

ــ بوۋاي قەشقەرگە كېتەمسەن؟ ماقۇل

كورسەڭ كارۋانلارغا قوشاپ قوياي، ئۇلار سېنى ئالغاچ كەتسۇن، - دېدى ئۇ.

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت باي، - دېدى بوۋاي قولىدىكى سازنى توختۇتۇپ، - خۇدا مېنىڭ مۇشۇنداق چوللىك ئىچىدە سەپەر قىلىشىمنى نېسىپ قىپتۇ. مەن يەكەن، قاغىلىقنىڭ ئېتەكلىرىگە بېرىپ سەھرالارنى ئايلىنىپ يۇرتداشلار بىلەن كورىشەي.

— ھەي ئاخماق، - دېدى ھېلىقى سودىگەر باينىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، - بۇ 3 قېتىم ھەج قىلغان ئادەم. قەشقەردە چوڭ ساماۋەرخانىسى بار. سەن بارساڭ شۇ يەردە تۇرىسەن. باي ھاجىم يېتىپ بارغاندىن كېيىن ساڭا يېڭىچە تون - سەرپايلارنى كەيگۈزىدۇ. راھەت كورىسەن. سەندىن كېتىدىغىنى پەقەت ساماۋەردە ئەلنەغمە قىلىپ بەرسەڭلا بولىدۇ.

— مەن كىچىكىمدىن تارتىپ بۇنداق ئىشقا ئادەتلەنمىگەن، - دېدى بوۋاي رەت قىلىپ، - قەپەزدىكى قۇشتەك باشقىلارغا يالىنىپ راھەت كورگەندىن كورە ئوز ئەركىم بىلەن مۇشۇنداق سىرىقتال ئوتكىنىمۇ ياخشى.

— ئوز بەختىڭنى بىلمىگەچ تۇرىقىڭ شۇ، ئومۇر بويى بىر نېنىڭ ئىككى بولمىغاي.

ھېلىقى سودىگەرنىڭ بۇ گېپى بوۋاينىڭ قەلبىگە تۇز سەپكەندەك غەزىۋىنى قوزغىۋەتتى.

— سىلەر مېنى ساماۋەرخاناڭلاردا ئەلنەغمىچى قىلىپ قويۇشۇڭلا پۇل تېپىش ئۇچۇنغۇ، سىلەرگە پۇل بولسىلا بولىدۇ. ئوز شوھرىتىڭلار ئۇچۇن چار باغلارنى سالسىلەر، لېكىن ئىنسانلار ئۇچۇن بىرەر مەدرىس ياكى مەكتەپ ئېچىپ قويۇشنى خالىمايسىلەر. سى-

لەردەك ئادەملەرنىڭ بۇ دۇنياغا نېمە كېرىكى؟!

بوۋاينىڭ كوزى چاقماق چاققاندەك غەزەپكە تولغان ئىدى. مەشرەپچىلەرمۇ قادىلىپ تۇرۇشاتتى. شۇڭا سودىگەرلەر ۋاقتىنىڭ ئەپسىزلىگىنى بىلىپ ئۈنچىقمايلا كىرىپ كېتىشتى.

ئۇ كۇنى مەشرەپ تۇن يېرىمىدا ئاياقلاشتى. ئۇ بامدات نامىزىدىن كېيىن كىشىلەر ئورۇمە قىلىپ تاشلىغان پولنىڭ بىرقىسمىنى يول خىراجىتى ئۇچۇن ئالدى - دە، قالغىنىنى يول ئۇستىدىكى مۇساپىرلارغا تارقىتىپ بېرىۋەتتى.

— بوۋا، سىز قېرىپ قالغان ئادەم، ھەممىسىنى ئېلىڭ! - دېيىشتى ئۇلار.

— ياق يىگىتلەر، مېنىڭ ئالغىنىم بىر كۇنلۇك يېمىگىمگە يەتسىلا بولىدۇ. سىلەر قەشقەرگە بېرىپ ئىش تاپقىچە كىشىلەرگە مۇھتاج بولۇپ قالماڭلار. كوپرەك ئېلىڭلا، - دېدى بوۋاي.

ئۇ خوشلىشىپ يولغا چىقتى. مۇساپىرلار ئۇنى ئوتەڭ چېتىدىكى سايغىچە ئۇزۇتۇپ بېرىشتى. ئارىدىن 2 كۇن ئوتكەندە بۇ ئەشەكلىك بوۋاينىڭ 6 شەھەرگە مەشھۇر بولغان ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ يېقىن زاماندىكى ئاتىسى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىكەنلىگى مەلۇم بولدى. ئوتەڭ خوجايىنى چېكىسىگە ئۇردى - دە، بۇ ئۇلۇغ ئادەمگە يوللۇق تۇتالمىغىنىغا پۇشايمان يېدى. سودىگەرلەرنىڭ كوزلىرى چەكچىيىپ، ھەيرانلىققا چۇمۇشتى. كىمدۇر بىرى ئوتەڭنىڭ قىزىل توپىلىق تېمىغا مۇشۇنداق دەپ يېزىپ قويىدى:

"ئۇلۇغ مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكام مۇشۇ ئوتەڭدە بىر كېچە قونۇپ ئوتۇپ كەتكەن"،

قۇربان ئىمىن

(ناخشا ـمۇزىكىلىق دىراما)

بىر پەردە، بىر كورۇنۇش

قاتناشقۇچىلار

1 ـ تۇردى ئاخۇن 75 ياش تېتىك، خۇشخۇي مۇقامچى
2 ـ هوشۇر ئاخۇن 55 ياش تۇردى ئاخۇننىڭ ئوغلى داپەندى
3 ـ قاسىماخۇن 68 ياش مۇلايىم، خوشچاقچاق سازەندە
4 ـ تۇتى 55 ياش قاسىماخۇننىڭ ئايەلى
5 ـ مەمتاخۇن 30 ياش قاسىماخۇننىڭ شاگىرتى، شوخ، داپەندى
6 ـ روزاخۇن 45 ياش 〃 〃 〃 چاكچى

(1983 ـ يىل 15 ـ فېۋرال. قەشقەر)

1 ـ پەردە

بىرىنچى كورۇنۇش

ۋاقتى : 1956 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ هاۋا ئوچۇق بىر كۈنى.
ئورنى : قەشقەر شەهرى قاسىماخۇن ئەلنەغمىنىڭ ئويى.
سەهنە تۈزۈلىشى : ئوي ئىچى ئوبدان سەرەمجانلاشتۇرۇلغان.
ئوڭ تەرەپتە سۇپا بولۇپ، پاكار جوزا ئۈستىگە داستىخان سېلىنغان.

سۇپىنىڭ يېنىدا ئىچكىرىگە كىرىش ئىشىكى بولۇپ، گۇللۇك مەلەگزە تارتىلغان، ئۇدۇلدىكى تامغا ساتار ئېسىلغان، سول تەرەپتە تاشقىرىدىن كىرىش-چىقىش ئىشىكى ئېچىلغان.

بىر شىگگىل شوخ مۇزىكا ساداسىدىن كېيىن پەردە ئېچىلىدۇ.

قاسىماخۇن (تاشقىرىدىن كىرىپ): تۇتىخان، تۇتى خېنىم!

تۇتى (ئىچكىرى ئۆيدىن چىقىپ): خوش قاسىماخۇن. يانا قانداق ئەمىر ـ پەرمانلىرى بار؟ بەجانىدىل تەييارمەن .

قاسىماخۇن تەييارلىغىنىز قانداق بولدى؟

تۇتى ھەممىسى تەخ بولدى. ھازىر مانتۇغا خېمىر يۇغۇرۇپ قويدۇم.

قاسىماخۇن ئاۋال داستىخانغا نىمە قويىمىز؟

تۇتى ئاۋال يۇمشاق مەزە بىلەن سىنچاي قويىمىز . ئاندىن بىر چىنىدىن قايماق چاي بېرىمىز، مانتۇ قويىمىز، ئاندىن بىر چىنىدىن چاچتەك كەسكەن ئۇگرە ئېلىپ كېلىمىز . ئاخىرىدا پولو تارتىمىز، قانداق؟

قاسىماخۇن بۇمۇ ياخشى، خوتۇن! ھەممىدىن ئېسىلى مېھماننى ياخشى كۇتىۋېلىش. ئاندىن قالسا مېھمان قايسى غىزانى، نىمىنى ياخشى كورىدۇ، كوڭلى نىمىنى تارتىدۇ؟ بۇنى چۇشۇنۇش. بىلەمسىلە ؟

تۇتى تازا ئوبدان گەپ.

قاسىماخۇن ئانداق بولسا ...

تۇتى سىلە نىمە قىل دەيلا ؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ شاگىرتىمىز قېنى؟

تۇتى داپنى ئوتقا قاقلاۋاتىدۇ.

قاسىماخۇن (ئويگە قاراپ): مەمتاخۇن، ھوي مەمتاخۇن!

مەمتاخۇن (ئويدىن داپنى كوتەرگەنچە يۇگۇرۇپ چىقىپ): خوش، ئۇستام.

قاسىماخۇن ئاۋال تائام، بەداز كالام.

مەمتاخۇن ئاۋال ئۇستامغا سالام!

قاسىماخۇن بارىكاللا!

تۇتى قاسىماخۇن، مەن بىر سورىۋالاي: مىھماننىڭ كوڭلىدىكى نىمىكەن؟

قاسىماخۇن قاراڭلار، بىزنىڭكىگە كېلىدىغان مىھمان ناھايىتى ئۇلۇغ مېھمان، ئۇ خەلقنىڭ ئىچىدىكى بىباھا گوھەر، سەنئەت غەزنىمىزنىڭ ساقچىسى، تاڭ سەھەرنىڭ يورۇق يۇلتۇزى، مېنىڭ قەدىردان كەسپىدىشىم.

مەمتاخۇن ئۇستام، ئۇ كىشى زادى كىم؟

قاسىماخۇن ئۇ كىشى ئىززەتكە لايىق، ھورمەتكە مۇۋاپىق...

تۇتى قەشقەرنىڭ ۋالىسىغا ئوخشىمامدۇ ئەمىسى؟

مەمتاخۇن ئۇستام، بۇگۇن بۇ ئويگە ۋالى كىلەمدۇ؟

قاسىماخۇن ئۇ كىشى ئەمەس ۋالى، لېكىن ئۇ ئالتۇن مىسالى.

تۇتى ئۇ كىشى نەدىن كېلىدۇ؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىمىزدىن كېلىدۇ.

مەمتاخۇن ئانداق بولسا بىر پەشقەدەم سازەندە. مەن بىلىمەن، بەك ئېسىل ئادەم، جاھاندا ئۇنداق بىر ئەلنەغمىچى كەم تېپىلىدۇ.

قاسىماخۇن بەللى يارايسەن شاگىرت!

تۇتى (ئېرىگە): ماڭا قارىسىلا قاسىماخۇن! سىلىدىنمۇ ئۇستا ئەلنەغمىچى بارمۇ؟ سىلە دىگەن ئالتەشەھەردە باش كوتەرگەن، ئالتۇن لىگەندە ئاش كوتەرگەن تۇغما سازەندە. قاسىماخۇن ئەلنەغمەدىسە پۇتۇن شىنجاڭدا سىلىنى تونۇمايدىغان كىشى يوق.

مەمتاخۇن خان ئاچا ناۋاتتەك گەپ قىللا جۇمۇ؟ مېنىڭ ئۇستام مانا مۇشۇنداق (بەشمادىغىنى ئېگىز كوتۇرۇپ قويىدۇ).

قاسىماخۇن ھەرماتادىن ھەر ماتانىڭ نەرقى بار، ئادىمىدىن ئادىمىنىڭ پەرقى بار. شۇنى بىلەمسىلەر، ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەرگەر بىلىدۇ.

مەمتاخۇن (تۇتىغا قاراپ): ئاچا، بۇمۇ قايماق چايدەك گەپ، زەرگەر زەرگەرنى سۇندۇرمايدۇ. ياخشى ئادەم ئالتۇننى مىس دىمەيدۇ. ئالتۇن ھەرقاچان ئالتۇن.

قاسىماخۇن ھە، بولدى، ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى.

تۇتى ئۇنداق بولسا، ئەمىر - پەرمانلىرى ...

مەمتاخۇن مېنىڭ خىزمىتىم؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ ئېزىز مېھمىنىمىز كاۋاپقا ئامراق.

تۇتى كاۋاپ؟

مەمتاخۇن (شوخلۇق بىلەن): ئاچا بەررە كاۋاپ، شاشلىك... (توۋلايدۇ).

قاسىماخۇن بۈگۈن بۇ قەدىرلىك مېھمانغا ئېغىلدىكى پاقلاننى سويىمىز، كاۋاپ قىلىمىز.

تۇتى كاۋاپ دىگەن بازاردا جىق تۇرسا، كىچىك پاقلاننى سويۇپ نىمە قىلىمىز؟

مەمتاخۇن (قاسىماخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ): ئۇستام، شۇنداق قىلىلى. مەن تازا قول بالىسى قىلدۇرۇپ سىمىز قوينىڭ گوشىدا ئەتكەن، زىرە، قارمۇچى بار ئوخشىغان كاۋاپتىن ئون زىخ ئېلىپ كىرەي.

قاسىماخۇن بەرىكەت ئۆيدە بولىدۇ، ئىززەت قىلساڭ ئىززەت تاپىسەن، چايناپ يېسەڭ لىززەت تاپىسەن، ئېزىز مېھماننىڭ خاسىيىتى ئۇلۇغ. قوينى سويۇڭلار.

مەمتاخۇن ئاچا، بوپتۇ سويايلى، قورۇق گەپنى قويايلى، ئۇستام، پاقلاننى مەن، مەن سوياي ،

تۇتى مەمتاخۇن، سەن داپەندى تۇرساڭ، قانداق پىچاق تۇتالايسەن؟

مەمتاخۇن ئاچا، مەنمۇ؟ مەن دىگەن شەمشەر. مېنىڭ جۇغۇم كىچىك، كىچىك تۇرغۇنۇم بىلەن ھەممە سالادا بار جۇمۇ؟ (كۈلكە).

قاسىماخۇن يارايسەن شاگىرت! ئوغۇل بالىغا يەتمىش ئىككى ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ.
(مەمتاخۇن خۇشاللىقى بىلەن سەكرەپ ، داپنى ئويىنوتۇپ ئويگە يۈگۈرۈپ كىر

رىپ كېتىدۇ ـ دە ، ئالدىغا پەشتامال تارتىپ، پىچىقىنى ئوينۇتۇپ، ئەككەيلەنگە تازىم قىلغاندىن كېيىن سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ).

توۇتى (ئېرىگە) ئەمدى شۇنداق قىلىدىغان بولدۇقمۇ؟

قاسىماخۇن ھەئە، سىلە تېخىمۇ چاققانراق بولۇڭلار.

توۇتى قاسىماخۇن! (ئەكىلەپ): قەدىناس يىگىت! مەن سىلىنىڭ خىزمەتلىرىگە قاچان سۇس قارىغان؟

قاسىماخۇن ھىچقاچان، بۇگۈنمۇ سېكىلـەك ۋاختىڭلار دىكىدەك چەبدەس بولساڭلاردەيمەن

توۇتى (ناز قىلىپ): مېنىڭ چا، ئىككى قولۇم، ئىككى پۇتۇم بار. مېنىـڭ قازىنىم بوياقچىنىڭ كـۇپـى ئەمەس، تاماق دىگەن ئوت قالىغانـدا پىشىدۇ.

قاسىماخۇن ھە؟ ئوت قالىغاندا پىشـدۇ ! مەن ئوت قـالاپ بېرەي ئەمەسى (ئويگە ماڭـماقچى بولىدۇ .)

توۇتى (ئېرىنىڭ ئالدىنى توساپ): كايىپ كەتمىسىلە، مەن بار.

قاسىماخۇن ئەگەر سىلە ئالدىراپ قالىدىغان ئىش بولسا خۇلۇم ـ خوشنىلىرىمىز ئوبدان ئۇلاردىن بىر ئىككىسىنى يـاردەمگە قىچقارمايلىمۇ؟

توۇتى كىمنى قىچقىرىمىز؟ چولپانخانىنىمۇ ياكى ھەسەلخانىنىمۇ ؟

قاسىماخۇن . مەيلى، قايسى بولسا.

توۇتى (باشقىدىن ئېچىلىپ): بولدى، ھەممىگە ئۆزۈم ئېتەيمەن. زادى بۇگۇن قانچە مىھمان بولىدۇ ؟

قاسىماخۇن ئەتىگەن دىدىمغۇ. بىرلا.

توۇتى بىرلا ؟

قاسىماخۇن شۇنداق.

توۇتى ۋاي ـ ۋۇي، شۇ بىرلا كىشىگە شۇنچىلا قىلىپ كىتەمدۇق؟

قاسىماخۇن خوتۇن،چىرايلىق خوتۇن ! چىراق بىر، پـەرۋانە ئـون. ئـەلـۋەتـتە بىرتوپ پەرۋانە بىر چىراقنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ ـ دە.

توۇتى جايىدا. مەنمۇ بىر پەرۋانە، چورىلىرىدە ئايلانغىنىم ئايلانغان.

قاسىماخۇن جان تەسەددۇق.

توۇتى (ھاياجانلىنىپ تۇۋەندىكى ناخشىنى ئېيتىدۇ):

كىمكى ئۆز جانانىغا جاننى تەسەددۇق ئەيلىسە،
بولغۇسى ھاسىل مۇرات يارى تەسەددۇق ھەم دىسە.
يار ئۇچۇن، مىھمان ئۇچۇن جانىم بىلەن خىزمەت قىلاي،
ساھىپخانە شات بولۇر خانىدانلەر گۇللىسە.

(توۇتى ناخشىسىنى ئاياقلاشتۇرۇپلا ئىچكىرى ئويگە كىرىپ كېتىدۇ. قاسىماخۇن قوزۇقتىكى ساتارنى ئېلىپ سۇپىغا ئولتۇرىدۇ)

قاسىماخۇن (ساتارغا قاراپ): كەلگىنە قەدىناس ئامرىغىم! سەن بىر گۇل، مەن بىر بۇلبۇل، سەن چىراق، مەن پەرۋانە، سەن باغ، مەن باغۋەن. ئاشىق، مەشۇغىنىڭ ۋەسلىگە

يەتكەندەك ئىككىمىز بىر سايرىشىۋالايلى!

(دىگەندىن كىيىن ھاياجان بىلەن تووەندىكى شېئىرغا بىر پەردە مۇقام ئوقۇيدۇ)

ناخشا مۇقام ئاھاڭىدە)

بوۋىلار ياققان چىراقنىڭ ۋارىسى بولماق كېرەك،
غەزنىمىزنىڭ ئاچقۇچىنى جايىغا قويماق كېرەك .
تۇتسا مەككەم ئالتۇن ئاچقۇچنى كىلەر ئەۋلادىمىز،
پىشقەدەملەر كوڭلىنى توق ھەم خوشال تۇتماق كېرەك.
دەرت ـ ئەلەمنى بىللە تارتتۇق ئەي ساتارىم سەن بىلەن،
ئەندى كورگەن بۇ باھارغا مەدھىيە قوشماق كېرەك.
خىسلىتى ھورمەتكە لايىق بىر قەدىردانىم كىلۇر،
بۇلبۇلۇم بىل، ئىپتىخارنىڭ شاخىغا قونماق كېرەك!

روزاخۇن (سىرتتىن ئالتۇن ھەل بىلەن نەقىشلەنگەن « ئون ئىككى مۇقام » دەپ ھوسنىخەت يېزىلغان كىتاپنى قىزىل دۇخاۋىغا ئوراپ، چوڭ بىر پەتنۇستا كوتۇرۇپ كىرىپ): خوشخەۋەر قاسىمكا!

قاسىماخۇن (ساتارنى سۇپىدا قويۇپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن روزاخۇننىڭ ئالدىغا بېرىپ، پەتنۇس ئۇستىنى ئاستا ئېچىپ، كىتاپنى قولىغا ئېلىپ :) ئون ئىككى مۇقام! ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئون ئىككى مۇقامى، بىزنىڭ مۇزىكا بايلىقىمىز، سەنئەت خەزىنىمىزدىكى قىممەتلىك گوھەر (كىتاپنى سۇيۇپ ، پىشانىسىغا سۇرتىدۇ).

روزاخۇن بۇ گوھەرنى تۇردى ئاخۇن ئاكام ئالغاچ كەپتۇ.

قاسىماخۇن روزاخۇن، مىھماننىڭ ئوزى قېنى؟

روزاخۇن ئىشىك ئالدىدا...

قاسىماخۇن ھە؟ ساقلاپ قالدىمۇ؟ مەن ئالدىغا چىقاي (كىتاپنى يەنە پەتنۇسقا قويۇپ، ئىككەيلەن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ. مېھماننى ئىززەت ـ ھورمەت بىلەن ئويگە باشلاپ كىرىشىدۇ).

تۇردى ئاخۇن ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

قاسىماخۇن ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام! قەدەم تەشرىپلىرىگە مۇبارەك بولسۇن!

تۇردى ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

ھوشۇر ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

قاسىماخۇن قېنى، يۇقۇرى چىقايلى،
تېچ ئامان كىلىشتىلەر؟

تۇردى ئاخۇن خۇداغا شۇكۇر...
(روزاخۇن ئويدىن چاي ئېلىپ چىقىدۇ)

قاسىماخۇن (زىيادە ھاياجانلىنىپ سەھ

نە ئالدىغا كېلىدۇ ـ دە، مېھمانلىغا بېغىشلانغان تۆۋەندىكى تونۇشتۇرۇشنى دېك-لىماتسىيە قىلىدۇ):

بارمۇ دۇنيادا مۇرات ـ ئەرمانىغا يەتكەن كىشى،
تاش چېپىپ ئۆستەڭ ئېلىپ بوستانىغا يەتكەن كىشى؟
يوق ئىكەن ئىشق ئەھلىنىڭ داستانىنى ۋاراقلىسام،
تارتىسمۇ مىڭ بىر جاپا جانانىغا يەتكەن كىشى.
(تۇردى ئاخۇننى كورسۇتۇپ):
بىزدە بار مەقسەتلىرى گۈللەپ ئېچىلغان قەھرىمان،
بەختىيار بولدى بۇ ھور دەۋرانىغا يەتكەن كىشى.
كىمكى سويسە كەسپىنى ئاخىر مۇرادى ھەل بولۇر،
قەدرىنى بىلمەك كېرەك دورداىغا يەتكەن كىشى.
بىر پىيالە چاي بىلەن قىلدى تەشەككۇرنى بايان،
بۇ سائادەت پەيتىدە مېھمانىغا يەتكەن كىشى

(چاي تەقدىم قىلىنىدۇ. تۇردى ئاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ تازىم بىلەن پىيالە-نى قولىغا ئالىدۇ).

تۇردى ئاخۇن رەخمەت

قاسىماخۇن مەرھەمەت (ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ . ئويگە قاراپ): قېنى سىلە، بۇيان چىقىڭلار!

تۇتى (خۇشخۇيلۇق بىلەن چىقىپ، تۇردى ئاخۇنلارغا تازىم بىجا كەلتۈرۈپ): ئەس-سالام، تۇردى ئاخۇن ئاكا!

تۇردى ئاخۇن ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، تۇتى خېنىم، سالامەت تۇرلىمۇ؟

تۇتى شۇنچىلىك، ئايىغىمىزدىن شامال ئوتۇپ تۇردى (ئېرىگە قاراپ): ھوي، تۇر-دى ئاخۇن ئاكامنى كېلىدۇ ـ دەپ، بۇرۇنراق ئېچىپ دىمەمدىڭان ماڭا؟

قاسىماخۇن قەھرىمانىنى كەلگەندە كورگىنىڭ ياخشى. قارا، تۇردى ئاخۇن بۇ قېتىم ئۇ-رۇمچىدە ئون ئىككى مۇقامنى مانا بۇ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن بىلەن لېنتىغا ئال-دۇرۇپ كەپتۇ (كىتاپنى قولىغا ئېلىپ ئايىلىغا كورسۇتۇپ): مانا بۇ كىتاپ تۇردى ئاخۇننىڭ ئۈچمەس توھپىسىنىڭ تارىخى گۇۋاچىسى.

تۇتى ناھايىتى ياخشى قىپتۇ. ئۈچمەس ئەجرى قالدۇرۇپلا مانا. مۇبارەك بولسۇن!

ھەممە مۇبارەك بولسۇن!

تۇردى ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

روزاخۇن تۇردى ئاخۇن ئاكام ئون ئىككى مۇقامنى تولۇق بىلىدىغان، پاكىز ساقلاپ كەلگەن غەزنىچى. غەزنىنىڭ ئاچقۇچىنى خەلققە تاپشۇرۇپ مەقسەت ـ مۇرادىغا يەتتى.

تۇردى ئاخۇن رەخمەت ـ ئازات زامانىمىزغا، ھەر قايسىلىرىدەك قەدىردان زاماندا شلىرىمىز-غا رەخمەت!

مەمتاخۇن (پەتنۇسقا ئېلىنغان تەخسىدە كاۋاپ كوتۇرۇپ كىرىپ): مانى ... پىشقەدەم ئۇستازىمىز تۇردى ئاخۇن ئاكامغۇ بۇ؟

تۇردى ئاخۇن بەللى، رەخمەت مەمتاخۇن! مانا ئۆزلىرىمۇ چوپ - چوڭ يىگىت بولۇپ قاپلا. قاسىماخۇندىن ياخشى ئۇگىنەيلى.

مەمتاخۇن ئۇبدان، ئومرۇم بويى ئون ئىككى مۇقامنى ئۇگىنىپ، ھەر بىرلىرىنىڭ چىرىغ - نى ياقىمەن.

تۇتى ھازىر مەمتاخۇن 6 مۇقامنى تولۇق ئۇگىنىپ بولدى.

تۇردى ئاخۇن ياخشى. بىز پىشقەدەملەرنىڭ ياشلاردىن ئۇمىدىمىز چوڭ. ياخشى ئۇگىنىڭلار، ياخشى ئىجاتكارلاردىن بولۇڭلار.

روزاخۇن ئۆزلىرى بىزگە تەۋرۇكقا لدۇرغا ن12مۇقام255نەغمىنى ئۆز ئىچگە ئالىدىكەن، ھە؟

تۇردى ئاخۇن شۇنداق، بۇنى پەقىردىن قاسىماخۇن ياخشىراق بىلىدۇ.

قاسىماخۇن يوقسۇن، ئۆزلىرى بىر چىنار، كەمىنىلىرى بىر يوپۇرماق، ئۆزلىرى بىر بۇ - لاق، كەمىنىلىرى بىر تامچە.

تۇردى ئاخۇن ئۇنداق بولامدىغان، جاناپلىرى بىر دەريا دىسىلە، بىر دەريا.

تۇتى (تۇردى ئاخۇنغا): تۇردى ئاخۇن ئاكا، تامغىمۇ تەييار. بىر پىيالە چاي ئىچكەچ بىر پەدە ساز قىلىپ بەرسىلە قانداق؟

تۇردى ئاخۇن خوش خېنىم، ئاۋال قاسىماخۇندىن كەلسۇن!

قاسىماخۇن يوقسۇن، بۇلبۇل سايرىغان شاختا تۇمۇچۇق سايرىيالمايدۇ. خوش ئەمسە، پەيزلىرىگە بەرىكە تىلەيمىز.

تۇردى ئاخۇن (ساتارنى ئالىدۇ. قالغانلار چاڭ، داپنى ئالىدۇ. تۇردى ئاخۇن توۋەندىكى شېئىرنى ئاھاڭدا ئېيتىدۇ:)

ھاياتىم ئوتتى سەرسانلىق،
سەرگەردانلىقتا، غۇربەتتە.
چېلىپ كەلدىم سازىمنى
رىيازەتتە، مۇھەببەتتە.
مۇقامىم ياڭرىدى قەشقەر،
خوتەن، يەكەن دىيارىدا،
ئىرىقچە كورمىدىم راھەت،
ئاقاردى چاچمۇ كۇلپەتتە.

ياشانغاندا ئېرىشتىم مەن سائادەتنىڭ باھارىغا،
گۇلۇستان بۇلبۇلى كۇلدى سەھەردە ياخشى پۇرسەتتە.
خۇشالمەن خەلق بىلەن بىللە، ۋەتەنگە بارلىغىم تەقدىم،
بېسىڭلار ئىز باسار ياشلار يەنە ئالغا داۋامەتتە.

(مۇقام ئاياغلىشىش بىلەن ئۇسۇل مۇزىكىسى چېلىنىپ، ئۇسۇل - ناخشا قايناي - دۇ. "رەخمەت - رەخمەت» دىگەن ئاۋازلار ياڭرايدۇ). (پەردە چۇشىدۇ)

(تۇگىدى) (قىستۇرما رەسىمنى ئابلىمىت كامىل سىزغان)

مۇقام ئوغلى ھەققىدە داستان

سەمەت دۇگايلى

دەريا كەبى ئويغاق بۇ ھايات،
ئەبەدى ياش، قېرىماس مەڭگۇ.
ئىنسان ئاڭا ھېرىسمەن يولداش،
قايىنار دىلدىن توختىماس سۆيگۇ.
ھايات غالىپ، كۈچلۈك نەۋقىران،
ئۈھېمىشە مىسلىسىز كوركەم.
چىن مەناسى بىلەن گۈزەللىك،
بولغاچ ئاڭا مەھكەم مۇجەسسەم.
تاغدا چوغدەك تاۋلىنار شەپەق،
ئالتۇن لىباس يېپىنار جاھان.
باش كوتەرگەندەك بولار زىمىن،
كۈلكە بىلەن يېيىلار ئاسمان.
قۇياش چىقار خوشال ئېچىپ يۈز،
نۇرى بىلەن يۇيۇنار ئالەم.
چۇرۇقلۇشار شاتلىنىپ قۇشلار،
قارشى ئالار ئۇنى ھەر ئادەم.
ھەتتا جانسىز تاغۇ - تاشلارنىڭ،
چوققىسىنى بېزەيدۇ تاۋلاپ.
سۇ يۈزىدە ياشايدۇ ئۇزاق،
مەرۋايىتتەك چېچەلار ئاپتاپ.
كەچتە ئالەم ئۇزىتار ئۇنى،
ئالتۇن نۇرلار قالىدۇ يەنە.
گويا كۈنلۈك مۇساپىسىدىن،
قىلغىنىدەك بىر پەس تەنتەنە.
تۈندە چىقار ئالدىراپ تېز ئاي،
ئەتراپىدا يۇلتۇزلار بېزەك.
ئوخشار ئاسمان پايانسىز باققا،
ئۇندا بارى ئالتۇنرەڭ چېچەك.
ئۇچار چاپقۇر شاماللار دائىم،
يوق ئۇنىڭدا بىر تىنىق تىنىم.
ئاقار سۇلار، شىۋىرلار گىيا،
ھەركەتتە بۇ ئالەم، ئەمەس جىم.
بۇ ھەممىسى بىرەر ھاياتقا،
ئەبەدىلىك كۈچ ۋە چىن مەنا.
ئاشار شۇڭا ئۇنىڭ قىممىتى،
زوق ئويغاتقۇچ تەسىرى يانا.
لېكىن ئۇنىڭ ھەقىقى قەدرى،
ئىنسان بەرگەن گۈزەللىگىدە.
كوركەم، ياشلىق نەۋقىرانلىغى،
مېھنەت، ئومۇلۇك ئەۋزەللىگىدە.
ئۇنىڭ ئالى مەزمۇنى ئادەم،
ئىنسان بىلەر ئۇنى ئەتىۋا.
ئۇ تۇيغۇلار بىلەن ھەمنەپەس،
ئۇ ھىسلاردا تۇرار بىباھا.
ھەر كىشىنىڭ ھايات دۇنياسى،
بولار ئۇنىڭ ئومرىگە بېزەك.
ئومۇر ئاققان يۇلتۇزكى بىلسەڭ،
ياكى سەھەر پەيتىنكى تۇتەك.
ھايات بابى ئىچرە بار ئومۇر،
يىتەر مىڭ يىل قالدۇرغان ئىزى.

بۇ ئىزلارنى يۇيالماس ھەتتا،
ئەسىرلەرنىڭ بوران دېڭىزى.
بۇ ئىز يىللار كوكسىگە باسار،
شەۋكىتىدىن يوقالماس تامغا.
يىللار كىتەر، ئەسىرلەر تۈگەر،
لېكىن ئىزلار ئۆچمەس ھېچ چاغدا.
ئۇ ئوخشايدۇ ئۆچمەس قۇياشقا،
كوز قامىشار پارلاقلىغىدىن.
دىللار يورۇپ، يۈرىدۇ قانلار،
ئۇنىڭ تەپتى - ھارارىتىدىن.
مېنىڭ يۈرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
بار بىر مۇنچە ئەشۇنداق قۇياش.
ئۇلار مېنىڭ جىسمىمگە تۇتاش،
ئۇلار مېنىڭ ئىشىمدا يولداش.
ئۇلار مېنىڭ بۈيۈك ئېلىمنىڭ،
ئاسمىنىدا ئۆچمەيدىغان نۇر.
ئۇلار مېنىڭ بۈيۈك خەلقىمگە،
سوۋغا قىلغان بىھېساپ غورۇر.
ئۇلار مېنىڭ ئەجداتلىرىمنى،
خانتەڭرىدەك يۈكسەك قىلغۇچى.
ئۇلار ئەقىل نۇرى كۈچىدا،
جاھالەتكە قەۋرە قازغۇچى.
ئۇلار ئىشى بىباھا ماياك،
ئەۋلادىغا كورسەتەر نىشان.
ئۇلار نۇردەك ساپ روھى بىلەن،
تومۇرلاردا ئاقار بولۇپ قان.
ئۇلار قەلبى رۇشەن، ئۇچۇق، ساپ،
ئالەم شۇڭا ھېمىشە يورۇق.
خەلقى سۈيەر ئۇلارنى قىزغىن،
ئۇلار شۇڭا جاھاندەك ئۇلۇغ.
ئۇلۇغلارنى ئۇلۇقلايدىغان،
ئۇلۇغ تارىخ ياشايدۇ مەڭگۈ.
ئۇ ئىنسانىنى تۇتىدۇ سەگەك،
ھايات ئۇچۇن ئۇرغۇتۇپ سويگۇ.
ئۇنى يازار خەلق يۈرىگى،
ئۇنىڭ بېتى تومۇر ئۇرۇشتا.
ئۇنىڭ رېڭى ئېلىنار قاندىن،
ئوقۇلىشى يۈرەك سوقۇشتا.
مەن ۋەتەنىنىڭ سادىق ئوغلىمەن،
خانتەڭرىنىڭ باغرىدا ئوسكەن.
ئاقار يۈلتۈز دېسەم ئۆزەمنى،
شۇ زېمىنغا كەتمەسكە كوچكەن.
چۈنكى ئېلىم مېنىڭ دىلىمغا،
قۇياشلارنى ئېۋەتتى كوپلەپ.
مەن ئۇلاردىن سېزىمەن قۇۋەت،
ۋۇجۇدۇمدا ھەسسە - ھەسسىلەپ.
شۇ قۇياشلار ياراتتى مۇقام،
ئۇ جاھاننىڭ ئەڭ ئالى پەخرى.
ئۇنى خەلقىم چالدى ئەسىرلەپ،
دېڭىزلاردەك توكۇلدى ئەجرى.
بۇ مۇقاملار كەلدى مىڭ يىلنى
داستان، مەشرەپ كۈيىگە قېتىپ.
ھەر جۇلاسى، سەلتەنە ئۇچۇن،
ئەسىرلەنى مەزمۇنەن چېتىپ.
ئۇ كوكۈللەر دۇنياسىغا شاھ،
ئەل دىلىدەك جۇشتۇنلۇق دەريا.
ئۇ توختىماي جاراڭلار ئەبەت،
ئۇ يارىتار غايەۋى دۇنيا.
ئۇ مىسالى بىر ھەسەن - ھۈسەن،
ھەر ئاھاڭى مىسلى سۈزۈك رەڭ.
ئۇ ئالەمنى بېزەيدۇ كوركەم،
قەلپ دۇنياسى كۆلەر يورۇپ تەڭ.
ئۇ بىر دۇنيا، ئۇ بىر خەزىنە،
ئۇنى توپلاپ يىغدى كوپ سۇلتان.
ئۇلارنى جەم قىلدى شۇ تاپتا،
بىزنىڭ ئېزىز بۇ يېڭى دەۋران.
مەن قۇرلىرىم كارۋانلىرىنى
باشلاپ كەلدىم بۇ يەرگە شۇ تاپ.
كوكوش ئالماس قىر چوقلىرىدا
چاقنىغاندەك بولدى زەر ئاپتاپ.

كوز قامىشار بۇ ئۇلۇغ نۇردىن،
بار ئىچىدە بۇ يۈك ئامانىنا.
ئەشۇ ئايال ئەقلى، ئەجرىدىن،
بولغان مۇقام قايتىدىن بەرنا.
ئۇ ياشىغان ئوتتۇز نەچچە يىل،
ئىشى قىلار ئەقىللەرنى لال.
قايسى كۈچ ئۇ، كەلگەن قايا قتىن؟
ئۇ مۇقامنى تاپتۇزدى كامال.
مەن ئۇنىڭ ساپ روھى، بارلىغىن،
«مۇستىيۇن» دىن كورۇپ تۇنجى رەت؛
ھاجاندىن تىترىگەن ئۇزاق،
ۋە قەلبىمدە سەزدىم زور قۇۋەت.
مەن قەلەمگە سىڭدۇرۇپ ئۇنى،
سەھنىلەرگە باشلىدىم دەسلەپ.
مەن شۇچاغدا خەلقىم مېھرىنى،
كوزلىرىدە كوردۇم توپلەپ.
ئۇمۇ ئاددى بىر ئىنسان ئىدى،
لېكىن قەلبى يورۇق بىر قوياش.
مەن بايقىدىم ئەجرىدىن شۇنى،
قىلدىم ئۇنى خەلقىمگە يولداش.
ھىسسياتىم شۇنىڭدىن بۇيان،
سىزەر دائىم ئاجايىپ ھوزۇر.
يازدى كوپلەپ شائىرلار ئۇنى،
قۇر توكۇلدى، تاشقىنلاپ غورۇر.
مەن كورسەتتىم قانخور جاھالەت —
دۇشمەن ئىدى ئۇنىڭغا دائىم.
ئۇنىڭ يورۇق قەلبى نۇرىدىن،
شەپەرەڭدەك سېزەتتى ۋايىم.
مېنىڭ تۇيغۇم كورىدۇ ئېنىق،
ھەسەت چېكى كەتتى كومەلمەي.
ئۇنىڭ ئەجرى پارلاپ تېخىمۇ،
ياشىغانتى، ياشايدۇ ئۇچمەي.
مېنىڭ يۈرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
قۇياش ئادەم بىر ئەمەس يالغۇز.
ھەسەن — ھۇسەن شولىسى چېچىپ،
تۇرار باشتا مۇھتەرەم ئوغۇز.
بار پەخىرلىك ئورۇندا — توردە،
ئافراسىياپ، باتۇر تەڭرىقۇت.
بار دانىشمەن خاس ھاجىپ يۇسۇپ،
ۋە خەلقىمنىڭ شەۋكىتى مەخمۇت.
تۇرار ئەشۇ سەپتە ھەممىسى،
ئوز جايىدا، مۇناسىپ يەردە.
بار ئەقىلدار ناۋايى، لۇتپى...
بار سەككاكى...... غەزەلدە، كۈيدە.
مەن قۇرلىرىم دۇر دانىسىنى،
تامام يېيىپ چاچماقچى ئەمەس.
راستىن دىسەم پەكرىم بىر دەريا،
ئۇلۇغلارغا دولقۇنلار پەۋەس.
مېنىڭ يۈرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
بار يەنە بىر ھورمەتلىك كىشى.
ئوزى ئاددى، قەلبى چوغ ئاتەش،
ئۇلۇغ شۇنچە قالدۇرغان ئىشى.
ئۇ پارلايدۇ كۈندۈزى كۈندەك،
ئاينى خىرە قىلار كېچىدە.
ئۇنىڭ ئىسمى تۇرداخۇن ئاكا،
ئۇ ياشايدۇ مۇقام ئىچىدە.
ئۇ ماڭا ئوز، زاماندىش ئادەم،
مەن بىلىمەن ئۇنى ئوزۇمدەك.
مەن ئاڭلىغان ئۇنىڭ سوزىنى،
گويا ئوزۇم ئەيتقان سوزۇمدەك.
ماڭا تونۇش ئۇنىڭ دىدارى،
تونۇش ئۇنىڭ بەستى-مادارى.
تونۇش ئۇنىڭ نۇرلۇق چېھرىسى،
تونۇش ئۇنىڭ داڭلىق ساتارى.
ئۇ ناتونۇش مىڭلاپ يىللارنى،
بۇ دەۋرىمگە تۇتاشتۇرغۇچى.
ئۇ قەلبىدىن سويگەن مۇقامنى،
يوقاتماستىن تونۇشتۇرغۇچى.
ئۇنىڭ كۈيى ئۇنىڭ جىسمىدىن،
ساپ قەلبىنى ئايرىيدىغان كۈچ.

ئۇنىڭ قەلبى ۋەتەن، خەلقىگە،
سەزگەنلىكتىن بېھساپ چوڭ بۇرچ .
مەن قوشۇمەن ئۇنى داستانىغا،
قەلبىمدە لىق ئۇنى ئۇلۇغلاش.
ئۆزى كەتتى ئالەمدىن ئەبەت،
لېكىن مېھرى دىلىمگە تۇتاش.
ئۇ مۇقامنى كوردى ئاتىدەك،
ئۆتتى ئۆمرى ئۇنى ئۇلۇغلاپ.
ئۇ مۇقامغا چىن ئوغۇل ئىدى،
قالار مۇقام بىلەن تەڭ ياشاپ.
بۇ داستاننى بېغىشلاپ ئاڭا،
ھورمىتىمنى قىلىمەن ئىزھار.
گويا ئۇمۇ كېلىپ يېنىمغا،
كورسەتكەندەك بولىدۇ دىدار.
داستانىمنىڭ مەزمۇنلىرىدىن،
كورۇنسە بەس، ئۇنىڭ ئىزلىرى.
ھورمەتلىسە دەيمەن تېخىمۇ—
ئۇنى ئۇنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى.
شۇ تاپ ئۇنىڭ كۇيىنى توۋلاپ،
سەھنىلەردە ئۇزمەكتە ياشلار.
بىلەر خەلقىم ئۇز مۇقامىنى،
بىلەر ھەتتا سۇ، گىيا، تاشلار.
ھەممە ئىشنىڭ بولار سەۋەبى،
مەنالارغا ئىگە ئاچقۇچى.
مېنى داستان يېزىشقا ئۇندەپ،
كەلدى بۇگۇن ئىلھام چاچقۇچى.
ئوچۇق، سالقىن تاڭ سەھەردىلا.
مەن رادىيودىن ئاڭلىدىم ناخشا.
بىر ئاڭلاپلا تونۇدۇم ئۇنى،
ئۇ ئالدىمغا كەلدى شۇ تاپتا.
ساتار سازى ئىمىدىگەن تونۇش،
ھەر ئاھاڭى بىر ئابى ھايات.
يۇرەكلەرگە بېرەر يېڭى قان،
ۋە دىللارغا يايىدۇ قانات.
ئاڭلاپ شۇ دەم مۇقام كۇيىنى،
تەسىرلىنىپ ئالدىم چوڭ نەپەس.
يېڭىۋاشتىن سەزدىم مۇقامدا،
بارلىقىنى زور كۇچىنىڭ پەۋەس.
شۇ سەۋەپتىن گويا مۇقامدىن،
كوز ئالدىمغا نۇرلار توكۇلدى.
ھاياجاندا ئالدىم قەلەمنى،
بەت يۇزىگە دۇرلار توكۇلدى.

1

ھوزۇرلىنىپ ئەسكە ئالسام مەن،
بىرگە ئوتكەن ئىدۇق كوپ كۇنلەر.
تا ھېلىمۇ قۇلاق تۇۋىمدىن،
كەتمەس پەقەت يېتىملىق ئۇنلەر.
سېنىڭ بىلەن تۇردا خۇن ئاكا،
شات ئوتەتتى ھېمىشە چاغلار.
كۇي چۇشكەندەك بولاتتى كوكتىن،
ئاڭلىغاندا توت تەرەپ-ياقلار.
سەن ناخشىنىڭ ماھىرى ئاكا،
بولغان سازىڭ ئارامى دىلىنىڭ.
قېرىپ قالغان بولساڭمۇ لېكىن،
كۇچى چوڭتى ناخشىلىرىڭنىڭ.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ ئۇزۇڭدەك،
دەۋرىمىزدىن تاپقان يېڭى جان.
شۇڭا ناخشا-سازىڭ ھېلىمۇ،
كوكلەر ئارا قىلماقتا جەۋلان.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ شۇ تاپتا،
شۇنچە يارقىن، خۇددى نۇرلۇق تاڭ.
كۇيلىرىڭدىن بىلىنەر روشەن،
زامانەمگە مېھرىڭ زور ئوكيان.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ شۇ تاپتا،
جاھالەتكە ياغدۇرار ۋولقان.
(ئۇنۇتمايتتىڭ بولمىغاندا تاڭ،
يەپ كەتمەكچى ئىدى ئۇ زامان).
ئۇ زۇلمەتلىك كونا جاھالەت،
ئەل بويىنىغا سالماقچى زەنجىر.
كوممەكچىدى ئۇلار مۇقامنى،

يوقاتماقچى بولۇپ بىرمۇ-بىر.
يېڭى دەۋران قۇتقازدى سېنى،
هەم قۇتقازدى مۇقامنى تولۇق.
قۇتقازدى ئۇ مەرىپەتنىمۇ،
باشلاندى تاڭ شۇنچە جۇشقۇنلۇق.
سەن مۇقامنى توۋلىدۇڭ شۇندىن،
گويا ئېقىن كەلدى زور باشتىن.
كويۇڭدىكى مۇكەممەل دولقۇن،
يەتمىگەن شۇ ئۇزاق ئوتمۇشتىن.
مەن بىلمەن ناخشا - سازىڭدەك،
كەچمىشلىرىڭ ماڭا بەك يېقىن.
ئاڭلاۋتىپ سازىڭنى شۇتاپ،
ئاقار ساڭا دىلىمدىن ئېقىن.
سەن ياتسەن شۇدەم قەۋرەڭدە،
ئوزۇڭ ئوسكەن تۇپراق قوينىدا.
لېكىن توهپەڭ، ئەجرىڭ ئۇنچىسى،
يالتىرايدۇ يىللار بويىندا.
مانا شۇتاپ چىقار لابادىن،
ئوزۇڭگىلا مەنسۇپ ئاۋازىڭ.
ئويغاتماقتا يەرۇ - زېمىننى،
تەڭكەش بولۇپ ساتارىڭ - سازىڭ.
شۇڭا هېچكەم دىمەيدۇ سېنى،
مەۋجۇت ئەمەس جىسمى دۇنيادا.
سەن هاياتسەن، مۇقامىڭ هايات،
سېنىڭ جايىڭ تۇمەن دىللاردا.
ئاڭلاۋتىپ ناخشا - سازىڭنى،
تەپەككۇرۇم ساماغا ئۇچتى.
كوز ئالدىمغا كەلدى ئوتمۇشۇڭ،
كورۇنۇشلەر بىر - بىرلەپ كوچتى:
كىچىك ئىدىڭ، ئون ياش مەزگىلىڭ،
ئوت ياناتتى ئوماق كوزۇڭدە.
پۇتۇن يېزا سۇيەتتى سېنى،
كۇي سېزەتتى قىلغان سوزۇڭدە.
داداڭ ئىدى كەمبەغەل - يوقسۇل،
مېهنەت بىلەن قەددى پۇكۇلگەن.

لېكىن ساتار چالسا، پەدىگە-
تۇمەن - تۇمەن ئاهاڭ كومۇلگەن.
ئۇ ۋاقىتلار زۇلمەت تۇن ئىدى،
قوياش يۇزى دائىما تۇمان.
كوكتە ئۇچۇپ يۇرگىنى بۇلۇت —
ئەمەس، بەلكى ئىدى زار - پىغان.
تەقدىر گويا قىلغاندەك ئەتەي،
يوقسۇللارغا يولمۇ تار ئىدى.
ئۇلار سۇيسە هاياتنى ئەگەر،
قىسمەتلىرى سىرتماق - دار ئىدى.
سېنىڭ داداڭ پاشايتتى بىللە،
تەقدىر دىشى يوقسۇللار بىلەن.
چەكسىز كۇلپەت - ئەلەمنى كورگەچ،
قۇرىمايتتى كوزلىرىدە نەم.
ئۇ ساتارنى ئالسا، يوقسۇلغا
ئاقار ئىدى دەريا مۇهەببەت.
زالىملارنىڭ زۇلۇملىرىغا،
پاغار ئىدى سەل بولۇپ نەپرەت.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
سوزلەر ئىدى مەزلۇم هالىنى.
پەدىلەرگە سىڭدۇرەر ئىدى،
دەرت-ئەلەملىك ئاهۇ - زارىنى.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
مۇڭ توكەتتى يۇلتۇزلار كوزى.
شىددەت بىلەن تولغانسا دەريا،
ياش قۇياتتى بۇلۇتلار يۇزى.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
تەڭ يىغلايتتى شامال هوكىرەپ.
غەزەپلەرگە قوشۇلۇپ يەنە،
كېتەر ئىدى بىردىن گۇكىرەپ.
ئېغىر ئىشتىن يانغان هەر ئاخشام،
ئۇ ساتارنى ئالاتتى قولغا.
چالاتتىدە چۇشۇپ ئاق بېشى،
چوكەتتى بىر تېگى يوق ئويغا.
ياز تۇنىنىڭ هەر بىر كېچىسى،

ساتار چالسا دادالڭ ئوگزىدە.
دىڭىزىگە چۆمۆپ خىيالىنىڭ،
قارار ئىدىڭ مۆڭلۆق كوزىگە.
شۆنداق بىر كۆن قالدىڭسەن سوراپ:
" دادا، دائىم مۆڭلۆق، غەمكىنسەن.
ئۆيقۆڭمۆ هىچ كەلمەيدۆ زادى،
سەۋەبىنى سوزلەپ بەرگىنسەن."
كوزلىرىدە چاقىندى ئاپتاپ،
ساڭا ئۆزاق تىكىلدى كۆلۆپ.
لىكىن يەنە كىرپىكلىرىدە ،
قالدى سۆزۆك شەبنەم كورۆنۆپ.
ۋە شۆدەمدە ئالدى ئىغىر تىن،
يىرىلغاندەك بولدى كوكرىگى.
دىدى: " بالام، كىچىكسەن تېخى،
تەتۆر ئىكەن پەلەكنىڭ چەرخى.
تىرىكتاپلار سۆرگەندە ئىشرەت،
ئەمگەكچىلەر تارتىمىز زۆلۆم.
مانا مەنمۆ ياپ - ياش تۆرۆپلا،
خازان بولدۆم، موكچەيدى غۆلۆم.
تارچىلىقتىن مەزلۆم، يوقسۆللار،
مىڭىشقىمۆ تاپالمايمىز يول.
قىش - ياز تىنماي ئىشلىسەك يەنە،
ئوتەر سىقىم دان كورمەي بۆ قول.
باي - بەگلەرنىڭ زۆلمىدىن بىزگە،
چىقارساقمۆ گۆنا ئۆن - تىۋىش.
"مۆڭلۆق"، "غەمكىن" بولۆشۆم بىلسەڭ،
بېشىمدا بار ئالەمچە تەشۆىش.
شۆڭا هەر كەچ چالىمەن ساتار،
دەرتلىرىمنى پەسەيتىدۆ ئۆ.
بايلار ئۆچۆن، زالىملار ئۆچۆن،
نەپرىتىمنى كوپەيتىدۆ ئۆ.
سەنمۆ ساتار چىلىشنى ئۆگەن،
ساڭا يولداش بولار بۆ، بالام.
"بۆنىڭ كۆيى يۆرەككە داۋا"،
دەيدىغانتى ماڭىمۆ ئاتام.

ساتار ئۆگەن، مۆقاملار ئۆگەن،
خەلقىمىزنىڭ كۆيچىسى بولغىن.
ئۆلار ئۆچۆن چالغىن كۆنۆ - تۆن،
ئۆلار ئۆچۆن غەيرەتكە تولغىن.
پەدىلەرگە قوشساق غەزەپنى،
ئاهاڭلىرىڭ بولىدۆ خەنجەر.
زالىمغا ئات، يىرىلسۆن كوكسى،
چالغىن، زۆلمەت پۆتكەنگە قەدەر.
بىز ئەجدادىڭ كۆتكەنتۆق ئۆزاق،
بىزگە نىسىپ بولمىدى يورۆق.
سەن بولساڭمۆ يەتسەڭ شۆ چاققا،
ئارمانىمىز قالمايتتى قۆرۆق.
ئالتە ئەۋلات چالغان بۆ ساتار،
سەن ۋارىس بول يەتتىنچىسىگە.
ۋارىس بولغىن ئەجداتلىرىڭنىڭ،
مۆهەببىتى ۋە نەپرىتىگە.
بىلگىن بالام، مۆقام ئىلىكىنىڭ،
مىڭ گوهەردىن ئىسىل بايلىغى.
ئۆ خەلقىڭنىڭ پۆتۆن ئالەمگە،
ماختانغىدەك پەخرى، شاتلىغى.
تېكىستلىرى مەنا بۆلىغى،
يازغان ئۆنى ئۆلۆغ ناۋايى.
يازغان يەنە هۆۋەيدا، مەشرەپ،
بىلال، رۆشەن، ئەمىر، ئاتايى......
بۆلار ساڭا ئالتۆنىڭ كانى،
قولغا ئالساڭ ئالەمچە بايسەن.
بولۆپ مۆلكۆڭ، بولمىسا ئۆلار،
هامان روهىڭ بىلەن گادايسەن.
زامان بىزگە بەرمىدى يەر - سۆ،
نىسىپ بولماي كەلدى ئۆي - ساراي.
ئەمما، بالام، بىز مۆقام بىلەن،
كاتتا بايدىن ئونىمىڭ هەسسە باي.
ئۆگەن، كوڭۆل قويۆپ ئەقىل بەر،
مىنىڭ ساڭا مىراسىممۆ شۆ.
مىنىڭ ئەمەس، ئەجدات، خەلقىڭنىڭ،

ساغا تۇتقان سوۋغىسىمۇ شۇ ......»
شۇ سوزلەرنى ئەيتتى ئۇ داداڭ،
كوزلىرىدە هاياجانلىق ياش.
بەردى ساغا خاسىيەتلىك دەرس،
كورمەي هەرگىز سىنى گۇدەك، ياش.
شۇندىن تارتىپ هەر كۇن، هەر ئاخشام،
ساغا سىرداش بولدى ئۇ ساتار.
شۇندىن تارتىپ هايات قەدرىنى،
بىلگەندەكمۇ بولدۇڭ بىر قاتار.
كوپ ئويلايتتىڭ: «بايلار دائىم توق،
بىز نىمىشكە ئاچ، يىلىڭ، گاداي......؟
بۇ ساتاردىن تەتۇر ئالەمنىڭ،
سىرلىرىنى بىر ئىزدەپ باقاي......»
ساتار بەردى هىساپسىز جاۋاپ،
ئۇ دەرتلەرگە قوشاتتى هەسرەت.
ئۇ سايرىسا ئەلەملىرىڭگە،
قوشۇلاتتى دىلىڭدىن نەپرەت.
سەۋەپ: سىنىڭ ئەتراپىڭدىلا،
زۇلۇم تىغى توكەر ئىدى قان.
كورگەنلىرىڭ بولسا دات - پەريات،
ئاڭلىغىنىڭ بولاتتى ئەپغان.
سىنىڭ دايىم كوزۇڭدە لىق ياش،
داداڭ بىلى يادەك ئىگىلگەن.
باي قامچىسى كۇنبويى خۇددى —
دولىسىغا يومەپ چىگىلگەن.
قەلبىڭ ئاچچىق ئەلەم بىلەن لىق،
كورگىنىڭدە ئاناڭنى مىسكىن.
كوتۇرەلمەي كىلەتتى بەلنى،
ئۇ، زالىمنىڭ ئوي ئىشلىرىدىن.
هايۋان كەبى ئىشلىسىمۇ ئۇ،
يەنە تاياق ئىدى يىگىنى.
مۇدهىش زۇلۇم، قانخۇر جاهالەت،
يىدى ئاخىر ئاناڭ ئومرىنى.
كۇز پەسلىنىڭ تۇمانلىق كۇنى،
ئۇ تاياقتىن يىتىپ قالدى تىز.
ئويگە يەتمەي سوۋىدى تىنى،
كوز نۇرىدىن سىزىپ ئاجىز ئىز.
ماتەم بىلەن ئوتتۇڭ زار - زار،
داداڭ قالدى ئەندى سەن بىلەن.
قىرىغان ئۇ، مىڭىشتا هەتتا —
قوزغولاتتى ئاستا پەم بىلەن.
ئىتىز ئىشى قالدى ئوزۇڭگە،
تارتتىڭ يۇكنى يالغۇز مۇرەڭدە.
ئىغىر ئىش كوپ بولسىمۇ، ساتار—
يەنە دوستۇڭ ئىدى تۇنلەردە.
سەن ئوقۇيتىڭ ناۋايى، مەشرەپ،
هۇۋەيدا هەم بىلالدىن بىيىت.
كوي ياڭرايتتى چىقىپ ئەۋجىگە،
ئۇلار ساغا بىرەتتى ئۈمىت.

2

شۇم تەقدىرنىڭ چاڭگىلى ئاخىر،
تۇتتى داداڭ گىلىنى قىسىپ.
كەلدى ئىبلىس بەگ سىياقىدا،
كەلدى شۇملۇق توپا - چاڭ چىچىپ.
بۇ كۇن ئىدى بەگنىڭ سەت قىزى،
ئەرگە تىگەپ تويى بولغان كۇن.
پۇتۇن يىزا چوكتى جىمجىتقا،
گويا كۇندۇز بولدى زۇلمەت تۇن.
چۇنكى بەگنىڭ غالچا - سالىغى،
توي ئۇچۇن دەپ يىغدى كوپ سىلىق.
سۇلار باشقا ئاققاندەك شۇئان —
بولدى هاۋا تىخىمۇ دىمىق.
غىرىپ كەپەڭ تولدى هەسرەتكە،
ئاپەت كەلدى يىيىپ كەڭ قاناد.
ئىشىگىڭدە چۇشتى ئىتتىدىن،
كوزى قانغا تولغان ئۇچ جاللات.
بىرسى كىرىپ قىرى داداڭغا:
« تويدا نەغمە قىلىسەن»، دىدى.
رەت قىلغاندا داداڭ شۇ مەهەل،
قالغانلىرى تىللاپ زورلىدى.

ئارىلاشتىڭ، لېكىن غالچىلار،
ئېلىپ كەتتى داداڭنى تارتىپ.
يېتەۋالغان بولسىمۇ يولدا،
ئېلىپ كەتتى ئېتىغا ئارتىپ.
سەنمۇ بىللە باردىڭ كەينىدىن،
داداڭ ئۈچۈن قىلىپ ئەندىشە .
زالىم بەگنىڭ ھاقارىتىدىن،
ئوت ياناتتى قەلبىڭ قېتىدە.
داداڭ باردى بەگنىڭ ئۆيىگە،
ساڭا ئۇزاق تىكىلىپ قالدى.
سەن كورگەندە ئۇنىڭ كوزىدە،
ئۈچقۇن چېچىپ ھەيۋەت ئوت ياندى.
ئۇ ساتارنى سازلىدى ئاستا،
خىيالىدا نازۇك تەپەككۇر.
نىمىنىدۇر ئويلايتتى شۇ چاغ،
چېھرىسىدە غەزەپ چېچىپ نۇر.
ئۇ ئاخىرى ئالدى ئېغىر تىن،
تەمكىن بولۇپ باشلىدى غەزەل .
غەزەل ئىدى شۇنداق بىر غەزەل،
زالىم ئۈچۈن گويا بىر ئەجەل.
قوشاتتى ئۇ قوشاقلىرىغا،
بەگ نىجىسىنىڭ زالىملىغىنى.
قوشاتتى ئۇ زۇلمەت تۈنىنىڭ
ۋاختى ئۇزۇن قالمىغىنىنى.
دەيتتى داداڭ: "يىتىملار ياشى،
ئالار بىر كۈن تىگىشلىك قىساس.
توكۈلگەن ياش، ئاققان قىزىل قان،
شۇ قىساسقا بولار زور ئاساس.
كەمبەغەللەر چېكتۈرمەس دەرت،
ئولارغىمۇ ئاتار ئاخىر تاڭ.
غەزەپلەردىن شۇ چاغ بەگلەرگە،
بېسىپ كىلەر قۇدرەتلىك توپان......"
قوشاقلاردىن تىترىدى ئۆيلەر،
" ئاپىرىن ! " ، دەپ سىلكىندى ئاسمان.
قوشاقلاردىن پۈتۈن ۋادىلار،
رەھمەت ئېيتىپ كوتەردى چۇقان.
قوشاقلاردىن ئۇۋىسى گويا،
چۇۋۇلغاندەك بولدى بايلارنىڭ.
قوشاقلاردىن شۇ مەھەل گويا،
ئەجەل ۋاقتى تولدى بايلارنىڭ.
غۇچۇرلۇتۇپ چىشىنى ئۇلار،
ياپماق بولدى لېۋىن داداڭنىڭ.
لاغىلدىشىپ سەكرەيتتى ئۇلار،
تىترىشىدەك كۆزگى غازاڭنىڭ.
لېكىن داداڭ زۇلۇم ئۇستىگە،
ئوق ئاتاتتى كەينى ـ كەينىدىن.
قوشاقلىرى بولۇپ ئامبۇردەك،
چىڭ سىقاتتى بايلار گېلىدىن.
ئىشان ، سوپى ، قازى ، بەگ ـ بايلار ،
كۆچ توپلۇشۇپ كوتەردى پەريات.
باغلاپ ئېلىپ ماڭدى يامۇلغا،
"ئوقۇدۇڭ، ـ دەپ ، ـ تەتۈر تەشۋىقات."
قېرى داداڭ قىران بۇركۈتتەك،
كوكرىگىنى كېرىپ باراتتى.
ھېچ توختىماي غەزىلى بىلەن،
زالىملارنىڭ باغرىن ياراتتى.
كورۇنەتتى شۇ چاغ كوزۇڭگە،
داداڭ بەستلىك مەغرۇر تاغ سۈپەت.
كورۇنەتتى داداڭ ئالدىدا،
ھەممە بايلار يەردىكى ئەخلەت.
داداڭ كەتتى سەندىن ئايرىلىپ،
قالدى ئۇندىن بەباھا ساتار.
سەن داداڭنى ئۇزاتقان كوزدە،
قاراپ ئۇنى قىلدىڭ يادىگار.
ئۇزاق-ئۇزاق كۈنلەر ئوتۇشتى،
بىر كەتكەنچە كەلمىدى داداڭ.
ساتار بىلەن ياد ئەتتىڭ ئۇنى،
بارغانسىرى ئاۋۇدى ناخشاڭ.
سەن ئاڭلىساڭ داداڭ تاياقتىن،
ئەبەدىگە يۇمغىنىدا كوز.

ساتارىڭدىن ياغدۇرۇپ ماتەم،
قىلالمىدىڭ ئۇنىدىن ئارتۇق سوز.
لېكىن سېنىڭ يۈرەك قېتىڭدىن،
سوز ئەمەسكى توكۈلەتتى قان.
قېنىڭ بىلەن توقۇيتتىڭ قوشاق،
قىساس ئوتى چاقنايتتى شۇ ئان.
داداڭ ئەيتقان يارقىن مۇقامىڭ،
هەر بىر سوزى ئىدى يادىڭدا.
تەكرارلايتتىڭ ئۇنى هېمىشە،
ئاهاڭ بېرىپ ساتار-سازىڭدا.
يېزا ئەهلى ئۇ ناخشاڭ بىلەن،
كورگەندەكلا بولاتتى داداڭ.
سەن بىلەن تەڭ زۇلمەتكە لەنەت-
ئوقۇپ دەيتتى: پاتراق ئاتسا تاڭ.
داداڭ ئوقۇپ، سەن داۋام قىلغان،
ناخشاڭ تىزلا تارالدى يۇرتقا.
هەقىقەتنىڭ جاراڭلىشىدىن ،
بەگ، ئىشانلار كورمەيتتى ئۇيقا.
بەگ ئوچ ئالماق بولدى ئاخىرى،
هاشار ئۈچۈن تارتتى يېرىڭنى.
سۇ سېلىغى بەرمىدىڭ، دەپلا،
تارتتى يەنە ئويدە بارىڭنى.
زاكات ئۈچۈن قالماي هېچنىمەڭ،
كەتتى ئاخىر ئويۈڭ جانىجان.
سېنى بەگلەر كوردى بىر هايۋان،
سېنى زامان قىلدى سەرگەردان.
ئوسمۇرلۈكۈڭ ئوتتى ئەشۇنداق،
بىر ئاچ- بىر توق، يېلىڭ - يالاڭياق.
ئاڭلىغىنىڭ بولدى هاقارەت،
باش ئۈستۈڭدە قامچا ۋە تاياق.
سەگەك ئوتتۇڭ ئۇزۇن تۈنلەردە،
ئىغىل بولغاچ سېنىڭ غەمخانەڭ.
ساڭا سايە بولغان دەرت - ئەلەم،
بولدى يەنە سىرداش پەرۋانەڭ.
ئىغىر كۈنلەر ئوتىسمۇ شۇنداق،
باستىڭ يەنە داداڭ ئىزىنى.
ساتار بىلەن يېقىن دوست بولۇپ،
قۇرۇتمۇدۇڭ قەلبىڭ تىلىنى.
كۈيلەر ساڭا بېغىشلاپ ئارام،
ئاز بولسىمۇ قوغلاندى غۇربەت.
يۈرۈگۈڭدە تاشقىنلايتتى هەس،
بار مەزمۇنى مۇهەببەت - نەپرەت.
مۇقام سېنىڭ بولدى مەرت داداڭ،
مۇقام بولدى ئەڭ ئېزىز ئاناڭ.
مۇقامدوستۇڭ هەم جېنىڭ ئىدى،
يۈرۈگۈڭگە بولاتتى ئۇ قان.

3

يۇرتسىز، لېكىن ئەل-يۇرتنى كېزىپ،
ياشىدىڭ كوپ، ساتاردا قولۇڭ.
قەلبىڭ تولغان زەرداپ هەسرەتكە،
غەزەپلىرىڭ بولدى مۇڭدۇشۇڭ.
مۇقام بىلەن ياشىشىڭ، لېكىن-
ياشاش يولى تەس بولدى ساڭا.
زامان سېنى كورۇپ سامانىدەك،
تاشلار ئىدى ئويان - بۇيانغا.
تولغان ئىدى دىلىڭ ئازاپقا،
پاتماس ئىدى دەردىڭ ئالەمگە.
ئىتلار ئۈچۈن كەڭ بولغان جاهان،
قەپەز بولدى ساڭا- ئادەمگە.
يازنىڭ ئىسسىق تومۇز ئاپتىۋى،
سېنى مۇزدەك توڭدۇرار ئىدى.
تىنجىق هاۋا بولسا زىمىندا،
سېنى خەستەك ئۈچۈرار ئىدى.
سەن يۈرەتتىڭ توختىماي هەريان،
تەقدىر سېنى قىلاتتى مازاق.
مۇقىم ئويۈڭ بولمىدى زادى،
كورپەڭ ئىدى دالادا يانتاق.
ساتار چالدىڭ كېزىپ يۇرتمۇ - يۇرت،
لېكىن قاخشال ئىدى قوللىرىڭ.
يىگىنەچۇكتەك ئاجىز ۋە ئورۇق —

مۇكچەيگەنتى كۆچسىز غوللۇرۇڭ.
هايات يۇرۇپ ئوز قانۇنىدا،
پەرزەنت كوردۇڭ بىر ئەمەس، نەچچە.
كەمبەغەللىك تۇرمۇشۇڭ ئۇچۇن،
ئۇلار بولدى بىزەك، گۇل- غۇنچە.
لېكىن غۇنچە ئوسەتتى مەهرۇم —
زورۇر بولغان قوياش، هاۋادىن.
ئۇلار ئىمىپ چوڭ بولدى زۇلۇم،
كىيىم - كىيىپ مۇشكۇل جاپادىن.
پەقەت سەندە مول ئىدى دائىم،
غەزەپ - نەپرەت ئەلچىسى تىلىڭ.
كۇچلۇك ئىدى ئاررۇغا تولغان،
كەلگۇسىگە ئاشنا دىلىڭ.
سەن تارقىتىپ مۇقامنى ئەلگە،
دەريا كەبى ئېقىپ باراتتىڭ.
ئەلنىڭ دىلى - قەلبىگە تىنماي،
ئۇمىت، ئىشەنچ نۇرى تاراتتىڭ.
شۇڭا يوقسۇل بولسىمۇ بەستىڭ،
روهىڭ بىلەن ئەڭ باي ئاتالدىڭ.
تونۇش بولۇپ پۇتۇن زىمىنگە،
نۇرلۇق يۇلتۇز ئوخشاش سانالدىڭ.
ئوتتى شۇنداق، ئوتتى كوپ يىللار،
چاچلىرىڭغا چۇشتى ئاپپاق قار.
داداڭ كۇتكەن، يوقسۇللار كۇتكەن،
(ۋە زارىقىپ بولغان ئىنتىزار).
بەخت تېگى ئاتتى ئاخىرى،
سەنمۇ بىرگە بولدۇڭ بەختيار.
مىليونلىغان مەزلۇم خەلقتەك،
بەخت بىلەن تۇردۇڭ بىر قاتار.
سېنىڭ كوزۇڭ ئېچىلدى يوغان،
كوردۇڭ چەكسىز گۇلزارنى — باغنى.
دىلىڭ سەزدى ئاجايىپ هوزۇر،
كورگەچ ئازات، شادىمان چاغنى.
شاتلىقىڭدىن ئىككى كوزۇڭگە،
سىغماي تېشىپ ئاقتى خوشلۇق ياش.
خوشلۇغۇڭدىن كېڭىيىپ ئالەم،
يېرىلغاندەك بولدى تاغۇ - تاش.
سەن بەستىڭنى سەزدىڭ ئاسماندا،
كۇلكەڭ ئۇچۇن تار كەلدى جاهان.
يۇلتۇزلارنى بېسىپ باغرىڭغا،
باقتىڭ نۇرلۇق قۇياشقا شۇئان.
يېڭىۋاشتىن تۇتقۇزدى ساتار،
پارتىيەنىڭ ئازات زامانى.
ئەۋەلقىدىن مىڭ هەسسە ئېسىل،
بەخت بولدى ئۇنىڭ مۇقامى.
دەۋر ساڭا بولدى گۇلبوستان،
گۇلبوستاندىن ئېسىل گۇلىستان.
بۇ ئەمەسكى پەسىللەر باغى،
بۇنىڭ ۋەزنى گويا نۇر فونتان.
سەن بىلىسەن، قارا ئوتمۇشنى —
ئەسلىمەسلىك بولار جىنايەت.
زالىم زامان باسقان قانلىق داغ،
ساقلىنىدۇ سەندە تا ئەبەت.
تېتىكلەندىڭ بولۇپ ئۇچار قۇش،
قايتىڭ قانات ياساپ يۇرتۇڭغا.
تۇرالمىغان شۇ ئېزىز جاينى،
قوشۇۋالدىڭ يۇرەك قېتىڭغا.
سېنى قارشى ئالدى ئۇ يېزاڭ،
چاۋاك چالدى باغلاردا گۇللەر.
قۇچاغلىدى ئېزىز شامallar،
شوخ تەۋرىنىپ ئېرىق ۋە كوللەر.
ياشاردىڭسەن دىلىڭ نەۋقىران،
تەلپۇندىڭسەن يېڭى دەۋرگە.
تەلپۇندىڭسەن ئۇلۇغ پارتىيە —
باشلاپ بەرگەن يېڭى ئەسىرگە.
بۇرۇن زۇلۇم مۇكچەيتكەن يېزاڭ،
قەددىنى تىك رۇسلىغان چاغدا؛
چىرايىدىن ئوچۇپ غۇربەت، مۇڭ،
شەپەق بولۇپ ئېچىلغان چاغدا.
كۇلكىلەردىن ئاقتى زور دەريا،

سەن تۇرمۇدۇڭ قاراپ بويىدا.
ساتارىڭنى ئېلىپ كۈي قېتىپ،
بىللە بولدۇڭ شاتلىق تويىدا.
يۇرتۇڭ تويى ئەجەپ توي بولدى،
يوقسۇل قەلبى تۇر بىلەن تولدى.
ياڭرىغاندا ناخشا ھەم سازىڭ،
يەرۇ - زىمىن، ئاسمان جور بولدى.
كومپارتىيە ئۇرغان قېلىچتىن،
كويۇپ كۇلگە ئايلاندى زۇلۇم.
قانخور زالىم بەگ ۋە بايلارنىڭ،
زۇلمەت تەختى بولدى كۇمپەيكۇم.
يەرلەر قايتتى خوجايىنىغا،
گور ئورنىغا كەلدى ئوي - ساراي.
يوقسۇللارنىڭ بولدى ھەممىسى،
زامان ئاچتى ئاڭا خۇشچىراي.
مەزلۇملارنىڭ بولدى كۇلكىلەر،
كوككە يەتتى بېشى ئۇلارنىڭ.
دەۋران ئۇچۇن ئاقتى دەريادەك،
خوشلىغىدا يېشى ئۇلارنىڭ.
سەن ساتاردا كۈيلۇدۇڭ شۇنى،
كۇيدە مىليون قەلب بار ئىدى.
كۇيدە جۇشقۇن سويگۇ لىق ئىدى،
كۇيگە قايناق ئىشقىڭ يار ئىدى.
چۇنكى كۇيىڭ مەنبەئى ئىدى،
كومپارتىيە بەرگەن سائادەت.
تا مەڭگۇگە كۈيلىشىڭ ئۇچۇن،
شۇ سائادەت بەردى كاپالەت.
ئەجدا تىلىرىڭ ئىزدىگەن شاتلىق،
ساڭا بۇ دەم بولغاندا نېسىپ،
ئازات، ھورلۇك داستىخانىدىن،
ئالدىڭ ئۇلۇش قانغىچە تېتىپ.
دەرت - ئەلىمىڭ كەتتى پۇتۇنلەي،
بولدۇڭ تاڭنىڭ قىزغىن كۇيچىسى.
ئىچتىڭ بەخت جامىنى تويۇپ،
چاچتى پۇراق ئومرۇڭ غۇنچىسى.

ئاۋازىڭمۇ ياشاردى شۇنچە،
مەشرەپلەردە بولدۇڭسەن تۇردە.
نەدە قايناق بولسا كۇرەشلەر،
ساتارىڭمۇ بولدى شۇ يەردە.
نەغمەڭ جانلىق دەرس بولدى دائىم،
رىيازەتلىك ئوتمۇشۇڭ بىلەن.
ناخشاڭ بىلەن ئازات دەۋرىمىز،
بىلىنەتتى تېخىمۇ بەلەن.
خوشلۇغۇڭنىڭ چېكى يوق ئىدى،
بولمىغاندەك ئاسماننىڭ چېتى.
روھىڭ جۇشقۇن ئوسكەن كۇنسېرى،
كوكلەمدىكى مايسىلار پېتى.
ئاسماندىمۇ بولىدۇ بەزى،
بۇلۇتلارنىڭ توپلىشار چېغى.
مايسىلارمۇ ھەر خىل سەۋەپتىن،
يازنى كورمەي دان تۇتماس تېخى.
سېنىڭمۇ ھەم تۇرۇپ - تۇرۇپلا،
ئېچىشىدۇ يۇرۇگۇڭ بىردىن.
شۇدەم يۇرەك ھاياجىنىڭدىن،
ئادىشىدۇ ۋەزمىن رېتىمدىن.
سەن ئويلايسەن : بۇ ئۇلۇغ دەۋران،
بەردى بۇلبۇل كەتمەس نەۋ باھار.
بەردى ساڭا دىلىڭدىن سويگەن-
كۇيۇڭ ئۇچۇن جانىجان ساتار.
بەردى سەندەك مىليون يوقسۇلغا،
جاندىن ئېزىز نۇرانە زامان.
بەردى تەنگە پۇتمەس كۇچ - دەرمان،
بەردى قانات قىلماقىقا جەۋلان.
سەن ئاڭلايتتىڭ گۇدەكلىكىڭدە،
ئەمما سەندىن يىراقتى جەننەت.
ھازىر كوڭلۇڭ سېزىدۇ ئۇنى،
ئۇ يېنىڭدا - يېقىنلا پەقەت.
جەننەت ئاشتى ئەمەلگە ئەنە،
قۇللار بولدى خوجا - پەرىزات.
مانا سېنىڭ قوچۇغۇڭدىلا،

شوخلانماقتا چۈشتىكى ھايات.
بۇلارنىڭغۇ بىلىسەن چوڭقۇر،
ئويغاق دىلنىڭ يەتكۈزگەچ ئېيىندق.
يۈرۈگۈڭنىڭ قېتىدا گويا —
پارلاق بىر نۇر مەشئەلدەك يېنىق.
ئەمما ئەقلىڭ-سېزىمىڭدىن سىرت،
ھەر كۈنسى ئويلار مىڭ قېتىم.
ساڭا مەلۇم ئەشۇ مۇقاملار،
كوكلەر ئارا ئۇچار مىڭ قېتىم.
نەچچە ئەجدات بايلىغى ئىدى،
ئۇلار ئەينەن قالسا نىم بولار؟
يېڭى دەۋران ھەممەتلىرىنى،
ئۆز قوينىغا ئالسا نىم بولار؟
سەن ئۇگەتسەڭ، چۈنكى يېشىڭمۇ،
ھالقىپ ئوتتى شۇ تاپ يەتمىشتىن.
كىم بىلىدۇ ئەجەل قايسى چاغ،
قول تەقىشنى توختۇلۇك - ئىشكتىن؟
ۋەتەن نۇرغا چۆمۈلدى ئەنە،
جاھالەتتىن قۇتۇلدى ھەممە.
ساز كۈيلەرگە ئېچىلدى سەھنە،
تاياق، زۇلۇم ...... ئۇنتۇلدى ھەممە.
مۇقام بىلەر سازەندىلەر ئاز،
كوپلىرىنى يەپ كەتكەن زۇلۇم.
ئەنسىرەيتتىڭ ئەندى سازىڭنى،
توختاتمىسا ئىدىڭغۇ ئۇلۇم ......
....
شۇنداق بىر كەچ مەشرەپتە ئىدىڭ،
تۈگۈمەيتتى جۇشقۇنلۇق ناخشاڭ.
بۇ كەچ ئېزىز مېھمانلىرىنى،
ئۇزاتماقتا يىغىلغان يېزاڭ.
يەر ئىسلاھات دۆيى يېزاڭدا،
ئۇنچە تەرگەن يۈرەك قېنىڭدىن.
خۇشپۇراقلار چاچماقتا ئەنە،
ئۈنگەن گۈللەر ئۇلار ئىزىڭدىن.
ئازات زامان شەپقەتلىرىنى،
ئېلىپ كەلگەن ئۇلار ھەر ئويگە.
ئېلىپ كىرگەن ھەر بىر كىشىنىڭ،
شۇ كۈنىگە ۋە كەلگۈسىگە.
ئۇلار كىلىپ سوتلاپ زۇلۇمنى،
كەمبىغەللەرگە بەردى يەر، ئوي، نان.
ئېڭ مۇھىمى بەردى بىباھا،
ئىككىنچى رەت ياشاش ئۈچۈن جان.
بۇ چۈش ئەمەس، تۈندىكى خىيال،
قالدى ئارتتا، بولماس ئەندى تۈن.
چېچىلغان تەر، توكۇلگەن قانلار،
ئىدى تۈننىڭ كەلمەسلىگى ئۈچۈن.
پارتىيىنىڭ سوزىنى ئاڭلاش،
يوقسۇل ئۈچۈن ئېلىك ئالى ھوزۇر.
پارتىيىگە ئەگىشىش-بەخت،
بولماس شەرەپ ئۇنىڭدىنمۇ زور.
سەن نەزمەڭدە كۈيلەيتتىڭ شۇنى،
ساتارىڭدا دېڭىزدەك شاۋقۇن.
لېۋىڭ چاچار دەستە - دەستە گۈل،
ھىدى خۇشبۇي، رەڭگى نۇر-يالقۇن.
شۇ سورۇندا بار ئىدى توردە،
ماڭلىيى كەڭ، خۇشخۇي بىر كىشى.
ئۇ بۇ يەرگە كەلگەن تۇنجى رەت،
لېكىن ئۇچىمەس بوپ قالدى ئىشى.
ئۇ كەسپىدىن سەنئەتكار ئىدى،
ئەل دىلىنى سويۈندۈرگۈچى.
ھاياتىنى بېرىپ ئېلىگە،
خەلق ئىشىغا چىن كويۈنگۈچى.
ئۇنىڭ ھازىر ئالدىراش ئىشى،
چۈنكى پۈتۈن ۋادىغا رەھبەر.
ئەمما سەنئەت يولدىشى يەنە،
ساز - كۈي ئۈچۈن دىلىدىن كويۈنەر.
ئۇنىڭ ئىسمى ھەممىگە تونۇش،
ھەممە ئەيتار ئۇنى قاسىمجان.
قەمبىرى دەپ فامىلىسى بار،
ئەل دىلىغا ئورنۇشۇپ قالغان.

ئەشۇ ۋالى سېنىڭ سازىڭدىن،
ئاجايىپ بىر چوڭقۇرلۇق سەزدى.
ناخشىلىرىڭ مەزمۇنلىرىدىن،
تاغ سۈيىدەك جۇشقۇنلۇق سەزدى.
مەشرەپ تۈگەپ تارقالدى ھەممە،
ئاسمان بويلاپ ئۈزەر تولۇنئاي.
ۋالى كەتمەي ئەشۇ كېچىدە،
سوھبەت قۇردى سەن بىلەن تىنماي.
نەدە سوھبەت ؟ سەن بىلەن بىللە،
كېزىپ چىقتى تارىخنى باشتىن.
ھوزۇر تاپتى مۇقام دېڭىزى-
ئىچرە بىللە ئۈزۈپ - چۆمۈشتىن.
ئۇ شۇڭغۇدى قەلبىڭ تېگىگە،
كوردى گوھەر شۇنچە بىباھا.
ئۇ بىلەتتى بۇ قىممەت گوھەر،
ئەسلىدىنلا ئېلىڭ - ئەتىۋا.
ئۇ چۈشەندى تەشۋىشلىرىڭنى،
ئۆزىمۇ ھەم تەشۋىشتە ئىدى.
ئۇ ئۆزىمۇ قىممەت گوھەرنى،
كۆپتىن بېرى ئىزدەشتە ئىدى.
سەن ئالدىڭدا كۆرمىدىڭ ۋالى،
كوردۇڭ سەنئەت سۆيەر سازەندە.
بىلمىمىدى ئۆتكەن ۋاقىتلار،
ئۆتتى شۇنداق نەچچە كۈن - كېچە.
شۇنداق قىلىپ سېنىڭ ھاياتىڭ،
قايتتى تولۇق سەنئەت يولىغا.
سەن مۇقاملار ئەۋجىنى ئەندى،
قۇيدۇڭ راسا ئەلنىڭ دىلىغا.
سەھنىلەردە چالدىڭ ساتارنى،
مەشرىپىگە تار كەلدى مەيدان.
شاگىرتلىرىڭ يېتىشتى كۆپلەپ،
مۇقام تاپتى يېڭى شەرەپشان.
سېنىڭ دىلىڭ لىپمۇ - لىق سۆيگۈ،
قاندى بارلىق ئۈمىدىڭ - ئارمان.
ئاۋازىڭنى ئاڭلىدى خەلقىڭ،
ئاڭلىدى ھەم بىپايان ئاسمان.
ۋەتىنىڭگە بەردىڭ زور شەرەپ،
ۋەتەن ساڭا ئېچىپ بەردى يول.
خەلقىڭ سېنى كۆتەردى ئىگىز،
ئاتتى كۆككە سېنى مىڭلاپ قول.

خاتىمە

ھەر قېتىمدا ئۇنئالغۇ بىلەن،
مەن ئاڭلىسام ئىلھامبەخش مۇقام.
سەن ئالدىمغا كېلىنسەن شۇدەم،
ئەللىق چېھرەڭ بولار نامايان.
زەرەپشاننىڭ شاۋقۇنلىرىدا،
ساتارىڭنىڭ ئاھاڭى قالدى.
ساڭا يەكەن ئىدى بەك تونۇش،
خەلقى سېنىڭ كۆيۈڭگە قاندى.
سەن قەشقەردە ، تۇمەن بويىدا،
ئەل مېھرىدىن ئالدىڭ كۆپ ئۈزۈق.
مۇقاملىرىڭ بېسىپدى يەنە،
بولدى ئىشقىڭ تېخىمۇ تولۇق.
ئۈرۈمچىنىڭ ھەيۋەت يوللىرى،
مەن بىلىمەن، ساڭا يات ئەمەس.
لېكىن ئاڭا بولمۇدۇڭ مەپتۇن،
سېنى سۆيگۈ باساتتى پەۋەس.
چۈنكى سېنىڭ ئىستەكلىرىڭنى،
قانات بېرىپ ئۇچاردى زامان.
ئازات زامان شەپقىتى بىلەن،
ئوقۇۋالدىڭ مۇقام بىئارمان.
يوكۇلىدۇ لىنتا توختاۋسىز،
سېنىڭ ئۇنۇڭ ئۇنىڭغا ئۈزۈق.
سەن توختۇماي ئوقۇيسەن غەزەل،
مۇقاملىرىڭ قەپقالدى تولۇق.
شۇ لېنتىدە قالمىدى نوقۇل،
بىر سېنىڭلا ئاۋازىڭ ، بوۋا.
ئۇ مىللەتنىڭ شەرەپ - شانىغا،

بولدى تارىخ يولىغا گـۇۋا.
سەن شۇ تاپتا ئاززۇ - ئارمانسىز،
ياتىسەن تىنچ قـەۋرەڭ ئىچىدە.
بىلەمسەنكىن ، سەن ئەيتقان مۇقام،
ئۇخلىمايدۇ كۈن يا كېچىدە.
ئۇ ياڭرايدۇ ئۇچار يىراقـقا،
ئۇنى ئىلىپ كېتەر شامـاللار.
ئۇ كېلىدۇ قەۋرەڭ ئۈستىگە،
مەپتۇن بولۇپ سېنى قۇچاقلار.
ئۇ سويـۇدۇ يۇلتۇز لېۋىگە،
يۇلتۇز تۈندە قارايـدۇ ساڭا.
قەۋرەڭ ئۈستى مەشئەللەر بىلەن،
بېزەلگەندەك بولـىدۇ گويا.
ئۇ سويىدۇ مايـسا ، گۈلـلەرنى،
مايسىلارنىڭ لەۋلىرىدە نەم.
مايسا بېزەر قـەۋرەڭ ئۈستىنى،
دايىم باھار ئەتراپىڭدا جەم.
ئۇ قۇشلارنى قىلىدۇ ھەيران،
چۇرۇقلىشىپ سايـرار ئۇلار ھەم.
قەۋرەڭ ئۈستى قۇشلار دۇنياسى،
كورۈنىدۇ ھېمىشە كوركەم.
ئۇسۇلارغا بېرەر سۈزۈكلۈك،
چايقىلىدۇ ئۇلار جۇر بولۇپ.
يىراقتىكى بۇلۇتمۇ مەپـتۇن،
توكۈلىدۇ مول يامـغۇر بولـۇپ.
ھايات ياشار ، ئۇ ئەبىدى ياش،
سەنمۇ ياشاپ ئوتەرسـەن بـوۋا.
مۇقاملىرىڭ ياشايـدۇ چاقـناپ،
ئۇنى ساڭا چاتىدۇ يىللار.

ئاپتورلار دىققىتىگە

تەھرىر بولـۇم ۋە ئاپتورلار خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن، مـاقـالـە - ئەسەر ئەۋەتكەندە تووەندىكى نۇقتىلارغا دىققەت قىلىشىڭىزلارنى ئۈمىت قىلىمىز:

1. ئەۋەتىلىدىغان ئەسەرلەر ئۇيغۇر كونا يېزىقىدا يېزىلىشى، ئىملاسى توغرا، خېـتى ئوچۇق بولۇشى، قۇر ئارىلىقى كەڭرەك، ئاق قەغەزگە (بىر بەتكە 15 قۇر يېـزىـلسـا ياخشى) پاكىز كوچەرىلىشى لازىم. لازا قەغىزىگە يېزىلىپ كوپەيتىلگەن ئەسەرلەر بىـر-دەك قوبۇل قىلىنمايدۇ. شېىرلارنىڭ سىزىق يونۇلۇشى بويىچە كوچۇرۇلۇپ، كۇپلىت ئـا-رىلىرى ئاق قويۇلۇشى كېرەك.

2. تەھرىر بولۇمىمىزگە كەلگەن ئەسەرلەر پرىنسىپ جەھەتتىن قايتـۇرۇلـمـايـدۇ. ئىشلىتىش توغرا كىلىپ ئوزگەرتىش، تولۇقلاش زورۇر تېپىلسا جاۋاپ يېزىلىدۇ. شـۇڭـا ئەسەر كوپىيىسىنى ئاپتور بىر نۇسخە ساقلىشى كېرەك. بىر ئەسەرنى 2 ئورۇنغا ئېۋەتىشـكە بـولـمـايـدۇ. باشقا مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ئەسەر تەھرىر بولۇمىمىزگە ئېۋەتىلسە ، ئېلان قىلىنىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ قەلەم ھەققى بىرىلمەيدۇ.

3. تەرجىمە ئەسەرلەر ئاساسيجەھەتتىن قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئېۋەتىلىپ قـالـغـان بولسا، باشقا ئەسەرلەردىن ئېلىنغان مىسال، سىتاتىلارنىڭ قايسى ئەسەردىن ئېلىنغانلىـغى ئەسكەرتىلىشى، ئەسلى ئەسەر نۇسخىسى بىللە قوشۇپ ئېۋەتىلىشى كېرەك.

« قەشقەر ئەدىبىياتى » ئۇيغۇر تەھرىر بولۇمى

مۇقامچى ئوغلىمەن

قادىر سىدىق

مۇقامچى ئوغلىمەن ۋارىس ئاتامنىڭ كەسپىگە ماھىر،
نەقىشلىك دۇتتارىم — زوھرە، ئۇنىڭ ئىشقىدا مەن تاھىر.

تىلىم — جۇپ تار «مۇشاۋرەك»، «راك»، «ناۋا» ئەيلەيدۇ بۇلبۇلدەك،
ماڭا جور ھەر زامان داڭلىق قوشاقچى چوڭ بوۋام سادىر.

مۇھەببەت ھەۋىسىم دىلدا يېنىپ تۇرغاچقا ئاتەشتەك،
ئاتامدەك ياخشى ئەلنەغمە ئاتالدىم ئەلدە مەن ھازىر.

مۇقام چالسام كېلەر كوڭلۇم — ئېسىمگە شۇ ئېغىر كۈنلەر،
ئاتام بىرلە مۇقامىمغا توقۇلغان زەپ گۈنا، ياپىر!...

سولاندى زەي، سوغۇق، مۇزدەك قاراڭغۇ ھەپسى - زىندانغا،
ساناقسىز بىگۇنا ئاق دىل غەزەلخان، سازچى ھەم شائىر...

باھاسىز نەۋ باھار بەردى ھاياتقا قايتىدىن دەۋران،
مۇقامچى قەددى تىكلەندى گويا سۇمباتىدۇر پامىر.

مۇقامدىن مەن يارالغانتىم، مۇقام توۋلاپ ئۆتەر ئۆمرۈم،
بۇ يولدىن ئازدۇرالماس ھېچ رىياكار، مىڭلىغان جابىر①.

مۇقامىم شوخ جاراڭلايدۇ ئېتىز، كان، باغدا، مەشرەپتە،
بۇنىڭدىن چارىكۈي يوق ئەل - جاھاندا مەن ئۈچۈن نادىر.

ھېساپسىز كۈچ بەخش مېنى ئۈندەيدۇ ئورلەشكە،
تۇرداخۇن روھى دەپ: «تىرماش، قانائەت ئەيلىمە قادىر.»

---

① جابىر — «رابىيە — سەيدىن» داستانىدىكى سەلبى ئوبراز.

ۋاپادارلىق كويى

(ئەدەبىي ئاخبارات)

ئابلىز ئۇمەر

سەنەمنىڭ غېرىپ ئۈچۈن ئاھو - پىراق
چېكىپ، ھىجران ئوتىدا كۆيگەنلىكى؛ شىرىن-
نىڭ پەرھاتنىڭ بىمەھەل ئەجىلىنى كۆرگەن-
دىن كېيىن ۋاپادارلىق كۈچىدىن ئۆزىگە خەن-
جەر ئۇرۇپ پانىي دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقانلى -
قى؛ زۇلەيخانىڭ يۈسۈپنى دەپ تارتقان جا-
پالىرى؛ لەيلىنىڭ مەجنۇن ئۈچۈن جان پە-
دا قىلىشلىرى؛ رابىيەنىڭ سەيدىننىڭ ئىش-
قى - پىراقىدا ياماننيار دەرياسىدا ئېقىشى -
سۈيگۈ مۇھەببەت بابىدا ۋاپادارلىق ھەمسا-
داقەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە، قانچىلى -
غان ئالەمشۇمۇل داستانلارنىڭ ئالتۇن بەت -
لىرىگە پۈتۈلگەن.

زامانىمىزدا بۇ يارقىن سەتىرلەر يېڭى
مەزمۇنلار بىلەن بېيىپ تېخىمۇ پارلاق نۇر
چاچماقتا. پاك، ھالال، ئەركىن مۇھەببەت
ئۈچۈن ۋىسال تاڭلىرى ئاتقان بولسىمۇ، ئۆز
جۈپتىگە ۋاپادار بولۇش، ساداقەتمەنلىكىنى
ساقلاش، ھايات - ماماتتا بىللە بولۇش،
تۇرمۇشتا يۈز بېرىشى مۇمكىن بولغان مۈش-
كۈلاتلارنى بىرلىكتە يېڭىش، روھى گۈزەل -
لىكىنىڭ يۈكسەك پەللىسىگە چىقىش - تۇر -
مۇش يولىغا قەدەم قويغان ھەربىر ياش قىز - يى-
گىتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، يەنىلا بىر جىد-
دى سىناق. لېكىن دەۋرىمىز ياشلىرى ئىچى-
دە مۇنداق سىناقلارغا قەتئى بەرداشلىق بې -
رىپ، ئۆزىنىڭ مۇھەببەتكە چەكسىز سادىق -
لىقى، ۋاپادارلىقى، باي ئىنسانى پەزد -
لىتى بىلەن تارىختا ئۆتكەن ئاشىق - مە -
شۇقلارنىمۇ ھاڭ - تاڭ قالدۇرۇدىغان ئېسىل
خىسلەت ئىگىلىرىمۇ ئاز ئەمەس.

× ×

كىچىككىنە بىخەستەلىك، تويى بولغىنىغا
ئەمدىلا 12 كۈن بولغان بىر جۈپ قىزيىگىت-
نى بەختىيار ئائىلە قۇچىغىدىن قەشقەر 1 -
خەلق شىپاخانىسى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى-
نىڭ ياتىقىغا ئېلىپ كەلدى. بىرى كېسەل -
لىك ئازاۋىدىن يېرىم ھۇشسىزلانغان بولۇپ،
ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرى قاش
بىلەن كىرپىك ئارىلىغىدا ئىكەنلىكىنى چوڭ-
قۇر ھېس قىلغىنى ھالدا، كۆزلىرىنى مەھ-
كەم يۇمۇپ، ئۈن - تىنسىز ياتاتتى. ئا -
رىلاپ - ئارىلاپ ئايانچىلىق ئىڭرەپ قو -
يۇشلىرىدىن، ئۇنىڭ ھايات شامى تېخىچە

پىلىلداپ يېنىۋاتقانلىغىنى بىلگىلى بولات ـ
تى . ئىككىنچىسى بولسا ، ئۇنىڭ ئازاۋد ـ
نى يېنىكلىتىش يولىدا كېچە ـ كۈندۈز جان
قېقىپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە ئىدى .
بوش ئىگرىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان مەرھا ـ
با دەس ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، پۈتۈن كۈ ـ
چىنى ئىشقا سېلىپ ، بىمارنىڭ توۋىنى پا ـ
لەچلەنگەن بۇ ئومۇرلۇك جۈپتىنى ئاۋايلاپ
بىر تەرەپكە ئۆرۈپ قويدى . بۇ چەكسىز مېھ ـ
رىۋانلىقتىن يۈرىگى سۈيۈنگەن مەمتىلى كو ـ
زىگە غىلىلدە ياش ئالدى. مەرھابا ئۇنى تې ـ
خىمۇ چوڭقۇر روھى ئازاپقا سالماسلىق ئۈ ـ
چۈن ، يۈزىنى بىر چەتكە بۇرىدى ـ دە، ھا ـ
زىرلا ئۇنىڭ ئاستىدىن ئېلىنغان بىر توپلا ـ
تىنى كوتىرىپ ، سىرتقا چىقىپ كەتتى . ئۇ
ئەشۇ لاتىلاردىكى چوڭ ـ كىچىك تەرەتلەرنى
يۇيۇپ ئادالاۋاتقاندا ، بىر ئايالنىڭ يە ـ
نە بىر ئايالغا مەرھابانى ئىشارەت قىلىپ :
» بۇ چوكاننىڭ يولدىشىنىڭ كېسىلىمۇ بالا ـ
لىرىمنىڭ دادىسىنىڭ كېسىلىگە ئوخشايدىكەن«
دەپ پىچىرلاۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى .
» مەمتىلى بىلەن قىسمەتداش كىشى كىم ـ
كىنە؟«
مەرھابا يۇيۇپ تازىلانغان لاتىلارنى دە ـ
رەخكە تارتىلغان تانىلارغا ئارتىپ قويۇپ ،
ھېلىقى ئايالنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى . ئۇ ،
ياتاقنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، ئەتىگەن ـ
لىك ئاپخوتقا كىرگەن دوختۇرلاردىن بىرى
ھېلىقى ئايالغا قاتتىق كايىۋاتاتتى :
ــ سىز مۇشۇنداق كېسەل باقامسىز ؟ ـ
دەيتتى دوختۇر ، ـ ئىسمىڭىز ناۋاتخان ئە ـ
كەن ، چىرايىڭىزمۇ گۈلدەك تۇرىدۇ . ئەم ـ
ما قىلىغىڭىز ... ـ دوختۇر سەل توخ ـ
تىۋېلىپ داۋام قىلدى ، ـ ئۈچ بالىنىڭ دا ـ
دىسي بولغان ئادەم مۇشۇ ئەھۋالدا ياتسا ،
سىزنىڭ ھەدىسە شەھەرگە چىقىپ ، سەيلە ـ
تاماششا قىلغىنىڭىز نېمىسى !؟ توغرا، سېس ـ
تىرالارمۇ ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ ، لېكىن
سىزمۇ سېستىرالارغا زىچ ماسلىشىپ ، يول ـ
دىشىڭىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرسى ـ
ڭىز ، ئۇ تېخىمۇ تېزراق ساقايمامدۇ ؟ ! ـ
دوختۇر ئۆزىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن تا ـ
پىلىدى ، ـ بىز دوختۇرلار تاشقى زەخمىلە ـ
نىشتىن قورقمايمىز . ئەمما، كارۋات يارىسى ـ
دىن قورقىمىز . زەخمىلىنىشتىن ئولۇپ كەت ـ
مىگەن ئادەم كارۋات يارىسىدىن ئولۇپ كې ـ
تىشى مۇمكىن. تېرە ـ ئادەم بەدىنىدىكى ئاق ـ
سىلنى تۇتۇپ تۇرىدۇ . بەدەندە ئاقسىل ماد ـ
دىسى ئازلاپ كەتسە ، ئادەم ئاجىزلاپ ، ھا ـ
ياتى خەۋپكە يولۇقىدۇ . شۇڭا كېسەلنى ھەر
ئونبەش مىنۇتتا بىر قېتىم ئۆرۈپ، بەدىنىنى
ئىسسىق لۆڭگەدە سۈرتۈپ قويۇڭ . ئۇقتىڭ ـ
ىزمۇ ؟
ــ ......
دوختۇرنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئۆزىگىمۇ قى ـ
لىنغان بۇيرۇق دەپ چۈشەنگەن مەرھابا ئەشۇ
سائەتتىن ئېتىۋارەن تېخىمۇ زورغەيرەتكە كەل ـ
دى . كېچىلىرى ئوخلاش، كۈندۈزلىرى بىر ـ
دەم ـ يېرىم دەم ئارام ئېلىۋېلىش ئۇنىڭ
خىيالىغىمۇ كىرمەيدىغان بولدى. ھارغىنلىق،
ئۇيقۇسىزلىق دەردىدىن ئارانلا يەر دەسسەپ
تۇراتتى. كوزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ كەتكەن،
چىرايىدىن توپا ئورلەپ، گۈزەل ھوسنى پۈ ـ
چۈلغان ئىدى . بەزى كېچىلىرى ئورۇندۇق ـ
تىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس ـ تاسلا قالات ـ
تى . لېكىن ئۇ ، دەرھال كوزلىرىنى ئۇۋۇد ـ
لىۋېتىپ مەمتىلىنىڭ ئۇچىسىنى سىلايتتى .
ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈيتتى : پۈتۈن ۋۇجۇدى
بىلەن ئۇنى تېزراق ئورۇندىن تۇرغۇزۇش
كويىدا تىرىشاتتى ، تەرمىشاتتى .

نەچچە ئوللاپ كېچە-كۈندۈزلەرنى ئىشەنچ ۋە ئۈمىت بىلەن ئۆتكۈزگەن مەرھابا، مەسئۇل دوختۇرنىڭ: «12 ئومۇرتقا زەخىملەنگەن، نەتىجىدە ژۇلۇن قىسىلغان، سىزىم نېرۋىسى بىلەن ھەركەت نېرۋىسىمۇ بېسىلىپ كېرەكتىن چىققان. كېسەلنى پالەچلىكتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى يوق، كېسەلنىڭ يۈرەك، ئۆپكە قاتارلىق ئىچكى ئەزالىرى ساق بولغاچ، يەنە 20 - 30 يىل ئۆمۈر كۆرۈشى مۇمكىن ...» دېگەن ئاخىرقى يەكۈننى ئاڭلىغاندا گويا بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن بولسا يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. چۈنكى دوختۇر ئۇنىڭ ئۈمىت يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتكەن، ئازاپلىق كۆڭلىگە تېخىمۇ چوڭ ئازاپلارنى سالغان ئىدى. مەرھابا دوختۇرنىڭ يەكۈنىگە ئىشەنمەيتتى. قانداقتۇر بىر ئەرزىمەس ھادىسىنىڭ شۇنداق شېرىن ئائىلە تۇرمۇشىنى ۋەيران قىلىۋېتىشىگە؛ سۆيۈملۈك كىشىسىنى مەڭگۈلۈك ناكا قىلىپ قويۇشىغا تېخىمۇ ئىشەنمەيتتى. ئىشەنمىسە نېمە ئىلاج؟!

يەكۈن بىلەن بىللە، دوختۇرنىڭ كېسەلنى دەرھال يوتكەپ، كارۋاتنى بىكار قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىمۇ ئېيتىلىپ بولغان ئىدى...

بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا ياتاققا ئادەم توشۇپ كەتتى. ئۇلار دوختۇرنىڭ يەكۈنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يوقلاپ كىرگەنلەر ئىدى. ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىدە بىر خىل مەيۈسلىك كېزەتتى. ئۇتكەندە: «ياش ئەمەسمۇ، ساقىيىدۇ» دېيىشكەنلەر ئەمدى: «تەقدىر شۇنداق، بولغۇلۇق ياش يوپۇرماق چوكانىغا بولمىدىغان بولدى» دېيىشەتتى؛ يەنە بەزىلىرى بولسا: «ئۇلۇكنىڭ يولى ئۇلۇك بويىچە، تىرىكنىڭ يولى تىرىك بويىچە بولار. ياپ-ياش بۇ چوكان ئىمجان يىگىتكە بەنت بولۇپ قالماس» دەپ ئەۋلىيالىق قىلىشاتتى.

ھەر كىم ھەر نېمە دېگەن بىلەن ھېچكىم مەرھابانىڭ قەلبىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيتتى. كىشىلەرنىڭ گەپ-سۆزلىرى مەرھابانىڭ يۈرەك يارىسىنى تېخىمۇ ئېچىشتۇرۋەتتى، ئۇ بولالمىدى، ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسىنى مەمتىلى ئاڭلىمايتتى. چۈنكى نەچچە كۈندىن بۇيان كاللىسىدىكى «ئۇلۇپ كېتىش» خىيالىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بىردەم ئالغۇ-بەرگۈلىرىنى ھېساپلاپ، بىردەم غەمكىن كۆزلىرىدىن ياش توكۇپ رازىلىق سوراۋاتقان بۇ بىتاپ، دوختۇرنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى ھۆكۈمىنى ئاڭلاپلا ھۇشىدىن كەتكەن ئىدى.

مەرھابا ياش يۇقى كۆزلىرىنى كارۋاتقا تىكتى. كۆزلىرىنى ياش تامچىلىرى قاپلىۋالغاچقا، ئۇ بىر نەرسىنى كۆرەلمەيتتى. مەرھاباغا مەمتىلىنىڭ قاڭشالىق بۇرنى بارغانسېرى ئېگىزلەۋاتقاندەك، قوي كۆزلىرى تېخىمۇ يوغىناپ بېرىۋاتقاندەك، سوزۇنچاق كەلگەن ئاپپاق يۈزى بولسا، تېخىمۇ ئاقىرىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى» ئۇنىڭ كېسەللىك دارىپ گەز باغلاپ كەتكەن يۇقارقى كالپۇكى بولسا، بىردەم مەرھابادىن ئەپۇ سورىماقچى، بىردەم «ئەمدى قانداق قىلىسەن؟» دەپ سوئال قويماقچى بولغاندەك، پات-پات لىپىلداپ قوياتتى. ئۇز ۋاقتىدا جىنەستىدەك قىزغۇچ، مۇھەببەت شەرۋىتىنى توككەن بۇ لەۋلەر تېخى پۈتۈنلەي قۇرۇپ كەتمىگەن ئىدى.

مەرھابا ئۇيلىغانسېرى ئۇيلىرىنىڭ تېگىگە يېتەلمەيتتى. ئۇ-ھاياتنىڭ سىنىقىغا، سا-

داقەت ئاتلىق بۇ سۆيگۈ ئىلاھىنىڭ سورىغىغا
دۈچ كەلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى
يول تۇراتتى: بىرى ۋاپاسىزلىق، يەنە بىرى،
ئىگە - چاقسىز نىمجان بىلەن ھايات كوچۇ-
رۇش، ياشلىقىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن قوربان
قىلىش، مەرھابا ئۈچۈن ئالدىنقى يول ئا -
سانغا چۈشەتتى. بەزى دوستلىرى، ئۇرۇق -
تۇققانلىرى دىگەندەك، "بەختىنى قايتىدىن
تاپقان" بولاتتى. بىراق...

مەرھابانىڭ ياشلىرى قۇرۇپ، كوز قارچۇ-
غى ھەركەتتىن قالغاندەك، بىر نۇقتىغا تى -
كىلىپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوز ئالدى -
دىن مەمتىلى بىلەن بولغان تۇرمۇش كارتى -
نىسى تەسۋىردەك تىزىلىپ ئوتمەكتە ئىدى:

مەرھابا - گۈزەل قەشقەرنىڭ نازۇك بەدەن
قىزلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ ئوت چاقناپ
تۇرىدىغان قوي كوزلىرى، دومباقتەك كەلگەن
مەڭزى، ئۈنچە چىشلىرى، غۇنچە بويى كىشى -
نى مەھلىيا قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدىكى
توق يېشىل نىلون پوپايكىسى، ھالرەڭ قات -
لاق يوپكىسى، بويىنىغا ئېسىلغان مارجانلى -
رى، بېشىدىكى سېرىق ھىلىلە ياغلىقى ئۇنى
تېخىمۇ زىبا كورسەتەتتى. ئۇ ئابرويلۇق كا -
دىر ئائىلىسىنىڭ پەرزەنتى بولۇپ، كىچى -
كىدىن شەھەردە ئوسكەن، قەشقەر دارىلمۇ -
ئەللىمىنىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، تەقسىمات
بويىچە يېڭىشەر ناھىيىسىدىكى ياندۇما بازار
باشلانغۇچ مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگى -
لەنگەن، شۇ جەرياندا مەمتىلى بىلەن تونۇ -
شۇپ قالغان ئىدى. مەمتىلى بولسا، مەرھا -
بادىن 2 يىل بۇرۇن مەكتەپ پۈتتۈرگەن بو -
لۇپ، ياندۇما گۇڭشى ئوتتۇرا مەكتىۋى سى -
فەن سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. دىخان
ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، كىچىكىدىلا ئانىسىدىن
ئايرىلغان بۇ يىگىت 1977 - يىلى 8 - ئايدا

مەرھابا بىلەن توي قىلىپ 12 كۈن ئوتكەندە
چەللىدىن يىقىلىپ زەخمىلەنگەندىن كېيىن،
بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە "كاج تۇر-
غانغا ئولۇك ئۇچراپتۇ" دىگەندەك ياشانغان
دادىسى، يالغۇز ئاكىسى كوز يۇمدى. شۇنىڭ
بىلەن مەمتىلى تۇرمۇشتا يەككە - يىگانە
قالدى. ئۇنىڭ تەشكىلدىن ۋە ۋاپادارى
مەرھابادىن باشقا ھىچنىمىسى يوق ئىدى.

"توۋا ، - دەيتتى مەرھابا ئوز - ئوزىگە،-
ھاياتنىڭ قىسمىتى شۇنداقمىدۇ؟ قېنى ئۇ
گۈزەل ئارزۇلار؟ قېنى ئۇ شىرىن كېچىلەر؟
قېنى ئۇ ئوتلۇق ۋەدىلەر؟ 12 كۈنلۈك تۇر -
مۇش ياشلىقىمغا گۇۋاھى بولارمۇ؟ نەسلىم،
ئەۋلادىم بولماسمۇ؟ غۇنچە چاغلىرىم مۇشۇن -
داق ئوتەرمۇ؟ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ شۇنچە
كەڭ قوينىدىن ماڭا تەككەن نىسىۋە زادى
مۇشۇنچىلىكمىدۇ!؟..."

مەرھابانىڭ قەلبى داۋالغۇماقتا ئىدى.
ئۇ، بىردەم ئوزىگە پۈتمەس - تۈگىمەس سو -
ئاللارنى قويسا، بىردەم سوئالغا جاۋاپ تاپ -
قاندەك بېشىنى يەڭگىل سىلكىۋېتىپ، ئاڭ -
لىنار - ئاڭلانماس پىچىرلايتتى: ھاياتلىق -
تىكى بۇ ھادىسىگە كىم جاۋاپكار؟ مەن ئۇنى
مەمتىلىدىن كورسەم بولامدۇ؟ ئۇنىڭ مېنى
مۇشۇنداق ئازاپلىغىسى بارمۇ؟ ئەگەر مەن
ھادىسىگە ئۇچرىغان بولسام، مەمتىلى ۋاپا -
سىزلىق قىلىش مۇمكىنمىدى؟! ياق، ياق!
ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، تۇرمۇش ئوز قىممى -
تىنى يوقاتقىنى يوق. مەمتىلىنىڭ بەدىنى
مېيىپلەنگەن بىلەن ۋىجدانى تازىغۇ، يۈرىكى
ساقغۇ، ماڭا بولغان مېھرى - مۇھەببىتىنى
يوقاتقىنى يوققۇ! مېنىڭچە، مۇھەببەتنىڭ ئۇ -
لۇغلىقى جىنسىي ئايرىمىسىدىلا ئەمەس، مۇ -
ھىمى مەنىۋى جەھەتتىكى بىرلىكتە، قەلب
ئىستىگىنىڭ يۈكسەكلىكىدە. مەن بىر خەلق

ئوقۇتقۇچىسى، مەلۇۋى مەدەنىيەت ياراتقۇچى،
ئەۋلات تەربىيەلىگۈچى. مېنىڭ نەسلىم قال -
مىسا، ياخشى نامىم، خىسلەتلىرىمغۇ قالار. مە -
ھەللىنى مەن بېقىشىم كېرەك. شۇنداق قىلا-
غاندىلا، جەمئىيەت ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى
ئادا قىلغان بولىمەن، ۋىجدانىمنىڭ بۇيرۇ -
غىنى ئىجرا قىلغان بولىمەن!»......

دېمىسىمۇ، مەكتەپ تەربىيىسى، يېتىم -
يېسىرلارغا خەيرىخاھلىق قىلىپ ساۋاپلىق
ئىزدەشتەك ئائىلىۋى شارائىت؛ ئاقكۆڭۈل -
لۈك، ۋاپادارلىق، ساداقەتلىككە ماكان بول -
غان قەشقەرنىڭ ئەنئەنىۋى مۇھىتى مەرھا -
بانى ئىنسانى خىسلەتلىك، پاك ۋىجدانلىق،
دىيانەتلىك قىز قىلىپ يېتىلدۈرگەن ئىدى.
شۇڭا مەھەللىنى تاشلىۋېتىش ئاسان يول
بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ۋىجدان سودى ئالدىدا
مەڭگۈ جىنايىتى تۈگىمەيدىغان جىنايەتكار،
سۆيگۈ - مۇھەببەت بابىدا ئۆزىنىڭ شەھۋا -
نى نەپسىنى قاندۇرۇشنىلا ئويلايدىغان، ئىن -
سانىي گۈزەللىكنىڭ بارلىق سىزىملىرىدىن
ئايرىلغان نومۇسسىز مەخلۇققا ئايلىنىپ قې -
لىشنى ھەرگىز خالىمايتتى!

مەھەللىنىڭ چاي سوراپ توۋلىغان ئا -
ۋازى ئۇنىڭ خىيال ئەينىكىنى ياپتى. ئۇ
يولدىشىغا قارىدى، مەھەللە پۈتۈن بىر مو-
رىنىڭ تۈتۈنىنى سۈمۈرىۋاتقاندەك ھەسرەت -
لىك تىناتتى، مەرھابا چاي قۇيۇشقا تەمشە -
لىۋاتقاندا، مەھەللە يەنە توۋلىدى، مەر -
ھابا ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. مەھەللە سو -
يۈملۈكىنىڭ سۇمبۇل چاچلىرىنى سىلاپ
تۇرۇپ:

— مەرھابا، مەن ھەممىنى ئۇقتۇم. «مېنى
ساقايمايدۇ» دېيىشىدۇ، ئېھتىمال، بۇ شۇن -
داقتۇ. شۇڭا سەن زىلۋا ياشلىقىڭنى چوك -
كىچىك تەرەتكە بۇلغاپ، كېسەل بېقىش بە -
لەن بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتمەي، مەندىن ئايرى -
لىپ، تۇرمۇش يولۇڭنى تاپقىن. مەن سەن -
دىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى، - ئۇ كۆز -
لىرىگە ياش ئالدى ۋە بوغۇزىغا بىر نەرسە
تۇرۇپ قالغاندەك تەسلىكتە
گېپىنى داۋاملاشتۇردى، -
ماڭا تەشكىل بار، قالغىنىنى تەقدىرنىڭ
ئۆزىگە قويدۇم.

مەرھابانىڭ كۆزلىرىدە ياش ئەگىدى، ئۇ
پىيالىغا چاي قۇيدى، لېكىن سۇنالمىدى.
مەرھابانىڭ قوللىرى تىترەپ، يۈرىكى
ئادەتتىن تاشقىرى تەپمەكتە ئىدى. ئۇ مەھ-
ەللىنىڭ ئۈستىگە يېرىم گەۋدىسىنى تاشلىدى.
شۇ تاپتا ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكۈچى بۇ
قەيسەر يىگىتنىڭ قەلبى چاي بىلەن ئەمەس،
مەرھابانىڭ پاك سۆيگۈ شارابى بىلەن قان -
ماقتا ئىدى. مەرھابا ئىڭىشكەن پېتى ئۆمۈر-
لۈك جۈپتىنىڭ قانسىرىغان لېۋىگە لېۋىنى
يېقىپ تۇرۇپ پىچىرلاۋاتاتتى: «سۆيۈملۈ-
گىم، خاتىرجەم بولۇڭ، مەن سىز بىلەن
ساق ۋاقتىدا تۇرمۇش قۇرغان، ياخشى كۈن-
لەردە بىللە بولۇپ، باشقا كۈن چۈشكەندە
ئايرىلىپ كېتىش - مېنىڭ ۋىجدانىمغا يات.
مېنىڭ بۇ يۈمشاق باغرىم بىر سىزگە تەئەل-
لۇق!»

× ×

دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن مەرھا-
بانىڭ يۈكى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. ئۇ، بىر
تەرەپتىن، تالاغا چىقىشا ئەركىشى، ئۆيگە
كىرسە خوتۇن كىشى بولۇپ، ئوتۇن، ئۇن،
ياغ، دورا - دەرمەك قاتارلىق تۇرمۇش لازى-
مەتلىكلىرىنى غەملەپ، مەھەللىنى ئوبدانراق
بېقىش ئۈچۈن تىرىشتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن
كۈنلۈك مەشغۇلاتى بويىچە، مەھەللىنىڭ
تېگىگە سېلىنىدىغان لاتا - زاكىلارنى يات -

پات يۈيۈپ ، چوڭ ـ كىچىك تەرەتلەرنى
ۋاقتى ـ قارايىدا ئادالاپ ، كېچە ـ كۈندۈز
داۋاملىق ئورۇپ ، بىر نەچچە قېتىملىق كار-
ۋات يارىسىنى ساقايتتى . تىنىم تاپماي
كېسەل بېقىش ، هارغىنلىق ، ئۈيقۇسىزلىق
نەتىجىسىدە ، ئۇنىڭ قوللىرى يېرىكلىشىپ ،
رەڭگى ـ رۇخسارىمۇ بىر قىسىملا ئۆزگىرىپ
كەتتى . ئۆزىمۇ تارتىلىپ قالدى . يامان يې-
رى شۇكى ، ئاتۇشتىكى سائىساق ئاكىغا كور-
سىتىش ، قەشقەر تىببى مەكتەپ يېنىدىكى
دوختۇرخانىدا قىلىنغان ئۈنۈمسىز ئوپېراتسى-
يەدىن كېيىن ، مەمتىلىنىڭ چوڭ ـ كىچىك
تەرىتى بىر كەلسە بىر يولى كېلىپ كېتىدى-
غان، بىر كەلمىسە توختاپ كېتىدىغان بولۇپ
قالدى . بۇ ئىشلارغا ئامال قىلىش ئۈچۈن
مەمتىلىنى دەمال دوختۇرخانىغا ئاپىرىش ،
بالنىتسىدا ياتقۇزۇش تولىمۇ ئاۋارىچىلىق
ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئىش پات ـ پات
تەكرارلىنىپ تۇراتتى. شۇڭا مەرهابا دوختۇر-
لاردىن ئۆگىنىۋالغان ئۇسۇلى ۋە كېسەل بې-
قىش تەجرىبىسىگە ئاساسەن كىچىك تەرەت
توختاپ كەتكەندە ، دوۋسۇن بېشىنى داۋام-
لىق يۇمشاق ئۇۋۇلاپ بەردى . ئىسسىق ئوت-
كۈزدى . سۈيدۈكنى لاتىغا تامچىلاتقۇزدى .
بۇمۇ بولمىغاندا ، جىنسى ئەزاغا كاتېتىر
(شلانكا) كىرگۈزۈپ ، سۈيدۈك ماڭدۇرۇشقا
ئىشلىتىلىدىغان رىۋانول دىگەن دورىنىڭ ئو-
كۇل سۈيى بىلەن تەڭشەلگەن ئېرىتمىسىنى
بەردى ھەمدە ئەھۋالغا قاراپ ئوكۇل ئۇردى.
مۇشۇنداق قىلىپ كېسەلنىڭ سۈيدۈك بىلەن
زەهەرلىنىپ ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئال-
دى . چوڭ تەرەت توختاپ قالغاندا ، ئۆزى
كولىزما قىلدى . سېزىم بولمىغانلىقتىن ،
بۇمۇ ئەپلەشمىسە ، قولىغا پەلەي سىلىپ ،
ئارقا پېشاپتىن تاشتەك قېتىپ كەتكەن قەۋ-
زىيەتنى كولاپ ئېلىپ ، بىتاپنىڭ ئازاۋىنى
يېنىكلەشتۈردى . مەمتىلىنىڭ دوست ـ بۇرا-
دەر ، مەهەللە ـ ھەقەمسايىلىرى مەرهابانىڭ
بۇ ئىشلىرىدىن ھەيران ئىدى . ئۇلار مەمنۇن-
لۇق بىلەن پىچىرلىشىپ : " ئوقۇغان ـ بىل-
گەن ئادەم دىگەن باشقا ئىكەن . بۇنىڭدەك
ۋاپادار ئايال ئاز تېپىلىدۇ. خېزىرنىڭ قىزى
بولغان تەقدىردىمۇ ، ئۇ تارتقان جاپا ـ مۇ-
شەققەتكە بەرداشلىق بېرەلمەس . مەرهابا
ھەقىقەتەن ئىنساپلىق ، دىيانەتلىك قىز
ئىكەن " دىيىشەتتى .

مەرهابانىڭ ئىسىل پەزىلىتى بارغانسېرى
كوپ كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا بولغان
ھورمەت ۋە ھىسداشلىق تۇيغۇسىنى قوزغاتتى،
ئۇنىڭ نامى قەشقەردىلا ئەمەس ، مەمتىلىنى
ئىچكىرىگە داۋالىتىشقا ئېلىپ بارغان 2 يىل
ئىچىدە ئۇنى يۇدۇپ ئوكۇلغا ئاپىرىش ،
ئۇۋۇلاپ يۇيۇش ئۈچۈن ئۈستۈنكى قەۋەتلەر-
گە ئېلىپ چىقىش يولىدا ھېرىپ ـ چارچاپ
بورەك كېسەل بولۇپ قالغانلىغى ، كېچە ـ
كۈندۈز قېتىقىنىپ خەۋەر ئېلىش ، ھەر تە-
رەپلىمە داۋا ئىزلەشى دوختۇرلار ۋە شاڭخەي
خەلقى ئارىسىدا تەسىر قوزغىدى . شاڭخەي
گېزىت ـ ژورناللىرى مەرهابانىڭ ئىش ئىز-
لىرىغا قىزىقتى . رادىيو ئىستانسىلىرى بۇ
ھەقتە خەۋەر بەردى. شۇڭا ئۇنىڭغا ناتونۇش
ئادەملەر تەرىپىدىن خالىس ياردەملەر بولۇپ
تۇردى. لېكىن يانا بەزىلەرنىڭ مەرهابانىڭ
ئىش ئىزلىرىنى ئاڭلاپ ئىشەنگىسى كەلمەيت-
تى . ھەتتا ئايرىم ۋاپاسىز ئالا كوڭۇل خو-
تۇنلار بىردەم : " شۇنداقمۇ جان قىينايدىغان
ئەخمەق بولامدۇ ؟ ياشلىق دىگەن بىر كېلى-
دۇ ، بىر كېتىدۇ ـ دە . مەرهابا نىرۋىسىدىن
ئاداشقان " دىيىشسە ، بىردەم : " مەمتىلى
چوقۇم ئۇستا داخان بولسا كېرەك، "ئىسىتقۇ"

قىلىپ ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ. بولمىسا، بىر كېرەكسىز ئىمجانىنى 5 يىل باققان بارمۇ، سىر مۇشۇ يەردە بولسا كېرەك، دېيىشەتتى. بۇنداق سوز - چوچەكلەرگە مەرھابا پەرۋا قىلمايتتى. ئۇ: " مەن مەمتىلىنى باققان بىلەن، ھەممىمىزنى پارتىيە، سوتسىيالىستىك جەمئىيەت بېقىۋاتىدۇ. تەشكىل ئىككىمىزنى ناھىيە مەركىزىگە يوتكەپ كېلىپ، ھەر جەھەتتىن ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى. مەمتىلىگە كېسەللىك پېنسىيىسى بېرىۋاتىدۇ، مەن خىزمەتكە تولۇق قاتنىشالمىسامۇ، مائاشىمنى تولۇق بېرىۋاتىدۇ، بۇ قېتىم مائاشىمنى ئۇستۇردى. ھەر جەھەتتىكى غەمخورلۇقمۇ ئاز ئەمەس، بۇنى قانداقمۇ چۇشەنگىلى بولمىسۇن" دەپ نەق جاۋاپنى بېرەتتى. مەرھابانىڭ تەرىپىنى ئاڭلىغان، لېكىن ئۇنى ئوز كوزى بىلەن كورمىگەنلەر ئۇنىڭ گوزەل رۇخسارىنى، مەدىنى كىيىنىشلىرىنى كورگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پاك قەلبىگە ئىشەنمەي گومانى قاراپ: " ئۇنىڭ يولدىشىنى بېقىۋاتقانلىقى بىلەن پاك ئوتتۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئوز كوڭلىنى خوش قىلىپ، ياشلىق ھېسسىنى بېسىپ تۇرىدىغان بىرەر ئىشى بولسا كېرەك" دەپ ئويلايتتى، ئاشكارا ياكى مەخپى ھالدا " تەۋەككۇل" قىلىپ بېقىشنى كوڭلىگە پۈككەتتى. مانا شۇنداق ئۆزمە كوڭۇل مەخلۇقلاردىن بىر نەچچىسى ئوز ئۇرۇنۇشلىرىغا نىسبەتەن مەرھابادىن تېگىشلىك دەككىسىنى يەپمۇ ئۈلگۈردى.

× ×

ھورمەتلىك كىتاپخان، يېقىندا مەن ئۇلارنى يۇقلۇدۇم: مەمتىلى ھېلىمۇ ئورنىدىن تۇرغىنى يوق. كېسەللىك ئەھۋالى بىر خىل. مەرھابا بالدۇرقىدەكلا ئۇنىڭ باش - ئايىغىدا پەرۋانە.

مەن مەرھابانىڭ ھېسسىياتىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ سورىغىنىمدا ئۇ ماڭا باشقا گەپ قىلماي، خاتىرىگە يېزىلغان مۇنۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى سۇندى:

" ئىشىق ئەھلىدە مۇدام، بولغاچ ھەقىقى چىن ۋاپا، بىلىنگەي بەلكى بىر لەززەت يار ئۈچۈن تارتقان جاپا."

ئاناقەدرى

(ھېكايە)

ئابلەمەت هاجى

ئانا ــ دۇنيادا ئەڭ سۆيۈملۈك، ئېزىز، موھتەرەم، ئۇلۇغ، مۇقەددەس تەۋەررۈكلار غەزدىنىسىنىڭ جەۋھىرى. پىكىر كەپتەرلىرىمىزنى ئالەم ئارا ئەركىن پەرۋاز قىلدۇرۇپ، چەكسىز سۇ دېڭىزىدىن ھېساپسىز سوز گوھەرلىرىنى سۈزۈپ ئېلىپ ئۇچقۇر قەلەم تۇلپارىنى ئىرادەم يايلاقلىرىدا بولىشىغا چاپتۇرۇپ، يەتتە قەۋەت يەر، يەتتە قات ئاسمانىنىڭ ئېتىكىگە بۈيۈك قەسىدىلەرنى يېزىپ، گۈزەل نەقىشلەرنى چەكسەكمۇ، ئانا تەرىپىنىڭ مىڭدىن بىر ئۈلۈشىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولماس...

× ×

پەيشەنبە كۈنى ئىدى، ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ ئانامنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن «سېيىت ئارسلانخان» يېنىدىكى قەۋرىستانلىققا قاراپ يول ئالدىم.

قەۋرىستانلىققا يېتىپ بارغان چېغىمدا، قوياش يۈزىدىكى پەرەنجىسىنى قىيا ئېچىپ، جامالىنى ناز بىلەن ئايان قىلغان گۈزەل مەلىكىگە ئوخشاش تاغ ئارقىسىدىن مارىلاپ چىقىۋاتقىنىدەك، نۇرلۇق ھۆسنىنى كورسىتىپ، يەرجاھاننى كۈلدۈرمەكتە ئىدى. مەن ئانامنىڭ قەۋرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، «سۈرە تابارەك» نى ئوقۇدۇم، قولۇمنى كوتۈرۈپ: «ئى مەدەتكار ئاللا، پەقىر بەندەڭنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلىپ، ئانامنى سائادەتمەن بەندىلىرىڭنىڭ قاتارىدا قىلغايسەن...» دەپ دۇئا قىلدىم. كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئادەت بويىچە قەۋرە ئەتراپىنى سىرىپ ـ سۈپۈرۈپ، ئۈستىگە بىر نەچچە سىقىم توپا تاشلاپ ھورمەت بىلدۈردۈم. ئاندىن قايتاي دەپ تۇرۇۋىدىم، ئانامنىڭ قەۋرىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىر قەۋرە تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى قۇلىقىمنى بەنت قىلدى. يىغلىغۇچىنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان بۇ مۇڭلۇق ئاۋازىدىن بارا ـ بارا ئۆزەمنى توختىتالماي قالدىم. تېخى ھېلىلا قۇرۇغان كوز چاناقلىرىمدا قايتىدىن ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى.

ــ ئانام ـ ئانام، ئانامەي ئانام، ئانام مېھرىبان، ئانام جانىجان، ئانام دولىتىم، ئانام سۇلتىنىم، ئانا ھورمىتىم، ئانام شوھرىتىم، ئانام راھىتىم، ئانام ئامىتىم، ئانام يايلىغىم، ئانام بايلىغىم...

يىغا ـ بارغانسىرى تېخىمۇ ھەسرەتلىك ۋە مۇڭلۇق ياڭراشقا باشلىدى:

ــ ئانام ـ ئانام، ئانامەي ئانام، ھاياتىم

نىڭ گۈلى ئانام، سائادىتىمنىڭ ھۆلى ئانام، بېغىمنىڭ بۇلبۇلى ئانام، لالە ـ رەيھان سۈمبۇلى ئانام، ئانام غۇرۇرۇم، ئانام ھوزۇرۇم، ئانام كوز نۇرۇم...

يىغا ئاستا ـ ئاستا پەسلىگىلى تۇردى. بىراق يىغلىغۇچىنىڭ ئاۋازى ئېنىق ۋە رەتلىك ئىدى:

ـــ سەندىن ئايرىلىپ ئانام، سۇندى قانىتىم قايرىلىپ ئانام، خىزمىتىڭنى قىلالمىدىم ئانام، ئانامەي ـ ئانام...

يىغىنىڭ تەسىرلىك سېھىرلىگۈچى كۈچىدىنمۇ ياكى كوڭلۇمنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئېرىپ كېتىۋاتقانلىقىدىنمۇ، كوز ئالدىمدا قەۋرىستانلىقتىكى جىمى ئەرۋالار قەۋرىلىرىنىڭ ئۈستىگە چىقىشىپ يىغا ـ زارە قىلىشىۋاتقاندەك، بەزىلىرى يىغلىغۇچىغا سەۋرى ـ تاقەت تىلىشىۋاتقاندەك بىر ھالەت كورۇنمەكتە ئىدى.

مەن دەرھال ئېسىمنى يىغدىمدە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يىغا ئاۋازى چىقىۋاتقان قەۋرە يېنىغا باردىم. يىغلىغۇچى ـ يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئىدى. ئۇ، يىغلايتتى، كوزلىرىدىن ئېقىۋاتقان تارام ـ تارام ياشلىرى قەۋرە يېنىغا ئالاھىدە پەرۋىش بىلەن ئۇندۇرۇلۇپ، ۋايىغا يەتكۈزۈلگەن گۈلنىڭ ئۈستىگە توختىماستىن توكۈلمەكتە ئىدى.

مەن يىگىتنىڭ يېنىغا كېلىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قىرائەت باشلىدىم. مۇشۇنىڭ بىلەن يىگىتنى يىغىدىن توختىتالماقچى بولغان ئىدىم، دېگەندەك ئايەت باشلانغاندا ئۇنىڭ يىغا ئاۋازى بىردىنلا جىمىدى. مەن " رەببەل ئالەمىن " دىن كېيىن قولۇمنى كوتۈرۈپ، كوزلىرىمنى يۇمۇپ، ئانامنىڭ، يىغلىغۇچىنىڭ ئانىسى ۋە پۈتۈن ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ئاتاپ ئۇزۇن دۇئا قىلدىم. ئاندىن يىغلىغۇچىغا قارىغان ئىدىم، كۈتۈلمىگەن بىر ھالغا كوزۇم چۈشتى... يىگىت گەۋدىسىنى كىلەڭسىز ھالدا تىپىرلىتىپ، قەۋرە ئۈستىدە ياتاتتى. ئورۇق، قانسىز بارماقلىرى بىلەن قۇرۇق توپىنى مۇجىغلايتتى. ئۇنىڭ كىرىشىپ كەتكەن چىشلىرى ئارىسىدىن كالپۇكلىرى بويلاپ ئېقىش كوپۈكلەر چىقاتتى... بۇ تاسادىپىلىقتىن كوڭلۇمگە ئاللاقانداق قورقۇنۇشلۇق خىياللار كىرىۋېلىپ، بىر ھازا تەمتىرەپ قالدىم. ئاخىر، يىگىتنىڭ كوڭلى كىتىپ قالغانلىقىنى ھىس قىلدىمدە، ئۇنى تەسلىكتە كوتۈرۈپ قەۋرە ئۈستىدىن پەسكە ئالدىم ۋە بېشىنى قۇچۇغۇمغا قويۇپ، ئىككى چېكىسىنى، ئۈستى كالپۇكىنى، قوللىرىنىڭ بېغىشىنى ئۇۋۇلىدۇم. ۋاقىت ئۇنىڭغا بارغانسېرى شىپالىق بەخش ئېتىپ ئوتمەكتە ئىدى. بىر چاغدا ئۇ، " ئۇھ ... " دەپ بىرنى تىنىپ ئوڭشالدى ۋە بېشىنى كوتۈرۈپ، ماڭا قاراپ كوزلىرىدىن دەريادەك ياش ئاققۇزغان ھالدا:

ـــ ھەر نىمە بولسا ياراتقان ئاللا مېنى سىلىگە ئۇچراشتۇرۇپتۇ، شۈكرى... ئوزلىرىگە كوپ رەھمەت! ـ دىدى.

ـــ رەھمەت ئېيتقىدەك ئىش يوق، دىدىم مەن ئۇنىڭ قىزارغان كوزلىرىگە قاراپ، ـ قارىغاندا، بىر ئاز ھاياجانلىنىپ قېلىپ، كوڭۇللىرى كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ. ھېچ ۋەقەسى يوق، مانا ئەمدى بىر ئوبدان بولۇپ قالدىلا...

ئۇ ماڭا ئوزىنى چۈشەندۇرۇپ:

ـــ پات ـ پات دولىنىپ كېتىدىغان كېسىلىم بار، ـ دىدى.

ـــ بۇنىڭغا خېلى بولدىمۇ؟ ـ سورىدىم مەن.

ـــ ئىككى يىلچە بولۇپ قالدى.

ـــ ياپ ياش تۇرۇپ ھە؟!

ئۇ چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن ئېيتتى.

ـــ شۇنداق، ياپ ـ ياش تۇرۇپ، ... ئە ـ

هەي!... ئانامنىڭ ۋاپاتىدىن كىيىن شۇنداق
بولۇپ قالدىم، راسلا ئانامنىڭ ۋاپـاتىدىـن
كىيىن شۇنداق بولۇپ قالدىم...

ئـۇ جـىـم بـولـۇپ قـالـدى .
تۇرقىدىن تـۇگىمـەس بىر ئـوي دېڭـىزىغا
پېتىپ كېتىۋاتقانلىغى رۇشەن ئىدى. مېنىڭ
ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىچىم ئاغرىدى ــ دە؟

ــقويىسلا، ئويلىرىگە ئاپىرىپ قوياي!-دىدىم.

ــ رەھمەت، ئەۋارە بولۇپ قالىلا، پەساتـ
لىققا ئۆزەم كېتىمەن،ـ دىدى ئۇ تارتىنغانـ
دەك قىلىپ.

ــ تارتىنمىسىلا،ـ دىدىم مەن يەنە،ـ سىـ
لىنى بۇ ھالدا تاشلاپ كېتىشكە كـوڭـلـۇم
قىيمايدۇ.

مەن ئۇنى قولتۇغىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدۇم،
ئىككىمىز ئاستا قەدەم تاشلاپ قەۋرىلەر ئارىـ
سىدىكى چىغىر يول بىلەن كېتىۋاتىمىز. ئـۇ
كېتىۋېتىپ پات ـ پات ئارقىسىغا ـ ئانىسـىـ
نىڭ قەۋرىسىگە قاراپ قوياتتى. ئاغزى بولـ
سا پىچىر ـ پىچىر قىلىپ مۇنۇ سوزدىن خەـ
ۋەر بىرەتتى :

ــ خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالمىدىم ئـانام،
مەندىن رازى بولغىن ئانام ...

بىز يىگىتنىڭ ئويىگە كەلگەندە، پېشايۋانـ
لىق ھويلىدىكى سۇپىدا ئەللىك ياشلاردىـن
ھالقىپ قالغان بىر ئايال پاكىزە توشەك ئۈسـ
تىدە ئولتۇراتتى. ئۇ بەزنى تولىمۇ ئىسسىق
چىراي، مۇلايىم ھوسلە ـ سۇلكەت، شىرىـن
سوزلەر بىلەن قارشى ئالدى. لېكىـن ئـولـ
تۇرغان ئورنىدىن مىدىرلاپمۇ قويمىدى. بـۇ
ھال كوڭلۇمنى سەل ـ پەل غەش قـىـلـدى.
شۇڭا مەن ھەيرانلىق بىلەن: " ئەجەپ‌ھە؟...
بوسۇغاڭدىن ئاتلاپ كىرگەن كىشى‌ئەگەرساـ
ڭا دۇشمەن بولغان ھـالەتتىمۇ، ئورنىڭدىـن
تۇرۇپ ھـورمـەت بىلدۇرۇشۇڭ ئەقەللى قـاـ
ئىدە ـ يوسۇن ئەمەسمۇ؟! ...... دەپ ئـويـ
لايتتىم.شۇ چاغدا يىگىت ماڭا:

ــ بۇ مېنىڭ ئانام بولىدۇ، ئـە، ھـە!...
ئالتە ئايچە بولغاندۇ، توساتتىنلا پۇتى ئاغـ
رىغان باذا بىلەن ماڭالماس بولۇپ قالـدى.
شۇندىن بېرى قىلمىغان چارىلىرىمىز قالمىـ
دى، ھىچ شىپا تاپمايۋاتىـدۇ،ـ دىـدى. بـۇ
سوز مېنىڭ بايىقى: " نىمىشقا ئـورنىـدىـن
تۇرمايدۇ؟» دىگەن ھەيرانچىلىغىمنى كوڭلۇمـ
دىن كوتىرىۋەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئورنىـ
نى : " بۇ يىگىت باياتىن قەۋرىستانلىقـتـا
" ئانامـنىڭ ۋاپاتىدىن كىيىن شۇنداق كېـ
سەل بولۇپ قالدىم " دىگەن ئىدى. ئەمـدى
" بۇ ئانام بولىدۇ " دەۋاتىدۇ. بۇ قـانـداق
گەپ زادى؟ دىگەن بىر سوئال ئىگـلـىـگـەن
ئىدى. يەنە شۇ چاغدا يىگىت:

ــ خوش، قېنى ئويگە مەرھەمەت‌قىلىسلا!ـ
دىدى. مەن ئويگە كىرىپ ئولتۇرۇپ: "ئامىن
ئاللاھۇ ئەكبەر " دەپ دۇئا قىلىپ ئەدەپ بەـ
جا كەلتۇردۇم. ئارقىسىدىن يىگىت قولۇمـغـا
سۇ بەردى. ئاندىن يىگىرمە ياشلاردىكى بىـر
چوكان نەپىس سالام ۋە ئەدەپ بـلـەن داسـ
تىخان كوتۇرۇپ كىردى. يىگىت چوكانىنـىڭ
قولىدىن داستىخاننى ئېلىپ ئالدىمغا سېلىـ
ۋېتىپ:

ــ بۇ مېنىڭ ئايالىم بولـىدۇ،ـ دەپ توـ
نۇشتۇردى.

مەن ھورمەت يۈزىسىدىن مۇنداق دىدىـم:

ــ ئايال كىشىـ ئوينىڭ زىننىتى، چىـ
رىغى، بىر ئائىلىنىڭ ئاۋاتچىلىغـى ئـايـال
كىشى بىلەن بولۇر ......

ئايال چىقىپ كەتتى. يىگىت بىلەن‌ئىككىـ
مىز بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ چاي‌ئىچىشـ
كە باشلىدۇق. مەن چاي ئېچىۋېتىپ يىگىتكە
سەپ سالدىم: قوي كوز، قارا قاش، ئـۇزۇن

بوي كەلگەن بۇ يىگىتنىڭ چىرايى سامانىدەك
سېرىق، سۇلغۇن بولۇپ، قاندا قتۇ بىر ئەر
ھەسرەت - جۇدالىقنىڭ دەرت - ئەلەمى ئۇ-
نىڭدا كىشىنىڭ ئىچىنى ئىچىشتۇرغىدەك بىر
ئىز قالدۇرغان ئىدى. يىگىت ئالدىمدىكى
بوشاپ قالغان پىيالىگا چاي قۇيۇپ ماڭا
سۇندى. مەن چاينى ئېلىپ بىر ئوتلىغاندىن
كېيىن ئۇنىڭدىن سورىدىم:

— ئىسمىڭىز كىم؟

— ئالماس.

— ئۇكام ئالماسخۇن، سىلىدىن بىر ئىش-
نى سورىسام مالال كەلمەس - ھە؟

— يوقسۇ، مالال كېلەمدىغان، سوراۋەر-
سىلە.

— باياتىن قەۋرىستانلىقتا: " ئانام ۋاپا-
تىدىن كېيىن مۇشۇنداق كېسەل بولۇپ قال-
دىم " دىگەن ئىدىلە، مۇۋاپىق بىر پەيتتە
مۇشۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلىدۇ.

— ئۇنداق بولسا - دىدى ئۇ — بولىدۇ،
ھەر پەيشەنبە كۈنى ئانامنى تۇمەن بويىغا
ئېلىپ چىقىپ سەيلە قىلدۇرۇش قەرزىم بار...
ئە، ھە! ھازىر ئانامنى شۇ يەرگە ئېلىپ چىق-
ماقچى، ئەگەر خالىسىلا، ۋاقىتلىرى يار بەر-
سە بۈگۈن تونۇشۇپ قالغانلىغىمىزنىڭ ھور-
مىتى، بۇندىن كېيىن مۇناسىۋىتىمىزنىڭ
داۋاملىشىشى ئۈچۈن بىز بىلەن بىللە سەيلى-
گە تەكلىپ قىلىمەن. شۇ خۇش ھاۋالىق
جايدا خاس ئولتۇرۇپ، كەڭتاشا پاراڭلاش-
مامدۇق؟

— بولىدۇ، بىلىك مەرتىۋە بولىدۇ، مەن
سوھبەتخومار ئاشىقتەك بىر ئادەم.

دۇئا قىلىنىپ، داستىخان يىغىلىپ، ئورنى-
مىزدىن قوزغالدۇق. ھويلىغا چىققان چېغىمىزدا
ئالماس ھويلىنىڭ بىر چېتىدە تۇرغان بىر
قول ھارۋىسىنى سورەپ ئانىسىنىڭ قېشىغا
ئېلىپ كەلدى. ئاڭغىچە ئۇنىڭ ئايىلىمۇ
ئۆيىدىن كىگىز، كورپە ئېلىپ چىقىپ، ھار-
ۋىغا سېلىپ يۇمشاققىنا ئورۇن راسلىدى.
ئاندىن ئالماس ئانىسىنى ئاۋايلاپ كوتۇرۇپ
ئېلىپ ھارۋىغا ئولتۇرغۇزدى. ئۈچىمىز ئال-
ماس ھارۋىنى سورەپ، ئايىلى ئۇنىڭ قې-
شىدا، مەن ئۇلارغا ھەمرا بولۇپ تۇمەن بو-
يىغا قاراپ يول ئالدۇق. بىز شەھەر كوچىلى-
رىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقىنىمىزدا ئالماسنىڭ
تونۇش - بىلىش، دوست - بۇرادەرلىرى ئۇ-
نىڭغا قاراپ ئىللىق تەبەسسۇم ۋە سويۇنۇش
ئىلكىدە سالام بېرەتتى. مەن بولسام: " نىمە
دىگەن ئېسىل يىگىت - ھە، بۇ، بىزنىڭ كىتاپ-
لىرىمىزدا " بالا ئانىسىنى ھەرەمگە يەتتە
قېتىم يۇدۇپ ئاپىرىپ - ئەكەلگەندىمۇ يەنى-
لا ئانىنىڭ بىر قېتىملىق ئىمىتكەن ئەجرىنى
ئادا قىلىپ بولالماس... دەپ يېزىلغان. ئۇ
گەنلەرنىڭ مەدەتكارلىغى، تىرىكلەرنىڭ دو
ئاسى — بۇ يىگىتنىڭ كېيىنكىگە شىپا، ھايا-
تىغا بەخت - سائادەت ئاتا قىلىپ، ئىككىلا
دۇنيا ئېزىز قىلغۇسى ... " دەپ چىن قەل-
بىمدىن ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتماقتا ئىدىم.

2

تومەن......

قەشقەر شەھرىنىڭ شىمالىغا كوز تىكسەڭ-
لار غەرپتىن - شەرققە سوزۇلغان بىر دەريا-
نى كورىسىلە. مانا شۇ — تومەن. ئۇ، سان-
سىزلىغان چەشمە بۇلاق سۇلىرىنىڭ قوشۇ-
لۇشىدىن ھاسىل بولغان، يىل بويى توختى-
ماي - ئۈزۈلمەي يىلاندەك يىوگۈشۈپ ئې-
قىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋادىلىرى ياپ - يېشىل
بوستانلىق ...ھەر كۈنى نەچچە يۈزلىگەن
كىشىلەر بۇ يەردە ئارام ئالىدۇ، ھاۋالىنىدۇ،
راھەتلىنىدۇ... شۇڭا خەلق ئىچىدە مۇنداق
بىر قوشاق بار:

ھەجەپ ياخشى تومەن بويى، ھاۋاسى،
ياڭراپ تۇرار كاككۇكلارنىڭ ناۋاسى.
تەنگە داۋا كەۋسەر كەبى سۇلىرى،
بۇ ئىقلىمدا يوقتۇر ئۇنىڭ باھاسى.

بىز تومەن بويىغا يېتىپ كېلىپ، بىر
بوستانلىقتا جاي راسلاپ ئالماسنىڭ ئانىـ
سىنى ئورۇنلاشتۇردۇق ـ دە، ئۆزىمىزمۇ بىر
پەس ئولتۇرۇپ ئارام ئالدۇق. ئاندىن ئالـ
ماس ئايىلىغا قاراپ:
ـ ئانامغا ياخشى قارىغىن، ھە! بۇ ئاكـ
مىز بىلەن ئىككىمىز «مارجان بۇلاق» تەرەپـ
نى سەيلە قىلىپ كېلەيلى ـ دىدى.
ـ جېنىم بىلەن..... دىدى ئايىلى جاۋاپ
بېرىپ.
كېيىن ئالماس ئانىسىغا قاراپ تەبەسسۇم
بىلەن:
ـ بىز كەتتۇق ئەمىسە، ئانا، ـ دىدى.
ـ بېرىڭلار بالام ـ بېرىڭلار، مىڭەڭلەرنى
يەگىتىپ كېلىڭلار، ـ دىدى، ـ ئانىسى راـ
زىلىق بىلدۇرۇپ.
ئىككىمىز «مارجان بۇلاق» نىڭ بويىغا
يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەرنىڭ ھەقىقەتەن كوركۇـ
چىلىگى، ماختىغىچىلىگى بار ئىدى. توت ئەتراپى
دەرەخلىق، چىمەنزار بولۇپ، كىچىك ئېرىقلاردا
زۇمرەتتەك سۈپ ـ سۈزۈك سۇلار شىرىلداپ ئېـ
قىپ تۇراتتى. بىز بىر كوكتاتلىقتا كېلىپ
ئولتۇردۇق. ھەر ئىككىمىزنىڭ كەيپىمىز خىـ
لى ساز ئىدى. ھەر ئىككىمىز بىر ئوي ۋە
بىر ئىنتىلىش بىلەن بەنت ئىدۇق. ئاردىن
قانچىلىك ۋاقىت ئوتتىكىن تاڭ، بىر چاغدا
ئالماسنىڭ:
ـ ھە، ھازىر نىمىنى ئويلاۋاتىلا؟ دىگەن
ئاۋازى قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدە جاراڭلىدى.
مەن بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قاراپ:
ـ نىمەنى ئويلايتتىم، نىمە ئۈچۈن ئانىلىـ
رىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنداق كېسەل بوـ
لۇپ قالغانلىقلىرىنى بىلىشنى ئويلايمەن ـ دە!
دىدىم.
ـ ماقۇل، ئۇنى بىلىشكە قىزىقىپ قالغان
بولسىلا سوزلەپ بىرەي.
ئۇ بىردەم جىمىپ كەتتى. كېيىن ئېغىر
بىر ئوھ تارتىپ قويۇپ ئوز سەرگۈزەشتىسىنى
بايان قىلىشقا باشلىدى:
مەن ئاتا ـ ئانامغا بىر بالا ئىدىم. ئاـ
نام رەخمەتلىك ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىـن
مىجەز ئايال بولۇپ، مېنى جېنىدىن ئېـ
زىز كورەتتى. ئۇ تولا چاغلاردا مېھرىبانلىق
بىلەن باش ـ كوزۇمنى سىلاپ تۇرۇپ: "باـ
لام سەن بىزنىڭ دۇنيالىقتا يالغۇز تىغىدەك
بىر ئوغلىمىز. بىزنىڭ خوشاللىغىمىزمۇ،
خاپىلىغىمىزمۇ سەن بىلەن. بىزنىڭ تاپقانـ
تەرگەنىمىزمۇ سەن ئۈچۈن. داداڭ بىلەن
مەن ئېقىل ـ پاراسەتلىك، پەزىلەتلىك،
ۋىجدانلىق ياخشى پەرزەنتلەرگە ئاتا ـ ئانا
بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتۇق، ئوزىمىزنىمۇ شۇنـ
داق ئاتا ـ ئانىلاردىن بولۇش سۈپىتىگە لاـ
يىقمىز دەپ قارايتتۇق. بەختىمىزگە يارىشا
ئاللا تائالا ئائىلىمىزگە سەندەك بىر يورۇق
يۇلتۇزنى قوندۇرۇپتۇ، بۇنىڭغا يۈز مىڭ قېـ
تىم شوكرانىلا ئېيتىمىز. بىز سېنىڭ ئوز
نىيىتىمىزگە لايىق، ئىزىمىزنى بېسىپ،
چىرىغىمىزنى يورۇتىدىغان پەرزەنتىمىز بوـ
لۇشىڭنى تىلەيمىز. خۇدا ئايىغىڭدىن شاـ
مال ئوتكۇزۇپ، يامان كوز، يامان سوزدىن
يىراق قىلغاي ••• " دەيتتى.
كۆنلەر ئوتۇپ ھەش ـ پەش دىگىچە ئون
ئۈچ ياشقا كىرىپ قالدىم ••••••
ئۇ گېپىنى بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئىـ
سىلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. كوز
چاناقلىرىدا بولسا سىمايتەك ياش تامچىلىرى

لىغىلداپ قالغان ئىدى .

— شۇلداق قىلىپ «ھەش - پەش دىگىچە ئون ئۈچ ياشقا كىرىپ قالدىم» دىسىلە ؟ دىدىمەن ئۇنىڭغا سوزلىرىنى داۋاملاشتۇرسىلا دىگەنچىلەپ. ئۇ :

— شۇنداق، ئە، ھەي! مىنىڭ بەختسىزلىككە قاراپ يۈزلەنگەن كۈنلىرىممۇ شۇ يىشىمدىن باشلاندى ، — دەپ سوزىنى داۋام قىلدى ، — نىمە دىسەم بولار ، مەن بىلەن بىر مەھەللىلىك كامال ئىسىملىك ، كەپسىز بىر ساۋاقدىشىم بار ئىدى . ئۇنىڭ دادىسى بىر مەكتەپنىڭ زاپخوزى بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ھالى - كۈنى بىزدىنچەندان ياخشى ئىدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى بىز مەكتەپتىن يېنىپ كېلىۋاتقاندا ئۇ ساۋاقدىشىم ماڭا :

— ئالماس ، بىر گېپىم بار ئۇنامسەن ؟— دىدى .

— نىمە گەپ ، ئېيتە قېنى ؟ — دىدىم مەن .

— ئۇرۇمچىنى كورۇپ كەلمەيمىزمۇ ؟

بۇ تاسادىپى سوئالدىن مەن ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدىم - دە ، ئۇنىڭ مۇندىن بىر يىل بۇرۇن بىر قېتىم ئويدىن قېچىپ چىقىپ كېتىپ ، دادىسى ئۇنى بىر ئاي ئىزدەپ ئۇرۇمچىدىن تېپىپ كەلگەنلىگىنى دەرھال ئېسىمگە ئالدىم ... شۇڭا :

— نىمە دەۋاتىسەن ؟ مۇنداق گېپىڭنى قوي ! —دىدىم .

— ۋاي ئاداش ... دىدى ئۇ سەل خاپا بولغان ھالدا ، — قورقۇۋاتامسەن ؟ تازا توخۇ يۈرەك بىر نەرسە ئىكەنسەن. ئوغۇل بالا دىگەن ئوغۇل بالىدەك بولۇش كېرەك ، شه كورۇمىز، ھا ۋا....

— شه كورۇمىز ؟ !

—ھەئە، شه كورۇمىز. ۋەي ئاداش ئۇرۇمچى دىگەن شۇنداق يوغان، بەلەن" شەكى ، قەشقەردەك مىڭ كېلىدۇ دىگىنە ... ئۇ يەردە ئۇياقتىن - بۇياققا غۇيياڭشىپ ئۇچۇپ يۈرگەن پىكاپ ، ئاپتوۋوز ، موتۇچىلارنى كورسەڭنىمە دەيسەن ؟ ! ئىككى مۇچەن تولەپ پىكاپقا چۈشسەك شەندىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا ئاپىرىپ قويىدۇ . غادىيىپ ئولتۇرۇپ كېتىدسەن ... يەنە خۇڭسەن دىگەن ماگىزىنى بار. دۇنيادىكى ھەممە نەرسە شۇ يەردىن تېپىلىدۇ.شىمىگودىگەن يەردىكى بۇلاقلارچۇ ؟ ... قانداق ئاداش، كورۇپ كېلەمدۇق ؟

ئۇنىڭ بۇ سوزلىرى مەيلى راست ياكى يالغان بولسۇن ، بارا - بارا مىنىڭ باللارغا خاس تەلپۈنۈشۈمنى قوزغاپ ، بەڭۋاشلىق تۈيغۈمنى ئاشۇرۇپ بارماقتا ئىدى، يەنە بىر تەرەپتىن ۋۇجۇدۇمغا تىترەك ئولۇشۇپ ، بىر قورقۇش ۋەھىمىسى كوڭلۈمنى چولغىۋالغان ئىدى . شۇڭا مەن :

— ياق ، بارمايمەن ، — دىدىم .

— ۋاي ئاداش ، — دىدى ئۇ يەنە مىنى كوندۇرمەكچى بولۇپ ئاق قۇچقاچتەك جاۋىلداپ ، — ئوتكەن قېتىم بارغان چېغىمدا ئاپتوۋوزغا چۈشۈپ ئايرۇپىلان ئىستانسىسىگە چىقتىم دىگىنە! ... ۋاي - ۋۇي، ئۇيەردىكى ئايرۇپىلانلارنىڭ تولىلىغى ھەم ياڭزىمۇ - ياڭزىلىغىنى ... كورىدىغان بولساڭ كوزۇڭنى ئۈزەلمەيسەن ، قايتىپ كىرگۇڭ كەلمەيدۇ ، جېنىڭ سويۇنۇپ كېتىدۇ . مەن ئۇ يەردە بىركۈن تازا ئوينابتىمەن ... ماقۇل دىگىنە ئاداش ! كورۇپ كېلەيلى .

بىردىنلا مىنىڭ كوزۇمگە ئاسماننىڭ قەھرىدە ئۇياقتىن - بۇياققا غاقىراپ ئۇچۇپ يۈرگەن ئايرۇپىلانلار كورۇنۇشكە باشلىدى. مەن ئۇلارغا تەلپۈنەتتىم ، كوز تىكەتتىم ، ھاياجىنىمنى باسالماي چاۋاك چالاتتىم . بىر

بەگۋاش خىيال مىنى ئەسىرگە ئالماقتا ئى-
دى . ئاخىرى ئىككىلىنىپ تىترەپ تۇرغان
ئاۋازىم بىلەن :

ــ پۇل بولمىسا ••• دېدىم .

ــ پۇل دەپ قاپسەن ئاداش ، پۇل بار،
بەزدە پۇلنىڭ پارچىسى 10 كوي ،ــ دېدى
ئۇ بەزىبىر پوچى ياشلاردىن ئۆگىنىۋالغان
گەپلەرنى تەكرارلاپ .

مۇشۇنداق تالاش ـ تارتىش بىلەن ئۇ-
نىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغان ئىدۇق.
ئۇ مېنى توختۇتۇپ :

ــ دادام سەھراغا ، ئانام بىرسىنىڭكىگە
تويغا كەتكەن . دادامنىڭ جاۋىنىدە پۇل بار،
شۇنى ئالىمىز ـ دېدى .

مەن زوۋان سۈرمىدىم . ئۇ يانچۇغىدىن
بىر توپ ئاچقۇچنى ئېلىپ ھويلىنىڭ، ئۆي-
نىڭ ئىشىكىنى ئاچتى . ئاندىن جاۋەننىڭ
قۇلۇپىغا ئاچقۇچ سېلىشقا باشلىدى . ئۇ
بۇ ئاچقۇچنى سېلىپ بېقىپ ، ئۇيان ـ بۇ-
يان تولغاپ ، ئۇزۇن ھەپىلىشىپ ئاخىرى
قۇلۇپنى ئاچتى ـ دە، ئارتىمىسىدىن بىر توپ
پۇلنى ئالدى ۋە ماڭا قاراپ :

ــ كوردۇڭمۇ ؟ پۇل دېگەن مۇشۇ ، را-
سا خەجلەپ، بولۇشىغا ئوينايمىز ـ دە ! ـ
دېدى .

" ئوينايمىز" دېگەن بۇ سوز مېنىڭ ئەق-
لىمنى ئوغۇرلاپ تىلىمنى كىسىپ ، مەيلىم-
نى بەنت قىلماقتا ئىدى . شۇڭا مەن " ما-
قۇل " دېگەنگە بەلگۇقىلىپ بېشىمنى لىڭشىت-
تىم ، ئىككىمىز دەرھال پوپكىلىرىمىزنى ئوگ-
زىگە جىغىۋېتىپ ، شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ
كەتتۇق . ئوستەڭ بويىغا بېرىپ تويغىچە
كاۋاپ يېدۇق . ئاندىن ھېيتكارغا
كەلدۇق .

ــ ۋاي ئاداش، ئەنە ئاتۇشنىڭ ئاپتو-
ۋۇزى، ـ دەپ تۇيۇقسىز بېقىنىمغا ئۇقىدى،
كامىل ۋە قولۇمدىن تۇتقىنىچە مېنى ئاپتوۋۇز
تەرەپكە تارتىپ ماڭدى. ئىككىمىز كىشىلەرنى
ئىتتىرىپ-قىستىلىپ يۈرۈپ ئاپتوۋۇزغا چىق-
تۇق ـ دە ، ئاتۇشقا باردۇق . ئەمدىلىكتە
مېنىڭ ئەركىنلىكىم تامامەن ئۇنىڭ ئىختىيا-
رىدا ئىدى . بەزىدە ئۇنىڭ يالۋۇرىشى ،
يالغان ئەيتىسمۇ قاملاشتۇرۇپ سوزلەشلىرى
بىلەن شوپۇرلارنىڭ كوڭۇللىرىنى ھامان
ئوتتۇۋالاتتۇق . " ئوتتۇۋېلىش " ئويۇنىمىز
ئۇنۇم بەرمىگەندە ئېسىلىۋېلىپ يۈك ئارىسىغا
سالمىدەك كىرىۋېلىپ ، كىرپىدەك تۈگۈلۈپ
يېتىۋالاتتۇق . شۇنداق قىلىپ ئەپلەپ-
سەپلەپ ئاتۇشتىن ـ سۇغۇنغا ، سۇغۇندىن-
ئاچالغا •••••• ئۇ ماشىنىدىن ـ بۇ ماشىنىغا
يوتكۇلۇپ يۈرۈپ 4 كۈندە ئاقسۇغا كېلىۋال-
دۇق . مەن كامالنىڭ مەن
تېخى چۈشۈنۈپ يەتمىگەن
ئاجايىپ سېھرى كۈچىگە ھەيران قالدىم .
ئەمدى يۈرۈگۈممۇ خېلى يوغۇناپ، تارتىنىش
ۋە ئەيمىنىش سەزگۇم مەس بولۇپ ، كامال
بىلەن بىللە ئوتقىمۇ ، سۇغىمۇ كىرەلىگىدەك
بىر ھالغا كەلمەكتە ئىدىم ••• بىز ئاقسۇدا
3 كۈن تۇرۇپ ، كوچىمۇ ـ كوچا ، ئاشخانىمۇ
ئاشخانا ئايلىنىپ يۈرۈپ ، پۇلنى غازاڭدەك
خەجلەپ ، راسا كوڭۇل ئاچتۇق . كېيىن يو-
لىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ قەدىمى كۇچار ،
قارا شەھەرلەردىمۇ ئايىغىمىز تەگمىگەن جاي
ئاز قالدى . كورلىغا يېقىنلاپ قالغان چېغى-
مىزدا ، كامال مەندىن سوراپ قالدى :

ــ ھەي ، ئالماس ئاداش ، يانچۇق قۇ-
رۇغدىلىپ قالغىلى ئاز قاپتۇ ، قانداق
قىلىمىز ؟

بۇ سو ئالدىن بەدىنىمگە مۇزدەك تىترەك
ئولاشتى ، چىرايىم ئوڭدى ، ئۇن ـ تىنىسىز
ھالدا بىر ھازاغىچە تۇرۇپ قالدىم .

كامال بولسا مېنىڭ بۇ ئوگايسىز ھالىتىمـ
گە قاراپ ئوزى سوزلىدى:

ــ تازىمۇ قورقۇنچاق نىمىكەنسەن ئاـ
داش. بۇنداق كەڭرى جاھاندا پۇلسىز قاـ
لامدۇق؟! بىزنىڭ پۇلىمىز تۈگىسە باشقاـ
لارنىڭ يانچۇغىدا بار ئەمەسمۇ ؟!

ــ يانچۇقچىلىق قىلىمىزمۇ ؟ ـ دىدىم
مەن ئەندىكىپ.

ــ مەدىنىرەك گەپقىلماسەن ھەي ئاداش،
يانچۇقچىلىق قىلمايمىز، ھۈنەر قىلىمىز. كىـ
شىلەرنىڭ يانچۇغىدىكىنى جوندەش دىگەن
بىر ھۈنەر دىگىنە!.... كامالنىڭ ھەييار كوزـ
لىرى بىردىن پىلدىرلاپ كەتتى.

كورلىغىمۇ كەلدۇق. كامالنىڭ يانچۇغىدا
قالغان پۇلىنىڭ ئۇششاق تىيىنلىرىدىن تارـ
تىپ قىيقىشتۇرۇپ، ئاران بىر كۈننى ئوتكەزـ
دۇق. قوساق دىگەن ئاجايىپلا بىر نىمىكەن،
نەچچە كۈنلەردىن بىرى يەيدىغانغا ئورۇن
يوق. مانا ئەمدى يانچۇق ئۇياقتىن قۇرۇغـ
دىلىنىپ تۇرۇشىغا بۇياقتىن قوساقنىڭ سۇـ
ناي چېلىپ تۇرغىنىنى! كەچقۇرۇن ئۇخلاش
ئۇچۇن ئاپتوۋۇز بېكىتىنىڭ يېنىدىن ئەپـ
چىلگىنە بىر ئورۇننى پەمىلەپ قويغاندىن
كېيىن، كامال يولدا كەلگىچە دىگەن گېپىـ
نى يەنە تەكرارلىدى:

ــ ھەي ئاداش، بىر ھۈنەر قىلايلى ھۈـ
نەر..... بۈگۈن ئاخشام ئەپلىمىسەك ئەرتىـ
لىككە نىمە قىلىمىز؟

ئۇنىڭ ئېيتقىنى ماڭا يوللۇقتەك بىلىنـ
دى. بىراق كىچىگىمدىن تارتىپ ئاتا ـ ئاـ
نامنىڭ قايتا ـ قايتا جېكىلەپ تۇرۇشى بىـ
لەن بىزەر كىشىنىڭ قىل چاغلىق نەرسىـ
سىنىمۇ ئېلىپ كورمىگەن ئىكەنمەن.

ــ قانداق قىلىمىز، گەپ قىلماسەن؟ـ
دەپ قىستىغىلى تۇردى كامال.

ــ ئوزەڭ بىر ئامالنى قىلارسەن، مەن.....

ــ ھىم مۇنداق دىگىن. ھېلىمۇ ئويدىن
ئېلىپ چىققان پۇللىرىمنى سەن ئۈچۈن پاكـ
پاكىزە سەرپ قىلدىم. يەنە مەن ئامالنى قىـ
لامدىمەن؟ سەنزە تەييارغىلا ئىگە ئىكەنسەنـ
دە. ئەگەر يەنە مېنىڭ دىگىنىمگە كونمەي
لاتا قونجىلىق قىلىدىكەنسەن، ئەدىۋىڭنى
بىرىمەن، تاشلاپمۇ كېتەلەيمەن.

ماڭا گويا ئالەم قاراڭغۇلاشقاندەك بولـ
دى. كامالنىڭ «ئەدىۋىڭنى بىرىمەن، تاشـ
لاپمۇ كېتەلەيمەن» دىگەن سوزىدىن قۇلاقـ
لىرىم زىڭىلداپ كەتتى. راستىنلا تاشلاپ
كەتسە قانداق قىلىمەن؟! ئۇ مەندىن ئىككى
ياش چوڭ بولۇپ » تۈگمەننىڭ كويلىسىـ
دىن پۈتۈن چىقىدىغان » بىر ۋەلەك ئىدى.
ئاخىرى:

ــ سەن نىمە دىسەڭ شۇ ـ دىدىم ئىلاجىـ
سىزلىقتىن. كامال مىنى بىر كىنوخانىـ
نىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. چوڭ لامپىلار
بىلەن ئاپپاق يورۇتۇلغان كىنوخانا ئالدىدىـ
كى مەيداندا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار، باققالـ
لار، ناۋايلار بەس ـ بەس بىلەن توۋلىشىپ
خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى. ياغلىرى ئوتقا
ئېقىپ پىژىلداپ تۇرغان مېزىلىك كاۋاپ پۇـ
رىغى، يۇزى چىلاندەك قىزىرىپ پىشقان نانـ
لار، سۇلىرى تېمىپ تۇرغىدەك سۇپ ـ سۇزۇك
نەشپۇتلار نەپسىمىزنى تاقىلدىتىپ، ئاغزىمىزـ
غا سېرىق سۇ كەلتۇرۇپ، كوزلىرىمىزنى قىـ
زارتىپ، ئالاق ـ جالاق قىلماقتا ئىدى. كامال
كىنوغا بىلەت سېتىلىۋاتقان كامار ئالدىغا بارـ
دى، بىراق ئۇ يەردە كامال پايدىلانغىدەك
جىددى قىستا ـ قىستىلاڭچىلىق يوق ئىدى.
مەنمۇ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ تامغا يولىنىپ
تۇردۇم. بىر دەمدىن كېيىن بىر توپ كىشىـ

لەر كامار ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۆز ئارا بې-
لەت ئېلىشنى تالىشىپ قالدى. «مەن ئالاي»
دەيتتى بىرسى « ياق مەن ئالىمەن» دەيتتى،
يەنە بىرسى... ئۇلارنىڭ مەيدە، كاسا يانچۇق-
لىرىغا قول سېلىشىپ پۇل ئېلىشىۋاتقانلىرى-
نى كورگەن كامال ماڭا قاراپ كوزىنى يۇم-
چەكلەپ قويدى. كېيىن قېشىمغا كېلىپ قۇ-
لۇغۇمغا:

ـ ئاۋۇ ماشىرەك چاپانلىقنى كوردۇڭمۇ؟ بارە،
پۇل كاسا يانچۇغىدا جۇمۇ، قورقما، مەن ئا-
ۋۇ كەپكە شەپكىلىكنى پەملەي ـ دىدى.

مېنىڭ يۇرەكلىرىم دوكۇلداپ، پەيلىرىم
سىقىرغىلى تۇردى. ئامال قانچە؟! ئۆزەمنى
زورغا بېسىۋېلىپ توپ ئىچىگە كىردىم-
دە، ماشىرەك چاپانلىقنىڭ ئارقىسىغا ئوتۇپ،
ئۇنىڭ يانچۇغىغا قولۇمنى ئۇزاتتىم مانا،
مانا، ئىككى بارمىغىم پۇلغا تەگدى... ۋاي
ئىست!... پۇلنى ئەمدىلا سۇغۇرۇپ ئېلىشىم-
غا ئىككى كۈچلۈك قول كېلىپ بىلىكىمگە ئې-
سىلدى.

ـ يانچۇقچى، مانا يانچۇقچى!...

مەن بەزگەكتەك تىترەپ، ئەس ـ ھۇشۇم ـ
نى يوقۇتۇپ، كىشىلەرنىڭ جىنىمدىن ئوتۇپ
كېتىۋاتقان تىل ـ ھاقارەتلىرى بىلەن ئارد-
لاپ ـ ئارىلاپ بېقىنىمغا تەككۇزىۋاتقان مۇشت-
لىرىنىمۇ سەزمەس بولۇپ قالغان ئىدىم. شۇ
چاغدا قاياقتىندۇر ئىككى ساقچى كېلىپ مې-
نى ئېلىپ ماڭدى. مەن كىتىۋېتىپ ئارقامغا
قارىدىم، كامال كورۇنمەيتتى.

مەن ئومرۇمدە بىرىنچى قېتىم گۇناھكار بو-
لۇپ سوراققا تارتىلدىم ۋە بولغان ئەھۋالنىڭ
ھەممىسىنى قالدۇرماي دىدىم. سەرگۇزەشتى-
لىرىمنى ئاڭلىغان ساقچىلارنىڭ چىرايلىرى-
دا غەزەپلىنىش ۋە يەنە قانداقتۇ ئېچىن-
غان قىياپەت چىقىپ تۇراتتى.

ئۇلار مېنى ئايرىم ھالدا بىرسىنىڭ مۇ-
ھاپىزىتىگە تاپشۇردى. مەن مەيۇسلۇك ئىچىدە
ئۈچ كۈننى ئوتكۈزدۈم. ئۈچىنچى كۈنى
مەن تۇرغان قوروغا ھېلىقى ئىككى ساقچى
بىلەن بىر نەچچە كىشى كىرىپ كېلىشتى.
مەن ئوتان يېرىۋاتاتتىم. بېشىمنى كوتۇ-
رۇپ قارىشىم بىلەن كوزۇم ماڭا قاراپ ئوزىنى
ئاران ـ ئاران تۇتۇپ كېلىۋاتقان مېھرىبان
چىھرىسىگە ـ دادامغا چۈشتى. شۇ تاپتا
مەن ئۈچۈن چىقاي دىسەم ئاسمان يىراق،
كىرەي دىسەم يەر قاتتىق كەلمەكتە ئىدى.

ـ بالام ... دادام يۇگۇرەپ كەلگىنىچە
مېنى باغرىغا چىڭ بېسىپ قۇچاقلاپ يۈز ـ
كوزلۇرۇمگە سۆيۈپ كەتتى. مەنمۇ ئۆزەمنى توخ-
تۇتۇۋالالماي ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتىم. شۇ
چاغدا بىر ساقچى ماڭا قاراپ دىدى:

ـ ياخشى بالا ئاتا ـ ئانىسىنى خاپا قىل-
مايدۇ، سىزنىڭ ئوز بېشىمچىلىق بىلەن ئوي-
دىن چىقىپ كەتىشىڭىز ـ ئەدەپسىزلىك. بۇندىن
كېيىن ئاتا ـ ئانىڭىزنى بىسەرەمجان قىلماڭ!

ئاندىن يەنە بىر ساقچى دادامغا قاراپ
دىدى :

ـ بالا ئىزىقتۇرۇلغان، ئېلىپ كېتىڭ،
دىلىغا ئازار بەرمەڭ، ياش يۇمران كۈچەت
ئەمەسمۇ، تۈزۈلۈپ كېتىدۇ.

ئالماس سوزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، خې-
لى بىر ۋاقىتلارغىچە جىم بولۇپ قالدى،
مەنمۇ ئۇنىڭ تىلىدىن سوز گوھەرلىرىنىڭ
توكۈلۈشىنى كۈتمەكتە ئىدىم. ئۇ ئالدىدىكى
كوكتاتلىقتىن بىرتال ئوتنىڭ گۈلىنى ئۈز-
ۋېلىپ، قولىدا پىقىرىتىپ ئوينىغىنىچە:
ـ يەنە سوزلەيمەنمۇ ؟ ـ دىدى.

ـ ئەلۋەتتە سوزلىسىلە!... ھازىر مېنى
باققا باشلاپ كىردىلە، مۇۋىسىنى يەمسەك بو-
لامدۇ ؟ دىدىم مەن.

— ماقۇل سوزلەي، مەن قەشقەرگە يېتىپ كەلسەم كامال ئاللا بۇرۇنلا كېلىپ بولغان ئىكەن. ئارىمىزدا نىمە سىھرى كۈچ ۋە ئاجرىيالمايدىغان بىر ئىش بار ئىكەن تاڭ، بىزيەنە تېپىشىپ، كېلىشىپ قالدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەن ھېلىقى ساقچى دىگەندەك تۈزۈلۈپ كەتمىدىم، بەلكى بارغانسىرى بۇزۇلۇشقا قاراپ ماڭدىم، ئويۇن-تاماشا ئىزىتقۇلىرى كۈنلەر ئۆتكەنسىرى مېنى كامالغا باغلاپ قويدى. ئۇ مېنىڭ بىردىن - بىر « ئۇستام » بولۇپ قالدى. ئۇ ماڭا تاماكۇ چېكىشنى، هاراق ئىچىشنى، ھەتتا قىمار ئويناشنى ئۆگەتتى ... ئىككىمىز مەكتەپكە بارىمىز، دەپ ئويدىن چىقىپ كەتسەك، كۈن بويى مەكتەپكە بارماي ئىشەك ھاڭرىغان، داپ تاراڭلىغان، پۇتىمىز تايغان ، بېشىمىز قايغان يەرلەردە ئويناپ، كۈندىن-كۈنگە بىر قاراڭغۇلۇق ئىچىگە غايىپ بولماقتا ئىدۇق...

بىر كۈنى مەن قىمار ئويناپ، ئوتتۇرۇۋېتىپ 50 كويغا بولا بولۇپ قالدىم. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتتى. پۇل ئۇتىۋالغۇچى ئالدىمنى توساپ :

— پۇلۇمنى بەرگىن، - دىدى.

نىمنى بىرەي؟يېنىمدا بىر تىيىنمۇ يوق ئىدى . شۇڭا مەن گوشۇڭلۇق قىلىپ :

— تاپقاندا بېرىمەن ، - دىدىم .

پۇل ئۇتىۋالغۇچى مەندىن چوڭ ھەم كۈچلۈك ، ئۇچىغا چىققان ئالا قانات ئىدى . مېنىڭ سوزۇم ئۇنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى بولغاي :

— تاپقاندا بىرەرمىش تېخى! - دىگىنىچە مېنى ئۇرۇپ ئاغزى-بۇرنۇمنى قان قىلىۋەتتى . كېيىن ئۇ گېلىمنى سىقىپ :

— تاپقاندا بېرەمسەن ؟ - دەپ سوئال قويدى .

تاياق ماڭا خېلىلا ئوتكەن ئىدى . شۇڭا ئۇنىڭغا يالۋۇرغان ھالدا دۇدۇقلاپ :

— ئە... تە... ، ئە... تە... چوقۇم بېرىمەن ، - دىدىم .

ئەتىسىمۇ بولدى . بېشىم راس قاتتى . ئويان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى ئانامنىڭ ئالتۇن بىلەيزۈكىنى ئوغۇرلىدىم - دە، سېتىپ قەرزىمنى تولىدىم . ھەي ئارىدىن بىر كۈن ئوتكەن ئىدى . كەچ مەھەل ئويگە كىرسەم ئانام بىر ئىشتىن مالال بولغاندەك خاپا چىراي ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ مېنى كوروپ ، روخسارىغا زورغا بىلىنەر - بىلمەس كۈلكە تۇسى بېرىشكە تىرىشىپ :

— كەل ، بېرى كەل ئوغلۇم ،ئالدىمدا ئولتۇر ! دىدى .

— نىمە گېپىڭ بار ؟ - دىدىمەن .

— كەل ، ئولتۇر ، ئىككى ئېغىز گېپىم بار ...

مەن خوشياقمىغان ھالدا ئانامنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردۇم . ئۇ ، خۇددى پاختىدەك يۇمشاق قولى بىلەن بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ :

— بالام سەندىن بىر ئىشنى سوراي، كاتىنىڭ بۇلۇڭىغا ئالتۇن بىلەيزۈكۈمنى قويۇپ قويغان ئىدىم ، يوق تۇرىدۇ ، كوردۇڭمۇ ؟ دىدى .

مەن شۇنداق سوراققا دۇچ كېلىدىغانلىغىمنى ئاللا بۇرۇنلا ئويلاپ قويغان ئىدىم . شۇڭا تەلەتىمنى پۈرۈشتۈرۈپ :

— ئۈزەڭ قويغان نەرسىنى ئۈزەڭ بىلمەسەڭ مەن نەدىن بىلەي ؟ - دىدىم .

— بالام بىر ئالتۇن بىلەيزۈك قىلىۋالماق ئاسان ئىش ئەمەس، ئۇنى دادام رەھمەتلىك داداڭغا ياتلىق بولغان چېغىمدا سوقتۇرۇپ بەرگەن . ئۇ چوڭ داداڭنىڭ تەۋەررۈكى ... ناۋادا بىلىپ - بىلمەي سېتىپ تاشلىغان بولساڭ ...

— بىلمەيمەن دىدىمغۇ!

— جېنىم بالام، قاراپ تۇرۇپ بىزنى مۇنداق زىيانغا ئۇچرۇتۇپ قويساڭ بولماس، ھېلىمۇ يېقىندىن بىرى پۇل بۇزدى بولۇپ كەتتىڭ.

— يائاللا ئېيتىپباقە، قانچىلىك پۇلۇڭنى بۇزۇۋەتكەندىمەن؟

— ئۆزەڭگە ئايان ......

مەن زەردە بىلەن ئېيتتىم:

— ئۆزەمگە ئايان بولۇپ ... زىللاتىڭنى قۇرۇتۇۋەتتىمۇ؟

ئانامنىڭمۇ ئاچچىغى كەلگەن ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئانىلىق مېھرى ئاچچىغى ئۈستىدىن غالىپ كەلدى - دە، ئەيتتى:

— قالغىنىنى ئۆزەڭ ئويلاپ باق. خەير، بوپتۇ، ئىنساۋىڭغا دۇئا قىلاي.

ئالماس ماڭا يالت قىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ كېسەل ئازاۋىدىن نۇرسىزلىشىپ كەتكەن كوزلەرىدە بىر خىل خىجىللىق ۋە پۇشايماننىڭ بەلگۇلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى، مەنمۇ ئۇنىڭغا «قېنى سوزلەۋەسلە» دىگەنگە ئىشارەت قىلىپ بېشىمنى لىڭشىتىپ قويدۇم. ئۇ داۋام قىلدى:

— ھەي قىلغان - ئەتكەنلىرىمنى سوزلەپ كەلسەم ئون كۈندىمۇ تۈگمەيدۇ. تۇرمۇش دولقۇنلىرى مېنى بارغانسېرى تۈۋى يوق بىر قاراڭغۇ غارغا ئىتتىرىۋەتتى. مەن توغرا ھايات يولىدىن يىراقلاپ، كەپسىزلىشىپ، قىنىمدىن چىقىپ كەتتىم ...... مېنىڭ ئۇزۇمگە ئوخشاش بىر قانچە ئاغىنىلىرىم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرىنى سۇلتان شالاق، يەنە بىرىنى ئەركىن جودا، قالغان ئىككىسىنىڭ بىرىنى ھېكىم ياپسا، يەنە بىرىنى يالقۇن ئافېيدەيتتۇق. مېنى بولسا ئۇلار ئالماس قالاق دىيىشەتتى. بىز ھەر كۈنى ئەتىگەندە ھېيتگاھغا جەم بولاتتۇق - دە، خەلق كولۇبىنىڭ يان ئىشىگىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا كېلىپ قاق چۈشكىچە قەرت ئوينايتتۇق. كۈن ئىگىلىشىپ قوسىغىمىز پىژىلداپ ئېچىشقا باشلىغاندا بولسا ئورنىمىزدىن قوزغۇلۇپ، ئاسمانغا قاراپ بىر - ئىككىنى ئەسنىۋېتىپ «قانداق قىلىمىز، نەگە بارىمىز» دىگەنگە چۈشەتتۇق. «بوشلۇق» دە تەلىيىمىز ئوڭدىن كېلىپ، تاپاۋىتىمىز ياخشىراق بولغان كۈنلىرى ئاشخانىغا، نەس بېسىپ قولىمىز قىسقا بولۇپ يانچۇغىمىز قۇرۇغدىلىپ قالغان كۈنلىرى بىرەر چايخانىغا كىرىپ قوسىغىمىزنى تويغۇزاتتۇق. ئاندىن ئىككى - تۆت سەر ئېچىۋېلىپ، ئون ئالتە سەر مەس بولۇۋېلىپ ماگىزىنمۇ - ماگىزىن، كوچىمۇ - كوچا ئايلىنىپ يۈرەتتۇق. ناۋادا ئالدىمىزغا قىزلار ئۇچراپ قالسا ئەدەپسىز چاقچاقلارنى قىلىپ، يولدا مېڭىشقا يۈرەكسىز قىلىۋېتەتتۇق. بۇنى كورگەن بەزى كىشىلەر بىزگە پەندى - نەسىھەت قىلار بولسا شۇ زامات جودا چىقىرىپ، ئەدىۋىنى بېرىپ، ئۆزىمىزنى تونۇتۇپ قوياتتۇق. كۈنلەر شۇ يوسۇندا ئۆتۈپ، كوزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلا يېشىم ئون سەككىزدىن ھالقىپ قالدى. ئون سەككىز ياش ۋاقىت ئادەم بالىسىنىڭ ئېڭىدا يېڭىچە ئۆزگىرىش ياسايدىغان بىر پەللە ئىكەن. مەن شۇ پەللىدە ئۆزەمدە ئاجايىپ بىر ھالنى سەزدىم. ھەمىشە قىزلارنى كورگۈنۈمدە قەلبىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئىللىق بىر تارتىش كۈچىنىڭ پەيدا بولىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلاتتىم. ئارقىسىدىن كوزۇم تىشلەي دەپ قالغىچە تەلمۈرۈپ قاراپ قالاتتىم. ئاخشاملىرى ئوڭدا يېتىپ، ئۇ - بۇ قىزلارنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، شىرىن خىياللارغا بېرىلەتتىم. بىزنىڭ مەلىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى بىر مەھەل-

دە گۈلبوستان دائىملىق پەرىزاتتەك بىر قىز
بار ئىدى. بىز نىگان ـ نىگاندا ئۇچرىشىپ
قالساق، ئۇ پەقەت ئۆزىگە خاس بىر خىل
ئىللىق چىراي بىلەن كۈلۈپ قويۇپ، سا ـ
لاملىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتى. كۈنلەر ئۆتۈپ
يۈرىكىم ئۇنىڭغا قىزىپ قالدى. ھەي! ...
يۈرىكىملا ئەمەس، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم سىماپ ـ
تەك ئېرىپ، ئوتتەك يانىدىغان بولۇپ قال ـ
دى، شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭغا خەت يازدىم:

ھورمەتلىك گۈلبوستان:

سىزنى كورسەم، سىزنى ئويلىسام ـ بىر
ئىنتىلىش ئىچىدە پۇچۇلىنىمەن، مۇھەببەت ـ
ىڭىزگە ئېرىشەلىسەم ئۆزۈمنى بەختلىك
ھىساپلايتتىم.

جاۋابىڭىزغا ئىنتىزار بولۇپ: ئالماس

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن جاۋاپ خەت
ئالدىم. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى:

ئالماس:

ئەزەلدىنلا ئۆزەمگە ۋىجدانى تازا، غايە ـ
سى بويۇك، پەزىلىتى يۇقۇرى، ۋاپا قىلىدى ـ
غان بىر يىگىتنىڭ جۈپلۈق بولۇشىنى ئارزۇ
قىلىپ كېلىۋاتىمەن ۋە ئۆزەمنىمۇ شۇنداق
يىگىتكە مۇناسىپ بىر قىز دەپ قارايمەن.
ئۇچرىشىپ قالغان چېغىمىزدا خوشنا مەلە
بولغانلىغىمىزنىڭ ھورمىتى بىلەن ئەدەپ ـ
ئەخلاقتا رىئايە قىلىشنى ئەلا بىلىپ سالام ـ
سائەت قىلىپ ئۆتكەنلىكىمنى باشقا مەنادا
چۈشۈنۈپ قالغان بولسىڭىز بەكمۇ ئەخمەق ـ
لىق بولىدۇ.

سىزگە توغرا يول تىلەيدىغان يات قىزدىن

خەت يۈرىكىمگە نەشتەر سانچىلغاندەك
تۇيۇلدى ـ دە، ھەسرەت ۋە ئازاپ ئىچىدە
لىۋىمنى چىشلىدىم. كېيىن يەنە كوڭۇل شەي ـ
تىنىم ئېزىقتۇرۇپ كىچىكىمىزدىن تارتىپ
تونۇش بىر قىزغا خەت يازدىم.

قەدىرلىك ئادالەت:

كىچىكىمدە سىزگە ھورمىتىم بار ئىدى،
چوڭ بولۇپ يىگىتلىك قورامىغا يەتكىنىمدە
مۇھەببىتىم بولىۋاتىدۇ. ئومۇرلۇك بىللە بو ـ
لۇشقا رازىلىق بېرەلەمسىزكىن؟

جاۋابىڭىزغا تەلمۈرۈپ: ئالماس

ئۈچ كۈندىن كېيىن جاۋاپ خەت ئالدىم.
ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلىپتۇ:

ئالماس:

سىز كىچىكىڭىزدە راستىنلا ياخشى بالا
ئىدىڭىز، كېيىن نىمە بولۇپ كەتكەنلىكىڭىز
ئۆزىڭىزگە مەلۇم ... ئادالەت ئاخماق قىز
ئەمەس، ئۇ، ئومۇرلۇك بولىدىغان يىگىتنىڭ
پاراسەت ۋە شىجائەتكە، ئەمگەك قىلىپ نان
تاپالايدىغان بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. سىز ـ
گىمۇ ئۆزىڭىزگە مۇناسىپ بىرسى باردۇ.

رەنجىمەسلىكىڭىزنى ئۈمىت قىلىپ :
ئادالەت

بۇ مەن ئۈچۈن قانداق روھى ئەلەم؟!
مەن: بولدىلا، قىزغا قىزىغان كوڭلۈم مۇز ـ
لاپلا قالسۇن، دەيتتىم. يەنە ئۇنداق قىلغىلى
بولامدىكەن؟! گۈلگە ئاشىق بۇلبۇلنىڭ گۈل
ئىشقىدا ناۋا قىلماسلىغى مۇمكىن ئەمەستە...
ۋاقىت ئۆتكەنسېرى يېشىم چوڭيۇپ ياش ـ
لىقتىكى تۇرمۇش ئىستىگى قىستاپ بارماقتا
ئىدى. شۇڭا يەنە بىر قانچە قىزلارغا سوز
قىلىپ، خەت يېزىپ باقتىم. ئەمما ھېچ بى ـ
رىدىن دىلكەشلىك جاۋابىنى ئالالمىدىم.
ئەكسىچە ئۇلاردىن "سىزگە چۈشۈپ قالغان
قىز تېخى دۇنياغا تورەلمىدى" ، " سەۋزىدە
خەۋەر يوق، گۇرۇچ دەم يەپ قاپتۇ " ، "ئادەم
ئۈچۈن ئوزىنى بىلىش ئەڭ قىممەتلىك" ...
دىگەندەك سوزلەر بىلەن پەشۋا يىدىم. ئاتا ـ
ئانام بولسا "بۇنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويساق
تۈزۈلۈپ قالارمىكىن" ... دىگەن ئۈمىت بى ـ

لەن ئاللا قانچە كىشىلەرنىڭ بوسۇغىسىدىن
ئاتلاپ، قىز سوراپ كىرگەندە، ئۇلارنىڭ
ھەممىسى خۇددى مەسلىھەتلىشىپ ئالغاندەكلا
"ھەر بىرلىرىنى دىسەك قىزىمىزنى ئۆزىمىز -
نىڭ ئاپىرىپ قويغىمىز بار، تېخى يېقىندىلا
بىر يەر بىلەن قۇدىلىشىپ قويۇپتىكەنمىز"
دەپ ئۆزىنى قاچۇرۇپتۇ. "تېخى يېقىندىلا
بىر يەر بىلەن قۇدىلىشىپ قويۇپتىكەنمىز"
دىگەن بۇ سوز - ئوغلۇقلار يارىمايدۇ، دىگەن
گەپ ئەمەسمۇ؟!

مانا مۇشۇ پەشۋالاردىن كېيىن ئۆزەمنى -
ئۆزەم خورلىغانلىقىمنى ھىس قىلدىم. بەگ -
ۋاشلىقىمنىڭ ئاخىرىدا ماڭا ئاتا قىلغان
يۈرىگىمنى زىدە قىلغۇچى ھەدىيەلەرنى كو -
رۇپ ئۆتكەن ھاياتىمغا ئوكۇنۇشكە باشلىدىم.
ئاسانلىقچە ياش چىقمايدىغان كوزۇمدىن
تارام - تارام ياش توكۇلۇشكە باشلىدى.
كوڭلۇمنى بىر مىسكىنلىك ئورىۋالدى. بىر
ۋىجدانى جازا ۋۇجۇدۇمنى خۇددى راك كې -
سىلىگە ئوخشاش شىمۇپ يىگىلى باشلىدى...
كېيىن دادامۇ ماڭا قىلىدىغان ئاتىلىق ئىل -
تىپاتلىرىنى بىردىنلا ئۈزۈپ قويدى. ئۇ مېنى
كورسىلاخۇيى تۇتۇپ قالىدىغان، قاپىقىدىن قار
ياغدۇرۇپ، ھومۇيۇپ قارايدىغان، ئوزىچە
كايىپ سوزلەپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

- ئوزۇڭنى تونۇپ يولۇڭنى تاپ! .....
دەيتتى ئۇ، - بۇلمىسا بوينۇڭنى قوچقاچ -
نىڭ بوينىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندەك ئۈزۈپ
تاشلىۋېتىمەن، ئىككى پۇتۇڭنى چىقىۋىتىپ،
خاكسار ئىتتىنىڭ ئورنىدا نان تاشلاپ بېرىپ
باقىمەن. ھوھ، ... ئوتمەس ماتا، ئېقىلسىز،
بەدقىلىق ھايۋان، ئائىلىمىزنىڭ شان - شە-
رەپ ۋە خوشاللىقىمىزنىڭ ئوغرىسى! بىلىپ
قوي، قەھرىممۇ، زەھرىممۇ بار ئاتىمەن. ياخ-
شى بولساڭ بېشىڭنى سىلايمەن، بولمىسا.....

ئانامنىڭ چىرايىمۇ ئانچە ئېچىلماس بو-
لۇپ قالدى. ئۇ:

- سېنى توققۇز ئاي، توققۇز كۈن قوساق
كوتىرىپ، ئاچچىق تولغاق ئازاۋىنى تارتىپ
تۇغۇپتىمەن، كېچىلىرى كىرپىگىمنى جۇپلى-
ماي، كۈندۈزلىرى ھاردىم - تالدىم دىمەي
بوشۇگىڭنى تەۋرىتىپ، زاكىلىرىڭنى قۇرۇغ-
داپ، ئاق سۈتۈمنى بېرىپ بېقىپ قاتارغا
قوشۇپتىمەن. چوڭ بولغاندىن كېيىن كوپ
ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ شەنىمىزگە داغ كەلتۈر-
گەن بولساڭمۇ، دەرت - ئەلەمنى ئىچىمگە يۇ-
تۇپ، سەۋرى - تاقەت قىلىپتىمەن. بۇنىڭغا
مەن رازى، بىمىننەت، ھالا بۈگۈنگىچە سەن
مېنىڭ ئانىلىق نەسىھەتلىرىمنى بىر پۇلغا
ئالمىدىڭ. مانا ئەمدى يۈرۈگىممۇ ئېقىپ تۈ-
گەپ بولدى. تولا يىغلاپ كوزۇمنىڭمۇ خۇنى
قالمىدى. ئۇنداق قىلىۋەمە، ياخشى ئادەم
بول، ئاللادىن ساڭا ھىدايەت، ئىنساپ - تەۋ-
پىق، بەخت - سائادەت تىلەيمەن -
دەيتتى.

ئاھ. ياراتقان ئاللا! مەن نىمە بولدۇم؟
مەن قانداق بىر كۈنگە قېلىۋاتىمەن؟!...
مەن ئوزەمنى دۇنيادا خۇددى ئوشۇقچە ئادەم-
دەك ھىس قىلىشقا باشلىدىم. دۇنيادىكى
ھەممە ئادەم، ھەممە نەرسىلەر ماڭا نەپرەت
كوزى بىلەن قاراۋاتقاندەك ئىدى.

ئەنە ئۇ تەشتەكتىكى گۇللەر:

- ھەي ئالماس، سەن بىزگە ئوخشاش
بىر گۇل ئىدىڭ، ياشلىق باھارىڭنى بىھودە
خازان قىلدىڭ، - دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئەنە ئۇ ئۆزمە شېخىغا ئېسىپ قويۇلغان قە-
پەزدىكى تومۇچۇق:

- ھەي ئالماس، مەن ئەركىن پەرۋاز
قىلىدىغان ئوز ماكانىمدىن ئايرىلىپ بۇ قە-
پەز ئىچىگە بەند قىلىنغان بولسامۇ ھەر كۈنى

مەنى ئۇسسۇز - ئاچ قويماي، ۋاقتى - قەرە-
لىدە دان، سۇ بېرىپ باققان ئىگەمگە خوش
ئاۋازىم بىلەن ناۋا قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ
كوڭلىنى ئېلىشنى مۇقەددەس بۇرچۇم
دەپ قاراۋاتىمەن، سەنچۇ؟ - دەۋاتقاندەك
قىلاتتى.

مەن بىر قىسلىچاقتا قىسىلىپ قالغاندەك،
ھاڭغا دومىلاپ كېتىپ بىر تال دەرەخ يىلىـ
تىزىغا ئېسىلىپ قالغاندەك، پارتلاپ تۈگەش
ئالدىدا تۇرغان مۇئەللەقتىكى شارغا ئوخشاپ
قالغاندەك ئىدىم…

ھىكايە شۇ يەرگە كەلگەندە، ئالماس ئوزىـ
نى توختۇتۇپ ئالالماي يىغلاپ كەتتى. مەنـ
مۇ، خۇددى گىلىمغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغان
ئادەمگە ئوخشاش تۇبرىگىمنى يۇتكىنىمچە
ئىختىيارسىزلا يىغلىۋەتتىم…. ئاردىن قانـ
چىلىك ۋاقىت ئوتكەنلىگىنى بىلمەيمەن. بىر
چاغدا ئالماس يانچۇغىدىن قول ياغلىغىنى
ئېلىپ كوز ياشلىرىنى ئەيتتى - دە، ھاياجانـ
دىن تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن يەنە
سوزگە كىرىشتى:

- ئاھ، ئېسىت!…. تۇيۇقسىزلا ئائىلىـ
مىزنىڭ نۇرلۇق چىرىغى ئوچۇپ قالدى، خاـ
سىيەتلىك خوشپۇراق گۇلى توزۇپ كەتتى.
نازاكەتلىك بۇلبۇلى ناۋا قىلىشتىن توختىـ
دى. زىننەتىمىزنىڭ گۇلۇستانى، شانۇ - شەۋـ
كەت، ئىززەت - ھورمىتىمىزنىڭ باغۇنى سائادـ
تىمىزنىڭ دىلبىرى كوزىمىزدىن ئەبەدىي غايىپ
بولدى ….. ئاھ، ھەسرەت - نادامەت!…
ئالتۇندەك ئانام ئالتۇنخان ئالەمى پانىـ
دىن ئالەمى باقىغا سەپەر قىلدى….

ئانام ھايات ۋاقتىدا كوڭلۇم توق، يۇرۇـ
گۇم پۇتۇن ئىدى. ئەتىنىگىنى ئىچىدىغان چېـ
يىم، ئاخشىمى يەيدىغان ئېشىم تەييار ئىدى.
ياقامغا كىر قونمايتتى. ئانامدىن ئايرىلغانـ
دىن كېيىن ئاتا - بالا ئىككىمىز ھەقىقى يېـ
تىم بولۇپ قالدۇق. دادام بولسا بىر جۇدا -
لىق دەشتىدە غەمكىن، جىمغور ۋە بىمارام
ئىدى. مەن بولسام، ئەندى بىزگە كىم ئاشـ
نان تەييارلاپ بېرىدۇ، ئورۇن - كورپىمىزنى
كىم سېلىپ - يىغىدۇ، كىر - قاتلىرىمىزنى كىم
يۇيىدۇ؟ دىگەن ھەسرەتلىك بىر ئوي - پىكىر
ئىچىدە مىسكىن ئىدىم. ئويىمىز ماڭا گويا
مۇزخانىدەك كورۇنەتتى. ئانىچە ئوتمەي تامـ
تورلىرىدا ساچقانلار چىرىلداپ، بۇلۇڭ پۇچـ
قاقلارغا ئومچۇكلەر تور سېلىشقا باشلىدى.
مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان بۇ ئائىلە -
نىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ، بىز بىلەن بىللە ياشاپ
كېلىۋاتقان ھىلىقى مۇشۇكمۇ يوقاپ كەتتى….

مانا شۇ چاغدا، ھەقىقى ھالدا ئانامنىڭ
قەدرى ئوتۇلۇشكە باشلىدى. ئەشۇ بىر مېھرـ
بان چىراي كۇندۇزى ئالدىمدىن، كېچىسى
چۇشۇمدىن كەتمەيدىغان بولدى. گويا قايناـ
ۋاتقان قازانغا موز تاشلىۋەتسە چىپپىدە ئەـ
رىپ كەتكەندەك، يېنىۋاتقان چىراقنى پۇدىـ
ۋەتسە لىپپىدە ئوچۇپ قالغاندەك، بۇرۇنقى
ھاۋايى - ھەۋەس ۋە بەڭۋاشلىقلىرىم نەگىـ
دۇ يوقاپلا كەتتى، ئايرىلىشنىڭ
رەھىمسىز ئوقى يۇرەك پۇشتىمغا تېگىپ
ئورتەپ بۇرۇختۇملۇق ئىچىدىكى بىر ئويـ
خىيال مېنى شوراپ يەپ، ئاخىرى دولىنىپ
كېتىدىغان كېسەل بولۇپ قالدىم. مېنىڭ بۇ
ئېچىنىشلىق ھالىم، دادام ئۇچۇن دەرت ئۇسـ
تىگە دەرت بولدى. ئۇ، تېخىمۇ يېتىمچىلىك،
يالغۇزلۇق كوچىسىدا ئازاپ چېكىشكە باشلىـ
دى. دادامنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ ئىچىم سىـ
رىلىپ كەتتى. شۇڭا بىر كۇنى مۇنداق دىـ
دىم:

- ئوتكەن ھاياتىمنى ئويلىسام، ئانامـ
نىڭ روھىغا يۇز كىلەلمەيمەن. سىلىنىڭ ئالـ

دىلىرىدا بەكمۇ خىجىلمەن، مېنىڭ ئەھۋالىم مانا مۇشۇ، سىلەر كۆپ رەنجى - مۇشەققەت چېكىپ قالدىڭلا، مەسلىھەتىمنى لايىق تاپىدىغان بولسىلا، باشلىرىنى ئوڭشاپ قويساق...

دادام ماڭا قاراپ كۆزىگە جىققىدە ياش ئالدى.

— دادا كۆڭۈللىرىنى چۈشىنىمەن، بۇنداق قىلىش سىلىگە ئېغىر تۇيۇلىدۇ. ئەمما تۇرمۇش شۇنداق قىلىشقا قىستىغان ئىكەن، بىزدە نېمە ئىلاج بار؟ ھامان تەرەتلىرىگە سۇ بېرىدىغان بىر دىلكەشلىرى بولۇش كېرەكتە!...... شۇنداق قىلسىلا ئانامۇ خوش بولۇپ، گوردا خاتىرجەم ياتقاي......

دادام بېشىنى يەردىن كۆتەرمەيتتى. شۇ ياشتىكى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن ياش چىقماق ئاسانمۇ؟ ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مۆنچاق-مۆنچاق بولۇپ، مەڭزى بويلاپ ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئائىلىمىزدە ئانامنىڭ تۇتقان جاھانىغا بىر ئىز باسقۇچى پەيدا بولدى. مەن بىر ئانىغا ئىگە بولدۇم.

— ھە!... ئەشۇ ئايال - ئۆزلىرىگە ئۆگەي ئانا بولىدىكەندە، - دېدىم مەن سۆز قىستۇرۇپ.

— نېمە دېسەم بولار؟ - دېدى ئالماس ماڭا قاراپ ئىللىقىنە كۈلۈپ قويۇپ، - ئەندى بىزدە قەدىمدىن تارتىپ «ئۆگەي ئانا» دېگەن بىر ئات بار ئىكەن. شۇنداق بولغاچقا سىلىگە «ھەئە، ئەشۇ مېنىڭ ئۆگەي ئانام» دەپ جاۋاپ بەرمەي بولمىدى؛ ئەمما ئۇ ماڭا ئۆگەي ئەمەس، ئۆز ئانامدەك ئۆز، مېھرىبان...... ئۇ ھەقىقىي ساپ دىل، سەممىي بىر خىسلەت ئىگىسى...... مانا مۇشۇ ئانام ئائىلىمىزگە كىرگەندىن كېيىن قايتىدىن جانلاندى، ئىللىشقا باشلىدى. مېنىڭ كېسىلىممۇ بۇرۇنقىدىن كۆپ ياخشىلاندى، كېيىن بۇ ئانام سەيى قىلىپ، ئۆز تۇققانلىرىدىن بىرسىنىڭ قىزىنى - ئەشۇ ئايالىمنى ماڭا نىكالاپ قويدى. بۇ ئانام يەنە ھەر پەيشەنبە كۈنى تاڭ سەھەردە بېشىمغا كېلىپ:

— ئالماسخۇن بالام، قوپسىلا، ئانىلىرىنىڭ بېشىغا چىقىپ كىرسىلە!- دەيدۇ.

ئانام بولسا پات-پات چۈشۈمگە كىرىپ قىلىپ:

— ئالماسجان بالام، ئاللا ساڭا ياخشى بىر ئانىنى ئاتا قىلدى. مەن داداڭ بىلەن سەندىن خاتىرجەم بولدۇم. ئۇمۇ سېنىڭ مەندەكلا ئاناڭ، قەدرىگە يەتكىن! - دەيدۇ.

ئالماسنىڭ ئاۋازى تىترەپ، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

مەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

— يىغلىمىسىلا، ئۆتكەن ئىشلارغا سالۋات.... بۈگۈن سىلە ئېقىل تېپىپ، ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ئۈمىدىگە لايىق بۇ ئائىلىنىڭ يورۇق يۇلتۇزى بولۇپلا... دېدىم.

ئۇ ھەسرەت بىلەن ئېيتتى:

— ئانام ھايات چېغىدا مەندىن نى - نى ئۈمىتلەرنى كۈتكەن ئىدى. ئۇۋاقىتتا مەن ئېقىلسىز بولدۇم. ئەمدى مەن ئېقىل تاپقاندا ئانام بولمىدى. ئانامنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىكىمگە ئاھ - ئېيتىدىمەن.

1982 - يىل 9 -، 10 - ئاي

ئاتۇش - قەشقەر

ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرى

(فېلىيەتون)

ئابلىمىت باتۇر

بەردىدىن ئىدارىنىڭ ئۈگىنىشكە تۇتقان يوقلىما دەپتىرىنى كۆتەرگىنىچە باشلىقنىڭ ئالدىغا كىلىپ:

— مالال كۆرمەي مېنىڭ ئىسمىمنى دەپتەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا تىزىملاپ قويسىڭىز كەندىدى.

— بۇ چوڭ ئىش ئەمەس، — باشلىق قولىغا قەلەم ئېلىۋىتىپ، — مانا، «كىرت» تىدە قىلساملا تۈگەيدۇ.

ئارىدىن بىرەر ئاي ئۆتكەن بولۇشى ئېھتىمال. بەردىدىن يەنە شۇ قىياپەتتە بىلەن باشلىقنىڭ ئالدىدا ھەجىيىپ توختىدى:

— جۈيجاڭ، ئەمدى مېنىڭ ئىسمىمنى دەپتەرنىڭ ئەڭ بېشىغا تىزىملاپ قويسىڭىز، بۇندىن كېيىن سىزگە تەلەپمۇ قويمىسام.

باشلىق ئۇنىڭغا مەسلىگى كەلگەندەك كۈلدى ۋە بەردىدىنىڭ مۈرىسىنى قېقىپ تۇرۇپ كوڭلىدىكىنى ئېيتتى:

— ھەي ئۇكا، گەرچە سىزنىڭ خىزمەتكە كەلگىنىڭىزگە بىرەر يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن سىز كونا يولداشلارنى دوراپ ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەل قىلىش تەلەپلىرىنى قويمىدىڭىز، پەقەت مانا مۇشۇنداق بىر فۇڭغا ئەرزىمەيدىغان ئاددى تەلەپلەرنىمۇ تېخى تەستە دەۋاتىسىز. سىزنىڭ بۇ ئىستىلىڭىز نېمە دىگەن ياخشى!

باشلىق سۆزىنىڭ ئاخىرىدا بەردىدىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تەلىۋىنىمۇ ئورۇنلاپ قويدى. ئۈگىنىش داۋاملىشىۋەردى. بەردىدىن باشلىقنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرىدىغان ۋە يوقلىما قىلغاندا بىرىنچى بولۇپ جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن «بار» دەيدىغان بولدى. بىر كۈنى ئۈگىنىش تەسىراتىنى ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن باشلىق بەردىدىنىنى چاقىرىۋىدى، لېكىن، ھېلىقى جاراڭلىق ئاۋاز ئاڭلانمىدى. ئۇ چۈچۈپ «بۇ بالا بەك ئەدەپلىك، سەمىمى ئىكەن» دەپ مەجلىستە ماختىغانلىقلىرىنى ئېسىگە ئالدى - دە، «مات بولۇپ قالماي، يەنە دىگەندەك قىلىپ ئۈگىنىش ئارىلىغىدا بەردىدىنىنى ئىزدەپ كوچىغا چىقتى. بىر قاۋاقخانىدىن بەردىدىنىڭ ئاغىنىلىرىگە سۆزلەۋاتقىنى ئاڭلاندى:

— دەسلەپتە ئەڭ ئاخىرىغا تىزىملىتىشىمنىڭ سەۋەبى — ئىلاج قىلىپ ئۈگىنىشكە كېيىنرەك كىرىش ئىدى. لېكىن، بۇنىڭدىن ئانچەپايدا چىقمىدى. ئىككىنچى قېتىم ئەڭ باشقا تىزىملىتىشىمنىڭ سەۋەبى — مانا مۇشۇنداق...

بەردىدىنىڭ ئاغىنىلىرى ئۇنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇغان بولسا كېرەك، بىردىن قاتتىق كۈلكە كۆتىرىلدى.

باشلىق قاتۇرۇپ قويغان كىشىدەك ئۆز ئورنىدىلا تۇرۇپ قالغان ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىنى ماختايدىغان سۆزلەرنىڭ قۇلاققا كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرىۋاتقانلىقىنى ياكى ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ئېنىق بىلىپ بولمايتتى.

« كورەلمەسلىك »

(ھىكايە)

ئابدورۇپ پولات

يىغىن ئاياقلاشقاندىن كېيىن، ساۋاقداشلار
بىر ـ بىرلەپ سىنىپتىن چىقىپ كېتىشتى .
بەرلا قەيسەر ئورۇندۇغىدىن تەۋرەپمۇ
قويماي ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى.
بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇ بېشىنى كو-
تۈرۈپ ، قوشۇمىسىنى تۈرگەن ھالدا ئالدى-
كەيىنگە قاراپ سىنىپتا ئۆزىنىڭ يالغۇز قال-
غانلىغىنى سەزدى ـ دە، ئورنىدىن ئىرغىپ
تۇرۇپ، چوڭ ـ چوڭ قەدەملەر بىلەن سىنىپ ـ
تىن چىقىپ كەتتى.

قەيسەر ئوقۇتۇش بىناسىدىن چىقىپ كەل ـ
گەندە ، كۈرەش قاتارلىق ساۋاقداشلارنىڭ
ياتاق بىناسىغا بارىدىغان چوڭ يول دوقمۇ ـ
شىدا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغانلىغىنى كوردى .
بىراق ئۇ ، ساۋاقداشلىرىنىڭ يېنىغا يېتىپ
بارماستىن تۇرۇپلا ، توساتتىن ئوڭ تەرەپكە
بۇرۇلۇپ قارىغاي ۋە تۇرلۇك كوچەتلەر تى ـ
كىلگەن كىچىك ئورمانلىقنى ئارىلاپ يۈرۈپ
كەتتى. ئۇ كېتىۋېتىپ كۈرەشنىڭ « قەيسەر !
بىز سېنى ساقلاپ تۇرغان ئىدۇق ، مۇنداق
ماڭ ، بىز بىرگە ماڭايلى ! » دەپ ۋاقىرد ـ
غانلىغىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئاڭلىماسلىققا
سالدى . ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالغان بولۇپ ،
ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئالدىنى توسۇۋالغان دە ـ
رەخ شاخلىرىنى قولى بىلەن خۇددى قىلىچ
چاپقان تەرىزدە ئۇرۇۋېتىپ ، يەردە كورۇن ـ
گەن قانداقتۇ بىر نەرسىلەرنى غەزەپ بىلەن
تېپىۋېتىپ باراتتى.

كۈرەشلەر ياتاققا كىرگەندە ، قەيسەرنىڭ
كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ، تام تەرەپكە ئال ـ
دىنى قىلىپ تۈگۈلۈپ يېتىۋالغانلىغىنى
كوردى . ئۇزۇن كەچلىك تاماق ۋاقتى بول ـ
دى . بۇ چاغدا كۈرەش قەيسەرنىڭ كارۋد ـ
تى يېنىغا بېرىپ ، ئۇنىڭغا ئېگىشىپ تۇ ـ
رۇپ ، بىر نەرسە دېمەكچى بولدى ـ يۇ، بى ـ
راق نېمىدۇر بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك
بولۇپ توختاپ قالدى. ئۇ بۇرۇلۇپ بېرىپ ،
دەرىزە تەكچىسىدىكى قەيسەرنىڭ تاماق قا ـ
چىسىنى ئالدى ـ دە ، ياتاقداشلىرى بىلەن
بىللە تاماققا چىقىپ كەتتى . كۈرەش ھايال
ئۆتمەي ئىككى قولىدا ئىسسىق ھورى چى ـ
قىپ تۇرغان تاماق كوتىرىپ كىردى. ئۇ تا ـ
ماقنى دەرىزىگە يېقىن قىلىپ قويۇلغان شى ـ
رەنىڭ ئۇستىگە قويدى . ئاندىن شىرەنى
قەيسەرنىڭ كارۋىتى تەرەپكە بىر ئاز سىلجى ـ
تىپ قويغاندىن كېيىن، قەيسەرگە مۇراجىئەت
قىلدى:

ــ قەيسەر ئورنۇڭدىن تۇر ئاداش ، تامى ـ
غىڭنى ئىسسىغىدا يېۋال.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان قەيسەر خۇددى دەھشەت ـ
لىك چۈشتىن چوچۇپ ئويغانغان ئادەمدەك
چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، شىرە ئۇس ـ

تىندىكى تاماقنى كوتەرگەن پېتى ياتاقتىن
ئېلىپ چىقىپ كەتتى . بىردەمدىن كېيىن ،
تاماقتىن قايتىپ كىرگەن ساۋاقداشلار كۇ ـ
رەشنىڭ دىرىزە ئالدىدا ، يىراق تاغ ئارقى ـ
سىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قوياشقا تىكىل ـ
گەن پېتى ئورە تۇرغانلىقىنى كوردى.

ــ تازا بىشەملىك بولدى ـ دە، بۇ! ـ دېدى
كىرىپ كەلگەن ساۋاقداشلار ئىچىدىكى ئى ـ
گىز ، ئورۇق كەلگەن بىر بالا ــ بىلەمسىز
سىنىپ باشلىقى ، قەيسەر سىز ئەپچىقىپ بەر ـ
گەن تاماقنى بارغانچە بېرىپ ئاشخانىدىكى
تاماق قالدۇقلىرىنى توكىدىغان تۇڭگا توكۇ ـ
ۋېتىپ، قاچىسىنى يۇيۇۋېتىپ ، ئوزى باش ـ
قىدىن تاماق ئېلىپ يەپ قالدى.

ــ ھېچقىسى يوق ، ـ دېدى كۇرەش كۇ ـ
لۇمسىرىگەن ھالدا ھېلىقى بالىنىڭ دولىسىغا
ئالقىنى بىلەن يەڭگىل ئۇرۇپ قويۇپ،

ــ يۇرۇڭلار ، كۇتۇپخانىغا بارايلى ، كې ـ
چىكىپ قالساق ئورۇن تۇگەپ قالمىسۇن يەنە.

ساۋاقداشلار كەچلىك مۇزاكىرىدىن قاي ـ
تىپ كەلگەندە ، قەيسەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك ـ
لىرىنى سېلىۋېتىپ بەھوزۇر ئۇخلاۋاتقانلى ـ
قىنى كوردى . كۇرەش ساۋاقداشلىرىغا پا ـ
راڭ سېلىپ قەيسەرنىڭ ئۇيقۇسىغا دەخلى
بەرمەسلىككە ئىما قىلدى ، ئۇلار تاراق ـ
تۇرۇق قىلماستىن پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەس ـ
سەپ چىقىپ ، پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ
كىرىپ ، پۇت ـ قوللىرىنى يۇيۇشتى ـ دە ،
كۇندىكىدىن بالدۇرلا يېتىپ قېلىشتى.

چىراق ئوچتى، بىراق، چىراقنىڭ ئوچى ـ
شى بىلەن تەڭلا ئالدىنى تام تەرەپكە قىلىپ
ياتقان قەيسەرنىڭ كوزلىرى جامدەك ئېچىل ـ
دى . ئۇ قانداقمۇ ئۇخلىيالىسۇن ؟ قەيسەر
ئاستا ئورۇلۇپ، كوزىنى تورۇسقا تىككەن
ھالدا ياتتى. شۇ پەيتتە ، بۇگۇنكى

ھەر ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم ئېچىلىپ تۇ ـ
رىدىغان تۇرمۇش تەكشۇرۇش يىغىنى ئۇنىڭ
كوز ئالدىدىن خۇددى كىنو لىنتىسىدەك بىر ـ
بىرلەپ ئوتۇشكە باشلىدى:

ــ بىز داشۆې ئوقۇغۇچىلىرى ئوزىمىزگە
نىسبەتەن قاتتىق تەلەپچان بولۇشىمىز كې ـ
رەك!ـ ئەنە سىنىپ باشلىقى كۇرەش بىرىن ـ
چى بولۇپ سوزلىمەكتە،ـ ئاتا ـ ئانىلىرى ـ
مىز بىزنى بۇ ئالى بىلىم يۇرتىغا نېمە دەپ
ئەۋەتكەن؟ خەلق، ۋەتەن بىزدىن قانداق
ئۇمىتلەرنى كۇتىدۇ؟ بىز ئوزىمىزنىڭ شە ـ
رەپلىك بۇرچىمىزنى قانداق ئادا قىلىشىمىز
كېرەك؟ مانا بۇلار ھەر بىر داشۆې ئوقۇغۇ ـ
چىسى ھەر مىنۇت، ھەر سىكۇنت ئوزىگە قو ـ
يۇپ تۇرۇشى، ئوز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق جا ـ
ۋاپ قايتۇرۇشى لازىم بولغان سوئاللار ـ
دۇر......

كۇرەش سىنىپ كوللېكتىۋىنىڭ ئۇگىنىش
ئەخلاق، تۇرمۇش جەھەتلىرىدىكى ئۇتۇق
كەمچىلىكلەر ئۇستىدە كونكىرت توختالدى.
تەقدىرلەشكە ئەرزىيدىغانلارنى ئې ـ
غىزغا ئېلىپ ئوتتى. تەنقىتلەشكە لايىقلار ـ
نىمۇ چۇشۇرۇپ قويمىدى. ئاخىرىدا قەيسەر
ھەققىدە ئەستايىدىل پىكىر قىلىپ ئۇنى تەن ـ
قىتلىدى ھەمدە باشقا ساۋاقداشلارنىمۇ ئاك ـ
تىپ پىكىر قىلىپ ئۇنىڭغا سەممىي ياردەم
بېرىشكە ئۇندىدى.

كۇرەش سوزلەپ بولغاندىن كېيىن، سا ـ
ۋاقداشلار ئارقا ـ ئارقىدىن قىزغىن پىكىر
قىلىشتى. قەيسەر ھەققىدىكى پىكىرلەر ئىلمى،
ئەمەلى، ۋەزنىلىك ئىدى.

ــ بىزنىڭ داشۆېدىكى ئوقۇش ھاياتىمىز
تولىمۇ چەكلىك.ۋاقىت بەكمۇ غەنىمەت، ـ دەپ
سوز باشلىدى بىر ئوغۇل ساۋاقداش ئورنى ـ
دىن تۇرۇپ،ـ شۇڭا ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي

تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كوپرەك بىلىم ئىگەللەش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز. ساۋاقداش قەيسەر مەكتەپكە يېڭىدىن كەلگەندە تىرىشچان ئىدى. شۇڭا ئالدىنقى ماۋسۇمدا ئىمتىھان نەتىجىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك ياخشى بولغان. بىراق، يېڭى ماۋسۇم باشلانغان ئىككى ئاي مابەينىدە بەل قويۇۋەتتى. شۇ سەۋەپتىن ماۋسۇم ئارىلىقىدىكى ئىمتىهاندا بىر پەندىن لاياقەتسىز قالدى، بۇنداق كېتىۋەرسە ئۇ كىمگە يۈز كىلەلەيدۇ؟......

ئوغۇللارمۇ ئەمەس، قىز ساۋاقداشلارمۇ تالىشىپ پىكىر قىلىشتى.

—... قەيسەر باشتا كوپ ئاددى ـ سادده ئىدى، يېقىندىن بۇيان ھەدىسىلا غەلىتە كىيىنىشكە قىزىقىپ، ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كەتتى. بىلىش كېرەككى، بىز داشۇي ئوقۇغۇچىلىرى جەمىيەتتىكى ناچار خاھىشلاردىن ئۆگەنگۈچىلەر ئەمەس، ئەكسىچە ھەقىقى مەدىنى ھايات ئارقىلىق جەمىيەتكە ئۈلگە بولغۇچىلارمىز...

— شۇنداق!— يەنە كۇرەش ئورنىدىن تۇردى،— بىزنىڭ داشۇي ھاياتىمىز ھەرگىزمۇ ئاتا ـ ئانىلىرىمىز ئۈچۈن ئىقتىسادىي جەھەتتە كوتەرگۈسىز سېلىق سالىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. ساۋاقداش قەيسەرنىڭ جەمىيەتتىكى قىسمەن يامان ئىللەتلەر تەسىرىدە، كىييىش، ئىچىشكە، ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كېتىشى ئاقىۋەتتە يەكشەنبە كۈنى كەچتىكىدەك كەچۈرگىسىز ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەپ بولدى......

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قەيسەر بوشىشىپ لەنىسىدە بولۇپ قالدى. دىمىسىمۇ يەكشەنبە كۈنى كەچقۇرۇنلىقىدىكى ئەھۋالنى ئۇنىڭ ئوزىمۇ كوچۇرەلمەيتتى.

ھەي ئىست!— دەيتتى قەيسەر ئىچىدە،— مەن ئەشۇ يەكشەنبە كۈنى ھېلىقى يۇرتۇمدىن كەلگەن شاگىخەيچى سولتەكلەرنىڭ ۋاي بىز ساڭا شاگىخەيدىن ئۇنداق ئېسىل چاپان ئالغاچ كىلىمىز، گۇاڭجۇدىن مۇنداق تېپىلغۇسىز ئىستاكان ئەكىلىپ بىرىمىزەي! دەپ. شىلاشلىرىغا گول بولۇپ، ياتاققا چىلاپ مېھمان قىلمىغان بولسام ۋە ئۇلارنىڭ 'ھە ئۇكا ئىچىۋەت! ئوغۇل بالا دىگەن ھاراقنىڭ ئالدىدا تىرناق تاتىلاپ ئولتۇرمايدىغان، قېنى كوتىرىۋەت، بۇ مېنىڭ قەلبىم ـ كوڭلۇم!، دىيىشلىرىگە ئالدىنىپ ھاراقنى بولۇشىغا ئىچىپ قويمىغان بولسام، خۇدىمنى يوقىتىپ: ۋاقىت ئاللىقاچان تۈن يېرىم بولۇپ قالدى. سەن ـ بىز ئەتە دەرس ئوقۇيدىغان ئادەملەر، قەيسەر ئەمدى بولدى قىلساڭلار قانداق؟ دىگەن خوشنا ياتاقتىكى مەكتەپدىشىمنىڭ بېشىغا ھاراق بوتۇلكىسىنى ئاتمىغان بولاتتىم، ھەي!

قەيسەر جىم بولۇپ قالدى. بىراق بىر دەم تۇرۇپ بۇياققا ئورۇلۇپلا يەنە مۇنداق ئويلاشقا باشلىدى:

" بىراق شۇنىڭ بىلەنلا كوكۇلامدىن تۇتەۋىلىپ، سىنىپتىكى 25 ئادەم بىر تەرەپ بولۇپ، جاندىن ئوتكەدەك گەپلەر بىلەن ماڭا قورشاپ ھۇجۇم قىلسا بولامدۇ ؟ بولۇپمۇ مەن جانىجان دوستۇم دەپ يۈرگەن كۇرەش ئۈچ قېتىم پىكىر قىلدى. بىر قېتىمقىسى يەنە بىر قېتىمقىسىدىن قاتتىق. ھە ـ راست، تېخى ئارىلىقتا كىمدۇ بىرى قەيسەرنىڭ ئانىسى كېسەل بولۇپ قېلىپ داۋالىنىۋېتىپتۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالدا بالا بولغۇچى ئادەمنىڭ ماددى ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئىمكانىيىتىنىڭ يار بېرىشىچە ياردەمدە بولماق بۇياقتا تۇرسۇن، ئويدىن ئەۋەتكەن پۇلنى كەلسە ـ كەلمەس بۇزۇپ ـ چېچىپ، قا-

لايىمىقان ئولتۇرۇشا ياساپ، يەپ - ئىچىپ
يۈرىشى ئېقىملغا سىغمايدۇ» دىدىغۇ، ئەجىبا،
ئادامنىڭ كونا زىققا كېسىلىنىڭ قوزغىلىپ
قېلىپ داۋالىنىۋاتقانلىغىنى، شۇڭا بۇ ئايدا
پۇل ئەۋەت دەپ باش ئاغرىتماسلىغىم لازىم-
لىغىنى تەلەپ قىلىپ يېزىلغان سىڭلىمنىڭ
خېتىنى كۈرەشتىن باشقا ئادەمگە كورسەتمە-
گەن ۋە بۇ ھەقتە ھىچبىر ئىنسانغا تىنمىغان
ئىدىم - يۇ، نىمىشكە پۈتۈن سىنىپتىكى بالىلار
ئۇقۇپ كەتتى؟... پۇلنى بۇزۇپ - چاچماس-
لىغىم، ئاددى - سادده بولۇشۇم كېرەكمىش،
ھىم! خەجلىسەم ئۆزەمنىڭ پۇلىنى خەجلىدىم.
قانداق كىيىم كەيسەم ئۆزەمنىڭ ئۈچىسىغا
كەيدىم، خەقنىڭ نىمە كارى بار ئىكەن؟ھەي،
كۈرەش، ھەي كۈرەش! ھەممىنى قىلغان -
سىنىپتىكى بالىلارنى ئولاشتۇرۇپ ماڭا قار-
شى قويغان سەن - مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغى-
نەم ئەمەسمۇ؟ يېغى ياندىن قوپا، بالاكەلسە
قېرىنداشتىن، دەپ ھەجەپمۇ توغرا ئېيتقان ئىكەن
كونىلار. سەن بىزنىڭ بىر يۈرتلىغىمىزنىڭ،
ئاغىنىدارچىلىمىزنىڭ يۈز-خاتىرىسىنى قىلماي
سىنىپ باشلىقلىغىڭنى كېلىپ - كېلىپ ماڭا
بىر ئىشلىتىۋالدىڭ - ھە!؟ ھەي ... ئۇنىمۇ
دەيمىز ، بۇنىمۇ دەيمىز، يىغىپ ئەيتقاندا بۇ
كۈرەشنىڭ ئىچى تارلىغى، مىنىڭ چوڭ ئول-
تۇرۇپ، چوڭ قوپۇپ يۈرىشىمگە چىدىيالماس-
لىغى، مىنى كورەلمەسلىگىنىڭ ئالامىتى، شۇن-
داق كورەلمەسلىك !»

— نىمە دىدىڭ، قەيسەر؟ - كىمدۇ بىرسى
سورىدى.

— ھەي، قەيسەر جويلىۋاتىدۇ-دىدى يەنە
بىرەيلەن پەس ئاۋازدا.

— خەپشۇك! بۇ كۈرەشنىڭ ئاۋازى ئىدى-
پاراڭ سالماي ئۇخلاڭلار.

ئۆز ئاۋازىنىڭ تېشىغا قانداق قىلىپ
شۇنداق جاراڭلىق چىقىپ كەتكەنلىگىنى ئۇ-
زىمۇ بىلمەي، ھاڭ - تاڭ قالغان قەيسەر يو-
غانراق تىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي جىم -
جىت يېتىۋالدى. ئۇنىڭ يۈرىگى بولسا كوك-
رەك قەپىزىنى تېشىپ چىقىدىغاندەك شىد-
دەت بىلەن سوقۇپ كەتتى.

— " توۋا! - دىدى قەيسەر ئىچىدە، - مەن-
مۇ بۈگۈن بۇرۇن - قۇلۇغىمغىچە گەپ ئىشت-
تىم دەپ بۇ ھەلەكچىلىكتە ئۇخلىماي، قالغان
بالىلار نىمىشكە تېخىچە ئۇخلىمىغاندۇ؟"

شۇنداق، كۈرەشمۇ تېخىچە ئۇخلىيالماي-
ۋاتاتتى. ئەسلىدە ئۇ، قەيسەر بىلەن تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپ بىر سىنىپتا ئو-
قۇپ كېلىۋاتقان ساۋاقداش ھەم ئامراق
دوستلاردىن بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ
ئاتا - ئانىلىرى بىلەنمۇ ياخشى تونۇشاتتى.
شۇڭا قەيسەرنىڭ ئاتا - ئانىسى بەزىدە كۈ-
رەشكە ئايرىم خەت يېزىپ، ئۆزى كىچىك بول-
سىمۇ خۇددى چوڭ ئادەمنى كىچىك قىلىپ
قويغاندەك، تەمكىن، سالماق مىجەز بۇ بال-
دىن ئۆزلىرىنىڭ شوخ، تەنتەك ئوغلى قەي-
سەرنى يېتەكلەپ كىتىشنى ئىلتىماس قى-
لىشاتتى. ئۇنىڭسىزمۇ كۈرەش ئۆزىدىن ئىك-
كى ياش كىچىك بولغان قەيسەرنى ئۆز ئى-
نىسىدەك ياخشى كورەتتى. ئۇ ۋاقىتتا دا-
شۆبىدىمۇ بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىغى ئۇ-
چۈن قانداق خوشال بولۇشقان ئىدى - ھە!
ياتاقتىن سىنىپقا، سىنىپتىن كۈتۈپخانىغا
ئايرىلماي بىرگە بىرىشاتتى، بىرگە دەرس
تەكرارلايتتى، دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا
مەيدانغا چىقىپ بىرلىكتە پۇتبول تېپىشەتتى،
تۇرمۇشتا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن مەخپى
تۇتىدىغان سىرلىرى يوق ئىدى. ئۆيلىرىدىن،
دوست - بۇرادەرلىرىدىن كەلگەن خەتلەرنى
بىرگە ئوقۇپ، مەسلىھەتلىشىپ جاۋاپ يېزى-

شاتتى. ھەقىقى دوست ساۋاقداشلار بىر ـ
بىرىنىڭ نەتىجىسى، ئۇتۇغى ئۈچۈن قانداق
خوشال بولۇشسا، بىر ـ بىرىنىڭ سەۋەنلىكى،
خاتالىغى ئۈچۈنمۇ شۇنچە بىئارام بولىدۇ.
قەيسەرنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ئۆزگىرىشلىرى
كۈرەشنى نېمىشكىمۇ ئالدىراتمىسۇن؟ قەيـ
سەرنىڭ ھازىرقى قارىشىچە، ئۇنىڭ داشۆبكە
كىرىشىنىڭ ئۆزى پۈتۈن مۇرات ـ مەقسەتلىـ
رىنىڭ ھەل بولغانلىغى ئىدى. ئەمدى "مىـ
ڭىنى ئۆرپىتىپ" داۋاملىق بېشىنى كىتاپقا
تىقىۋالماي، ئويۇن ـ تاماشىنىمۇ قولدىن
بەرمەسلىكى، " چوڭ شەھەرنىڭ مەدىنى
ھاياتى" دىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشى لازىم
ئىدى. كۈرەش قەيسەرگە سەۋرچانلىق بىلەن
تەربىيە قىلدى. بۇ خىل تەربىيىگە نىسبەتەن
قەيسەر دەسلەپكى چاغلاردا "ھەـماقۇل" دەپلا
قويدى. بارا ـ بارا "مەن ھازىر بىر داشۆي
ئوقۇغۇچىسى، بىراۋنىڭ داۋاملىق يېتەلەپ
مېڭىشىغا مۇھتاج كىچىك بالا ئەمەسمەن!"
دەپ بويۇنتاۋلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى.
ئەھۋال سىنىپ كوللىكتىۋى بىرلىكتە مۇزاـ
كىرە قىلمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ
قالغاچقا، بۈگۈنكى تۇرمۇش تەكشۈرۈش يىـ
غىنىدا ئۇنىڭغا پىكىر بېرىلدى. گەرچە قەيـ
سەر يىغىن ئاخىرىدا "راست مەن خاتا قىپـ
تىمەن، مۇندىن كېيىن تۈزىتىمەن" دەپ قىسـ
قىلا ئىپادە بىلدۈرگەن بولسىمۇ، مانا ئەمدىـ
يەتتە ئۇ، ھەممىگە بوتىنماقتا. ھەر كۈنى ئۇخـ
لاش ئالدىدا شوخلۇق، قىزىقچىلىق، چاخـ
چاق بىلەن بازاردەك قىزىپ كېتىدىغان ياـ
تاق، بۈگۈن مازاردەك جىم ـ جىت بولۇپ
قالدى. بۇ ھال ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقمامدۇ؟
ياتاقتىكى باشقا بالىلارمۇ تېخىچە ئويغاق
ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ سىنىپتىكى 26
نەپەر بالا ئۆز ـ ئارا تولىمۇ ئىناق ئۆتىشەتـ

تى. ئوغۇللار ئىچىدە يېشى ئەڭ كىچىك بولـ
غان قەيسەرگە ھەممەيلەن بولۇپمۇ ئامراق ئىـ
دى. شۇ جۈملىدىن، ھەممە ساۋاقداشلار كۈـ
رەش بىلەن قەيسەرنىڭ قەدىردانلارچە دوستـ
لىغىغا ھەۋەس بىلەن قارىشاتتى. بالىلار بەـ
زىدە: "سىلەرنىڭ چىرايىڭلار بىر ـ بىرىڭلارـ
نىڭكىگە شۇنداق ئوخشايدۇ، ئەسلىدە ئاكا ـ
ئۇكىمۇ ياسىلەر؟ راستىڭنى قىلىڭلار" دېسە،
كۈرەش كۈلۈپ تۇرۇپ: "ھەئە، راست، قەيسەر
مېنىڭ ئۇكام" دەپ جاۋاپ بېرەتتى، قەيسەر
بولسا دەرھال كۈرەش بىلەن بوي تەڭلىشىپ
تۇرۇپ: "ياق، كۈرەش مېنىڭ ئۇكام، قارىـ
ماسىلەر، مەن كۈرەشتىن ئىككىلىك ئېگىز
تۇرمامدىمەن" دەپ بالىلارنى كۈلدۈرەتتى .
لېكىن، ئويدە ئەركە بېقىلغان ئارزۇلۇق بالا،
"قوزام، بوتىلاق" دەپ قويسا بارغانسېرى
شاخلاپ گەپ ئاڭلىمايدىغان بولۇۋالغاندەك،
قەيسەرمۇ يېقىندىن بۇيان بەكلا ھەددىدىن
ئېشىپ كەتتى. كۈرەش ئايرىم تەربىيە بەرسە
ئۇنىڭغا يانىدىكى ھەممەيلەنگە مەلۇملۇق،
بۈگۈنكى سىنىپ يىغىنىدا ئۇنىڭغا پىكىر بېـ
رىپ ياردەم قىلىش تامامەن زۆرۈر بولۇپ
قالغان ئىدى. بىراق، قەيسەرنىڭ يىغىندىن
كېيىنكى ئەلپازى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كۈرەشكە
ئىشلەتكەن پوزىتسىيىسى ھەممەيلەننى گويا
خام سۈيىيىگى ئىچىۋالغاندەك قىلىپ قويدى.
ـ ھە، سىنىپ باشلىغى، دىدى بۇلۇڭدىـ
كى كارىۋاتتا ياتقان بالا ئاستا پىچىرلاپ تۇـ
رۇپ، ـ بۈگۈن بىز يىغىندا قەيسەرگە بەكقاتـ
تىق تېگىپ قويدۇقمۇ ـ يە؟

ـ " دوست ئاغرىتىپ ئېيتىدۇ، دۈشمەن
كۈلدۈرۈپ" بۇنى قەيسەرمۇ چۈشىنىدۇ، ـ بىر
خىل تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن جاۋاپ
بەردى كۈرەش.

ـ ھە، كۈرەش، ـ پىچىرلىدى ئىشىكنىڭ

يېنىدىكى كارۋاتتا ياتقان بـالا، ـ قەيسـەرگە
ئۆيدىن خەت كەلگەنىدەكمۇ؟ ئۇنىڭ ئانىسـى
دوختۇرخانىدىن چىققانمىدۇ ـ ھە؟!

ئۇ بالىنىڭ ئاۋازىدىن خـۇددى ئۆز ئانىـ
سى ھەققىدە سوراۋاتقاندەك سېغىنىش، تىلەك
ۋە سەممىي ئەنسىرەش ئۇرغۇپ تۇراتتى.

ــ بۇ ھەپتە ئىچىدە خـەت كـەلمىدىغۇ ـ
دەيمەن .

ئۆتكەنكى ئىشنى قەيسەر بىلەمدۇ؟

ــ ياق.

ــ قەيسەرنىڭ نامىدىن ئەۋەتكەنمىدىڭىز
ياكى سىنىپ كوللېكتىۋى نامىدىنمۇ؟

ــ قەيسەرنىڭ نامىدىن. ھەي، ئۇخلائىلار،
بولدى، ـ دىدى كۈرەش ئاخىرىدا بۇيـرۇق
ئاھاڭىدا.

پەچىرلاشلار جىم بولۇپ قالـدى. ھـەممە
گەپ ـ سوزلەرنى ئىككى قۇلىغىنى دىڭ تۇـ
تۇپ ئاڭلاپ ياتقان قەيسەر چـوڭقۇر بىر نەـ
پەس ئېلىپ تام تەرەپكە ئورۇلۇپ ياتتى.

ــ ئۇلار قانداقتۇر مەن بىلمەيدىغان خۇـ
پىيانە بىر ئىش توغرۇلۇق بىزنىڭ ئۆيگە
بىر نەرسە ئەۋەتكەنلىك ھەققىدە گەپلىشىۋاـ
تىدۇ ـ غۇ؟ ــ قەيسەر كوز قارچۇغىنى ئىككى
تەرەپكە چاپسان ـ چاپسان ئۇينىتىپ تـۇرۇپ
ئويلاشقا باشلىدى ، ــ خۇدايا، ـ مېنىڭ بۇ
يەردىكى چاۋىلىرىمنى چىتقا يېيىپ، ئاتا ـ
ئانامغا شىكايەتنامە ئەۋەتىشكەن بولمىغىـ
دى ــ ھە؟…»

شۇنداق قىلىپ قەيسەر ئەمدى سىنىپ يىـ
غىنى ھەققىدىكى ئويلىرىنى تاشلاپ، ياتاقـ
داشلىرى ئارا ھازىرلا بولۇپ ئۆتكەن سوئالـ
جاۋاپلارنىڭ تېگىنى ئىزلەپ يېڭىۋاشتىن
بىر خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى…

ئىككىنچى كۈنىدىكى 3ـ ، 4ـ سائەت ساـ
ۋاقداشلارنىڭ ئۆزلىرى ئىختىيارى دەرس
مۇزاكىرىسى ئېلىپ بارىدىغان ۋاقىت بولۇپ،
باللارنىڭ بەزىلىرى كۇتۇپخانىغا كېتىشكەن
بولسىمۇ، كوپسانلىقلىرى سىنىپتا ئـولتۇرۇپ
كىتاپ كورۇشۇۋاتاتتى. تـوساتتـىن ئىشىـك
ئېچىلىپ، سىنىپنىڭ خـەت ـ چـەك، گېزىتـ
ژورناللىرىغا مەسئۇل بالا قولتۇغىدا گېزىت،
قولىدا بىر سىقىم خەت كوتەرگەن ھالدا كىـ
رىپ كەلدى. ھەممىسىنىڭ كوزى خەتـ چەك
تۇتقان قولغا ئۇمىت بىلەن تەلپۈنـدى. ھېـ
لىقى بالا خەت كەلگەنلەرنىڭ ئىسمىـنى ئۇنـ
لـۇك چـاقـىرىـپ خـەت تـارقـاتـتـى.
خـەت كـەلـمـىـگـەن بـالـىـلاردىـن:
«ماڭا كەلمەپتىمۇ؟» دەپ سورىغانلارغا: «يېـ
قىنـلا بىر يەردە كېلىۋاتـىدۇ، ئەتە جەزمەن
كېلىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرىپ ئۇلارنى كۈلدۇـ
رەتتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇ بىر پارچە خەتنـى
كوتىرىپ، روھسىز ھالدا ئولتۇرۇپ، جوزىسى
ئىچىدىن نىمىنىدۇر بىر نەرسە ئىزلەپ مالـ
تىلاۋاتقان قەيسەرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ ئۆيىڭىزدىن كەلگـەن خەت، قەيسەر، ـ
دىدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن.

قەيسەر قاپىغىنى ئېچىپ قاراپمۇ قويماسـ
تىن خەتنى ئالدى ـ دە، ئورە تۇرۇپلا ئۇنى
يىرتىپ ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ خەتنى
ئوقۇپ ـ ئوقۇپ بىر يەرگە كەلگەندە بىردىنلا
چىرايى ئوزگىرىپ، قوللىرى تىترەپ، ئىخـ
تىيارسىز ھالدا ئورۇندۇغىغا لەسسـدە ئولـ
تۇرۇپ قالدى. بۇ ھالنى كورگەن ساۋاقداشـ
لارنىڭ كوزى بىراقلا ئۇنىڭغا ئاغدۇرۇلـدى.
قەيسەر كوزلىرىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، ئارانلا خەت
ساۋادى بار مېھرىۋان ئانىسى ئوز قولى بىـ
لەن ئايرىپ ـ ئايرىپ يازغان ھېلىقى قۇر ـ
لارنى قايتا ئوقۇشقا باشلىدى:

ــ «… ئېزىز بالام قەيسەر، سەن ئەۋەتـ
كەن 50 كويني تاپشۇرۇپ ئالدىم. راستىمنـي

ئېيتسام، ئۇتكەن ئايلاردا ھە دىسە «سائەت
ئالاتتىم، كىيىم - كېچەك قىلاتتىم، پۇل ئە -
ۋەت» دەپ تۇشمۇ - تۇشتىن خەت يېزىشىڭ
مېنى كوپ ئەنسىرەتكەن ئىدى. ...... شۇن -
داق، سەن ئۇنداق زېھنىڭنى قويۇپ ياخشى
ئوقىماي، ھەرەڭ - سەرەڭ كېيىنىپ، سەنئەمدە
يوق ئىشلارنى قىلىپ يۈرىدىغان بالا ئە -
مەس ... ئەۋەتكىنىڭ 50 كوي پۇل ئەمەس،
مىسلى شىپالىق دورا بولۇپ دەردىمگە داۋا
بولدى. مەن ھازىر ئۇبدانلا ئوڭلىنىپ قال -
دىم، مەندىن خاتىرجەم بولۇپ مېڭەڭنى
قويۇپ ياخشى ئوگەن، رەخمەت، ئوغلۇم
رەخمەت ......»

قەيسەر ئەشۇ قۇرلارنى ئوقۇۋاتقاندا، قۇ-
لاق تۈۋىدە ئاخشامقى ياتاقداشلىرى ئارا
بولغان سوئال - جاۋاپلار قايتىدىن جاراڭ -
لىغاندەك بولدى، خەتنى ئوقۇغانسېرى ئۇ -
نىڭ ئالمىدەك يۇمۇلاق يۈزى قىزىرىپ، قاڭ-
شالىق بۇرنىنىڭ ئۇچىدا تەر تامچىلىرى
پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئاخىرىدا، بۇرنى
سەل - پەل ئېچىشقاندەك بولدى - دە، چوڭ-
چوڭ قارا كوزلىرىنىڭ چاناقلىرىدىن مار -
جاندەك ياش دوملاپ چۈشتى...

قەيسەر ھەممىنى چۈشەندى . ئۇ خەتنى
جوزىسى ئۈستىگە قويۇپ، ئاستا ئورنىدىن
تۇردى. ئۇ چەكسىز ئوكۇنۇش، پۇشايمان ۋە
خىجىللىق ئىچىدە كۇرەشنىڭ ئالدىغا باردى.

— كۇرەش، ساۋاقدىشىم، دوستۇم! - دە-
دى ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا كۇرەشنىڭ ئوڭ
قولىنى ئىككى قوللاپ چىڭ قىسىپ تۇرۇپ،-
مەن ئاخشام ھەقىقەتەن جويلۇپتىمەن!

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ياتاقداشلىرى ھەيران-
لىقتا بىر - بىرىگە قارىشىپ دەرھال ئۇنىڭ
ئەتراپىغا ئولاشتى.

— مەن راستىنلا جويلۇپتىمەن، ساۋاق-
داشلار! - تەكرارلاپ ئېيتتى قەيسەر كوزد-
دىكى ياشنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، - ئەمىلىيەتتە
مەن كۇرەشنىڭ ئىزچىل تۇردە قىلىپ كېلە -
ۋاتقان تەربىيە - ياردەملىرىنى بىلمەپتىمەن،
ساۋاقداشلارنىڭ كويۇمچان ئوتلۇق قەلبى-
نى كورەلمەپتىمەن!

— ئانىڭىز ساقىيىپ قاپتىمۇ، قەيسەر؟ -
سورىدى بىر قىز ساۋاقداش سەمىمىلىك
بىلەن.

— ساقىيىپتۇ، رەخمەت سىزگە. چىن قەل-
بىمدىن رەخمەت سىلەرگە، ساۋاقداشلار...

ئاھ ساۋاقداشلىق، ساۋاقداشلىق، سەن
گويا قېرىنداشلىق! شۇ تاپتا قەيسەرنىڭ
قەلبىنى چولغىۋالغان ھىس تۇيغۇلارنى ئۇ -
نىڭ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشى مۇمكىن
ئەمەس ئىدى. قاراڭ، تېخى تۇنۇگۇن ئۇنى
شۇنچە ئوتكۇر سوزلەر بىلەن تەنقىتلەپ
پوسكەيتىۋەتكەن ساۋاقداشلار، ئەسلىدە، ئۇ-
نىڭ ئوز ئويىدىكى ئۇنىڭ بىرەر ئېغىر سە-
ۋەنلىگى ئۇچۇن قاتتىق چېچىلىپ كايىيدى-
غان، بىراق، ئۇنىڭ چىشى ئاغرىسا قالسا،
ئەتراپىدىن كېتەلمەي پاي - پېتەك بولۇ -
شۇپ كېتىدىغان، ئۇنىڭ ئازاۋى ئۇچۇن ئا -
زاپلىنىدىغان، ئۇنىڭ شاتلىغى ئۇچۇن خۇ -
شال بولىدىغان ئاكا - ئۇكا، ئاچا - سىڭل -
لىرىغا نىمە دىگەن ئوخشايدۇ - ھە؟!

ساۋاقداشلار قەيسەرنىڭ «ئادام ساقىيىپ-
تۇ» دىگەن سوزىنى ئاڭلاپ، گويا يۈرەكلىرى
ئەمىنلىك تاپقاندەك بولۇپ ئەركىن نەپەس
ئېلىشتى؛ ئۇنىڭ يەنە كۇرەش بىلەن قەدىر-
دانلارچە قول ئېلىشقانلىغىنى كورۇپ گۇل-
دەك ئېچىلىپ يايراپ كېتىشتى.

ساۋاقداشلار ئوقۇتۇش بىناسىدىن چىقىپ
كۇتۇپخانا تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى ، قەيسەر
ئوغۇللار توپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماڭغان بولۇپ،

ئۇ ئۇزىنىڭ سول تەرىپىدە مۈرىنى ـ مورىگە
تىرەپ كېتىۋاتقان كۈرەش بىلەن قىزغىن
پاراڭلىشىپ باراتتى. قەيسەرنىڭ قول ھەر-
كىتىدىن قەتئىي نىيەت ۋە ئىرادە ئىپادىلە-
نەتتى ، ئۇنىڭ چىرايىدىن شىجائەت ۋە ئى-
شەنچ جىلۋە قىلاتتى......

× ×

كوزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە بىر ئاي ۋاقىت
ئۆتۈپ كەتتى.

بۈگۈن يەكشەنبە ، مەكتەپ قورۇسى جىم ـ
جىتلىق ، دەم ئېلىش مەنزىرىسگە چۆمگەن،
قەيسەر بىلەن كۈرەش ئوغۇللار ياتاق بىناسى-
دىن چىقىپ ، مەكتەپ دەرۋازىسىغا قاراپ
كېلىشمەكتە. ئۇلارنىڭ قاش ـ قاپاقلىرىدىن
چۈشتە راسا ئۇخلىغانلىغىمانا مەندەپچىقىپ
تۇراتتى. قەيسەرمۇ كۈرەشكە ئوخشاشلا ئاددى،
پاكىز كىيىنگەن بولۇپ، نۇرانە چىرايىدىن
ياشلارغا خاس جۇشقۇنلۇق ئۇرلەپ تۇراتتى.
ئۇلار مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، شەھەر
ئىچىگە قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى.

قەيسەر بىلەن كۈرەش شەھەرلىك كۈتۈپخا-
نىغا قايرىلىدىغان دوخمۇشقا يېتىپ كەلگەنـ
دە، يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئالا ـ يېشىل كې-
يىنگەن ئىككى بالا « ھەي ، قەيسەر ! » دەپ
توۋلىغىنىچە يۈگۈرۈپ كېلىشتى . كۈرەش
قەيسەرنى قالدۇرۇپ ، ئۆزى ئاستا مېڭىپ
تۇردى.

—بەك كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭغۇ، قەيسەر،
بىرەر ئاي مابەينىدە شەھەرنىڭ ئىچىنى قې-
زىپمۇ سېنى تاپالمىدۇق ، — دىدى يۈگۈرۈپ
كەلگەن بالىلار ئىچىدىكى ئېگىز بويلۇق بالا
سەل ھاسىراپ تۇرۇپ، ئۇياققا نەگە كېتىۋا-
تىسەن ؟!

ـ كۈتۈپخانىغا.

ـ ۋاي خۇدايىمەي ، ساڭا نىمە بولدى،
ئەمدى؟ ئالتە كۈن قىرائەتخانىدا ئولتۇرۇپ
تويماي، بۈگۈن يەنە كۈتۈپخانىغا سولىنىۋې-
لىپ نىمە كەپتىكەن؟ ئاران تېپىشتۇق، بۈگۈن
بىز بىلەن بۇياققا ماڭغىنا ، ـ دىدى پاكار ،
دوغىلاق كەلگەن يەنە بىرسى قەيسەرگە تاما-
كۇ ئۇزۇتۇپ تۇرۇپ.

قەيسەر تاماكۇنى تاشلىغانلىغىنى ئىشارەت
قىلدى. ئاندىن تەمكىنلىك بىلەن سورىدى:

ـ قەيەرگە بارىمىز ؟

ـ ئازراق قىزىشىۋېلىپ ، ئاندىن...

ـ ئاغىنىلەر ، ـ دىدى قەيسەر تاقەتسىز-
لەنگەن تەرىزدە، ـ توخۇدەك قىزىرىشىۋېلىپ ،
ئارقا كوچىلاردا ئېگىز ـ پەس دەسسەپ يۈ-
رۈيدىغان قەيسەرنى ئەمدى ئىككىنچىلەپ كو-
رەلمەيسىلەر، خەير ئەمىسە!

قەيسەر شۇنداق دىدى-يۇ ، يۈگۈرۈپ-يۈ-
گۈرۈپ بېرىپ كۈتۈپخانا ئىشىگىگە يېقىنلى-
شىپ قالغان كۈرەشكە يېتىشىۋالدى. ئۇنىڭ
بىلەن مورىسىنى ـ مورىگە تىرەپ مېڭىپ ،
كۈتۈپخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

ھېلىقى ئىككى بالا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان
قەيسەرنىڭ ئارقىسىدىن ئاغزىلىرىنى ئېچىشىپ
قاراپ قېلىشتى. قەيسەرلەر كۈتۈپخانا ئىشى-
گىدە غايىپ بولغاندىن كېيىن بولسا، « ئەم-
دى، بىزچۇ ؟» دىگەندەك قىلىپ بىر ـ بىرى-
گە قارىغىنىچە تۇرۇپ قېلىشتى .

~~~~~~~~◁✱▷~~~~~~~~
~~~~~~~~

شېئرىيەت گۈلزارى

ۋەتىنىم، كۆڭلۈمنىڭ جانانى بولۇپ

مۇمىن سەپىرى

باھار كەلدى ساڭا ۋەتەن گۈل ئېچىلىپ بوستان بولۇپ،
مەپتۇن ئەيلەپ ھۆسنىڭ ئاينى كەلدى بىزگە مېھمان بولۇپ.
جان تەسەددۇق ئانا ۋەتەن قۇتلۇق بۇ نەۋ باھارىڭغا،
ئىمىن تاپتى يۈرەك ـ قەلبىم چىن بەختىيار دەۋران بولۇپ.
سېخى باھار چەشمىسىدىن گۈل پاياندىز ياپسا چۆللەر،
بۈك ـ باراقسان گۈلشەن باغدا بۇلبۇل سايرا خەندان بولۇپ.
پارلاق مەنزىل سەپەرلەرگە باشلىدى مەرت سەردارىمىز،
تۈمەن تۇلپار تەڭ كىشنىدى چارچىماس چوڭ كارۋان بولۇپ.
پەرھات بولدۇم ساڭا! ئاشىق سۈنى باشلاي چۆللىرىڭگە،
گۈل ئېچىدە قىزىل گۈلدەك كۆڭلىگىن شىرىن جانان بولۇپ.
تاغلارمۇ گۈل، باغلارمۇ گۈل ئېچىلار زەپ خۇشال كۆڭۈل،
تەكلىماكان، تىيانشانىم قالار گۈلگە ماكان بولۇپ.
خانتەڭرىدىن نەزەر سالسام تۈزدەك بىزەك گۈل ۋادىغا،
يۈرىكىمدىن پارتلار ئىلھام گويا جۇشقۇن پونتان بولۇپ.
ئەندى كورۇڭ سەپىرىنى ئۆزۈن سەپەر بەيگىسىدە،
تەر ئاققۇزۇپ ۋەتەن ئۈچۈن گۈل تېرىيدۇ باغۋەن بولۇپ.

ئىككى شېئىر

ئەلنەغمىچىلەرگە مۇخەممەس

ياسىن يۈسۈپ

سالام ھۆرمەت بىلەن ئەلنەغمىچى ئۇستاز قەدىردانلار،
غورۇرى ـ پەخرى خەلقىمىنىڭ ماھارەتلىك غەزەلخانلار؛
ھاياتقا شات ـ خۇراملىقنى بەخش ئەتكۈچى ئىنسانلار،
بۇ سازىڭلارنى بىر ئاڭلاپ سۆيۈنگەي ھەر قاچان جانلار،
سېھىرلىك سازىغا بۇلبۇل ئۈنىنى جەملىۋالغانلار.

بۇ ساز ئاتا ـ بوۋىلاردىن مىراس بولماقتا قالغاندۇر،
ئۇلار جان رىشتىسى بىرلەن بۇ سازغا تارى سالغاندۇر،
بۇ سازنى چالمىغان چاغدا ئۇلار روھى ئۆۋ يالغاندۇر،
داۋام چالغان چېغىڭلاردا ئۇلار روھى ياشارغاندۇر،
سىلەركى پۈشتىدىن تارتىپ بۇ ساز ئىشقىدا يانغانلار.

شۇ ئاپەتلىك زاماندا ساز چېلىش گۇنا سانالغاندا،
پۈتۈن ساز ئورنىنى دۇمباق بىلەن كانايلا ئالغاندا،
بۇ سازنى ساقلىدىڭلار ساق قويۇپ جانلارنى ئالغاندا،
جىنىدەك كوردى پەرزەنتلەر سىلەر تۇتقۇندا ياتقاندا،
سىلەر ھەر مۇشكىلاتلاردا بۇ ساز بىرلە ياشارغانلار.

مانا ئەمدى داۋام قالۇن، ساتارنى قولغا ئالساڭلار،
راۋاپ، تەمبۇر، دۇتار بىرلەن چۇشۇپ بەيگىگە چاپساڭلار،
مۇقامى «چارىگاھ» پەدە «پەلەك...» كە نەدە چالساڭلار،
ئاللا بالىخانلارغا غەزەلنى قانچە سالساڭلار،
يارالدى زادى چەكلەش يوق ئاجايىپ كەڭرى ئىمكانلار.

ساز دىل زېھنىگە ئاچقۇچ، روھنىڭ كۈچ ئوزىقىدۇر،
سىلەرنىڭ پەدىلەر شۇ كۈچ ئوزىقىنىڭ ئۇرىقىدۇر؛
ۋە ياكى ئۇسساغان تەشنا ئۈچۈن شەربەت بۇلىقىدۇر،

ۋە ھەم بىنتاپ ئۈچۈن بەلكى شىپا ـ ئەترە پۈرىغىدۇر،
بىغىشلار نەغمە سازىڭلار كىشىگە شۇنچە دەرمانلار.

سىلەرنى قەدرىلەپ دەۋرىم شۇڭا دەر كەڭ تاشا چالسۇن،
يەنە دەر تۈزۈگۈم: شوھرەت تېپىڭلار ياخشى نام قالسۇن،
ئۈرۈق ـ ئەۋلات سىلەر ئوخشاش چېلىشقا كوپ ئۇدۇم ئالسۇن،
ئەل ئىقلىمدا بۇ ساز مەڭگۈ جاراڭلاپ ياڭرىسۇن ـ يانسۇن،
چېلىڭلا تازا قايناڭلا! بۇ ئەلدە ئاززۇ ـ ئارمانلار.

قالۇن ھەققىدە غەزەل

بۇگۈن ئەلنەغمىدە كوردۇم تەۋەرۇك سازىنى قالۇن،
سۆيۈنمەيدۇ سېنى كورسە بۇدەم كىمنىڭ دىلى قالۇن.

ئىپەك يولىدىكى ئۈژمە ياغاچىدىن ياسالغانسەن،
چىۋەر ئەجدادىمىزنىڭ پەم پاراسەت ـ ئىدرىكى قالۇن.

يىگىرمە نەچچە تارىڭنى ئىلىپ تىرەپ ئەنە چالسا،
ئاۋازىڭ قانچىلاپ سازغا كىلەر تەڭ، ئىسلى قالۇن.

دىدىم ياڭراق تەرەننۇملۇق ئۈنىڭنى بىرلا ئاڭلاپمەن،
سېنىڭ تارىڭدا بارمىدۇ تۇمەن بۇلبۇل تىلى قالۇن.

سېنى خارلىدى بىر چاغدا كىيرەكسىز كونا ساندۇق دەپ،
ئېزىزلايمىز سېنى ئەمدى جىمى سازنىڭ خىلى قالۇن.

داۋام ياڭراپ ـ ناۋا ئەيلەپ، ئۇرۇپ جۇش ئەۋجىگە چىققىن،
بولۇپ ساز شامى سەنئەتنى يەنە سۆر ئىلگىرى قالۇن.

شېئىرلار

مەمتىمىن زىبىبىللا

ئۈچ غەزەل

1

سەيلە قىل دوستلار يېزامنى، بولدى بوستان باشقىدىن،
بەلنى روسلاپ ، قەلبى ياشناپ ، كۆلدى دىخان باشقىدىن .

ئۆتتى قىنە ، كەتتى كۆلپەت ، قالمىدى دىلدا تۈگۈن ،
شۇڭا ھەممە ئىش چېلىشتا بولدى پالۋان باشقىدىن.

ھەر كېچە ، ھەر ئۆيدە مەشرەپ قىزىدى نەغمە - ناۋا،
بەختىيار ئەمگەكچىلەرنىڭ كوڭلى شادمان باشقىدىن .

داشتىغا قايماق بىلەن سۈت ... ياخشى تۇرمۇش كۈنسىرى ،
قاتلىما ياغ ناننى كوردى ھەممە دوسقان قايتىدىن .

يەسلىدە بۇدرۇق بوۋاقلار يايرىدى پەخ - پەخ كولۇپ ،
تاپتى ئىززەت قېرىلار كۆتۈلدى ئوبدان باشقىدىن .

يايرىدى مۇنبەت ئېتىزدا ئو-پۇلات دۇلدۇل راسا ،
بولدى ئازات قاپ تاغاردىن ، قىز ۋە چوكان باشقىدىن .

پارتىيەم تۈزگەن سىياسەت نۇرى بىرلە گۈل يېزام ،
تاپتى غەيرەت ، تاپتى نۇسرەت ، كەڭرى ئىمكان باشقىدىن .

2

كور، بۇگۈن يېتىلدى بىزدە يېڭى خىسلەت باشقىدىن ،
ئوم - ئىناقلىق ھەممە يەردە تاپتى نوسرەت باشقىدىن .

" 5 بولۇش ، 4 تە گۈزەل» لىك قەلبىمىزدىن ئالدى جاي ،
مەدىنى تۇرمۇش بىلەن ئوستى پاراسەت باشقىدىن .

ئوز ئارا بولدۇق يولەكداش هەممە ئىش ـ تۇرمۇشتا بىز ،
كوممۇنىستىك سوز ۋە هەركەت بولدى ئادەت باشقىدىن .

هەر كۇنى كىنۇ ، تىياتىر ، ئويىمىزدە تېلېۋىزۇر ،
ئەمدى يوق غەيرى قىلىققا قىلچە پۇرسەت باشقىدىن .

يامرىدى دىللارغا شاتلىق ، كەلدى ئامەت قاتمۇ ـ قات ،
ئىلمۇ ـ پەندىن سۇ ئىچىپ ئوستى جاسارەت باشقىدىن .

3

كەل گۇلۇستانىمغا يار ، ئاشىنا بولۇپ كەل باشقىدىن ،
شان زەپەر بۇستانىبۇ، تەشنا بولۇپ كەل باشقىدىن .

قولغا ـ قول تۇتتۇق سەپەرگە ئاتلىنىپ جۇرئەت بىلەن ،
زەربىدارلار سېپىدە پەيدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

هەر كىشى هەر بىر ئورۇندا يېڭى روھ ۋە يېڭى تۇس ،
توهپىكارغا گۇل تۇتۇپ ، رەنا بولۇپ كەل باشقىدىن .

يۇرتىمىز يوكسەلدى تېز ، يۇز ئاچتى تارىخ نۇر چېچىپ ،
گۇلپېزام ئىقبالىغا شەيدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

ئىش چېلىش پالۋانىنى كۇيگە قېتىپ ئەي مەتتىمىن !
بۇ گۇزەل گۇلشەنگە سەن هەغدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

دولقۇن كۇيى

دولقۇنمەن جىمجىتلىق تىنىق كېچىنى،
شاۋراپ تىنىمسىز ئويغىتىدىغان .
هاياتىم ناخشا ـ كۇي ، دىلبىرىم قىرغاق ،
خىسلىتىم : ئورلىمەك توختىمايدىغان .

تاڭ سەهەر ناخشامنى ئېيتسام شاۋقۇنلۇق،
قىرغاقلار سۇيىدۇ مېنى قۇچاقلاپ .

كەچقۇرۇن بىقارار بېقىشلىرىمدىن ،
كۇلىشەر يولتۇزلار چىم ـ چىم چاراقلاپ .

تولۇن ئاي مارىسا ئەكسى تەكتىمدە ،
ئورلىسەم كورۇنمەي ئاستا قاچىدۇ .
كۇيلىرىم تۇگىمەس تا ئېتىزغىچە ،
هەر تامچەم زىمىنگە گۇهەر چاچىدۇ .

تەبىئەتكە

ئەي تەبىئەت، بارگۈزەللىكنى ياراتقان مەندىمە،
باشقىلار ئىلمەسمىكىن دەپ ئەنسىرەپ كوپ غەم
يىمە.

سەن ياراتتىڭ گۈزەل ھايات تورت پەسىل ئايلاندۇ-
رۇپ،
مەرىپەتلىك خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا سەن ھېچ
نىمە .

غەزەل

ئومەرجان روزى

كوكئول گۈلزارىغا قوندى بۇ شاتلىق بۇلبۇلى ئەمدى ،
باھار نۇرى بىلەن ئاچقاچ چېچەك ، بەخت گۈلى ئەمدى .

بۇ گۈلزار ئىچرە شات بولبۇل قىزىل گۈل ۋەسلىگە يەتكەچ ،
ئەجەپ ياڭراق ، ئەجەپ لەرزان ناۋاسى ـ مەرغۇلى ئەمدى .

قىلۇر جەۋلان زەپەر مارشى جاراڭلاپ كەڭرى مەيداندا ،
ئۇچار لاچىن بولۇپ كوكتە سەپەرنىڭ دۇلدۇلى ئەمدى .

بۇ ئىقبال جامىدىن ئوتلاپ ئۇممەت شارابىنى قاندى ،
زامان پەرھاتلىرى يايراپ ، قېنىپ تەشنا دىلى ئەمدى .

زەپەر كارۋانى بارماقتا ئىشەنچىنىڭ يولىدىن ئالغا ،
تىكەنلەردىن ئادا بولغاچ كۇشادە ـ كەڭ يولى ئەمدى .

كۇشادە يول بىلەن ماڭغاچ يېتەكلەپ پارتىيە باشچى ،
كورۇندى خۇددى مەشئەلدەك سەپەرنىڭ مەنزىلى ئەمدى .

چىمەننى ئاسرىبان پاسىۋان تۇرار بۇركۇت كەبى ھۇشيار ،
كېسەلمەس شاخىنى گۈلنىڭ رەقىپنىڭ شۇم قولى ئەمدى .

شېئىرلار

يالقۇنجان ئىسلام

زەر ۋە تەر ①

ھەممىدىن كۆچلۈكمەن، دىدى زەر،
ھەممىدىن غالىپمەن، دىدى تەر.
زەر دىدى: بارچىنى قارىتىمەن،
تەر دىدى: بارچىنى يارىتىمەن.

گۈل ۋە بۈلبۈل

تەڭداشىسىز گۈزەلمەن، دىدى گۈل،
ۋاپادار ئاشىقمەن ، دىدى بۈلبۈل.
گۈل ئېيتتى: چ رايىم - شوھرىتىم،
بۈلبۈل دەر: چىن ۋاپا - ھورمىتىم.

ۋىسال ۋە ھىجران

ۋىسال ئېيتتى: مەن ئاشىقلار شاتلىغى،
ھىجران دىدى: مەندە سويگۈ تاتلىغى.
ۋىسال دىدى: ئىنسان بىزار سېنىڭدىن،
ھىجران دىدى: قەدرىڭ ئاشار مېنىڭدىن.

باھار ۋە كۈز

گۈزەلــمەن، - دىدى باھار قــاراپ كۈزگە،
كۈز ئېيتتى: يوق گۈزەللىك مەندىن ئۆزگە.
باھار ئېيتتى: گۈل-چېچەكتىن زىنىنىتىڭ يوق،
كۈز دىدى: مېۋىسىز ھىچ قىممىتىڭ يوق.

چىراق ۋە پەرۋانە

چىراق ئېيتتى پەرۋانىغا يالۋۇرۇپ:
كەلمە يېقىن ماڭا ھەرگىز،كويىسەن.
پەرۋانە دىدى: «گەر قورقسام يالقۇندىن،
قايسى ۋىجدان بىلەن يارنى سۆيىمەن؟»

---

① پوشكىننىڭ ،،زەر ۋە خەنجەر،، ناملىق شېئىرىغا تەقلىت

دىدى چىراق: زامىن بولماي ئۆمرۈڭگە،
كەتكىنىم خوپ مېنىڭ بىر يول ئۆچۈپلا.
دىدى پەرۋانە: سەنسىز هايات يوق ماڭا،
تۆگەشمەن هاياتىمدىن كېچىپلا.

كۈز

كەلدى كەچكۈز، تۆتتى بوران جۇدۇنى،
كەتتى باغۇ ـ ۋاران بىلەن چاپلىشىپ.
ئىزا بىلەن تۆتتى گۈللەر يۈزىنى،
قىپ ـ يالاڭغاچ بولۇپ ـ ياپراق تاشلىشىپ.

قىش

تەبىئەتتە قەھرىتان قىش هوكومران،
كۈمۈش قارلار ئۇچار ساما يۈزىدە.
دەريالارنىڭ تىندى هەيۋەت شاۋقۇنى،
شېرىن ئۇيقۇ بۇلاقلارنىڭ كوزىدە.

باهار

پەسلى كوكلەم ناخشىسىنى باشلىدى،
گۈل ـ چېچەككە تولدى يۈرتۇم دالاسى.
ئورمانلاردا ياڭرار كاككۇك ناخشىسى،
مىڭ كوكوللۇق قىزدەك، سوگەتجالاسى؟

ياز

سېخى يازنىڭ قەدىمىگە مۇبارەك،
ئاچتى يۈرتلار ئەلگە سېخى قوينىنى.
ئېتىزلاردا مول هوسۇلنىڭ خامىنى،
قالدى تاغلار پەستە سوزۇپ بوينىنى.

نىمە قىلاي

يۈرىگىمدىن چىقماس شېئىر ، ۋەتىنىم،
بەرمىگەندە ئىلهام ماڭا كوزلىرىڭ،
سوزلىرىمدە بولسۇن قانداق گۈزەللىك،
سايراتمىسا مېنى گۈلدەك يۈزلىرىڭ.
بەرمەس نازۇك سادا يۈرەك ساتارى،
تار بولمىسا ئاڭا سۇمبۇل چاچلىرىڭ.
تىترىمەيدۇ قولۇمدا هەم كامالچە،
ئويىنمىسا كوز ئالدىمدا قاشلىرىڭ.

نىمە قىلاي شېئىر يېزىپ قىينالماي،
ۋەتەن، سېنى يۈرىكىمدىن سۆيمىسەم.
گۈل شېخىدا سايرىغان مەس بۇلبۇلدەك،
سېنىڭ ئىشقىڭ يالقۇنىدا كۆيمىسەم.

ئىجات - ئىرادە

ھېچنەرسە يوق ئۆتكىنىگە ئەگىشىپ،
يىل ۋاقتىنىڭ قاتتىقلىقتا چىرىمەس.
دەيدۇ كىممۇ ئەينەك كەسكەن ئالماسنى،
ئۇتقا سالسا سۇغا ئوخشاش ئېرىمەس.

ئىنسانلارنىڭ ئىجادىيەت ئەمگىكى،
چىرىمەيدۇ تالاي ئەسىر ئۆتسىمۇ.
قايرىلمايدۇ بىسى، يۈكسەك نىيەتنىڭ -
نى - نى مۈشكۈل باشقا كېلىپ يەتسىمۇ.

+++++ +++++

قوغۇن ھەققىدە چۆچەك

ئوبۇلقاسىم ئابدىرېھىم

ئۆتكەن ئىكەن ئەۋۋەلدە بىر دىخان،
ئاقكۆڭۈل ساپ پەزىلەتلىك ھەم ئىشچان.
ھالال مېھنەت كۈچى بىلەن باغ ياساپ،
ئالىدىكەن يەل - يېمىشنى بەھىساپ.
ئۆزى ئوخشاش يوقسۇللارغا قولداشكەن،
قېرى، ئاجىز، مېيىپلارغا يولداشكەن.
خۇلۇم - خوشنا ماختايدىكەن: ئىشچان-دەپ،
مېھنەت بىلەن بەختى يورۇق دىخان - دەپ.
بىر ئەتىياز دىخان ئۆيىدە كېڭىشىپ،
نىيەت قىپتۇ بالا - چاقا بىرلىشىپ.
— "بۇ يىل يەرگە قوغۇن تېرىپ ساتايلى،
كىيىم - كېچەك ئۈچۈن پۇلنى ئاتايلى"
پەيتىنى تۇتۇپ ئۇرۇق سېپتۇ يېرىگە،
مەمنۇن بولۇپ ھالال ئەجرى - تەرىگە.
پەرزەنتىدەك پەرۋىش قىپتۇ قوغۇننى،
قۇرۇتۇپتۇ ياۋا ئوت ھەم چۆژگۈننى.
پىلەك تارتىپ قوغۇن راسا ئوخشاپتۇ،
دىخان كۆڭلى بۇ ئىشتىن خوپ يايراپتۇ.
قەرەلىدە قوغۇنلارمۇ پىشىپتۇ،
دىخان ئۇنى ساتماق كويىغا چۈشۈپتۇ.
بىر ھارۋىغا قوغۇن بېسىپ، سەپەرگە،
ئاتلىنىپتۇ سەھەر تۇرۇپ شەھەرگە.
شەھەر يولى يىراق ھەمدە خەتەركەن،
يولدا نەچچە - نەچچە يۇرتتىن ئۆتەركەن.
چىڭقى چۈشتە دىخان يولدا توختاپتۇ،
چاي ئىچىپ ھەم ناننى يەپ ئارام ئاپتۇ.
ئاتنى چىقىرىپ ھارۋۇدىن بىر دالدىغا،
ھارغىنلىقتىن كېتىپتۇ ئۇ ئۇيقۇغا ....
بىر ھازادا دىخان تۇرۇپ ئورنىدىن
(ئۇيقۇسىنى ھەيدىۋېتىپ كۆزىدىن.)
قارىسا ئات يوقمىش ھارۋۇ قېشىدا،
ئوتلاپ يۈرگەن ئېتىزلىقنىڭ ئىچىدە.
— ئاپلا! - دەپتۇ دىخان ئېغىر بىر تىنىپ،
ئاتنى كوزلەپ ئېتىزلىققا يول ئېلىپ.

قارىسا ئۆي ئۆرنى يەرنىڭ كوكى يوق.
ئات كىشنەپتۇ بىخارامان قوساق توق.
دىخان خىجىل بولۇپ شۇ چاغ بۇ ئىشتىن،
ئۆزگەلەرگە زىيان سالغان قىلمىشتىن
چاچراپ تۇرۇپ هارۋۇ تامان يول ساپتۇ،
تاللاپ يەنە توت قوغۇننى قولغا ئاپتۇ.
مايسىلىرى يەپ كېتىلگەن بوش يەرگە،
قويۇپتۇ ئۇ تولەم ئۇچۇن زەرەرگە،
شۇندىن كېيىن كوڭلى ئەمىن تېپىپتۇ،
ئاتنى هەيدەپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ.

× ×

لېكىن بۇ يۇرت ئادەملىرى نادانكەن،
قوغۇن، تاۋۇز دىگەنلەردىن ئامانكەن.
(چۈنكى ئۇ چاغ تارالمىغاچ قوغۇن كوپ،
بەلمەسلىگى ئاياندۇر هەم يات كورۇپ.)
بىر چاغ كېلىپ ئېتىزغا يەر ئىگىسى،
سوزلەپتۇ ئۇ، قايناپ تازا ئوغىسى.
قارىسا توت غەيرى "مەخلۇق" تۇرغىدەك،
بۇ ئاپەتنى ئەمدى قانداق قىلغۇدەك،
— ئەمدى بىلدىم مايسا يىگەن شۇ ئىكەن،
ماڭا كوپلەپ تالاپەتنى يەتكۈزگەن.
چارىسىنى قىلمىسام هېچ بولمىدى، —
دەپ يېنىپتۇ ئارقىسىغا ئۇ ئەمدى.
تېزلىك بىلەن بېرىپ شۇئان مەلىگە،
يەتكۈزۈپتۇ بۇ ئىشنى يۇرت ئەهلىگە.
بار خالايىق خۇددى سەلدەك تەۋرىنىپ،
ئوت ئېچىپتۇ مەخلۇقنى قورشاپ ئېلىپ.
ئۇرۇشۇپتۇ خۇددى قوناق سوققاندەك،
ئاچچىغىدا گالدىن تازا بوققاندەك،
چېچىلىپتۇ توت قوغۇننىڭ ئۇرۇغى،
چېقىپتۇ بۇ يات مەخلۇقنىڭ جۇلىغى.
بۇ غەلىبىدىن شاتلىنىپ ئەل - خالايىق،
دەپتۇ: - جازا بۇ ئاپەتكە بەك لايىق.

× ×

سوغۇق كېتىپ ئىللىق كوكلەم ياز كەپتۇ.
يەر - جاهاننى يېشىللىققا پۈركەپتۇ.
ئېچىلىپتۇ گۈل - چىمەنلەر پورەكلەپ،
قوغۇنلارمۇ پىلەك تارتىپ، چېچەكلەپ.
دەخلىسىز ئوسۇپتۇ سويما سالغۇچە،
ۋە بەلكى سارغىيىپ پىشىپ قالغۇچە.
كەپتۇ بىر كۈن خوجايىن قىر ئارىلاپ،
كورۇپتۇ قوغۇننى تازا سىنچىلاپ.
هەيران بوپ بۇ ئادەم تىڭىرقاپ قاپتۇ،
— "ئاپەتمۇ؟" بۇ ياكى نىمە؟ - دەپ قاپتۇ.
كۈزۈتۇپ قوغۇننى چوگىلەپ بىردەم،
يېقىنلاپ كېلىپتۇ قەدەممۇ - قەدەم.
— خۇدايا، هەيرانمەن!؟ -، دەپ ساپتۇشۇئان،
ئالدىدا موجىزە بولۇپتۇ ئايان.
بىر ياندا ساپىغى پىلەككە تۇتاش،
(پىلىگى يەلدىزغا تۇتاش هەم ئوخشاش.)
بىر سىناپ بېقىشنى كوڭلىگە بۇكۇپ،
ئۈزۈپتۇ قوغۇننى رەڭگىگە بېقىپ.
بۇراپتۇ قوغۇنمۇ ئەجەپ مېزىلىك،
يەپ باقسا لەززەتلىك، بەكمۇ تەملىك.
— هە! - دەپتۇ خوجايىن ئىش بۇ يەردىكەن،
بۇ "ئاپەت" ئەمەسكەن ياخشى نىمىكەن.
روهلىنىپتۇ خوجايىن بولەكچىلا،
هەيرانلىقتا كۈلۈپتۇ ئوزىچىلا.
يەتكۈزەي دەپ خەۋەرنى يۇرتداشلارغا،
يۈگۈرۈپتۇ مەلىگە تونۇشلارغا.
خەۋەرنى ئاڭلاپلا ئەهلى جامائەت،
كېلىپتۇ ئېتىزغا بولۇپ بىتاقەت.
كورۇپتۇ، تىتىپتۇ، قوغۇننى هەممە،
"سىرمۇ يېشىلىپتۇ قالماي هېچنىمە.
قوغۇن تېرىپ كەلتۈرگەن ئاشۇ دىخان،
ماختىنىپتۇ تىللاردا بولۇپ داستان.
تارىلىپتۇ قوغۇنمۇ ئەتراپلارغا،
مىراس بولۇپ قېلىپتۇ ئەۋلاتلارغا.
يىل كەينىدىن يىل ئوتۇپ ئەسىرلەرگىچە،
يېتىپ كەپتۇ قوغۇنلار دەۋرىمىزگىچە.

شېئىرلار

ئابلىكىم روزى

دوستلار كۆلۈپ قاراشتى

قىزىلگۈلدەك كالىستۇك.
ماڭا ئەجەپ ياراشتى.
تاقىغاندا مەن ئۇنى،
دوستلار كۈلۈپ قاراشتى.
يېڭى دەۋران، ھور زامان،
مەزمۇن بەردى ئۇمرۇمگە.

كوممۇنىزىم ئىشىنى،
پۈكتۈم بۈگۈن كۆڭلۈمگە.
پېشۇنېرمەن ئوت يۈرەك،
دائىم ئالغا ئورلەيمەن.
ئىلىم - پەن سۈيى بىلەن،
دىل بېغىمنى گۈللەيمەن.

جانان چىنىدەك پاكىز

مەكتىۋىمىز مۇھتى،
دائىم گۈزەل تۇرىدۇ.
شۇڭا، بىزنىڭ دىللاردا،
خوشاللىق جۇش ئۇرىدۇ.
مەيلى سىنىپ، ئىشخانا،
ئىشىك - دېرىزە، تام - تورۇس؛
مەيلى مەيدان، چايخانا...
تازىلىنار راۋۇرۇس.

كوكۈلمەيدان ھەممە يەر،
كورۇنمەيدۇ چاڭ - توزان.
رەتلىك كىيەر كىيىمنى،
ساۋاقداشلار ھەر قاچان.
تازىلىقنى يۈرەكتىن،
سويگەچ بارلىق ئوغۇل - قىز.
مەكتىۋىمىز قۇچىغى،
جانان چىنىدەك پاكىز.

كەررە جەدۋىلى

كەررە جەدۋىلى،
تامغا ئېسىقلىق.
ئاڭا كەررىلەر،
رەت - رەت يېزىقلىق.

ھېساپ دەرسىدە،
مۇھىم جەدۋەل ئۇ.
بىزگە ھېمىشە،
شۇنچە ئەۋزەل ئۇ.

شۈڭلاشقا سۆدەك،
ئالدۇق يادلاپ.

قالمايمىز دەرستە،
تىرناق تاتلاپ.

ئۇستازغا گۈل تۇتىمەن

تەر ئاققۇزۇپ ماڭلايدىن،
گۈل تېرىدىم بېغىمغا.
گۈلۈم ئۆسەر بىخ سۈرۈپ،
شاتلىق بېرىپ دىلىمغا.

گۈل بېغىمغا قوياشنىڭ،
ئالتۇن نۇرى چېچىلار.

پەرۋىش تېپىپ گۈللۈرۈم،
گۈزەل، كۆركەم ئېچىلار.

دەستە تۈزۈپ شۇ گۈلدىن،
ئۇستازىمغا تۇتىمەن.
ئىلىم - پەننى ئۆگىنىپ،
بەيگىلەردە ئۇتىمەن.

سىم - سىم يامغۇر

كۆكۈشرەڭلىك ئاسماندىن،
لەرزان، سىم - سىم ياغ يامغۇر.
سېنى قارشى ئالىدۇ،
ئېتىز - دالا، باغ ... يامغۇر.

سەن شىۋىرلاپ ياققاندا،
ھاۋا سالقىن بولىدۇ؛
گۈل - چېچەكلەر بەرگىگە،
ئۈنچە - مارجان قونىدۇ.

ئېرىقلاردا كۆمۈش سۇ،
نەغمە قىلىپ ئاقىدۇ.
رەڭگا - رەڭ ھەسەن - ھۈسەن،
بىزگە كۈلۈپ باقىدۇ.

لېكىن، يامغۇر سەن بىزنىڭ،
سوزىمىزنى ئاڭلىغىن.
دەھشەت سېلىپ شاقىراپ،
ھەرگىز تولا ياغمىغىن.

ياغساڭ ئەگەر دەھشەتلىك،
قىيان - كەلكۈن كېلىدۇ.
سېلىپ ئەندىش - ۋەھىمە،
يۇرتنى ۋەيران قىلىدۇ.

....

شۇڭا يامغۇر، سىم - سىم ياغ،
يۇرەكلەرنى سەگىتىپ.
بىز ئوقۇيلى خاتىرجەم،
ئۇستازلارغا ئەگىشىپ.

مەڭگۈلۈك باھار

"باھار پەسلى ئېسىل" دەر،
ھەممە ئادەم ئەزەلدىن.

شۇڭا ئۇنى ماختىشىپ،
چۇشۇرمەيدۇ غەزەلدىن.

باھار پەسلى بىر يىلدا،
بىرلا كېلىپ - كېتىدۇ.
تەبىئەتنىڭ ھوسىنىگە،
رەڭلەر بەخش ئېتىدۇ.

بىزنىڭ ئانا ۋەتەندە،
بىر باھار بار، كەتمەيدۇ.
باھار پەسلى ھېچقاچان،
ئۇ باھارغا يەتمەيدۇ.

ئۇ باھاردۇر، مەڭگۈلۈك،
بەختىمىزنىڭ باھارى.
ئۇ باھاردۇر دوستلۇرۇم،
قەلبىمىزنىڭ باھارى.

شۇ باھارنىڭ نۇرىنى،
پارتىيىمىز چاچماقتا.
گۈزەل ئىقبال - كېلىچەك،
بىزگە قۇچاق ئاچماقتا.

باھار شاتلىقى

قۇرغان ئىدۇق بىز،
سەنئەت ئۆمىگى.
ساۋاقداشلارنىڭ،
كۆلدى يۈرىگى.

باھار بايرىمى،
كېلىشتىن بۇرۇن؛
تەييارلىغانتۇق،
كونسېرت - ئويۇن...

قىسمغا باردۇق،
بايرام ھارپىسى؛
جۇش ئۇرۇپ دىلنىڭ
ھۆرمەت سۆيگۈسى.

بىز شۇ قىسمغا،
يېتىپ كەلگەندە؛
تىزىلىپ تەكشى،
سالام بەرگەندە؛

دىدۇق بىز: سالام،
جەڭچى تاغىلار!
ھال سوراپ كەلدۇق،
ئوسمۇر - بالىلار.

سىلەر قەھرىمان،
سىلەر سۆيۈملۈك؛
ۋەتەن ئىشىغا،
چەكسىز كويۇملۇك.

سىلەر بولغاچقا،
ۋەتەندۇر ئامان.
پارلاق بەختىمىز،
ئالەمگە ئايان.

سىلەرنى مەڭگۈ،
قىزغىن سۆيىمىز.
سىلەرگە ئاتاپ،
ئويۇن قويىمىز...»

تۇتتۇق ئۇلارغا،
دەستە - دەستە گۈل.
سالاملار بېرىپ،
قىلىشتى قوبۇل.

جەڭچىلەر بىلەن،
چۈشتۇق سۈرەتكە.
چۈشتۇق ۋەيەنە،
قىزىق سوھبەتكە...

پەشقەدەم باشلىق،
بەردى دوكىلات.
ئالدۇق ئۇلەگدىن،
چوڭقۇر تەسىرات.

ئاندىن ئويۇننى،
باشلىۋەتتۇق بىز.
چىقتى سەھنىگە،
ئىلانچى گۇلقىز.

ياڭراتتۇق ئاۋال،
دىكلىماتسىيە.
ئارمىيىمىزگە،
ئوقۇپ مەدھىيە.

ئەنە غىنىجان
چالدى راۋاپنى.
كۇلگۇنچەك نەبى،
ئويناتتى داپنى.

ئوماق راھىلە
چالدى ئىسكىروپ؛
چالار پولاتجان
نەينى زوقلۇنۇپ...

ئىيتتى شات ناخشا،
كىچىك نۇربىيە.
ئۇنىڭ ناخشىسى –
«ياشا ئارمىيە!...»

ئورۇنلاپ بەردى،
قەيسەر ۋەسەپەر؛
«لىي فىڭ تاغامغا،
دىگەن بىر لەپەر.

كىيىپ تۇماقنى،
بىكتىپ ساقال؛
بوۋاي رولىدا.
چىقتى شوخ كامال.

موماي رولىنى،
ئالدى ئابىدە.
نەۋرىسى بولدى،
تىيىمك ساجىدە.

قىزىدى كىيىن،
كوللىكتىپ ئۇسۇل.
ئوينىدى ھەتتا ،
ياش جەڭچى رۇسۇل...

ياش بىر ئوپتىسىر،
ئوقىدى شىېر.
ئۇنىڭ تىمىسى –
"يۇكسەل پىئونىر!".

خۇش بولۇپ بىزدىن،
بارلىق جەڭچىلەر.
دىدى: ئاپىرىن،
ئوسمۇر – غۇنچىلار!...

سىلەر ۋەتەننىڭ
ئۇمىت يۇلتۇزى؛
بەختىيار ئوسكەن،
ئوغۇل ۋە قىزى.

شوڭلاشقا كوپلەپ،
بىلىم ئىلىڭلار.
كۇنسىرى ئورلەپ،
پەرۋاز قىلىڭلار!...

« مەدەنى » دوستۇم

(ساتىرا)

ئومەر ئىمىن

مەدەنى بولماقنى ھەۋەس قىپدوستۇم،
تاراپتۇ چېچىنى پوكىس چىقىرىپ.
بېشىغا كىيىپتۇ قىرلاپ شلەپە،
تۇرقىغا ياراشقان بۇمۇ ئىش قىلىپ.

بوينىغا تاقاپتۇ چىپار گالىستۇك،
كىيىپتۇ لوندۇنچە كاستىيوم - بۇرۇلكا.
ئوڭ قولدا ئوينۇتۇپ زاكۇن تاياقنى،
يەنە بىر قولىغا ئېلىپتۇ سومكا.

قويۇپتۇ ئاتايىن گېتلىرچە بۇرۇت،
قاپقارا كوزەينەك تارتىپ كوزىگە،
چېچىپتۇ ئەتىرگە بىر شىشە ئەترە،
بۇ ئىشى بەك ياراپ قاپتۇ ئوزىگە.

توش يانچۇق ئۇستىدىن ساڭگىلاپتۇ ھەم،
ساپ- سېرىق پاقىراق سائەتنىڭ بېغى.
پۇتىدا يالتىرار ئوكچىلىك ئاياق،
ناياقلاپ مېڭىشى غەلىتە تېخى.

ئىچىنى بىزىمەي ئىلىم - ئىرپاندا.
ياساپتۇ تېشىنى يېتىپ - ئاشقىچە.
ئانا تىل دىگەننى بىلمەس ئۇ پەقەت،
ۋە لېكىن دوستۇمنىڭ ھالى باشقىچە.

ھە، تېخى ئاغزىمۇ ئۇنىڭ بوش ئەمەس،
لېۋىدە قىڭغايغان بىر تال پاپىروس.
سالامغا جاۋابى ئىنگەك لىڭشىتىش،
ئەپلەلمەس ھېچكىم بۇئىشنى راۋ - رۇس.

ئۇ قىلغان ئوزىگە ئادەت ۋە ئەمەك،
ھاۋايۇ - ھەۋەسنى كوچا چىڭداشنى...
بىلگىنى ئۇنىڭكى بۇزۇپ - چېچىشلا،
خالىماس زادىلا، ئىشلەپ چىشلەشنى.

بەزىدە بولۇپ ئۇ، ئەلەڭ - سەلەڭ مەس،
قۇسىدۇ كورۇنگەن يەرگىلا غار - غار.
ئاتىسى - ئانىسى قىلسا نەسىھەت،
قولشىلتىپ ئۇلارغا دەيدىكەن«بار-بار...»

يامان گەپ، نومۇسلۇق ئەسكى قىلىقتىن،
جامائەت ئالدىدا تارتمايدىكەن تەپ.
جەلب قىپ ئوزىگە بەزى قىزلارنى،
ئالداشتىن گاھىدا ئالمىدىكەن «نەپ» ...

بىر قىزنى ئىندەككە كەلتۇرۇپ بىر كۇن،
قولتۇقلاپ يېنىدا ئېلىپ مېڭىپتۇ.
كىرمىگەن چوڭ - كىچىك كوچا قالماپتۇ،
قوساقمۇ ئېچىپتۇ، كەچمۇ كىرىپتۇ.

ئاخىرى دوستۇمغا تويۇنۇپ بۇ قىز،
ـــ سائەتكە قايسى ۋاخ بولدىكىن؟- دەپتۇ.
دوستىمىز ئەمگەلمەي بېرىپتۇ جاۋاپ:
ـــ پېگىرمە يەتتىگە، سەكسەن بەش قاپتۇ

— «ۋييەي» بۇ قەيەرلىك سائەت ئۇلچىمى؟
دەپلا قىز ۋىلىقلاپ كۈلۈپ كىتىپتۇ.
ئىغىزدىن - ئىغىزغا كوچۇپ بۇ پاراڭ،
قۇلاقتىن - قۇلاققا بىرىپ يىتىپتۇ.

سولەتۋاز دوستۇمنىڭ بىلىمسىزلىگى،
قىلىپتۇ ئۇزىنىڭ سىرلىرىنى پاش.
مەسخىرە قىلىشىپ شۇنىڭدىن بىرى،
دەيدىكەن «مەدىنى» ئۇنى قىرى - ياش.

مەدىنى بولماقنى ھەۋەس قىلىپ دوستۇم،
«ياسانچۇق» دىگەن بىر ئاتاقنى ئاپتۇ.
ھەۋەسكە بىرىلىپ مەستانە بولۇپ،
ئادەملەر ئالدىدا كۈلكىگە قاپتۇ.

مەدىنى بولايلى بىزمۇ خالايىق ،
«تورت گۈزەل» ۋەسلىنى ئۇنىڭدىن كورگىندەك.
دوستۇمدەك «مەدىنى» بولمايلى ھەرگىز،
مەسخىرە ئوتىدا كويۇپ ئۇلگىندەك.

ئىككى شىئىر

روزى رازىق

تۈگىمەس ئېقىن

ئېقىپ - ئېقىپ تۈگەيدۇ ئاخىر،
مىليون دەريا، بۇلاقنىڭ سۈيى.
لىكىن ئېقىپ تۈگىمەس ئەبەت،
گۇڭچەنداڭغا قەلبىمىز كۈيى.

چۈنكى ئۇلۇغ گۇڭچەنداڭ ئەلگە،
مەڭگۇ بەخت، شان بىغىشلىدى،
تومۇرىغا جۇڭگو خەلقىنىڭ،
زور كۈچ - قۇۋۋەت، قان بىغىشلىدى.

ئانا ۋە پەرزەنت

بارمىكىن دۇنيادا تۇغقان ئانىغا،
پەرزەنتىنىڭ يۈرەكتىن كويمەيدىغىنى؟!
ئىشقىدا يالقۇندەك يىنىپ بىر ئومۇر،
مەڭزىگە لەۋ يىقىپ سۆيمەيدىغىنى ؟!

ھالبۇكى، كۈنۈ - تۈن جاپالار چىكىپ،
پەرزەنتنى ئوستۇرگەن ئانا ئەمەسمۇ ؟!
«يۈرۈگۈم پارى » دەپ باغرىغا بىسىپ،
بەختىنى كۈلدۈرگەن ئانا ئەمەسمۇ؟!

ۋىجدانلىق پەرزەنتلەر چۈشىنەر ئىنىق،
ھاياتىنىڭ ئانىغا باغلانغىنىنى.
ئايرىلسا ئانىدىن بەزەر دەقىقە،
ياشاشنىڭ بەربىر چاغلىقلىغىنى.

غورۇرۇم جۇشقۇنلاپ تاشىدۇ مىنىڭ،
جۇڭگوغا چىن پەرزەنت بولغۇنۇم ئۈچۈن.
مىھرىدىن ئوزۇق ئىپ، كوكلەپ، مىۋىلەپ،
كۈچ - ئىقىل - ئىدرەككە تولغۇنۇم ئۈچۈن.

يۇرتۇمدا ناخشا

ئەخمەت مۇساق

يۇرتۇم مېنىڭكى ناخشىلار كانى،
خەلقىم ناخشىغا ئامراق ئەزەلدىن.
جەڭلەر ئىچىدە ياڭراق غەزەلدىن،
ياراتتى خەلقىم يېڭى دۇنيانى.

ئۇزاق ئەسىردىن قانخور زامانغا،
قامچا بوپ تەككەن ئوتلۇق ناخشىسى،
ئاشۇ ناخشىچۇن مەرتىنىڭ قانچىسى،
كەتكەن بىگۇنا يەتمەي ئارمانغا.

لېكىن، بۇ ناخشا ھامان جاراڭلاپ،
يۈرەككە قىساس ئوتىنى ياققان.
قانچە مەزلۇملار تەلمۈرۈپ باققان،
سەپكە قېتىلغان ناخشىنى ئاڭلاپ.

كوردى بوۋاملار نىجات نۇرىنى،
ئەشۇ ناخشىلار ئۈمىت بېغىشلاپ.
ياڭراتتى ئۇنى يىنىش- يىنىشلاپ،
بويلاپ ماڭغاچقا كۇرەش يولىنى.

ئاتتى ئىلىمدە يىپ - يېڭى بىر تاڭ،
چېلىشتا ئاققان تەر بىلەن قاندىن.
ھەسرەتلىك دىللار چىقتى پوغاندىن،
تاپتى ناخشىمىز يېڭىچە ئاھاڭ.

مىللەتلەر بۈگۈن ئاكا - ئۇكىدەك،
مۇقامىمىزدا يېڭىچە مەزمۇن.
راۋاپ، دۇتتارغا تەڭكەشتۇر گارمون،
بىرلىك - غەلىبە ھامان قوشكىزەك.

ئۇلۇغ سەپەردە پارتىيە يولباش،
شۇڭا خەلقىمدە ئىشەنچ تولۇق.
بىرلىكنىڭ كۈچى ھەممىدىن ئۇلۇغ،
پارلاق نەتىجە بولغۇسى يولداش.

تارىغا زەخمەك چەككەن قول بىلەن،
سىزىپ چىقىمىز يېڭى رەسىملەر.
بەرپا قىلىمىز پارلاق ئەسىرلەر،
مىڭىپ ناخشىغا تولغان يول بىلەن.

ئوچمەس ناخشا چولپىنىنى ئەسلەش

(نەسىر)

ئەيسا قادىر

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھورمەتلىك ناخشا تاجىدارى، ئوتتۇرا ئازىيا خەلقىنىڭ سەلتەنەتلىك يۈرەك سازىنىڭ سەر خىلى، ھەر يۈز يىلدا بىر ياشقا كىرىدىغان ناخشا - مۇقام سەردارى ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى.

ئۇنىڭ ئىجاتچىسى، جاھالەت تۈنلەردە ئوز خەلقىنىڭ يۈرەك غورۇر ساداسىنى قەلبىگە يىغىپ، قان تومۇرلىرىدىن تارا ئېشىپ، سۇنماس قاتتىق سوڭەكلىرىنى دەستە - ساتار قىلىپ، توزىماس گۈل شېخىدەك قوللىرىنى ئېگىپ كامالچە قىلىپ، سۇمبۇل ساچلىرىنى كامالچىغا قىل قىلىپ، ئۇنىڭغا مىللەت قەلبى كويىنى كىرگۈزۈپ، مۇقام قىلىپ چالغان قىزلار گوۋھىرى - تاڭ چولپىنى مەسۇم پاك ئۇيغۇر قىزى ئامانىسانى ئەسلىگىنىمىزدە، ئۇ ئون ئىككى مۇقامىمىزنى جاراڭلىق ساتارى بىلەن زامانىمىزغا ئېلىپ كىرگەن بىزنىڭ سەنئەت باغۋەنىمىز، مەشھۇر ۋارىسچىمىز، ھورمەت ئىپتىخارىمىز تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئەسلەيمىز! ئۇ، زۇلۇم - ھاقارەتنىڭ قىل ئوتكۈسىز تورى بىلەن قاپلانغان جاھالەت ئىچىدىمۇ قەيسەرلىك بىلەن چەڭ قىلىپ مۇقامىمىزنى زامانىمىزغا ئەپكەلدى. ئۇ، تەبىئەتنىڭ قېرىتىش ھۇجۇمىغا، ئادالەتسىزلىكنىڭ تەرسالىقىغا پەشۋا بېرىپ مۇقامىمىزنى بىزگە ئېلىپ كەلدى. ئۇ مۇڭزار سەرگۈزەشتىلىك، ئەلەم ھەسرەت ئىچىگە غەزەپ ئۇرغۇتۇلغان، ھەۋەس يارقىن چېلىشچان چەك ماھارەت سىڭدۈرۈلگەن، ناخشا باغىدا 72 خىل توزىماس، گۈل بولۇپ ئېچىلغان ناخشا - مۇقام سەردارى - بىزنىڭ ئون ئىككى مۇقامىمىزنى دەۋرىمىزگە ئېلىپ كەلدى.

چولپان تۇغدى، تاڭ يورىدى، ئادالەت بۇلبۇللىرى سايراشقا باشلىدى ... قانچە ئەسىرلەرجەمىيەت رايىغا كىشىلەر قەلبىگە گۈزەللىك بېغىشلايدىغان مۇقامىمىز. مانا ئەمدى مەڭگۈ پۇلات سىمغا كىرگۈزۈلۈپ، مىللىتىمىزنىڭ مەڭگۈ روھى تېخىمۇ جاراڭلىق ياڭرىماقتا. بىزگە تېخىمۇ ھوزۇر بېغىشلىماقتا.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنى رەھىمسىز ئولۇم ئەپقاچتى. لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى مۇقەددەس ئاۋاز، دائىم ياڭراپ تۇرىدىغان ئاۋاز. ئۇ، ئوچمەس ناخشا چولپىنى!

ساتارىڭ ئاۋازى-نادىر مۇقام بىلەن،
ئەل يۈزىن سۆيۈپ ياتىدىغان سەندۇ.
گورىستان قەسىر ئەمەس.

گولۇستان تەختىدە
خۇددى چولپاندەك كۆلىدىغان سەندۇ.

« قىزىل بايراق قاداش » ھېكايىسىنى ئوقىغاندىن كېيىن

ئاتىكە زەمىر قىزى

« قەشقەر ئەدەبىياتى » ژورنىلىنىڭ 1982 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان يولداش
ئابلەت ئابباس قۇربانىنىڭ « قىزىل بايراق قاداش » ھېكايىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈي ـ
لەيدىغان ياخشى بىر ئەسەر سۈپىتىدە كەڭ كىتابخانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

ھېكايىدا تۇرمۇش رىياللىقىدا داۋاملىق يۈز بېرىپ ، دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان كىچىك ـ
كىنە بىر ۋەقە ، يەنى ئاق كوڭۇل ، ساددە مىجەز دېخان ئوبرازى بىلەن باش پىرگازچىنىڭ
شياۋلىزى ئوتتۇرىسىدىكى تىل ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ئالدىدا تۇرغان جىدەل ـ
نى « مەن » ۋاڭ باۋشەننىڭ چىرايلىق كېلىشتۈرۈپ قويغانلىقى يېزىلغان بولۇپ ، ئاپتور بۇ
قىسقا ھېكايىسىدا زامانىمىزدىكى يېڭى كىشىلەر ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان .

بىزگە مەلۇمكى ، ھەر قانداق بىر ئەسەر ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولغان ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ
يازغۇچى مېڭىسىدىكى ئىنكاسىنىڭ مەھسۇلى . باشقىچە ئېيتقاندا ، سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپ ـ
نىڭ ئۆز ئارا بىرلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى بولىدۇ . يولداش ماۋزېدۇڭ : « ئىنقىلاۋىي ئەدەبىي ـ
يات ـ سەنئەت ئەمەلىي تۇرمۇشقا ئاساسەن ، خىلمۇ ـ خىل ئوبرازلارنى يارىتىپ ، ئاممىنىڭ
تارىخنى ئالغا سۈرۈشكە ياردەم بېرىشى كېرەك » دەپ كۆرسەتكەن ئىدى . ياش يازغۇچى ئاب ـ
لەت ئابباس قۇربانىي ھېكايىسىدا ۋاڭ باۋشەن ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان ، ئۇنىڭ
خىزمەتكە بولغان چەكسىز مەسئۇلىيەتچانلىقى ، يولداشلارغا بولغان مېھرىۋان قىياپىتى ، ياشلار ـ
نى ئالغا يېتەكلەش ۋە تەربىيىلەشكە كوڭۇل بۆلۈشى ، قىسقىسى روشەن سىرتقى كۆرۈنۈش ۋە
خاراكتېرىدىن ماۋزېدۇڭ ئاللا بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغىنىدەك : « ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدا
ئىشلەيدىغان خەنزۇ كادىرلار چوقۇم شۇ رايوندا ئولتۇراقلاشقان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ
ئۆرپ ـ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ تىل ـ يېزىقىنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك ، شۇن ـ
داق قىلغاندىلا ھەر مىللەت خەلقى بىلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ ئۇلار ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىل ـ
غىلى بولىدۇ » دېگەن روھ بويىچە ئىش قىلىۋاتقان نۇرغۇنلىغان پىشقەدەم خەنزۇ كادىرلارنىڭ
ئوبرازىنى كۆرۈۋالالايمىز . « يولداش ، خاپا بولماڭ ، سەۋەنلىك بىزدىن ئۆتۈپتۇ ، بۇنىدىن
كېيىن خىزمەت ئۇتەش پوزىتسىيىمىزنى چوقۇم ياخشىلاپ ، خېرىدارلارنى رازى قىلىمىز ! ـ
دېدى ماگىزىن مۇدىرى ۋاڭ باۋشەن دېخانغا سەممىي ھوزۇر ـ خالىق ئېيتىپ . ئۇ ئۇيغۇرچىنى
خاتاسىز ھەم چىرايلىق سوزلەيتتى . يولداش ۋاڭ باۋشەن دېخان ئالماقچى بولغان شاپتۇل چې ـ
چىكى گۈللۈك گىرپىتىشنىدىن 3 يېرىم مېتىر يېرتىپ قاتلىدى ـ دە ، ئەپچىللىك بىلەن قەغەزگە
ئوراپ دېخانغا ئۇزاتتى » دەپ يازىدۇ. ئاپتور بىز يەنە ۋاڭ باۋشەنىنىڭ مۇنۇ سوزلىرىنى كو ـ
رۈپ باقايلى : « خەلق تۇرمۇشىنىڭ تېز ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ ماگىزىنلاردا سېتىلىدىغان

تووارلارنىڭ تۈرىمۇ كوپەيدى ، ماگىزىنلىرىمىزغا يېقىندىن بۇيان ئىككى قېتىم ئۈن ئالغۇ ئەكەلدۇرۇپ ساتتۇق . ماگىزىن مۇدىرى ، پىركازچىكلار ئۈچۈن ئۆز تىجارەت دائىرىسىدىكى ماللارنىڭ خەنزۇچە ، ئۇيغۇرچە ئىسمىنى بىلىش ناھايىتى مۇھىم ئىش . بولمىسا قانداق قىلىپ خىزمەت ئۆتەش سۈپىتىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ ؟ » بىز ئۇنىڭ بۇ سەممى سوزلىرىدىن ئۇنىڭ قەلبىنى كورۇۋالالايمىز . ئۇ ياش پىركازچىك شياۋلىزىغا ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق تەربىيە بېرىپ ، ئۇنى تىل ئۆگىنىشكە چاقىرغان . نەتىجىدە شياۋلىزى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە تىرىشىپ ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنگەن ۋە خىزمەت پوزىتسىيىسىنى كورۈنەرلىك ياخشىلىغان . دەسلەپتە تىل ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن شاۋلىزى بىلەن تەنە ئېيتىشىپ قالغان دېخان بۇ ماگىزىنغا بىر قانچە ئاي كېيىن كىرگەندە 5 - نومۇرلۇق پىركازچىك شياۋلىزىنىڭ ئۇيغۇرچە سوزلەشنى ئۆگەنگەنلىكى ۋە خىزمەت پوزىتسىيىسىدە زور ئۆزگىرىشنىڭ بولغانلىقىنى كورۇپ ، ئۇنىڭ شەرەپ سەھىپىسىدىكى ئىسمىنىڭ ئۈدۈلىغا قىزىل بايراق قادىغان .

ھەممىمىزگە مەلۇم ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى ، نۆۋەتتىكى مۇھىم سىياسى. ماۋزېدۇڭ «بىرلەشمە ھوكۇمەت ھەققىدە » دېگەن ئەسىرىدە: "مەملىكەتنىڭ بىرلىكى،خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى ، مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئىشەنچىمىزنىڭ جەزمەن غەلبە قازىنىدىغانلىقىنىڭ تۈپ كاپالىتى " دەپ كورسەتكەن ئىدى . بۇ يەردىكى " ئىتتىپاقلىق " ھەرگىز ئابىستىراكىتنى ئۇقۇم بولماستىن كونكىرىتنىلىققا ئىگە . شۇڭا، " ئىتتىپاقلىشىش " ئۈچۈن ھەر بىر ئادەم ئۆز ئەمىلىيىتىدە كونكىرىتنى ئىپادىسىنى كورسىتىش كېرەك . ماگىزىنلاردا ئىشلەۋاتقان خەنزۇ يولداشلار تىل ئۆگىنىشنى چوقۇم خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلمىغاندا كەڭ يېزىلاردىن كىرىدىغان دېخانلار ئۈچۈن ياخشى خىزمەت ئىشلەپ بېرەلىشى ناتايىن . چۈنكى ، كەڭ دېخانلار ئاممىسىنىڭ خەنزۇ تىلىنى ئۆگىنىشى ئەمىلىيەتتە ئانچە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ . لېكىن ، خىزمەت ئۆتەۋاتقان يولداشلارنىڭ ئۆگىنىش ئىمكانىيىتى بار . ئېھتىياجمۇ ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلماقتا . ئاپتور ۋاڭ باۋشەن ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ، پىرسۇناژ تىلى ئارقىلىق پىرگازچىك يولداشلارنىڭخىزمەت پوزىتسىيىسىنىياخشىلىشى ئۈچۈن تىل ئۆگىنىشنىڭ مۇھىملىقىنىلاتەكىتلىگەن. تىل ئۇقماندىلا ئۆز ئارا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان توقۇنۇشلارنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، ئۆز ئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلىپ ئىناق ياشىغىلى،بىللە ئىشلىگىلى بولىدۇ.4 نىزامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ياخشى ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئاپتۇر ھېكايىسىدا مۇشۇمەسىلىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھەل قىلغان.ئاپتۇر ھېكايىسىدا رۇشەن دىئالوگ ۋە سېلىشتۇرۇش بىلەن پىرسۇناژلارنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىپ ، ئاپتۇر تىلى بىلەن پىرسۇناژ تىلىنى زىچ ماسلاشتۇرۇپ، ھېكايىنىڭ تەربىيۋى ئەھمىيىتىنى كۈچەيتكەن.

ھېكايە گەرچە تۇرمۇش رېياللىقىدىكى ناھايىتى كىچىك بىر كارتىنا بولسىمۇ، بىز بۇ ھېكايىنىڭ سيۇژېت لېنىيىسىنىڭ ئېنىقلىقى، جانلىق ۋە ئاددىي تىل بىلەن ئىپادىلەنگەنلىكى، پېرسوناژلىرىنىڭ ئاز بولۇشى، ۋەقەلىكنىڭ ياخشى قۇراشتۇرۇلۇشىدىن، ئۇزى قىسقا بولسىمۇ تەربىيىۋى ئەھمىيىتىنىڭ زور ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

بىزنىڭ گۈزەل ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىنى مۇشۇ دىياردا ياشاۋاتقان ھەر مىللەت خەلقى ئۆز ئىختىراسى، ئىجاتچانلىقى، كۈرەشچانلىقى بىلەن ياراتقان. شۇڭا، ۋەتىنىمىز جۇڭخۇانى قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك ۋەتەن قىلىپ قۇرۇش ئۈچۈن ھەر مىللەت خەلقى ئورتاق كۈرەش قىلىشى لازىم، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىش، تىل ئۆگىنىش مۇھىم.

ھېكايە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاشنىڭ مۇھىم بىر تەرىپى بولغان تىل ئۆگىنىش، خىزمەت پوزىتسىيىسىنى ياخشىلاشنى تەكىتلەش بىلەن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر قەلبىدە چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى. يولداش ئابلەت ئابباس قۇربانىنىڭ بۇندىن كېيىن تېخىمۇ تىرىشىپ، ئەدەبىيات گۈلزارىمىزنى تېخىمۇ يارقىن خۇشپۇراق گۈللەرگە تولدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

مۇھىم تۈزۈتۈش

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1983- يىللىق 1- سانى تارقىتىلغاندىن كېيىن، نېمەتىللا ئەبەيدۇللا، ئابدۇللا سۇلايمان، ئابدۇلھەي ئابدۇلھەق قاتارلىق يولداشلار تەھرىر بۆلۈمىمىزگە خەت يېزىپ، «تەجەللى شېئىرلىرى» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا بېرىلگەن شېئىرلارغا ئۆزبېك خەلقىنىڭ ئۇلۇغ دېموكرات شائىرى مۇقىمىنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئارىلىشىپ قالغانلىقى توغرىسىدا بىزنى ئاگاھلاندۇردى.

مۇنداق جىددىي خاتالىقنىڭ يۈز بېرىشى — بىزنىڭ خىزمەتكە قارىتا ئەستايىدىل بولمىغانلىقىمىز، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىمىزدىن بولغان. بۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ مۇشتەرىلەردىن ئەپۇ سورايمىز. خاتالىقىمىزنى دەل ۋاقتىدا كۆرسىتىپ بەرگەن يولداشلارغا ھۆرمەت بىلەن تەشەككۈر ئېيتىمىز.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى.

مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر مۇكاپاتلاندى

ۋىلايىتىمىزنىڭ تەشۋىقات، ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى مەمۇرى مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى، «قەشقەر گېزىتى» ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك رادىيو ئىشلىرى ئىدارىسى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە 1982 - يىللىق مۇنەۋۋەر ئىختىيارىيمۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزدى. قەشقەر يېڭى مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ يىغىنغا ھەر مىللەتتىن تەركىب تاپقان مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقىمۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەت خادىملىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ھەر قايسى ناھىيە (شەھەر) لىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈملىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بولۇپ جەمئىي 112 كىشى قاتناشتى.

يىغىن جەريانىدا. ۋەكىللەر مەركەزدىكى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ ئالاقىدار سۆزلىرىنى ۋە «مەملىكەت بويىچە ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات، نەشرىيات باشقارما باشلىقلىرى سۆھبەت يىغىنىنىڭ خاتىرىسى» نى ئۆگەندى. ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ دائىمى ھەيئەت ئەزاسى يولداش ۋاڭ ۋىنچىنىڭ ئېچىش سۆزىنى، 1982 - يىللىق مۇخبىرلىك - خەۋەرچىلىك، ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتىكى خۇلاسە دوكلادىنى ئاڭلىدى. ۋەكىللەر گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، ئۆتكەن بىر يىلدا قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجە ۋە تەجرىبە ساۋاقلار ئۈستىدە كەڭ - كۇشادە سۆزلەشتى. گېزىت - ژورنال خىزمىتىنى تېخىمۇ ياخشىلاش توغرىسىدا كۆپلىگەن ياخشى پىكىر - تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يولداش ئىمىن توختى يىغىنىنىڭ يېپىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە 161 نەپەر مۇنەۋۋەر ئىختىيارىيمۇخبىر، 29 نەپەر مۇنەۋۋەر ئەدەبىيئىجادىيەتخادىمغا مۇكاپات بۇيۇمى تارقاتتى.

مۇكاپاتلانغان مىللى ئاپتورلارنىڭ ئىسىملىكى تۆۋەندىكىچە:

ئابدۇسەمەت خىلىل، مىرزاھىدكەرىمى، ئابلىمىت ھاجى، ئابلىمىت سابىر، ھوشۇر ئىبراھىم، سەمەت دۇگايلى، مەمتىلى زۇنۇن، ئابدوجېلىل تۇرسۇن، ئابلائەخمەدى، ئابلىكىمروزى، ئابدۇرېھىم ئىسمايىل، ھاجى ئەخمەت، ئۈچقۇن، دىلبەر قېيىيۇم، تۇرسۇن ئىبراھىم.

ۋىلايىتىمىزدە ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى

ۋىلايىتىمىزنىڭ ئۇسسۇل ـ مۇزىكا سەنئىتى ساھەسىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ۋىلايىتىمىزدىكى ئۇسسۇلچىلار، ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرى، خەلق ئۇسسۇلچىلىرى، مۇزىكانتلار، ناخشىچىلار، دىرىژورلار، خەلق سازەندىلىرى بولۇپ 110 كىشىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن بۇ يىل 2 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە قەشقەر شەھرىدە ۋىلايەت بويىچە تۇنجى قېتىملىق قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلۈپ، ۋىلايەتلىك ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمئىيەتلىرى قۇرۇپ چىقىلدى.

قۇرۇلتايدا ۋەكىللەر ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەت دوكلادىنى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى؛ بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ خىزمەت نىزامنامىسىنى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق ئۇيغۇر، خەنزۇ، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەردىن ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىگە 14، مۇزىكانتلار جەمئىيىتىگە 18 كىشىنى ھەيئەت ئەزاسى قىلىپ سايلىدى. مۇزىكانتلار جەمئىيىتىگە سەپەر ھۇسەيىن رەئىس، ئابلەت ئابدۇللا، پاتەم قۇربان، ئوبۇل ھاشىم، لىيۇچىڭشىڭلار مۇئاۋىن رەئىس بولدى؛ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىگە بەھرىنىسا رەئىس، ئابدۇغىنى ئىسمايىل، ئابلىمىت توختى، دۇجەنچۈەن، ئاتىكە زەمىر (تاجىك) مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

تۇرغۇن ھېلىم

ئابدۇغىنى ئىسمايىل

پىشقەدەم ئۇلىما ئىمەرھۇسەيىن قارى ئاخۇنۇم كىتاپ ۋەخپە قىلىش توغرىسىدىكى موھۇر ساقلانغان «مەسنەۋى شەرىف» كىتا-ۋىنى پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە تەقدىم قىلدى.

«هاي - هاي تېرەك» يېنىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاممىۋى يىغىن-دا ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، مەمۇرى مەھكە-مىنىڭ ۋالىيسى مامۇتوۋپ قۇربان سۆز قىلماقتا.

مۇقاۋا ۋە ھۆسنخەتلەرنى ئىشلىگۈچى:
مەھەممەت ھېيت

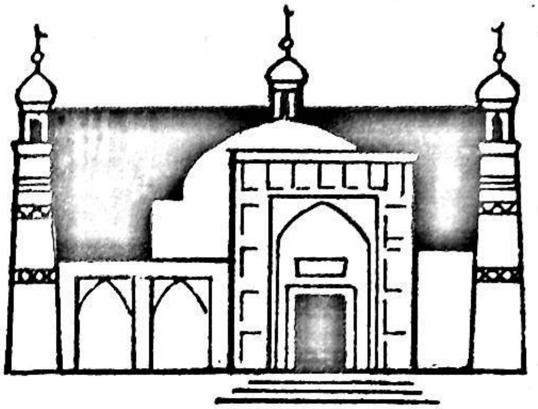

قەشقەر ئەدەبىياتى (12 - يىل نەشرى)

1983- يىل 2- سان (ئىككى ئايدا بىر چىقىدۇ)

نەشرى: قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت
ئىجادىيەت ئىشخانىسى

تۈزگۈچى: «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
«قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار ۋە شىنخۇا كىتابخانىلىرى ۋاكالىتەن ساتىدۇ
باسما ئۆلچىمى: 1092×787 م م 1/16، 8 تاۋاق
پارچە سېتىلىش باھاسى: 35 فۇڭ، ژۇرنال نومۇرى 62—58
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلىق
ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ تىزىم نومۇرى: 041

«喀什噶尔文学》（双月刊）

1983 年 第 二 期

编辑：《喀什噶尔文学》编辑部
　　　喀什地区文艺创作办公室
印刷：《喀什日报》印刷厂
订阅：全国各地邮电局（所）
代售：各地邮电局及新华书店
开本：1092×787MM1/16，8印张
代号：58--62　　单价：0.35元
新疆维吾尔自治区期刊登证　041号